

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Ljupčo Arsov, predsjednik, dr Vladimir Bakarić, Anka Berus,
Rodoljub Čolaković, Radivoje Davidović, Stane Dolanc, Veselin
Đuranović, Aslan Fazlija, Slavko Janevski, Lazar Koliševski,
Nandor Major, Petar Matić, Miha Marinko, dr Miroslav Pečujlić,
dr Ivan Perić, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidiya Šentjurs,
Franc Šetinc, dr Mijat Šuković, dr Marko Šunjić, dr Arif Tanović,
Fabijan Trgo, Mihajilo Zvicer, Drago Vukša, sekretar Odbora

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, dr Drago Borovčanin, mr Milovan Bosić, Sobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Branko Gligorijević, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Danilo Kecić, dr Milan Matić, Veljko Miladinović, Pero Morača, dr Ivan Perić, dr Branko Petranović, dr Nikola Popović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Miljan Radović, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE

mr Fnes Milak

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 23

*Istraživanja, napomene,
hronologija i priprema za štampu*

MILOVAN DŽELEBDŽIĆ

JOSIP BROZ TITO SABRANA DJELA

TOM DVADESET TREĆI

1. SEPTEMBAR — 5. OKTOBAR 1944.

IZDAVAČKI CENTAR »KOMUNIST«, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO KNJIŽARSKO PODUZEĆE »NAPRIJED«, ZAGREB
BEOGRAD 1982.

PREDGOVOR

Ovaj tom sadrži Titove radove nastale od 1. septembra do 5. oktobra 1944. To je bio period izvanredno plodne Titove aktivnosti na državnom, političkom, diplomatskom, vojnom i partijskom planu. Situacija na evropskim ratištima bila je veoma povoljna po antifašističku koaliciju, a jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije bilježile su nove uspjehe u borbi protiv okupatora i kontrarevolucije, naročito u istočnim krajevima zemlje i Dalmacije.

Uspješnim dejstvima Crvene armije na kraju ljetnje ofanzive na sovjetsko-njemačkom frontu izbačene su iz rata najprije Rumunija, u čemu su značajnu ulogu odigrale unutrašnje snage otpora, a zatim Finska i Bugarska.

Na Zapadu Saveznici su sredinom septembra 1944. uspostavili jedinstven front i pristupili oslobađanju preostalog dijela Francuske. Na sjevernom dijelu fronta prenijeli su dejstva na teritoriju Belgije.

Na frontu u Italiji Saveznici su poslije proboja njemačkih odbrambenih položaja (tzv. »Gotske linije«) na jadranskom pravcu zauzeli Rimini i na cijelom frontu produžili napredovanje k sjeveru, s težištem na pravcu Firenca — Bolonja.

Jugoslovensko ratište kao i do tada bilo je najveće ratište na Balkanu; NOVJ je uspješno vodila borbe krajem avgusta i početkom septembra 1944. protiv 14 potpunih i 2 nepotpune njemačke divizije grupa armija »C«, »E« i »F«, dijelova 2 mađarska korpusa, 9 bugarskih okupacionih divizija i znatnih kvislinških snaga s ukupno oko 1,1 milion vojnika.

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije od 44 divizije i 13 korpusa (računajući tu i Korpus narodne odbrane Jugoslavije) koliko je imala krajem avgusta 1944, narasla je u septembru na 50 divizija i 15 korpusa. Početkom oktobra formirana su još 2 korpusa i 1 divizija, tako da je NOVJ u to vrijeme imala 17 korpusa i 51 diviziju. Pomenuta 2 korpusa i 1 divizija formirani su po Titovom odobrenju u Srbiji i Makedoniji, gdje je tada došlo do naglog širenja narodnooslobodilačkog pokreta i masovnog stupanja ljudstva u jedinice NOVJ. Tako je, na primjer, samo u Srbiji u septembru formirano 19, a u Makedoniji 7 novih brigada, što je omogućilo stvaranje novih divizija i korpusa.

VIII

Sačuvani dokumenti iz pomenutog perioda su: direktive, naredbe, naređenja, govori, partijska pisma, pohvale i mnogobrojni radiogrami. Ovi dokumenti, kao i oni koji se daju u Prilozima, rečito govore o Titovoj svestranoj djelatnosti i njegovom neposrednom i odlučujućem uticaju na zbivanja o kojima se govori u ovom tomu.

Kao i u prethodnim tomovima, i u ovom tomu preovlađuje Titova pisana riječ, prije svega dokumenti vojne prirode, što je i razumljivo s obzirom na složenost i razmah vojnih dejstava. U ovo vrijeme ipak je jedan događaj od izuzetne važnosti. To je Titov put u Moskvu na razgovore s najvišim državnim, političkim, partijskim i vojnim rukovodiocima Sovjetskog Saveza na čelu sa Staljinom.

Tito se na ovaj put odlučio u vrijeme kada su se trupe Crvene armije nalazile u Bugarskoj, a dijelom izbile i na rumunsko-jugoslovensku granicu. Bilo je neophodno da se postigne sporazum o koordiniranim dejstvima Crvene armije i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije protiv zajedničkog neprijatelja na tlu Jugoslavije. Titova posjeta Moskvi proisticala je iz nužnosti daljeg učvršćenja međunarodnog položaja nove Jugoslavije, obezbjeđenja njenog priznanja, suprotstavljanja pritiscima sa Zapada (poslije sporazuma Tito-Šubašić od 16. juna 1944). O Titovim razgovorima u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944. pronađena su samo tri dokumenta, koja se i objavljuju u ovom tomu. Svakako, najvažnije je saopštenje Telegrafске агенције Sovjetskog Saveza (TASS-a) od 28. septembra 1944. u kome su iznijete osnove postignutog sporazuma, a NOVJ priznata kao ravnopravan partner i snaga koja »pod vođstvom maršala Tita čini važan elemenat u ratnim planovima antihitlerovske koalicije«.

Takođe je značajno i saopštenje koje je 29. septembra 1944. objavila Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« o razlozima odbijanja pomoći Administracije za pomoć i obnovu Ujedinjenih naroda (Unre) od strane Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije.

Iz dokumenata koje je Tito pisao u Krajovi saznajemo da je u Moskvi postignut sporazum o isporuci naoružanja za 12 kompletnih pješačkih divizija i 50 000 tona žita za krajeve ugrožene glađu u oslobođenim dijelovima Jugoslavije. Tek u poslijeratnim godinama iz nekih Titovih govora saznalo se više o sadržini razgovora koje je Tito vodio s najvišim rukovodiocima Sovjetskog Saveza.

Događaj od izvanredne unutrašnje i spoljopolitičke važnosti bilo je i Titovo istupanje 12. septembra 1944. na Visu na proslavi dvogodišnjice formiranja 1. dalmatinske (proleterske) brigade 26. divizije NOVJ. U tom govoru Tito je istakao legitimna i istorijska prava jugoslovenskih naroda u Istri, Slovenačkom primorju, Trstu i Koruškoj da sami odlučuju o svojoj sudbini, pa i da se prisajedine matici zemlji. Tito je energično zahtijevao da se ovaj problem pravedno riješi navo-

deći da »smo mi za čitavo ovo vrijeme bili suviše skromni u tim pitanjima« i da »naši susjedi s druge strane suviše o tome govore i prave razne kombinacije«. Tito je tada izrekao poznatu krilaticu: »Mi tuđe nećemo, no svoje ne damo«.

Jedno izuzetno i krupno spoljopolitičko pitanje koje je Tito rješavao u ovom periodu bilo je pitanje odnosa prema Bugarskoj. Još prije uspostavljanja vlasti Otečestvenog fronta Bugarske (9. septembra 1944), Tito je u više naređenja upućenih glavnim štabovima Makedonije i Srbije zahtijevao da se bugarske monarhofašističke jedinice razoružaju. Međutim, kada je uspostavljena otečestvenofrontovska vlast u Bugarskoj, Tito je načelno prihvatio ponudu Kimona Georgijeva, predsjednika Otečestvenofrontovske bugarske vlade, upućenu 13. septembra sa željom »za uspostavljanjem trajne bratske saradnje za istjerivanje zajedničkog neprijatelja«.

Prije donošenja konačne odluke o saradnji na vojnom planu s novom Bugarskom, Tito je zatražio mišljenje od CKKP Makedonije i Glavnog štaba NOV i PO Makedonije (17. septembra 1944) i tom prilikom je rekao »da bi saradnja bivše okupatorske vojske s našom vojskom bila nama od veće štete nego koristi«. U međuvremenu su Bugari poslali svoju delegaciju u Štab 13. korpusa NOVJ s molbom da je Tito primi na Visu, na što je Tito odgovorio Glavnom štabu Srbije 18. septembra da ostane kod njih do daljeg poziva. Takav stav Tito je zauzeo zbog toga što se pripremao za odlazak u Moskvu i vjerovatno nije želio da preduzima ikakve druge mjere dok se ne bude konsultovao sa sovjetskim rukovodiocima, jer su se sovjetske trupe već nalazile u Bugarskoj. Šta je Tito razgovarao sa Staljinom u Moskvi u vezi s Bugarima nije poznato, ali se iz nekih Titovih poslijeratnih izjava saznaje da je Staljin vršio pritisak da se Bugarska prihvati kao saveznik, pa čak da se pristupi i stvaranju zajedničke države. U nekim svojim poslijeratnim radovima i izjavama ovo su potvrdili i Edvard Kardelj i dr Vladimir Bakarić.

U Krajovi Tito je primio 5. oktobra 1944. bugarsku delegaciju, kada je, da bi se olakšao međunarodni položaj otečestvenofrontovske Bugarske i njeno brže uključivanje u antihitlerovsku koaliciju, postignut i sporazum o »vojnoj saradnji protiv zajedničkog neprijatelja — njemačkog zavojevača«. U vezi s tim izdato je i zvanično saopštenje Kabineta predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije 5. oktobra 1944, koje je Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila po Titovom naređenju od 7. oktobra 1944, pa se zbog toga taj dokumenat objavljuje u cjelini u narednom, 24. tomu.

Na partijskom planu Tito je učestvovao u sastavljanju dvaju pisama koja su u ime Centralnog komiteta KP Jugoslavije upućena — jedno 2. septembra 1944. Centralnom komitetu KP Hrvatske, a drugo 17. septembra 1944. Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju. U prvom pismu iznijeti su stavovi CKKPJ u vezi s ocjenama CKKPH o stanju u Dal-

maciji. U pismu upućenom PKKPJ za Srbiju iznijet je stav prema okružnici PKKPJ za Srbiju od 1. septembra 1944. u kojoj je bilo riječi o ulozi Srbije u narodnooslobodilačkoj borbi, o AVNOJ-u i nekim drugim pitanjima.

Značajni su i mjere koje je Tito preduzimao protiv slabosti Sekretarijata CKKP Hrvatske na čelu s Andrijom Hebrangom i njegov zahtjev (od 5. oktobra 1944) da Edvard Kardelj, Milovan Đilas i Vladimir Bakarić smijene Hebranga i reorganizuju Sekretarijat CKKP Hrvatske. U mnogim direktivama i naređenjima Titove odluke su se odnosile na dejstva glavnih snaga Vrhovnog štaba NOV i POJ u Srbiji i jedinica Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Sve mjere koje su preduzimane bile su sračunate uglavnom na realizovanje osnovne Titove direktive od 28. avgusta 1944. za zauzimanje položaja na planinskoj gredi Rudnik—Suvobor—Maljen—Povlen—Jablanik—Medvednik—Sokolska planina.

S ove operativno-strategijske osnovice trebalo je da se glavne snage Vrhovnog štaba otisnu prema Savi i Beogradu i presijeku odstupnicu njemačkim snagama koje su se povlačile iz Grčke vardarsko-moravskim pravcem, a da pomoćne snage dejstvuju prema velikoj okuci Dunava u susret Crvenoj armiji. Tito nijednog trenutka nije odstupao od tog osnovnog plana i usklađivao je dejstva pomenutih jedinica u vrijeme kada nije postojala nikakva veza između Operativne grupe divizija, 1. proleterskog i 12. korpusa, što je znatno otežavalo komandovanje. Ali i pored tih teškoća i žestokih borbi pomenute jedinice su do polovine septembra 1944. izbile na navedenu operativno-strategijsku osnovicu, gdje ih je Tito objedinio u jedinstvenu strategijsku grupaciju poznatu u jugoslovenskoj historiografiji kao 1. armijska grupa NOVJ.

Tito je 1. armijsku grupu NOVJ po njenom izbijanju na liniju Rudnik—Sokolska planina usmjeravao tako da s glavnim snagama napada u pravcu Beograda, a da s pomoćnim dejstvuje prema Velikoj Moravi radi hvatanja veze s Crvenom armijom. U vezi s tim Tito je prethodno u Krajovi s predstavnicima 3. ukrajinskog fronta Crvene armije razradio plan niške i beogradske operacije, s obostranom željom da u Beograd prvo uđu jedinice NOVJ.

Iz dokumenata upućenih Glavnom štabu Hrvatske i štabovima 3. i 5. udarnog korpusa NOVJ vidi se da je Tito nastojao da se ojača 12. korpus, koji je i sam učestvovao u beogradskoj operaciji. Tako će po prelasku 11. i 28. divizije preko Drine u Srbiju 1. armijska grupa od 7 divizija (koliko je imala kad je formirana) narasti na 9 divizija i s tim će snagama ući u borbe za oslobođenje Beograda.

Titove direktive i naređenja štabovima 2. i 8. korpusa NOVJ predstavljaju takođe veoma značajna svjedočanstva o Titovoj odlučnosti da se brani nezavisnost i bezbjednost zemlje od eventualnih provokacija

zapadnih saveznika na dalmatinskoj obali, kao i o njegovoj riješenosti da se Dalmacija što prije oslobodi.

Ovaj tom sadrži veoma mali broj Titovih naređenja Glavnom štabu Slovenije. Veći broj dokumenata — instrukcija upućen je E. Kardelju, a uglavnom su političke prirode; odnose se na kontakte s članom Politbiroa CKKP Austrije Francom Honerom i generalnim sekretarom KP Italije Palmirom Toljatijem. Pored toga, Kardelj je bio uvijek detaljno obaviještavan o planovima Vrhovnog štaba.

Poslije Titovog povratka iz Moskve u Krajevnu Vrhovni štab, i pored svih nastojanja, nije uspio da Titu obezbjedi ikakvu drugu vezu osim sa štabovima u Srbiji, pa je Titove direktive koje su se odnosile na glavne štabove Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Vojvodine i štabove 2, 3. i 5. korpusa Vrhovni štab ili prenosio ili razrađivao prema Titovim uputstvima i tako ih slao na izvršenje, ili je, pak, sam izdavao potrebna naređenja.

Iz korespondencije sa zapadnim saveznicima objavljuje se samo jedan Titov dopis (od 5. septembra 1944); to je protestna nota zbog održavanja kontakata između zapadnih saveznika i četnika Draže Mihailovića, što je bilo u suprotnosti s prethodno postignutim sporazumom Tito—Šubašić (od 16. juna 1944), kao i dogovorima postignutim u Titovim razgovorima s Čerčilom 12. i 13. avgusta iste godine u Kazerti. U *Prilozima* se, u vezi s tim, objavljuje Čerčilov odgovor Titu. Odgovor je (u stvari) modifikovana verzija Čerčilovog pisma od 15. septembra 1944. o čemu se više govori u napomenama.

U prevodu s engleskog raspoložemo i Titovim odgovorom na Šubašićevu poruku od 2. septembra 1944. u vezi s njegovim zahtjevom za što skorije obrazovanje jedinstvene jugoslovenske vlade. Tito je kategorički izjavio da se ne može složiti sa Šubašićevim mišljenjem »da će Nijemci tako brzo napustiti našu zemlju« i da bi »bilo od najveće koristi za mene u ovom trenutku ako bi se prema našem sporazumu mornarica mogla odmah staviti nama na raspolaganje«, naglašavajući na kraju »da kada se jednom rat završi, mornarica za nas neće biti ni od kakve koristi«.

Treba napomenuti da je Tito uputio i dvije poruke Glavnom štabu NOV Albanije (2. i 10. septembra 1944), u kojima se založio za zajednička dejstva jedinica NOV Jugoslavije i NOV Albanije sjeverno od Drima, ocjenjujući da bi ona bila od obostrane vojničke i političke koristi u borbi protiv zajedničkog neprijatelja.

Za učvršćenje komandovanja i stvaranja povoljnijih uslova za dejstva na području Vojvodine, Tito je u septembru 1944. preduzeo mjere za reorganizovanje Glavnog štaba Vojvodine. Tako su izvršene odgo-varajuće popune i postavljenja novih rukovodilaca; za komandanta Glavnog štaba Vojvodine (25. septembra) postavljen je general-lajtnant Kosta Nađ, dotadašnji komandant 3. korpusa NOVJ.

XII

Slične mjere Tito je preduzeo i na Kosovu i u Metohiji, jer je ocijenio da »Kosmet postaje važan ne samo za brži razvoj situacije u južnim krajevima Srbije nego i za razvoj situacije u sjevernoj Albaniji i pograničnim krajevima Crne Gore«. Smatrao je da oslobodilačke snage na Kosmetu mogu postići bolje rezultate u borbi protiv okupatora i kvilinga ako se oslone na Glavni štab Srbije. Zbog toga je potčinio vojno rukovodstvo Kosova i Metohije Glavnom štabu Srbije, čije su jedinice u to vrijeme postizale vidne uspjehe u borbama protiv neprijatelja. Pošto nije bilo prirodno da se jedan glavni štab potčinjava drugom, Tito je donio odluku 2. septembra 1944. da se Glavni štab NOV i PO za Kosovo i Metohiju preimenuje u Štab kosovsko-metohijske operativne zone pod neposrednom komandom Glavnog štaba Srbije. Ovo je potvrdio i svojim naređenjem od 6. septembra 1944. Međutim, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju Pavle Jovičević predložio je da umjesto Štaba zone ostane Operativni štab s dvjema operativnim zonama: kosovskom i metohijskom, što je Tito usvojio 14. septembra, ali je obe zone ostavio potčinjene Glavnom štabu Srbije sve do 8. februara 1945. Tada je izvršena reorganizacija Operativnog štaba NOV i PO za Kosovo i Metohiju i obrazovana Vojna uprava za to područje. Obe te institucije su tom prilikom podređene neposredno Vrhovnom štabu NOV i POJ i tako su ostale do kraja rata.

U ostalim dokumentima: direktivama, naređenjima, uputstvima i drugim aktima, Tito je regulisao i mnoga druga pitanja, kao, na primer: nošenje i izdavanje »Spomenice 1941«, odlikovanja zaslužnih pristalica NOP-a u Sjedinjenim Američkim Državama, odavanje zahvalnosti jedinicama 12. korpusa i 6. proleterske (ličke) divizije »Nikola Tesla« za pokazani heroizam, rješavanje problema na relaciji Vrhovni štab — Vojna misija NOVJ u Moskvi, odnose sa savezničkim vojnim misijama, formiranje novih jedinica u Srbiji i Makedoniji, odnos prema Unri i Američkoj počasnoj legiji, školovanje kadrova u SSSR-u, razne zadatke Baze NOVJ u Bariju, probleme i druge aspekte u vezi predloga Štaba 5. udarnog korpusa NOVJ za napad na Travnik i Banjaluku itd. Sve dokumente koji se objavljuju u ovom tomu Tito je autorizovao, osim dokumenata koji potiču iz britanskog arhiva Public Record Office. Ti dokumenti, kao i svi dokumenti od 27. septembra 1943. do kraja rata koji potiču iz istih izvora bili su pripremljeni za autorizaciju, ali usljed bolesti Tito nije stigao da ih autorizuje.

Sudeći po dokumentima koje ovdje objavljujemo, pretpostavljamo da postoji još Titovih poruka i odgovora Saveznicima koji iz bilo kojih razloga još nisu pristupačni javnosti. Međutim, cjelokupna Titova ratna korespondencija od 1. septembra do kraja rata sa štabovima, komandama i drugim institucijama i organima NOP-a u zemlji sačuvana je i vjerujemo da je ovdje istražena u potpunosti.

Milovan Dželebdžić

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

1. septembar — 5. oktobar 1944.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

1. septembar 1944.
[Vis]

Jugoslovenska vlada u Londonu nema pravo bez našeg učešća voditi neke pregovore o granicama.¹ Mi ne znamo ništa na što se odnosi ono saopštenje od 29. avgusta.²

A-VII, k. 26, reg. br. 8-2/12.

ZA TEMPA [SVETOZARA VUKMANOVIĆA,
DELEGATA CENTRALNOG KOMITETA KPJ i VRHOVNOG
ŠTABA NOV i POJ PRI GLAVNOM ŠTABU NOV i PO
MAKEDONIJE i CK KPM]

1. septembar 1944.

[Vis]

Na Kosmetu situacija se brzo razvija. Ima mnogo mobilisanih, ali bez oružja. Međutim, tamo nema borbenih jedinica koje bi prihvatile ljudstvo.³ U sadašnjoj situaciji Kosmet za nas postaje važan. Ako se tamo ugnijezdi reakcija, onda će biti otežan naš položaj ne samo na Kosmetu već i u sjevernoj Albaniji i pograničnim dijelovima Crne Gore. Iz ovog razloga predlažemo G[lavnom] š[tabu] Albanije da izvjesne dijelove uputite sjeverno od Drima.⁴ Prema tome, naređujem da sve naše kosovske jedinice⁵ uputite na raspolaganje Kosovsko-metohijskoj operativnoj zoni, koja pripada pod GŠ Srbije.⁶ Naravno, kosovo-metohijcima narediću da s vama sarađuju na sektoru Skopska crna gora — Šar-planina.⁷ Smatram da je razvoj situacije u Makedoniji došao do tog stepena da vam više nisu potrebne kosovske snage. Hitno izvijestite o izvršenju ove naše direktive.⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 1-2/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

1. septembar 1944.
[Vis]

Pavle Jovičević s više naoružanog ljudstva nalazi se u Ljumu (Ljum). Zahtijevam da se tamo uputi Kosovska brigada za prihvrat toga ljudstva. Izvršite odmah ovaj zahtjev.⁹

A-VII, k. 26, reg. br. 8-2/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

1. septembar 1944.
[Vis]

Hitno pošaljite 4 druga (eventualno 2 drugarice) za radio-spikere. Treba da imaju škole i dobar glas. Mogu biti lakši invalidi. Drugovi koji su došli ne odgovaraju za spikere. Ostaće kod nas.¹⁰

A-VII, k. 26, reg. br. 8-2/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

1. septembar 1944.

[Vis]

Preko engleske misije uputio sam vam pismeno naređenje za akciju na komunikacije. To naređenje izvršite.¹¹ Ovo je već drugi put da ste oklijevali pri sadejstvima.¹² Ovo šteti ugledu naše vojske. I Bevc je bio upoznat s mojim planom.¹³ Da li ste vi o tome njega pitali? Odgovorite na sve ovo.¹⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 4-3/4.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

1. septembar 1944.

[Vis]

Slažem se s vašim planom.¹⁵ Treba ovladati istočnom Srbijom, odakle uspostaviti vezu sa saveznicima¹⁶ i preko Zapadne Morave prodirati k Beogradu. Koliko ste snaga grupisali za taj zadatak? Tamo treba grupisati najmanje tri divizije.¹⁷ Što mislite kako najbolje upotrebiti Peka [Dapčevića]?¹⁸ Dajte sugestije za jedan opšti plan za Srbiju imajući u vidu nastalu situaciju. Upadati u gradove i hvatati komunikacije vodeći računa da ne biste naletjeli pred jače njemačke snage koje se s Balkana imaju evakuisati k sjeveru. Vjerujemo da nema više od pet divizija.¹⁹

A-VII, k. 26. reg. br. 5-2/8.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

1. septembar 1944.

[Vis]

Narčđenje upućeno preko Engleza je tačno.²⁰ To je po dogovoru u Italiji.²¹ Ove akcije su vrlo važne i za nas obavezne. Preduzmite sve pripreme.²²

A-VII, k. 26, reg. br. 5-2/8.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

1. septembar 1944.

[Vis]

Vaša opreznost je umjesna. Mi takođe ne znamo šta žele u Srbiji.²³ Produžite tako. Gradove koje Nijemci predaju Draži odmah zauzmite i ne dajte da se izdajnici učvrste.

A-VII, k. 26, reg. br. 5-2/8.

ZA [SRETENA ŽUJOVIĆA] CRNOGA
[ČLANA VRHOVNOG ŠTABU NOV I POJ I DELEGATA PRI
GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

1. septembar 1944.

[Vis]

U vezi s nastalom situacijom na rumunskom frontu²⁴ i kod vas u Srbiji potrebno je hitno organizovati i održati Antifašistički savjet za Srbiju.²⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 5-2/8.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

1. septembar 1944.

[Vis]

Dozvoljeno je engleskoj obavještajnoj grupi koja se sastoji od kapetana Salesa, Engleza Vrana i Tesarika, Čeha i narednika Robertsza. Englez da se spusti kod misije na Ozren-planini zajedno s pomoćnikom Turpinom, za koga smo ranije dali dozvolu. Cilj grupe je da daje obavještenja o plovidbi na Dunavu.²⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 5-2/8.

[GENERAL-LAJTNANTU PEKU DAPČEVIĆU,
KOMANDANTU OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

1. septembar 1944.
[Vis]

Koča [Popović] je grupisao glavne snage u istočnoj Srbiji radi čišćenja istočne Srbije, hvatanja veze sa saveznicima i prodiranja k Beogradu.²⁷

Vaso [Jovanović]²⁸, Đoko [Jovanić]²⁹ i Žarko [Vidović]³⁰ grupisani na užičkom sektoru.

Lekić³¹ na Jahorini i preko Starog Broda prebaciće se k Vasi. Kosta [Nad] prodire k Majevecu i Semberiji.³²

Javite šire situaciju i mogućnost djelovanja. U vezi nastale nove situacije dajte sugestiju za vaš dalji rad.³³ Na užičkom sektoru sada su nagomilane naše velike snage.³⁴

Upadati u gradove i hvatati komunikacije vodeći računa da ne biste naletjeli na jače njemačke snage koje se s Balkana imaju evakuisati k sjeveru. Vjerujemo da nema više od 5 divizija.³⁵ Koliko vam je ljudstva stiglo na popunu?³⁶

Hitno javite možete li u blizini vas obezbijediti aerodrom za prijem topova.³⁷

[PEKU DAPČEVIĆU]

1. septembar 1944.

[Vis]

Vaso [Jovanović], Đoko [Jovanić] i Žarko [Vidović] na okupu na sektoru Užice. Lekić na Jahorini u pokretu preko Starog Broda k Vasi. Kosta [Nadž] kreće k Majeveci i Semberiji.³⁸ Tražim hitan odgovor i budite opširniji u izlaganju situacije.³⁹

A-VII, k. 26, reg. br. 5-2/8.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

1. septembar 1944.

[Vis]

Za komandanta vašeg korpusa postavljen je general-lajtnant Peko Dapčević, koji će istovremeno komandovati i grupom divizija.⁴⁰

A-VII, k. 372, reg. br. 33-104/1.

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

1. septembar 1944.

[Vis]

Dozvoljava se uspostavljanje stalne engleske patrolne grupe koja će operisati na sektoru Knin—Benkovac sa ciljem: 1. da pronalazi ciljeve za RAF [Royal Air Force]*, 2. da sakuplja obavještenja o neprijateljskim snagama na sektoru Zadar — Šibenik — Knin — Obrovac, kao i o neprijateljskom brodogradnji i plovidbi. Grupa će se sastojati od 1 oficira i 4 podoficira i spustiće se kod vašeg štaba.

A-VII, k. 26, reg. br. 4-2/9.

---

* Kraljevske vazduhoplovne snage Velike Britanije. — *Red.*

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

1. septembar 1944.

[Vis]

Pravac i ideja rada pravilni.⁴¹ Po dolasku na rijeku naredićemo Plavom [Mijalku Todoroviću] da vas prihvate.⁴² Na sektoru Prvog korpusa neprijatelj neaktivan. Naši drže ceo sektor oko Vardišta. Đoko [Jovanić] prilazi Plavom.⁴³ U jugoistočnoj Srbiji i Makedoniji naši razvijaju žilavu aktivnost. Zauzeli su Kuršumliju,⁴⁴ Aleksandrovac,⁴⁵ Beroviće.⁴⁶ Situacija u Posavini i Vojvodini dobra. Ima mnogo za mobilizaciju.⁴⁷ Čekaju na vaš dolazak.

A-VII, k. 589-B, reg. br. 8-9/10.

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

1. septembar 1944.

[Vis]

Plavom [Mijalku Todoroviću] smo javili da vas prihvati na rijeci.⁴⁸
Potrebno je da javite dan prelaska.⁴⁹

A-VII, k. 589-B, reg. br. 8-42/10.

PIJADE [MOŠI, POLITIČKOM PREDSTAVNIKU CK KPJ U MOSKVI]

1. Saopštenje predato preko londonskog radija u obliku parole nije nam razumljivo. Mi mislimo da se radi o Mihailoviću ili o njegovom bliskom čovjeku.⁵⁰

2. Mi smo saglasni da damo Simiću Samardžića za prvog sekretara. O savjetniku poslanstva i drugom sekretaru mi ćemo razmisliti.⁵¹

3. Ljude za obučavanje tipografske specijalnosti pripremamo za upućivanje, među njima biće dva obučena čovjeka.⁵²

4. Kćerke Simića otpremite k nama, ovdje su one potrebne za rad.⁵³

1. septembar 1944.
[Vis]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

PIJADE [MOŠI, MOSKVA]

Prezidijum Antifašističkog vijeća odlikuje Ordenom narodnog oslobođenja Adamiča [Luja] i Balokovića [Zlatka] u Americi, a također i Savića [Pavla] za zasluge u narodnooslobodilačkoj borbi.⁵⁴

Savić treba u Americi da uruči odlikovanim te ordene u naše ime.⁵⁵ Ukaz će biti objavljen kroz nekoliko dana preko »Slobodne Jugoslavije«.⁵⁶

1. septembar 1944.
[Vis]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-1.

Prevod s ruskog

PRIVREMENA INSTRUKCIJA ŠIFRANTSKIM ORGANIMA NOV I POJ

I. Upravljanje vojskom vrši se preko šifrantske službe Narodnooslobodilačke vojske da bi se sačuvala državna i vojna tajna. Svi izvještaji, naređenja itd. koji ne smiju biti široko poznati, pogotovo ne protivniku, daju se samo šifrom. Čuvanje vojničke tajne je od prvenstvene važnosti.

II. *Centralno šifrantsko odjeljenje za sve organe Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije jeste Šifrantsko odjeljenje Vrhovnog štaba*

1. C[entralno] š[ifrantsko] o[djeljenje] V[rhovnog] š[taba] rukovodi i kontroliše šifrantsku službu svih punktova šifrantske veze, počev od GŠ do partizanskih odreda.

2. Sastavlja i izrađuje nove šifre za sve organe.

3. Daje dozvolu za izdavanje novih šifri koje joj šalju mjesni šifrantski organi.

4. Rukovodi šifrantskim radom svih odjeljenja.

5. Stvara grupu koja radi na šifrantskim vezama Vrhovnog štaba.

6. Kontrolira rad svih šifrantskih organa glavnih štabova, korpusa, divizija koji su u svom radu potčinjeni Centralnom šifrantskom odjeljenju Vrhovnog štaba i ispunjuju njegova naređenja i odgovaraju pred njim.

7. Centralno šifrantsko odjeljenje pri Vrhovnom štabu odgovara za svoj rad vrhovnom komandantu NOV i POJ maršalu Jugoslavije Titu.

III. *Šifrantski organi g[lavnih] š[tabova]*

1. Rukovode šifrantskim organima koji su im potčinjeni.

2. Snabdijevaju šiframa poslane iz centra sve šifrantske organe koji su im potčinjeni ili ih oni rade po njegovoj dozvoli.

3. Skupljaju i obučavaju kadar šifranata.

4. Povjeravaju i kontrolišu rad po svim naređenjima Centralnog šifrantskog odjeljenja Vrhovnog štaba.

5. Rade na šifrantskim vezama Glavnog štaba.

6. Za svoj rad odgovaraju Centralnom šifrantskom odjeljenju Vrhovnog štaba i komandantu Glavnog štaba.

IV. Šifrantski organi korpusa

1. Rukovode svim radom unutar korpusa, u divizijama, brigadama i međusobnoj vezi divizije.

2. Snabdjevaju šiframa poslanim iz centra sve šifrantske organe koji su im potčinjeni ili ih oni rade po njegovoj dozvoli.

3. Obučavaju kadrove za divizije i brigade.

4. Provjeravaju pravilnost rada šifrantskih organa u divizijama i brigadama po svim naređenjima Centralnog šifrantskog odjeljenja Vrhovnog štaba.

V. Šifrantski organi divizija

Pri divizijama određuje se jedan šifrant, koji radi na šifrantskim vezama divizije i kontroliše rad potčinjenih šifranata po brigadama.

Snabdijeva ih dokumentima koje je dobio iz centra ili od pretpostavljenih šifrantskih organa.

Šifrantski organi, počev od organa Glavnog štaba pa do malih partizanskih odreda, nemaju pravo:

1. Davati šifre koje nije odobrilo Centralno šifrantsko odjeljenje Vrhovnog štaba.

2. Mijenjati šifre date iz centra.

VI. Sastav šifrantskih odjeljenja

Na radu sa šifrom mogu da budu samo politički provjereni i narodnooslobodilačkom pokretu odani drugovi i drugarice.

Dozvola za šifrovanje daje se na osnovu:

1. Izvještaja iz mjesta gdje je dotle radio šifrant.

2. Njegove autobiografije.

Na rad sa šiframa primaju se šifranti po odobrenju Centralnog šifrantskog odjeljenja Vrhovnog štaba.

Za svakog šifranta zavodi se karta na kojoj su ukratko ispisani njegovi podaci.

U GŠ sastavlja se spisak svih šifranata koji rade u potčinjenim organima i svi se dostavljaju Centralnom šifrantskom odjeljenju Vrhovnog štaba, a ovo Personalnom odjeljenju sa svojim primjedbama.

Svaki šifrant mora da čuva državnu i vojnu tajnu.

Za izdavanje vojnih tajni, šifara itd. šifranti snose najstrožu kaznu po zakonima ratnog vremena.

VII. Dokumenti

Pod gornjim podrazumevaju se šifre, sredstva za maskiranje, pravila za rad sa šiframa i drugo.

Na svakom šifrantskom dokumentu ustanovljuje se natpis »Strogo poverljivo«.

Šifrantski dokumenti izrađuju se i sastavljaju u Centralnom šifrantskom odjeljenju Vrhovnog štaba, a po odobrenju Centralnog šifrantskog odjeljenja Vrhovnog štaba mogu se sastavljati i u odjeljenjima Glavnog štaba i korpusa.

Šifre rade poverljivi ljudi iz šifrantskih odjeljenja.

Svi šifrantski dokumenti primjenjuju se saglasno pravilima. Sva odstupanja od pravila smatraju se kao otkrivanja vojne tajne i kažnjavaju se po zakonima ratnog vremena.

1. Pri svakom šifrantskom odjeljenju ustanovljuje se dnevnik primljenih i poslanih telegrama (šema 1*).

2. Radi pregleda izdanih šifri i sredstava za maskiranje uvodi se dnevnik šifri po formi (šema 2*). Dnevnici se vode redovno, čitko i razumljivo.

3. Uništenje šifre mora se uvesti u dnevnik u prisustvu dva do tri lica koja će potpisati zapisnik o tome. O svakom uništenju obavijestiti Centralno šifrantsko odjeljenje.

VIII. Čuvanje šifara. Prostorije šifrantskih odjeljenja. Rad na šifri

Prostorije u kojima rade šifranti moraju biti izolovane od ostalih. Šifrantski odjeli rade u zasebnim prostorijama. Ulaz u prostoriju gdje se radi sa šiframa zabranjen je svim licima koja nemaju veze sa šiframa.

Šifrantski dokumenti čuvaju se izolovano od drugih dokumenata, na sigurnim mjestima ili kod pokretnih štabova — kod samih šifranata. Dokumenti moraju uvijek biti čuvani pod stražom.

* Šeme nisu pronadene. — Red.

IX. Uništenje šifara

Pod kompromitovanim šifrantskim dokumentima podrazumijevamo:

1. kad padnu u ruke neprijatelja;
2. kad se izgube;
3. kad su ukradene ili kad je postojala mogućnost da se prepišu.

Kompromitovanje dokumenata je stvar veoma važna i treba smjesta obavijestiti o tome Centralno šifrantsko odjeljenje Vrhovnog štaba i svoje komandante.

Izvještaj se može poslati signalnom grupom 55555, što znači da je šifra kompromitovana, uništena ili izgubljena.

Dokumenti se uništavaju:

- A) kad postoji opasnost da padnu u ruke neprijatelju;
- B) kad su upotrijebljene.

O uništenju šifara u prvom slučaju obavještavaju se viši šifrantski organi Centralnog šifrantskog odjeljenja Vrhovnog štaba, a u drugom se obavijesti unaprijed.

X. Kontrola i obilazak šifrantskih organa

Viši šifrantski organi u odnosu na niže vode stalnu kontrolu pravilnosti njihovog rada. Pomažu ih svojim uputstvima, obučavaju.

Za obilazak šifrantskih odjeljenja potrebna je objava s pečatom i potpisom komandanta dotične jedinice.

Ova uputstva su strogo povjerljiva i ne smiju doći u ruke nenadležnih lica, a pogotovo u ruke neprijatelja.⁵⁷

[Početak septembra 1944,
Vis]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO ALBANIJE]

2. septembar 1944.

[Vis]

Predlažem da jednu od vaših jedinica uputite sjev[erno] od Drima radi saradnje s našim snagama na Kosmetu i tješnjeg povezivanja s našim jedinicama koje operišu u sjevernoj Crnoj Gori. Zadatak tih jedinica je, prvo, da prihvate novo ljudstvo i omoguće formiranje novih jedinica na Kosovu i [u] Metohiji, da razbijaju reakciju na Kosovu i [u] Metohiji i sjev[ernoj] Albaniji, jer mi ne smijemo nikako dozvoliti da se tu reakcija u ovoj situaciji konsoliduje i učvrsti. To bi nam pravilo ozbiljnih teškoća. Koliko će to biti jedinica, to vi po svojim mogućnostima odredite, ali imajte u vidu važnost Kosova i Metohije i sjev[ernej] Albanije za nas i za vas.⁵⁸

A-VII, k. 394, reg. br. 21-46/2.

CENTRALNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE
PARTIJE HRVATSKE*

Dragi drugovi,

Ovih dana smo dobili od vas izvještaj druga Duška [Brkića] o Dalmaciji,⁵⁹ kao i pisma druga Steve [Ivana Krajačića]⁶⁰ nama i druga Andrije [Hebranga]⁶¹ Oblasnom komitetu za Dalmaciju. Takođe smo se upoznali i s izvještajem koji vam je uputio ovih dana Oblasni komitet.

Mi smo riješili da drug Vicko [Krstulović] odmah dođe do vas i prodiskutuje s vama sva ta pitanja. U vezi s njegovim putovanjem tamo, mi bismo htjeli da vam ukažemo na neka osnovna pitanja, što treba da vam posluži kao baza za diskusiju i kao podloga za donošenje pravilnih zaključaka.

1. Mi smatramo da je drug Duško u svom pismu uglavnom tačno zapazio nedostatke u partijskom radu u Dalmaciji. Ovdje nećemo ulaziti u neke pojedinosti, preoštro kritikovanje i u neke prejake formulacije i nepravilna uopštavanja (npr. najgora oblast u Hrvatskoj; zanemarivanja snaga okupatora prilikom ocjene nekih stvari — npr. masovnih zborova itd.). Konstatacija druga Duška da Oblasni komitet ne smatra CK KPH svojim višim forumom nije tačna jer redovno održava veze s vama i slao vam [je] sve svoje izvještaje i materijale.

2. Iz izvještaja Oblasnog komiteta vidi se da su drugovi u Dalmaciji prilično napredovali u otklanjanju izvjesnih nedostataka, koje je uočio i drug Duško, ali se takođe vidi i to da još nisu dovoljno oštro i pravilno postavili čitav niz pitanja.

3. Ocjene drugova Andrije i Steve su preoštre, nagle i nedovoljno ubjedljive. U tim ocjenama nisu rad i stanje u Dalmaciji posmatrali u cjelini, nego su izvlačena pojedina pitanja, pojedine slabosti, od čega pati i Duškov izvještaj — i pravljeni preoštri, nepravilni zaključci.

U vezi sa svim tim, mi vam ukazujemo na neka pitanja koja se nama čine najvažnijim u Dalmaciji, koja je drug Duško uočio, a koja drugovi iz Oblasnog [komiteta] — kako se vidi iz njihovog izvještaja — nisu još odlučno postavili ni počeli da rješavaju niti vide njihov ogromni značaj.

---

* Prilikom autorizacije teksta Tito je naglasio da je ovaj dokument kolektivnog rada. Pored Tita u izradi su učestvovali najvjerojatnije Aleksandar Ranković, Milovan Đilas i Ivan Milutinović. — *Red.*

1. Mi smatramo da je ocjena Oblasnog komiteta o tome da su četnici glavna opasnost u Dalmaciji nepravilna i jednostrana. Ona potiče zbog zanemarivanja političkog rada među Srbima i svođenja pitanja četnika na isključivo vojničko pitanje. Drugovi u Dalmaciji ne vide da se četnici danas ne mogu odvojiti od rada mačekovskih slugu okupatora, da su međusobno povezani i da će se Mačekovi ljudi sve više pojavljivati kao faktor ujedinjavanja svih neprijatelja narodnooslobodilačke borbe, čuvanja vojske i aparata koji je stvorio okupator itd. Drugovi u Dalmaciji pravdaju svoj slab uticaj kod Srba time što je u tim krajevima bilo mnogo žandarma itd. Međutim, žandarma je mnogo bilo i u Lici, kao i u drugim sličnim krajevima, pa ipak tamo nije situacija kao npr. u Kninskoj krajini. Drugovi iz Oblasnog nisu još poduzeli ozbiljnije korake ne samo u organizacionom nego ni u propagandnom pogledu među četnički raspoloženim stanovništvom. Tome pitanju se mora pristupiti konkretno i odlučno.

2. Oblasni komitet mora ozbiljnije pristupiti organizacionom pitanju. On mora organizaciono iskoristiti ogromno raspoloženje za nas, ogromne mogućnosti za razvijanje Partije i antifašističkih organizacija. Treba srediti i učvrstiti partijske komitete, podići nove kadrove, jače unijeti duh partijnosti i discipline i najozbiljnije se pozabaviti pitanjem kadrova, njihovog pravilnog vaspitavanja i uzdizanja.

3. Oblasni komitet treba osposobiti još više, eventualno popuniti i proširiti, kako bi postao čvršćim i sposobnijim rukovodstvom. Izvještaj Oblasnog komiteta ne rješava potpuno to pitanje. On samo predviđa stvaranje plenuma većinom od sekretara OK i sl.

4. Oblasni komitet Partije mora uložiti najveće napore da se izgradi pravilan odnos Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora i narodnooslobodilačkih odbora uopšte. Pitanje narodne vlasti, njenog pravilnog funkcionisanja, njene organizacije, prodiranja u nju pametnih, čestitih, sposobnih ljudi — sve više postaje za nas najvažnije pitanje. Oblasni komitet mora odstraniti sve eventualne nezdrave tendencije autonomizma ili labavog odnosa prema ZAVNOH-u kao centralnoj vlasti Hrvatske.

5. Mi smatramo nepravilnim zahtjev Oblasnog komiteta da se ponovo nazove Pokrajinskim komitetom. Argumenat da naziv »Oblasni« nije dobro primljen od naroda pokazuje da Partija nije uložila dovoljno napora da objasni zašto je došlo do te promjene.

6. CK KPH se mora uopšte, a posebno na sastanku s drugom Vickom, pozabaviti svim drugim slabostima (omladina, žene, propaganda, koja je dosta slaba i u liniji labava itd.) iznetim u izvještaju druga Duška, Oblasnog komiteta i koje će usmeno iznijeti drug Vicko.

Vi ćete zajedno s drugom Vickom prodiskutovati sva pitanja i po svim pojedinostima donijeti zaključke, koje ćete nama dostaviti da se upoznamo i damo konačni sud.

U pogledu vaših i naših odnosa s Oblasnim komitetom naglašavamo slijedeće:

Partijska organizacija u Dalmaciji pripada KPH-u i vi ste odgovorni pred CK KPJ za njen rad. Oblasni komitet u svom radu u svemu mora održavati vezu s vama i odgovarati vama za svoj rad. Mi ćemo, dok smo tu, kao i do sada, ukazivati Oblasnom komitetu pomoć u pojedinim konkretnim pitanjima.

Ovo, kao i naše pismo od februara meseca ove godine* koje raspravlja slična pitanja, mada se od tada mnogo štošta promijenilo i popravilo, može vam poslužiti kao baza za diskusiju i donošenje konkretnih zaključaka.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

S drugarskim pozdravom

2. septembar 1944.
[Vis]

za Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, br. 1944/228.

---

* Riječ je o pismu CK KPJ od 8. februara 1944. OK KPH za Dalmaciju (A-CK SKJ, Fond CK KPJ, br. 1944/49). — *Red.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

2. septembar 1944.

[Vis]

Nekako nam izgleda mekan vaš stav prema Bugarima.⁶² Mislili smo da ćete iskoristiti njihovu kapitulaciju⁶³ i dobro se naoružati. Oni štite njemačko izvlačenje i oklijevaju s napuštanjem Jugoslavije. Napadajte ih i razoružajte.⁶⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 5-3/8.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

2. septembar 1944.

[Vis]

Dobićete jedinicu bacača od 36 oruđa. Prikupite 108 konja za bacače i municiju. Od ovih bacača dobar dio dodijelite Peku. O tome se sporazumejte s njim, pa nas izvijestite.⁶⁵

Toplički korpus ima broj 13. Istočnosrpski 14.⁶⁶ Nova divizija ima broj 44.⁶⁷ Dobićete daktilografe.

A-VII, k. 26, reg. br. 5-2/8.

ZA PAVLA [JOVIĆEVIĆA, SEKRETARA OBLASNOG
KOMITETA KPJ ZA KOSOVO I METOHIJU]

2. septembar 1944.

[Vis]

Nozdra*

Kosmet postaje važan ne samo radi bržeg razvoja situacije u južnim krajevima Srbije nego i za razvoj situacije u sjevernoj Albaniji i pograničnim krajevima Crne Gore. Ni po koju cijenu ne smijete dozvoliti da se tamo ugnijezdi reakcija.⁶⁸ Naredio sam G[lavnom] š[tabu] Makedonije da vam stavi na raspolaganje sve kosovske snage.⁶⁹ Naravno vi sa njima morate sarađivati na liniji Šar-planina — Skopska crna gora.

Predložili smo G[lavnom] š[tabu] Albanije da izvjesne svoje djelove uputi na sektor sjeverno od Drima, što bi olakšalo vaš rad.⁷⁰ Nastojte, ukoliko je to moguće, da se sve ovo ostvari. Vaš štab se ne ukida. Vi postajete Kosovsko-metohijska operativna zona pod neposrednom komandom G[lavnog] š[taba] Srbije, s kojim se što prije povežite.⁷¹ Na sjever proširite svoj uticaj sve do linije Raška — Novi Pazar — Pešter. Vjerovatno je da će Nijemci napustiti zapadne krajeve Metohije. Upadnite u te krajeve i odatle širite svoj uticaj.

A-VII, kut. 394, reg. br. 21-45/2.

---

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata s Visa. — *Red.*

[ŠTABU 37. NOU DIVIZIJE]

2. septembar 1944.

[Vis]

Osmu crnogorsku uputite u sastav Prve [proleterske] divizije.⁷²
Nastojte da vašu Sandžačku diviziju što bolje oformite i naoružate.⁷³
Zašto još niste javili mjesto za bacanje materijala?⁷⁴

A-VII, k. 28, reg. br. 7-1/12.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] MAKEDONIJE

3. septembar 1944.

[Vis]

Primirje se ne može dopustiti.⁷⁵ Upadajte u garnizone i osvajajte komunikacije svim snagama i dalje.⁷⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 8-3/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

3. septembar 1944.

[Vis]

Obrazujte odmah Glavni odbor Crvenog krsta za Makedoniju i pošaljite nam imena dvaju predstavnika za Glavni odbor Crvenog krsta Jugoslavije.⁷⁷

A-VII, k. 76, reg. br. 1-2/12.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

3. septembar 1944.

[Vis]

Treba ispitati mogućnost za oslobodjenje Užica. Ali vam napominjemo da bi neuspjeh bio politički nezgodan za nas. Kada se vi jačim snagama raširite po zapadnoj Srbiji, onda će manji garnizoni vrlo lako padati i mi ćemo biti u mogućnosti da ih i zadržimo. Na tome sektoru česti prelazak gradova od nas neprijatelju pokazivao bi našu nestabilnost. Nastojati da se mobilišu nove snage, koje bi zajedno s vama zauzimale gradove, a zatim ih i branile.⁷⁸

Saznajemo da Prva alpijska i »Princ Eugen« treba da zaposjednu garnizone u Srbiji koje su ranije držali Bugari.⁷⁹

Uzmite talijanske bataljone.⁸⁰ Regulirajte pravilan odnos između njih i naroda.⁸¹

A-VII, k. 28, reg. br. 1-9/1.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

3. septembar 1944.

[Vis]

Lekić drugoga [septembra] prešao kod Renovice. Kod [Starog]
Broda mu obezbijedite mostobran.⁸²

A-VII, k. 28, reg. br. 4-3/3.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

3. septembar 1944.

[Vis]

Osmu crnogorsku primite u sastav Prve [proleterske] divizije. Nastojte da se XXXVII divizija oformi i snabdije puškama.⁸³

A-VII, k. 372, reg. br. 33-105/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

4. septembar 1944.

[Vis]

Do daljega Gnjilansku brigadu zadržite na sektoru Skopske crne gore. Nastojte da tu brigadu popunite ljudstvom i snabdijete oružjem. Prirodno je da ona treba da gravitira ka Gornjoj Moravi i Kosovu. Neka nastoji da se poveže s ostalim kosovskim jedinicama. Čim budu stvoreni uslovi prećiće u sastav Kosovsko-metohijske operativne zone. Do tog vremena neka se naslanja na vas i vi ste odgovorni za pravilan razvoj te brigade.⁸⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 8-3/12.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

4. septembar 1944.

[Vis]

Lekić već na sektoru Belo Sjeversko. Rijeku prelazi šestoga.
Prihvatite ga.⁸⁵

A-VII, k. 372, reg. br. 33-109/1.

[ŠTABU 3. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

4. septembar 1944.

[Vis]

U duhu naših ranijih depeša neka odmah prebacite 11. div[iziju], Lički bat[aljon] i Mačvanski odred preko Drine u zap[adnu] Srbiju — u oblast Cera. Na tom sektoru povezaće se i ući u sastav 12. korpusa kad on tamo stigne.⁸⁶

Njen zadatak je likvidacija četnika i nedićevaca, kao i da spriječi [Mihailovićevu] mobilizaciju i odvođenje naroda sa sobom. Odmah po prelasku Drine treba pristupiti likvidaciji manjih gradova na pravcu dejstva da bi se omogućio lakši pokret naših snaga s juga.⁸⁷ O izvršenju izvijestite.⁸⁸ Ovo smatrati strogo poverljivo.

A-VII, k. 408-A, br. 2-113/8-I.

[ŠTABU 3. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

4. septembar 1944.

[Vis]

Riješili smo poslati Kostu [Nada] za komandanta Glavnog štaba Vojvodine. U vezi s tim Kosta i Vlada [Popović] neka odmah dođu kod nas.⁸⁹ Privremenu komandu korpusa neka uzme Jovo Vukotić.⁹⁰ Izvršiti blagovremeno sve pripreme kako bi prvim avionom došli ovamo.⁹¹

S Vučinićem imamo druge kombinacije.⁹² O tome će biti riječi kad dodete ovamo.

A-VII, k. 28, reg. br. 4-2/5.

IZVOD IZ EMISIJE RADIO-STANICE
»SLOBODNA JUGOSLAVIJA«

4. septembar 1944.

[Moskva]

Obilazeći jedinice naše vojske maršal Tito izvršio je smortu Prve lovačke eskadrole Narodnooslobodilačke vojske [Jugoslavije].⁹³ Ovoj smotri je prisustvovao i vicemaršal britanskog vazduhoplovstva [Vilijam] Eliot, komandant engleskog vazduhoplovstva za Balkan.⁹⁴ Ispred poredanih »spitfajera«, sa petokrakim zvijezdama na jugoslovenskoj trobojci, naši piloti i mehaničari sačekali su maršala Tita, koji je došao u pratnji general-lajtnanta Arsa Jovanovića, načelnika Vrhovnog štaba. Maršal Tito rukovao se sa svakim vazduhoplovcem, a zatim je održao govor, u kome je između ostalog, rekao i ovo:

»Pred vama, prvim pilotima naše vojske, stoje veoma važni zadaci. Svojim udarima po komunikacijama vi treba da onemogućite mrskom okupatoru da se nekažnjeno izvuče iz naše zemlje.⁹⁵ Ja zahtijevam od vas istu onu upornost i hrabrost koje sam tražio i od naših prvih malenih partizanskih odreda. Pokažite se dostojnim vaših drugova, koji već tri godine vode herojsku borbu za oslobođenje naše zemlje.«

Maršal Tito je zatim razgledao »spitfajere«. Jedan avion nosi ponosito ime »Osvetnik 5. ofanzive«. U petoj ofanzivi njemačko vazduhoplovstvo je žestoko bombardovalo naše jedinice. Naša lovačka eskadrila je za prvih sedam dana izvršila 15 akcija. U prvim okršajima naši avijatičari zadali su teške udarce neprijatelju.

Maršal Tito je napustio aerodrom burno pozdravljen od naših avijatičara.⁹⁶

[GENERAL-LAJTNANTU] TERZIĆU [VELIMIRU],
PIJADE [MOŠI, MOSKVA]

U vezi s ofanzivom Crvene armije na jugozapad, mi ovdje preduzimamo mjere za mobilizaciju u Vojvodini i Banatu. O tome ne treba da brinete. Pijade i Terzić dobili su specijalne zadatke u Moskvi i ne dolazi u obzir njihov put u Rumuniju.⁹⁷ Ako bude potrebno — mi ćemo ovdje formirati štab za Banat i Vojvodinu i uputićemo ih avionima na odredište.⁹⁸ Za organizaciju snabdijevanja materijalom naše vojske s teritorije Rumunije — uputite tamo člana vojne misije Švoba [Vinka].

4. septembar 1944.
[Vis]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-37/1.

Prevod s ruskog

TERZIĆU [VELIMIRU], PIJADE [MOŠI, MOSKVA]

Radio-telegrafiste najbolje je uputiti u Italiju, a odande ćemo ih mi poslati na mjesta za koja su određeni.⁹⁹

4. septembar 1944.
[Vis]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-37/1.

Prevod s ruskog

TERZIĆU [VELIMIRU], PIJADE [MOŠI, MOSKVA]

Iz Makedonije je došao jedan drug¹⁰⁰ koji treba da otputuje u Moskvu kao lektor za makedonski jezik.

Učinite sve da radio-emisije odmah počnu, jer je to za nas vrlo važno.

4. septembar 1944.
[Vis]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-37/1.

Prevod s ruskog

[ŠTABU BAZE NOVJ U BARIJU]

4. septembar 1944.

[Vis]

Trebali ste iskoristiti zamjenu ljudstva. Vi niste. Da li će trebati toliki broj vojnika? Naređujem da odmah prokontrolirate sva ta slagališta i izvršite najekonomičniji raspored ljudstva.¹⁰¹

A-VII, k. 2125, reg. br. 1-66/10.

[GENERALU HENRIJU MEJTLENDU VILSONU,
VRHOVNOM SAVEZNIČKOM KOMANDANTU NA
SREDOZEMLJU]

Molim vas da prenesete slijedeću notu vašoj vladi:

Primili smo dokumentovane informacije da saveznički komandanti u Italiji još uvijek održavaju veze s Dražom Mihailovićem, snabdijevaju ga i transportuju četničke oficire i druga lica u Italiju i natrag uprkos činjenici da su savezničke vlade izjavile da su prekinule odnose s Dražom Mihailovićem i da su otkazale dalje pošiljke.

Tako je, na primjer, 27. avgusta nekoliko aviona letjelo za Srbiju s ratnim materijalom i odjećom za četnike. Jedan od tih aviona, D.C. 3 90-0, bacio je odjeću i drugi materijal u zapadnoj Srbiji odgovarajući na signalne vatre koje su bile raspoređene u obliku kruga na zemlji. Poslije toga avion se spustio na jedno drugo mjesto, 10—15 kilometara daleko od Čačka i tu je preuzeo 12 civilnih i vojnih lica, od kojih su četvorica nosili četničke oznake na kapama.¹⁰² Svi ti ljudi sletjeli su u Bariju, gdje su ih čekali saveznički kamioni i domaći pošiljci s njima u nepoznatom pravcu.

Pored ovog slučaja, mi smo nedavno dobili obavještenja od naših vojnih vlasti u Srbiji da Saveznici održavaju kontakte sa četnicima i da im šalju manje količine materijala.¹⁰³

Pomenuti avion bio je američki s 5 ljudi (jednim potporučnikom, dvojicom narednika i dvojicom redova).

Ove činjenice su vrlo neprijatne za nas, naročito sada kada cijelo savezničko javno mnjenje zna — a to su izjavili odgovorni saveznički krugovi — da se Draža Mihailović ne bori protiv Nijemaca i okupatora i da su Saveznici odlučili da mu više ne šalju pomoć u oružju.

Želim da izvijestim savezničke vlade Velike Britanije i Sjedinjenih Država o ovoj činjenici, jer to smatram važnim političkim pitanjem koje utiče ne samo na naša unutrašnja pitanja nego i škodi stvari Saveznika — budući da Draža Mihailović otvoreno sarađuje s njemačkim okupatorom. To može imati izvanredno nepovoljan uticaj na osjećanja istinskih patriotskih snaga, što će reći većine naroda Jugoslavije, prema Saveznicima.¹⁰⁴

5. septembar 1944.

[Vis]

[Maršal Jugoslavije

J. B. Tito]

*Public Record Office (dalje: PRO),
Fond Foreign Office (dalje: FO),
reg. br. 371/43656, R. 1755.*

Prevod s engleskog

BEVCU [EDVARDU KARDELJU, ČLANU POLITBIROA CK KPJ
I VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

Razgovaraj ponovo s Honerom¹⁰⁵ u vezi sa zaposijedanjem izvjesnog dijela Austrije i treba hitno u vezi s time preduzeti slijedeće mjere:

1. Austrijska KP i drugi rodoljubi morali bi smjesta uz našu pomoć pristupiti formiranju naoružanih odreda po čitavoj Austriji, a naročito tamo gdje bi eventualno mi zaposjeli.

2. Oružje za te odrede u prvom momentu moraćemo barem nešto davati mi, bez obzira na to što su takode i kod nas potrebe velike.

3. Po mom mišljenju, već su u Austriji stvoreni dobri uslovi da se čim više radnika povuče iz industrijskih preduzeća koji bi sačinjavali jezgro part[izanskih] odreda.¹⁰⁶

Ako bi slučajno došao Kopljenik, bilo bi dobro da se vidiš s njim.

5. septembar 1944.
[Vis]

Tito

G[LAVNOM] Š[TABU] SLOVENIJE — DRUGU
BEVCU [EDVARDU KARDELJU]

U duhu našeg razgovora¹⁰⁷ preduzmite sve s G[lavnim] š[tabom] Slovenije da bi naše jedinice bile kadre brzo zaposjesti teritoriju koja nam pripada.¹⁰⁸

Slučaj s biskupom Targotijem biće vjerovatno u vezi s pojačanom kampanjom naših susjeda preko Jadrana u Istri i Slov[enačkom] primorju.¹⁰⁹

5. septembar 1944.
[Vis]

Tito

A-VII, k. 26, reg. br. 10-9/13.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

5. septembar 1944.

[Vis]

U duhu naše ranije predviđene direktive, predviđenu Slavonsku diviziju¹¹⁰ odmah prebacite u centralnu Bosnu¹¹¹, odakle će nastaviti pokret k istočnoj Bosni.¹¹² Diviziju je potrebno direktno povezati s nama radio-putem.¹¹³

A-VII, k. 26, reg. br. 7-3/6.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]
ZA ŠTAJERSKU

5. septembar 1944.

[Vis]

Zahvaljujući naporima svjesnih patriota naših zemalja, mi smo uspjeli, kroz tešku i neravnu borbu protiv okupatora naše domovine, ujediniti narode Jugoslavije u nerazrušiv savez.

Ne žalite truda u ovim časovima, dižite u borbu i na rad sinove divne Štajerske, hrabrog čuvara demokratske federativne Jugoslavije.

A-VII, k. 26, reg. br. 4-3/4.

[POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA SRBIJU]

5. septembar 1944.

[Vis]

Pripremite skupštinu, ali nemojte određivati još datum.¹¹⁴ Treba da stigne Simić.¹¹⁵ Učinićemo potrebno da se prebace traženi delegati.¹¹⁶ Za pomoć i pripremu skupštine kod vas je došao Crni [Sreten Žujović].¹¹⁷

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, br. 1944/739.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

5. septembar 1944.
[Vis]

Njemačkog potpukovnika ne davati Englezima. Nijemce zamijeniti za naše uhapšene drugove.¹¹⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 5-3/8.

ZA PAVLA [JOVIĆEVIĆA]

5. septembar 1944.

Ćeranića gora [kod Nikšića]*

Tempo [Svetozar Vukmanović] pita kuda i gdje da vam uputi kosovske jedinice.¹¹⁹ Gnjilanska brigada nije naoružana. On predlaže da brigada sačeka naoružanje u Makedoniji.¹²⁰ Potrebno je da se radio-putem direktno povežete sa G[lavnim] š[tabom] Srbije i s nama. Čudi nas da to sada niste uradili.¹²¹

A-VII, k. 394, reg. br. 21-47/2.

---

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata s Visa. — *Red.*

ZA PAVLA [JOVIĆEVIĆA]¹²²

5. septembar 1944.

Čeranića gora [kod Nikšića]*

Tempo [Svetozar Vukmanović] javlja da Prva kosovska brigada nema veze s G[lavnim] š[tabom] Makedonije.¹²³ Uхватite vezu s njom i primite je u svoj sastav. Gnjilanska brigada koju je formirao GŠ Makedonije ostaje na sektoru Skopske crne gore s tim da se širi ka gornjoj Moravi i Kosovu. Dužni ste da hvatate vezu s ovom brigadom. Inače dok se ne stvore povoljniji uslovi ova brigada ostaće pod GŠ Makedonije.

A-VII, k. 394, reg. br. 21-47/2.

---

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata s Visa. — *Red.*

[OPERATIVNOJ GRUPI DIVIZIJA NOVJ]

5. septembar 1944.

[Vis]

U duhu već izdatih direktiva potrebno je da odmah krenete u određenom pravcu.¹²⁴ Prvom korpusu sam naredio da likvidira Užice i da se kao vaša prethodnica što prije prebaci u oblast Suvobora orijentirajući se k Valjevu i Lajkovcu.¹²⁵ Da se I korpus ne bi duže zadržao u dolini Zapadne Morave, vi morate ubrzati pokret da bi sve snage djelstvovale po jedinstvenom planu.

Upamtite da je u cjelokupnoj ovoj operaciji osnovni zadatak likvidacija četnika Draže Mihailovića i nedićevaca kao i njihovog aparata. Spriječite Mihailoviću da vrši mobilizaciju i da odvodi narod sa sobom. Četničke seoske starješine pohapsiti jer su oni glavna uporišta Mihailovića u narodu.

Lekić se šestoga prebacuje sjeverno od Višegrada i produžuje s I korpusom.¹²⁶

A-VII, k. 28, reg. br. 1-3/1.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

5. septembar 1944.

[Vis]

Ako ste sinoć dobili topove i municiju¹²⁷ pripremite hitno napad na Užice i od velike je važnosti da ga zauzmete. To je važno zbog toga da olakšate odbranu Užičke Požege i, drugo, zbog toga da osigurate zaleđe za vaše prodiranje u pravcu Valjeva.¹²⁸ Drum Valjevo — Užice morate osigurati da vas neprijatelj ne iznenadi od Valjeva. Iskoristite u tu svrhu protivtenkovska oruđa i nagazne mine.

Đoko [Jovanić] treba da pojača svoje snage prema Čačku i spriječi neprijateljsko prodiranje k Požegi.¹²⁹

U slučaju da neprijatelj s više strana angažuje veće snage, vi ćete odustati od frontalnih borbi na sektoru Užice — Požega i brzim maršem prodirati prema Suvoboru, Rudniku i Ceru.

Javite o izvršenim pripremama za napad na Užice.¹³⁰ Isto tako javite što znate o neprijateljskim snagama u Valjevu.¹³¹

Imajte u vidu kao najvažniji zadatak likvidaciju izdajničkih četnika i nedićevaca.

S manjim odjeljenjima sprečavajte Mihailovića da vrši mobilizaciju i odvođi sa sobom narod. Četničke seoske starješine pohapsite jer su oni glavna uporišta Mihailovićeve u narodu.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

5. septembar 1944.

[Vis]

Predviđamo brzi razvoj situacije. Iz političkih razloga potrebno je brzo upasti u Šumadiju i zapadnu Srbiju. Osnovno je razbiti četničko-nedićevske snage i njihov aparat na terenu. Time ćemo onemogućiti sve četničko-nedićevske kombinacije koje oni vezuju za Nijemce i njihovo povlačenje.

Neprijatelj je osjetio te naše namjere i teži da nas angažuje u Zapadnomoravskoj dolini, što se vidi iz njegove reakcije. Prva i Šesta divizija obrazuju prethodnice Lekićeve¹³² i Pekove [Dapčevićeve] grupe.¹³³ To znači vi trebate ovladati sektorom Kosjerići — Bajina Bašta — Bukovica, orijentišući se prema Valjevu i Lajkovcu, razbijajući u toj oblasti osnovne Dražine snage i njegov aparat.

Lekića morate prihvatiti i obezbijediti mu pokret pravcem ka Ceru i Mačvi.¹³⁴

Danas smo naredili XI diviziji da se iz istočne Bosne prebaci preko Drine na sektor planine Cera.¹³⁵ Ona će kasnije ući u sastav XII korpusa.¹³⁶

Peku smo naredili da odmah krene ka sektoru Užice — Čačak — Kraljevo. Vaš je zadatak da ga na ovoj liniji prihvatite i pomognete.¹³⁷

Trideset sedma divizija ostaje južno od komunikacije Vardište — Užice, jače grupisana prema Vardištu da bi olakšala prolaz Lekića i vaš pokret.¹³⁸

U frontalne borbe ne smijete se uvlačiti. To je skopčano s gubicima i gubljenjem u vremenu, koje je za nas u ovoj situaciji važan faktor. Ne smijete dozvoliti da vas neprijatelj vrati i nabaci na Moravsku klisuru i južno od nje. Vi imate dovoljno snage za razbijanje četnika na vašem pravcu i jednom uhvaćene četničke bande goniti do rastrojstva.

Na oslobođenom terenu uspostavljati vojnu i narodnu vlast. Vršite intenzivnu mobilizaciju. Zahtijevajte od nas dejstvo lovaca naznačujući precizno mjesto i komunikacije za tučenje.

Ovu direktivu prenesite Lekiću i XXXVII diviziji.¹³⁹

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

5. septembar 1944.

[Vis]

Vaš plan o primjeni pojedinih jedinica na pojedinim pravcima nepravilan je. Vi niste smjeli u Bajinu Baštu poslati samo jedan bataljon, jer je to važno neprijateljsko uporište. Trebali ste baciti toliko snaga koliko je potrebno za zauzeće grada i produženje daljeg napredovanja.¹⁴⁰

Govorite da se četnici Draže [Mihailovića] koncentrišu između Požege i Ravne gore,¹⁴¹ a poslali ste prema njima svega dvije brigade i od njih Ličku zamorenu i malobrojnu.¹⁴² To je potpuno nepravilno. Ako je to glavna koncentracija Dražinih snaga, onda ste trebali ovome posvetiti glavnu pažnju i baciti toliko snaga da je potpuno razbijete. Situacija kod vas je takva da vi raspolazete velikom nadmoćnošću u ljudstvu, a ipak vas je neprijatelj uspio angažovati s malim snagama na raznim tačkama tako da možete kompromitovati čitav ovaj naš plan u pogledu daljnjih operacija. Prema tome tražim:

Prvo. Da odmah bacite vaše najbolje jedinice protiv Draže i da ga potpuno razbijete.

Drugo. Da uz pomoć Lekića,¹⁴³ koji se već prebacuje preko Drine, snažno napadnete Bajinu Baštu i da je zauzmete, s tim da Lekićeve snage nastave nadiranje u duhu direktiva prema sjeveru.

Treće. Da XXXVII diviziju hitno uputite za dejstvo u pravcu Vardište — Višegrad, da angažujete njemačke snage koje pokušavaju da se probiju s te strane.¹⁴⁴

Četvrto. Da osigurate pravce prema Čačku i prema Valjevu dejstvujući u duhu opšte direktive koju smo vam izdali.

Peto. Do razbijanja četnika i zauzeća Bajine Bašte — Rogačice ne napadati Užice.

Napominjem vam da Šestu diviziju niste smjeli tako razbacati i rasturiti. Ona je trebala da bude u centru, između Lekića i vas. Tražim apsolutno izvršenje mojih naređenja i direktiva.¹⁴⁵

Tražim česte izvještaje kako o lokalnoj tako i o opštoj situaciji toga sektora.¹⁴⁶

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

5. septembar 1944.

[Vis]

Vi morate voditi računa da obezbijedite teritoriju i mjesta koja sada držite. Zapadna Srbija postala je za nas opet važna. Nemojte dozvoliti da vam iza leđa opet četnici krstare i terorišu narod.¹⁴⁷

Lekića dočekajte negdje između Višegrada i Bajine Bašte.

A-VII, k. 372, reg. br. 33-III/1.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

5. septembar 1944.
 Čeranića gora [kod Nikšića]*

Slažemo se da 29. div[izija] formira novu brigadu u južnoj Hercegovini.¹⁴⁸ To smo joj stavili u zadatak i ranije.¹⁴⁹ Treba prodirati ka Boki, Konavljima i Dubrovniku. Naročito je važno [zauzeti] sektor Dubrovnika i aktivirati hrvatske mase u naše redove. Zbog toga smo mi ranije formirali Prim[orsku] grupu,¹⁵⁰ koja je imala zadatak da aktivira cio taj sektor od Dubrovnika preko Boke do Ulcinja. Kako vidimo, na tome je malo urađeno.

Pored toga, važni sektori oko Konjica i Kalinovika potpuno su prepušteni četnicima. Nastojte da aktivirate te sektore i stvorite izvjesna naša uporišta na njima. Postaje važno i aktuelno prodiranje od Kalinovika preko Trnova k Sarajevu. Snage III korpusa više su angažovane na sjevernom dijelu istočne Bosne. *Napravite* plan pa nas izvijestite.¹⁵¹

A-VII, k. 394, reg. br. 21-47/2.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata s Visa. — Red.

[ŠTABU 3. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

5. septembar 1944.

[Vis]

Ako nepr[ijatelj] tako čvrsto drži Majevicu, vi ga nećete moći protjerati, a pri tom toliko ćete iznuriti 11. div[iziju] da ona neće biti sposobna da izvrši dodijeljeni zadatak. Glavno je sada ne Majevice, nego Posavina.¹⁵² Čudi nas da naši planovi uvijek nađu protivplan kod vas. Od vas tražim da što prije i uspješno prebacite 11. diviziju na Cer pl[aninu].¹⁵³ Svakodnevno izvještavajte nas o položaju divizije.

Glavni štab Vojvodine izvještava da je stanje na sektoru Bijeljine povoljno. U Bijeljini ima 1000 nepr[ijateljskih] vojnika. U Semberiji 700 četnika, koji sprovode veliki teror. Oko Glogovca djeluje manja partizanska grupa.

A-VII, k. 408-A, reg. br. 2-113/8-I.

ŠESTOM [UDARNOM] KORPUSU [NOVJ]

Javite hitno kako se zovu dvojica savezničkih oficira za koje javljate da su se spustili kod vas. Bez našeg odobrenja nemojte ih nikuda pustiti. Mi redovno vama šaljem imena onih koji će se spustiti i tako se ravnajte.¹⁵⁴

5. septembar 1944.
[Vis]

Tito

A-VII, kut. 26, br. 10-9/13.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Pravilno ste postupili što ste preduzeli korake u Generalštabu Crvene armije o pitanjima snabdijevanja i druge.

Nepravilno ste postupili što ste tražili da izađete na rumunsko-jugoslovensku granicu. To nije vaša stvar i to treba da vam bude jasno i da ne postavljate takva pitanja.¹⁵⁵

Nadam se da je to bilo posljednji put. To se odnosi na vas i na Pijade.¹⁵⁶

5. septembar 1944.
[Vis]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-38/1.

Prevod s ruskog

PIJADE [MOŠI, MOSKVA]

Prvom prilikom poslaćemo Vam potrebne kadrove. A Vi ste naš politički predstavnik i treba da radite na svim pitanjima propagandnog karaktera. To će biti Vaša privremena funkcija, pošto će uskoro biti potrebno da se vratite u zemlju, gdje nas sve čeka veliki posao.

A o Vašim funkcijama mi ćemo obavijestiti nadležne organe.¹⁵⁷

5. septembar 1944.

Maršal Tito

[Vis]

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-39/1.

Prevod s ruskog

[DR IVANU ŠUBAŠIĆU,
PREDSJEDNIKU KRALJEVSKE JUGOSLOVENSKE VLADE]

6. septembar 1944.
[Vis]

Primio sam Vašu poruku 2. septembra. S obzirom na izuzetno teške borbe koje imamo sada s nemačkim osvajačima i njihovim plaćenicima u našoj zemlji i upornost koju Nijemci ispoljavaju, ne mogu se složiti s Vašim mišljenjem da će Nijemci tako brzo napustiti našu zemlju.¹⁵⁸ Zbog tako odlučnih borbi i naše velike oskudice u svim tehničkim sredstvima, naša Narodnooslobodilačka vojska trpi veoma teške gubitke u ljudstvu. Bilo bi od najveće koristi za mene u ovom trenutku ako bi se prema našem sporazumu mornarica mogla odmah staviti nama na raspolaganje a i da nam pruži što je moguće veće količine naoružanja i drugih zaliha materijala. Ništa drugo nije važnije kada je okupator još u našoj zemlji.¹⁵⁹ Moram naglasiti da kada se jednom rat završi, mornarica za nas neće biti ni od kakve koristi, dok u ovom trenutku mi s njom možemo dejstvovati veoma uspješno.¹⁶⁰ Sva ostala pitanja treba rješavati normalnim tokom.¹⁶¹

*PRO, Fond FO, reg. br. 371/44263,
R. 14140; kopija u A-VII, k. 3, reg. br. 4-1.*

Prevod s engleskog

[NAREĐENJE SVIM POTČINJENIM ŠTABOVIMA
ZA ČUVANJE ŠIFRI]

6. septembar 1944.

[Vis]

Učinite sve da nepr[ijatelj] ne dođe do naših šifri. Obratite naročitu pažnju na njihovo čuvanje. Izolujte vaša šifrantska odjeljenja odmah stražom.¹⁶²

A-VII, k. 234, reg. br. 20-41/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

6. septembar 1944.

[Vis]

Dozvoljen je dolazak u Srbiju američkom pukovniku Huntingtonu.¹⁶³

A-VII, k. 26, reg. br. 5-3/8.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

6. septembar 1944.
[Vis]

Naređujem da hitno uspostavite vezu sa Crvenom armijom na Dunavu i o tome me što prije izvijestite.¹⁶⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 5-3/8.

PAVLU [JOVIĆEVIĆU]

Vi kao štab operativne zone¹⁶⁵ nastavite svoj uticaj, povežite se sa jedinicama, oživite akcije u Metohiji i na Kosovu. Sada su povezani politički uslovi i budite svijesni da se događaji brzo razvijaju. Uspostavite vezu s nama, G[lavnim] š[tabom] Srbije i svim susjedima.¹⁶⁶ Javite kako i čime bismo vas mogli pomoći.¹⁶⁷

6. septembar 1944.
Ćeranića gora [kod Nikšića]*

A-VII, k. 394, reg. br. 21-47/2.

---

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata s Visa. — *Red.*

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

6. septembar 1944.

[Vis]

Potrebno je da se što prije spojite sa I korpusom, te da tako usamljeni ne biste padali i dalje u iznenađenja.¹⁶⁸ Kod Plavoga [Mijalka Todorovića] nalazi se direktiva za vas.¹⁶⁹ Prvi korpus obezbijedio je hranu za vas. Nastojaćemo da vam što prije doturimo potrebe. Nije vjerovatno da će se ovo moći izvršiti sedmoga. Zbog čekanja tih potreba ne gubite vrijeme, nego se krećite k sjeveroistoku.¹⁷⁰ Imate li radio-vezu s Plavim?¹⁷¹

A-VII, k. 28, reg. br. 2-3/II,

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

7. septembar 1944.

[Vis]

U vezi s novom situacijom koja je nastala time što je Sovjetski Savez objavio rat Bugarskoj,¹⁷² nemojte primati od Bugara nikakvih uslova dok ne dobijete naše instrukcije.

A-VII, k. 26, reg. br. 10-4/13.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

7. septembar 1944.

[Vis]

Kakva je situacija u istočnoj Srbiji? Imate li radio-vezu s tim jedinicama? Ko se nalazi u Negotinu i Zaječaru?¹⁷³

Čim obrazujete korpuse,¹⁷⁴ reducirajte engleske misije po divizijama. Ovo izvedite na podesan način.¹⁷⁵

A-VII, k. 26, br. 5-3/8.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE I
PK KPJ ZA SRBIJU]

7. septembar 1944.

[Vis]

Vama smo već prije par dana saopštili da se skupština za Srbiju odgađa iz više razloga.¹⁷⁶ Prvi razlog jeste da na brzu ruku sazivanje skupštine od posve nepoznatih ili malo poznatih ljudi može politički više štetiti nego koristiti. Drugo, zbog toga što treba da stignu kod vas da učestvuju na skupštini neki odgovorni drugovi i rodoljubi. Prema tome, hitno javite da li ste razumijeli i primili ovo naše gledište. S time se slažu i Koča [Popović] i ostali drugovi. Prema tome, nemojte više forsirati i vršite dalje pripreme da skupština ispadne čim reprezentativnija, a dan održavanja ćemo mi javiti.¹⁷⁷

A-VII, k. 26, reg. br. 10-11/13.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] SRBIJE

7. septembar 1944.

[Vis]

Javite najhitnije da li imate naših jedinica na sektoru Negotin — Brza Palanka. Naredite Ljubi Đuriću da najhitnije orijentiše snage u tom pravcu i da se poveže sa Crvenom armijom kod Kladova jer se ona nalazi u Turn-Severinu. Vaše glavne snage trebalo bi uopšte da brzim maršom uputite prema Homoljskom masivu i da zaposjednete teritoriju Donji Milanovac—Kučevo—Golubac. To je važno da biste uspostavili tijesnu vezu sa Crvenom armijom i da suvozemnim putem snabdijevamo našu vojsku u Srbiji. Razumije se, treba četnike odavde likvidirati jer su oni zaposijedali čitavu tu teritoriju posljednje godine i onemogućavali razvitak NO pokreta.¹⁷⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 10-4/13.

PRVI [PROLETERSKI UDARNI] KORPUS [NOVJ — ŠTABU]

7. septembar 1944.

[Vis]

Danas Lekić završio prebacivanje preko Drine. On se nalazi na Tari.¹⁷⁹ Njegovim jedinicama potrebni jači odmor i dobra ishrana. Osim toga, treba ga snabdjeti raznim materijalom.¹⁸⁰

Gubitak Užičke Požege može politički rđavo da djeluje za nas, naročito kad su je sami četnici zauzeli. Javite kako se to moglo dogoditi.¹⁸¹

A-VII, k. 26, br. 10-11/13.

POHVALA

[BORACA I STARJEŠINA 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Za primjernu upornost i junaštvo pri izvršenju svih zadataka u šestomjesečnim neprekidnim borbama s okupatorima i domaćim izdajnicima, izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, oficirima, podoficirima i politkomesarima XII korpusa na čelu s komandantom genaral-majorom Lekićem.¹⁸²

Forsiranje rijeke Drine pod najtežim okolnostima uz teške bojeve i skoro bez sredstava za takav pothvat jeste dokaz da slavne vojvodanske divizije XII korpusa dostojno zauzimaju jedno od prvih mjesta u redovima NOV.¹⁸³

7. septembar 1944.
[Vis]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda (dalje: Zbornik NOR), tom II, knj. 1 (»Bilten«), str. 562.

POHVALA
[BORACA I STARJEŠINA 6. PROLETERSKE
UDARNE DIVIZIJE »NIKOLA TESLA«]

Za primjerno junaštvo i izdržljivost izražavam zahvalnost i priznanje borcima, podoficirima, oficirima i političkim komesarima VI proleterske divizije »Nikola Tesla« na čelu s komandantom pukovnikom Đokom Jovanićem.

U višemjesečnim teškim bojevima i u sjajnom vojničkom pohodu od Drvara do Srbije, u neprekidnim teškim bojevima, naročito u Crnoj Gori, sinovi naše kršne Like dokazali su da su dostojni slavnih tradicija svojih predaka.¹⁸⁴

7. septembar 1944.
[Vis]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

[ŠTABU 37. NOU DIVIZIJE]

7. septembar 1944.

[Vis]

Dostavite nam tačnu formulaciju majora Lukačevića naredbnja Šubašićeve vlade, jer kako ste vi u vašoj depeši formulisali, to bi bio sjajan argumenat protiv kralja jer se iz toga vidi da su oni do sada odobravali borbe četnika protiv nas.

Nikakvih razgovora sa četnicima ne može biti ako oni odmah ne pređu na našu stranu, pod našu komandu i onako raspodijeljeni kako ćemo mi to riješiti. Četnici kao samostalne jedinice ne mogu postojati kao takve ni prema sporazumu. Razbijajte ih svuda gdje sarađuju s okupatorima.¹⁸⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 10-10/13.

[PROGLAS VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ O DOLASKU
CRVENE ARMIIJE NA RUMUNSKO-JUGOSLOVENSKU
GRANICU]

Svim oficirima, podoficirima i politkomesarima NOV i POJ

Osvanuo je onaj veliki dugo očekivani dan kome su desetine hiljada heroja kroz tri i pol godine teških iskušenja težili: 6. septembra stigla je velika saveznica Crvena armija na granicu Jugoslavije.¹⁸⁶ Hiljade kilometara od Staljingrada i Kavkaza, uništavajući na svom glavnom putu stotine hiljada mrskih fašističkih osvajača, došla je naša herojska saveznica da nam pomogne da zadamo posljednji udarac zakletom neprijatelju našega naroda i očistimo našu krvlju zalivenu domovinu od omraženih njemačkih divizija koje su se sakupile sa svih strana Balkana na teritoriju Jugoslavije i hoće da izbjegnu kazni i da pobjegnu iz naše zemlje. Udarajte nemilosrdno po neprijateljskim kolonama i uništavajte njihovu živu silu. Čim više fašističkih kostiju ostane u našoj zemlji više ćete se odužiti onim bezbrojnim žrtvama koje su pale od zločinačke ruke fašističkih osvajača. Uništavajte komunikacije i sprečavajte neprijatelju da izvlači iz naše zemlje imovinu našeg naroda i ratnu tehniku kojom je orobio zemlju. Ranjena fašistička zvijer uništava na svom putu sve do čega stigne. Ubija našu djecu, žene i starce, hoće da odvede sa sobom odrasle muškarce u Njemačku da bi produžila svoj život još za koji dan.

Naša je sveta dužnost pred narodima Jugoslavije da zaštitimo njihove živote i njihovu imovinu i osvetimo milijun žrtava našeg naroda.

Herojska Crvena armija sa sjevera, a ostali naši saveznici s juga i zapada gone fašističke horde prema Njemačkoj.

Naša dužnost je pred našim velikim saveznicima da damo sve od sebe u tim odlučujućim bojevima za konačno uništavanje naoružanih neprijateljskih osvajača i doprinesemo da se što prije skrate patnje podjarmljenih naroda. Više nismo osamljeni, već čvrsto povezani s našim velikim saveznicima u borbi za pobjedničke nam ciljeve, u borbi za konačnu pobjedu, u borbi za oslobođenje svih naroda Evrope od najvećeg neprijatelja čovječanstva.

Drugovi borci, oficiri, podoficiri i politkomesari, neka vam ovakve velike radosti zbog dolaska slavne Crvene armije na našu granicu nadahnu novi polet, odlučnost s još snažnijim udarcima protiv njemačkih

okupatora i domaćih izdajnika. Pokažite u ovim posljednjim bojevima, da ste dostojni saveznici nepobjedive Crvene armije, koja je za slobodu porobljenih naroda dala mnogobrojne žrtve.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

8. septembar 1944.
[Vis]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal

Josip Broz Tito

A-VII, k. 15-A, reg. br. 15-1/4.

GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE

8. septembar 1944.

[Vis]

Kod glavnih štabova Slovenije, Hrvatske, Srbije, Vojvodine i Makedonije, kao i kod štabova II i V korpusa imaju se odmah po prijemu ovog naređenja postaviti vazduhoplovni referenti.

Referente će postaviti sami glavni štabovi odnosno štabovi pomenutih korpusa od raspoloživih vazduhoplovnih oficira.

Vazduhoplovnim referentima dodati i potreban broj vazd[uho-plovnih] oficira na službu. Ukoliko takvih oficira po štabovima nedostaje, tražiti ih depešom od Vrhovnog štaba.

Vazduhoplovnim referentima štabova staviti u dužnost razradu i rešavanje svih vazduhoplovnih pitanja na dotičnoj teritoriji kao što su: prikupljanje i evidencija vazduhoplovnog materijala;

pripremanje i uređivanje pojedinih aerodroma prema zahtjevima štaba;

po važnijim pitanjima dostavljati Vrhovnom štabu konkretne predloge s potrebnim obrazloženjem;

ukoliko dolazi u pitanje saradnja sa savezničkim vazduhoplovstvom, raditi uvijek sporazumno sa članovima savezničke vojne misije kod dotičnog štaba;

određivanje i uređivanje kao i postavljanje ugovorenih znakova na određenim mjestima za bacanje robe iz vazduha savezničkim ili našim avionima. Ovo raditi uvijek sporazumno sa članovima dotične misije čiji avioni bacaju robu.

Na aerodromima predviđenim za sletanje aviona organizirati službu letenja i predvidjeti sve mjere sigurnosti letenja uopšte.

Pošto se u skoro vrijeme predviđa oslobađanje cjelokupne naše teritorije, to treba već unaprijed za planski postupak pri tome predvidjeti i pripremiti slijedeće:

1. Na svakom oslobođenom aerodromu odmah uspostaviti našu komandu aerodroma sa svim potrebnim organima.

2. Aerodrom odmah osposobiti za letenje i o tome izvijestiti depešom Vrhovni štab.

3. Sav zatečeni vazduhoplovni materijal i arhive odmah prikupiti, popisati i čuvati.

4. Iz zatečenog vazduhoplovnog osoblja odmah izdvojiti sve nepoželjne elemente, a pouzdane iskoristiti za aerodromsku službu.

5. O broju, tipovima i upotrebljivosti zatečenih aviona kao i o broju zatečenog vazduhoplovnog osoblja na oslobođenim aerodromima odmah izvijestiti Vrhovni štab.

Glavni cilj koji uvijek treba imati pred očima je slijedeći:

da se u što većoj količini prikupi i za što bržu upotrebu osposobi sav zatečeni materijal i osoblje;

da se spriječi svako uništavanje ili razvlačenje vazduhoplovnog materijala;

da se aerodromi što brže osposobe za upotrebu pod našom neposrednom upravom.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

J.B. Tito

[KOČI POPOVIĆU,
KOMANDANTU GLAVNOG ŠTABA NOV I PO SRBIJE]

8. septembar 1944.

[Vis]

1. Objasnite što vam je stajalo na putu te niste ni do danas uhvatili vezu sa Crvenom armijom.¹⁸⁷ Poblje objasnite slučaj Piletića.¹⁸⁸ Šta se događa u istočnoj Srbiji? Gdje su naše jedinice? Vidimo da imate sporu vezu sa svim sektorima.

2. Peko [Dapčević] ima zadatak da s obje strane Morave izbije na liniju Rudnik — Suvobor.¹⁸⁹ Mi sa sastanka javili da on ide prema toj direktivi. Međutim, izgleda on pošao preko Ibra dugačkim pravcem. Od tebe tražim sugestiju za upotrebu Pekovih snaga, ali sa zakasnjem dolazi. I ti i Peko imali direktivu da ubacujete snage u Šumadiju, ali to niste učinili.¹⁹⁰

3. Lekić od Rogačice prodire k sjeveru.¹⁹¹ Plavi [Mijalko Todorović] potukao nedićevce i četnike kod Kosjerića i ubrzaćemo njegov pokret k sjeveru i sjeveroistoku.¹⁹² Peko na sektoru Dragačeva i ubrzaćemo ga k sjeveru.¹⁹³

A-VII, k. 26. reg. br. 5-3/8.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] SRBIJE

8. septembar 1944.

[Vis]

S Rusima uređujemo pitanje naoružanja suvozemnim putem. Ljuba Đurić ima pravo.¹⁹⁴ Za Mesića smo se već ranije dogovorili.¹⁹⁵ S obzirom na važnost toga sektora, stvorili smo Operativni štab za Vojvodinu na čelu s Kostom Nađom, koji će uzeti pod svoju komandu i Mesićevu brigadu.¹⁹⁶

Pitanje dubljeg Đurićevog prodora prema Požarevcu dolazi u obzir tek onda kad će naša zapadna grupa više da se približi glavnom objektu za napad.¹⁹⁷ Sada je stigao i 12. korpus i poslije jučerašnjeg zauzimanja Bajine Bašte krenuće polako u određenom pravcu.¹⁹⁸

A-VII, k. 26, br. 10-12/13.

PREZIDIJUMU VRHOVNOG SOVJETA SSSR

U moje ime i u ime odlikovanih generala i oficira primite izraze naše velike zahvalnosti za visoka odlikovanja koja su primljena od Sovjetskog Saveza.

Ova visoka odlikovanja izazvala su radost i zahvalnost ne samo u redovima Narodnooslobodilačke vojske [Jugoslavije] nego i kod svih naših naroda, jer se njima odaje priznanje od strane velikog brat-skog Sovjetskog Saveza borbi koju vode naši narodi protiv njemačkog fašizma.¹⁹⁹

9. septembar 1944.
[Vis]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
maršal Tito

»Прага« (Moskva), 13. septembar 1944.

[GLAVNI ŠTAB NOV I PO HRVATSKE]

9. septembar 1944.

[Vis]

Zapaža se pokret jačih nepr[ijateljskih] snaga od juga prema sjeverozapadu naročito primorskim pojasom.²⁰⁰ Potrebno je da naše snage izbjegavaju neprijateljska opkoljavanja. Blagovremeno ih prebacivati na slobodni teren.

A-VII, k. 119-4, reg. br. 2-4/1.

[GLAVNI ŠTAB NOV I PO HRVATSKE]

9. septembar 1944.

[Vis]

Prema izvjesnim podacima, preko Dalmacije k sjeverozapadu proći će jače nepr[ijatelske] snage.²⁰¹ Prema tome, kod VIII korpusa ne treba vršiti grupisanje jačih snaga na pojedinim sektorima. Mi smo od VIII korpusa zahtijevali da orijentiše izvjesne snage i jednu diviziju (prema) srednjoj Dalmaciji i otpočne dejstva čim mu naredimo. No ni ovaj zadatak ne iziskuje bukvalno gomilanje snaga na tom sektoru.

U sadašnjoj situaciji važni su široko dejstvo po komunikacijama, upadanje u manje branjene garnizone i dezorganizovanje njemačkog povlačenja, koje se u jakoj mjeri izvodi. Metod rada i snage treba prilagođavati i postavljati na takve položaje s kojih će moći zagospodariti situacijom u pogodnom momentu.

A-VII, k. 119-4, reg. br. 2-4/1.

SRBIJA — [GLAVNOM ŠTABU]

9. septembar 1944.

[Vis]

Vaša depeša od 8. septembra 44. meni lično je potpuno nerazumljiva. O kakvom vi to posljednjem ukoru govorite? Nikakvoga ukora nije bilo za koji bih ja znao, već samo savjet što treba raditi u vezi s Bugarima. Prema tome, govoriti sada o nekim ranijim ukorima kao i o nekom posljednjem ukoru čini mi se i nezgodno.²⁰² Javite jasnije u čemu je stvar.²⁰³

A-VII, k. 26, reg. br. 10-12/13.

SRBIJA — ZA KOČU [POPOVIĆA,
KOMANDANTA GLAVNOG ŠTABA NOV I PO SRBIJE]

9. septembar 1944.

[Vis]

Mislim da ste već obaviješteni da je između ostalih nagrađenih
i Koča [Popović] Ordenom Suvorova II stepena.

Čestitam na ovom visokom zasluženom odlikovanju koje vam je
dodijelio Prezidium Vrhovnog sovjeta SSSR-a.²⁰⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 10-12/13.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA,
KOMANDANTA 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA
I OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ]

Vaso [Jovanović]²⁰⁵ i Đoko [Jovanić]²⁰⁶ vode borbe na liniji Rogačica — Jelovik — Jelova gora protiv četnika i nedićevaca, koji u jačini od 5000 nadiru sa sjevera.²⁰⁷

Na sektoru Kremne Lekić vodi borbu s jačim snagama divizije »Princ Eugen« koja za njim nadire od Vardišta prema istoku.²⁰⁸

Naše snage imaju zadatak da potuku nedićevsko-četničke bande i da se probiju k sjeveru.

Nužno je da se što prije pojavite na sektoru Suvobora i vašim dejstvom ugrozite neprijatelja u dubljoj pozadini olakšavajući nadiranje Zapadnomoravske grupe.²⁰⁹

Naznačite nam vaš položaj i raspored.²¹⁰

9. septembar 1944.

Tito

[Vis]

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

9. septembar 1944.

[Vis]

Bataljoni koji su išli na Drinu morali su imati radio-stanicu.²¹¹ Da je tako učinjeno, vi biste imali vezu s Lekićem. Lekić se nalazi negdje sjeverno od Vardišta.²¹² Naređujem da ga hitno prihvatite i prenesete mu moju direktivu.²¹³ Uopšte kod vas treba da vladaju veća budnost i tačnost sračunatih pokreta i operacija. Imate li vezu s Pekom [Dapčevićem]? Da li ga obavještavate o djelatnosti neprijatelja na limsko-moravskom sektoru?²¹⁴ Zna li vi da je Crvena armija prešla Dunav i zauzela Kladovo? Javite hitno situaciju kod vas i raspodjelu vaših snaga.²¹⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 4-7/13.

ZA 12. [UDARNI] KORPUS [NOVJ]

9. septembar 1944.

[Vis]

Vaš pravac pokreta dobar.²¹⁶ Nastojte da se brzo probijete u Rogačicu, a odavdje k severu, ugrožavajući pozadinu neprijatelja koji napada na front Prvog korpusa.

Stalno budite u vezi s Prvim korpusom i koordinirajte rad.²¹⁷

Nastojaćemo da dobijete potrebe, samo precizno naznačujte mjesta bacanja. Signali ostaju dosadašnji.²¹⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 10-2/13.

ZA 37. [NOU] DIVIZIJU

9. septembar 1944.

[Vis]

Energično se založite na sektoru Kremna — Vardište da biste degažirali Dvanaesti korpus, koga napadaju dijelovi divizije »Princ Eugen«. Izvijestite o izvršenju.²¹⁹

A-VII, k. 26, reg. br. 10-2/13.

PREDSJEDNIŠTVU NARODNOG ZBORA,
HERCEGOVINA

Pozdravljam narodni zbor junačkih Hercegovaca, koji su dali dragocjene žrtve za veliko djelo oslobodilačkog rata, bratstvo i oružano jedinstvo naših naroda za slobodu i bolju budućnost naše domovine.

Neokrnjena pobjeda našeg oružja na pomolu je. Učinite sve da se na djelu oslobođenja i izgradnje federativne demokratske Jugoslavije ujedine sve zdrave i patriotske narodne snage Hercegovine, bez obzira na vjeru i narodnost, da nijedan okupatorski vojnik ne umakne nekažnjen iz naše domovine za zločinačka djela koja je počinio nad našim herojskim narodima. — Naprijed za punu slobodu, za demokratsku federativnu Jugoslaviju!²²⁰

Predsjednik
Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije
maršal Jugoslavije

J.B. Tito

9. septembar 1944.
[Vis]

A-VII, k. br. 28, reg. br. 2-1/14.

GENARAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Ukazom Antifašističkog vijeća naroda Jugoslavije od 7. septembra 1944. godine za zasluge u njegovanju bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije u borbi protiv fašizma odlikujem Ordenom bratstva i jedinstva Luja Adamiča, Zlatka Balokovića, Vojislava Gaćinovića.

9. septembar 1944.
[Vis]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-40/1.

Prevod s ruskog

TITO U RAZGOVORU S AVIJATIČARIMA 1. LOVAČKE ESKADRILE NA VISU POČETKOM SEPTEMBRA 1944.

TITO VRŠI SMOTRU 1. LOVAČKE ESKADRILE NOVJ NA VISU POČETKOM SEPTEMBRA 1944; LIJEVO OD NJEGA JE VICEMARŠAL ELIOT, KOMANDANT BALKANSKIH VAZDUHOPLOVNIH SNAGA

TITO RAZGLEDA AVIONE I, LOVAČKE ESKADRILE NA VISU POČETKOM SEPTEMBRA 1944.

TITO VRŠI SMOTRU ESKADRILE ZA VEZU VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ NA VISU POČETKOM SEPTEMBRA 1944.

TITO NA VIŠKOM AERODROMU POČETKOM SEPTEMBRA 1944.

TITO RAZGLEDA BORBENE AVIONE I. LOVAČKE ESKADRILE NOVJ NA VISU POČETKOM SEPTEMBRA 1944.

TITO U ČASOVIMA ODMORA U SVOJOJ RADNOJ SOBI U PEĆINI NA VISU KRAJEM LJETA 1944.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ
TITO U PEĆINI NA VISU KRAJEM LJETA
1944.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ ZA VREME VOŽNJE NA JEDNOJ OD BORBENIH JEDINICA MORNARICE NOVJ KRAJEM LJETA 1944.

SLOBODNA DALMACIJA

GLASILO JEDINSTVENOG NARODNO-OSLOBODILAČKOG FRONTA DALMACIJE
God. II. 8. rujna 1944. Br. 61.

Naredba Maršala Tita POVODOM DOLASKA CRVENE ARMIJU NA NAŠU GRANICU

Povodom dolaska Crvene Armije na granicu Jugoslavije uputio je Maršal Tito borcima, oficirima, podoficirima i politikosesarima Narodno-oslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije ovu

N A R E D B U

Osvanuo je onaj veliki, dugo očekivani dan kome ste vi i desetina hiljada palih heroja kroz tri i po godine teških iskušenja težili. Šestoga septembra stigla je naša velika saveznica slavna Crvena Armija na granicu Jugoslavije! Hiljade kilometara od Stalingrada i Kavkaza, uništavajući na svom silovom putu na stotine hiljada mrskih fašističkih osvajača, prošla je naša herojska saveznica sa nam pomogne da zadamo posljednji udarac zakletom neprijatelju našega naroda i ođistimo našu krvlju zalivenu domovinu od omračnih fašističkih hordi.

Nastaju posljednji odlučujući bojevi. Oko 25 krvotvornih njemačkih divizija, koje su se skupile sa svih strana Balkana na teritoriju Jugoslavije, hoće da izbjegn zasluzenoj kazni i da pobjegn iz naše zemlje. Udarajte nemilosrdno po neprijateljskim kolonama, uništavajte njegovu živu silu. Čim više fašističkih koštilja ostane u našoj zemlji, tim više će se odužiti onim bezbrojnim žrtvama koje su pale od zločinačke ruke fašističkih osvajača. Uništavajte komunikacije i sprječite neprijatelja da iskoristi iz naše zemlje imovinu našeg naroda i račun tehniku kojom je porobio našu zemlju.

Ranjene fašističke svijer uništava na svom putu sve do čega stigne, ubija našu djecu, žene i starije, hoće da odvede sa sobom odrasle muškarce u Njemačku da bi prodžila svoj život još za 'tjoli čas. Naša je sveta dužnost pred narodima Jugoslavije da zaštitimo njihove živote i njihovu imovinu i osvojitno preko milijun žrtava naših naroda.

Herojska Crvena Armija na sjeveru i istali nali Saveznici sa juga i zapada gane fašističke horde prema Njemačkoj. Naša dužnost je pred našim velikim saveznicima da damo sve od sebe u tim odlučujućim bojevima za konačno uništenje omračnih njemačkih osvajača i doprinesemo da se što prije skrate patnje podjarmljenih naroda.

Vite nismo osamijeli, već smo čvrsto povezani sa našim velikim saveznicima u borbi za zajedničku nam ciljevu, u borbi za brzu i konačnu pobjedu, u borbi za oslobođenje svih naroda Evrope od najvećeg neprijatelja čovječanstva.

Drugovi borci, oficiri, podoficiri i politikosesar!

Neka vas, oalm velike radosti za dolazak Crvene Armije na našu granicu, nedahne i novi polit i odlučnost za još snažnije udarce protiv njemačkih okupatora i domaćih izdajnika. Dokažite i u ovim posljednjim bojevima, da ste dostojni saveznici nepobjedive Crvene Armije!

Narodi naše napadane zemlje i naša Narodno-oslobodilačka vojska i partizanski odredi radoano pozdravljaju herojsku Crvenu Armiju, koja je za slobodu porobljenih naroda dala nekrojne žrtve.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Položaj, 7. septembra 1944.

Vrhovni komandant NOV i POJ
Maršal Jugoslavije
TITO

FOTOKOPIJA TITOVE NAREDBE POVODOM DOLASKA CRVENE ARMIJU NA JUGOSLOVENSKU GRANICU OBJAVLJENA U »SLOBODNOJ DALMACIJI« 8. SEPTEMBRA 1944.

-44

VI Korpusu,

Javite hitno kakove zovu dvojica avioinžinjeri koji su se spustili kod vas. Bez našeg doborjenja nemojte ih nikada pustiti. Mi redovno vama šaljeimo imena onih koji će se spustiti i tako se ravajte.

5.9.44

Slovenije

Drugu Bevcu.- U duhu naše g razgovora preduzmite sve sa G Slovenije da bi naše jedinice bile kadre brzo započeti teritoriju koja nam pripada.

Slučaj sa biskupom Targoti biće verovatno u vezi sa pojačanom kampanjom naših suseda preko Jadrana u Istri i Slov.Primerju.

5.9.44

Bevcu.- Razgovaraj ponovo sa Honerom u vezi zaposedanja izvesnog dela Austrije i treba hitno u vezi sa time preduzeti sledeće mere:

1. Austrijska KP i drugi rodoljubi morali bi amentu uz našu pomoć pristupiti formiranju naoružanih odreda po čitavoj Austriji a naročito tamo gde bi eventualno mi zaposeli.

2. Oružje za te odrede u prvom momentu moraćemo barem nešto davati mi bez obzira što su takodje i kod nas potrebe velike.

3. Po mom mišljenju već su u Austriji stvoreni dobri uslovi da se tim više radnika povuče iz industrijskih preduzeća koji bi našinjavali jezgro part.odreda.

Ako bi slučajno došao Kopljenik bilo bi dobro da se vidiš sa njim.

5.9.44

Kod Glavnih Štaba u Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji, Vojvodini i Makedoniji, kao i kod Štabova Ili V. Vojvoda izaje se odmah po prijemu ovog naređenja postaviti vazduhoplovni referenti.

Referenti će postaviti sami Glavni Štabovi odnosno Štabovi posebnih korpusa od raspoloživih vazduhoplovnih oficira.

Vazduhoplovni referenti će dati i potrebne usloje vasplošne na slučajev velike težine oficira iz Štabova neokupacije, izvan njihovih deželja od Vrhovnog Štaba.

Vazduhoplovni referenti Štabova staviti u delatost formu i rešavanje svih vazduhoplovnih pitanja na dotičnoj teritoriji kao što su:

-Postavljanje i evidentiranje vazduhoplovnih referenata.
-Prijemanje i uređivanje pojedinih poruka prema kriterijumima Štaba.

-Po važnijim pitanjima dostavljati Vrhovnom Štabu komandne predloge sa potrebnim obrazloženjem.

-U skladu dolazi u pitanje saradnja sa savičnim vazduhoplovstvom, rediti ovaj sporazum sa članovima savičnog vojske kod dotičnog Štaba.

-Uredjivanje i uređivanje kao i postavljanje ugovorenih uslova odredjenja nastika sa ocaanje robe iz vazduha savičnim ili našim avionima, sve rediti ovaj sporazum sa članovima dotične malsije koji avioni ocaju robu.

-Na aerodromima, predviđanje za slatanje aviona, organizirati službu letanja i predvideti sve mere sigurnosti letanja opšta.

Postići se u skoro vreme predviđa celododjenje celokupne naše teritorije to treba već unapred sa planirati postupak pri tome predvideti i pripremiti službe:

1.-Na svakom celododjenju svakom odmah upostaviti komandu aerodroma sa svim potrebnim uslojima.

2.-Aerodrom odmah upostaviti za letanje i o tome izvestiti neposredno Vrhovni Štab.

3.-Sav satešeni vazduhoplovni materijal i arhive odmah prikupiti, popisati i davati.

4.-U satešenog vazduhoplovnog osoblja odmah izavojiti sve nepoželjne elemente, a pouzdane iskoristiti za aerodromske službe.

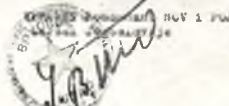
5.-O broju, tipovima i upotrebi satešenih aviona kao i o broju satešenog vazduhoplovnog osoblja na celododjenju aerodroma odmah izvestiti Vrhovni Štab.

Službi civilnoj, koji ovaj treba izati pred ošama, ja službi: -da se u što većoj količini prikupi i sa što brže upotrebu osposobi sav satešeni materijal i osoblje.

-da se sprovede svako uništavanje ili razvlačenje vazduhoplovnog materijala.

-da se aerodromi što više upotrebe za upotrebu pod našom neposrednom upravom.

S.P.S.S.

Vozni sastav vozi borbe na liniji Koprivica-Jelovik-Jelova
Doprinosi čitavim i nadničevima, koji u jedinici od 5000 nastiru
81. divizije.

Na sastanku Krene Lekić vodi borbu sa jačim grupama divisi-
je "Prine Muzak" koja sa njim ~~neće~~ govore od Vardara prema igolku.
Krene ~~neće~~ imaju sastanak da potuku medidevsko-bosnačke ~~bande~~
i da se približu ka severu.

Musno je potrebno da se što pre pojavite na nekom Suvoboru i vašim dopisima ugrozite naprijetelja u dubljjoj prošadini, olakšavajući nadiranje Ispadno-moravne.

9. II.

Знаменитые люди

Na prvi pokret dobar. Zastojte, a se brzo probijete u Roguicu, a odatle na severu, ugrozavajući pozadinu neprijatelja koji napada iz front Prvog Korpusa.

Našćemo da dobijete potrebe, samo precizno naznačujete mesta
bećanja. Signali ostaju dosadajući.

2. IX.

En 37. División

Energijano se selošite na sektoru Krema-Vardište da bi dogovorili Dvačestiti Korym, koga napada ju delovi divizije "Prine Eugen". Izvestite o izvrenju.

2.25.

Z. XL Karlsruhe

Vederna iskajte u s. PRIDOLJE, pet kilo-metara ista odoo
od Rejine Bajte. Promena mesta unakolo sa desetak kilome-tara
na snazi msta. Signali, slovo T od devet vatni, semija U/osa/
vazduh E.

9. IX.

FAKSIMIL TITOVIH NAREĐENJA
OD 9. SEPTEMBRA 1944.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU

Ukazom Prezidijuma Antifašističkog vijeća naroda Jugoslavije od 7. septembra za zasluge u borbi jugoslovenskih naroda protiv okupatora — nemačkog fašizma, odlikujem Pavla Savića Ordenom partizanske zvijezde II stepena.²²¹

9. septembar 1944.
[Vis]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-41/1.

Prevod s ruskog

VRHOVNOM KOMANDANTU NARODNOOSLOBODILAČKE
VOJSKE ALBANIJE GENERAL-PUKOVNIKU
ENVERU HODŽI

Izražavam divljenje upornoj i nesebičnoj borbi albanskih patriota za nacionalnu slobodu protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu.

Prolivena krv hrabrih albanskih patriota i naroda Jugoslavije protiv zajedničkog neprijatelja — njemačkog fašizma, urodila je plodom. Kroz bratstvo po oružju rodila se velika ljubav između naroda Jugoslavije i oslobodilačkih snaga Albanije, udareni su čvrsti temelji budućem uzajamnom životu naših naroda i na djelu je ukazan put svim porobljenim narodima kako se izgrađuje i ostvaruje bratska solidarnost između susjednih naroda i kako se kroz pravednu borbu razbijaju planovi neprijatelja narodnih sloboda, koji na zavađi između pojedinih naroda temelji svoju politiku i obezbeđuje svoje gospodstvo.

Zajednički uložimo sve snage da što prije oslobodimo naše zemlje i da odstranimo sve prepreke koje stoje na putu punoj solidarnosti i uzajamnom životu naših naroda.²²²

Živjela oružana borba albanskog naroda protiv njemačkih okupatora i njihovih slugu!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

10. septembar 1944.
[Vis]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

J.B. Tito

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

10. septembar 1944.

[Vis]

Peko [Dapčević] prešao Ibar i krcće se ka Guči i Ivanjici.²²³

Lekić produžuje preko Rogačice k sjeveru.²²⁴ Razbijenog neprijatelja treba goniti do potpunog rastrojstva i uništenja. Od nas ste dobili direktivu.²²⁵ Bilo bi pogrešno da nas pitate za svaki taktički detalj.²²⁶ Preduzimajte mjere prema razvoju situacije. Uzmite veliki ofanzivni zamah. Ovladajte masivima Maljena i Suvobora i nadirite k Valjevu, Ljigu i Kolubari. To je u duhu opšte situacije, jer je neprijatelj demoralisan i slab, a naše jedinice izvode uspješnu ofanzivu u cijeloj Jugoslaviji. Shvatite da ste vi ofanzivna prethodnica, koja treba da stvori uslove za brz razvoj operacija u Šumadiji i zapadnoj Srbiji. Imate li radio-vezu s Pekom i Lekićem?²²⁷

Štabove divizija i Lekića upoznajte tačno s idejom rada.²²⁸

Dajte Lekiću jednu kompletnu bateriju od dva topa.²²⁹

A-VII, k. 28, reg. br. 1-12/1.

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

10. septembar 1944.

[Vis]

Naredili smo Plavom [Mijalku Todoroviću] da vam dade jednu kompletnu bateriju od dva topa.²³⁰

A-VII, k. 28, reg. br. 4-5/9.

ZA VOJNU MISIJU [NOVJ] — ALBANIJA

10. septembar 1944.
[Vis]

U Makedoniji naše jedinice oslobodile su veći dio teritorije i mnogo gradova.²³¹ Da bi paralisali naš uspjeh, Nijemci upućuju albanske trupe ka Gornjem Vardaru, Skoplju, Kumanovu, Bujanovcu. Nastojte da albanski V[rhovni] š[tab] parališe ovo štetno dejstvo albanskih plaćeničkih trupa.²³²

A-VII, k. 27, reg. br. I-16.

[NAREĐENJE SVIM POTČINJENIM ŠTABOVIMA ZA
RUŠENJE KOMUNIKACIJA]

11. septembar 1944.

[Vis]

I

Položaj Nijemaca u zemlji vrlo težak. Njihove snage koje se iz Grčke i Albanije povlače preko Makedonije i Srbije djelimično dezorganizovane. Zbog porušenih pruga uglavnom se služe cestama. Očekuje se dalje povlačenje k sjeveru.

II

Od svih jedinica tražim maksimalno zauzimanje inicijative i ofanzivnog poleta, sve jače rušenje komunikacija, zauzimanje važnih čvorova, gradova i drugih uporišta. Od vas tražim da ne dozvolite Nijemcima da se organizovano povuku i iznesu oružje iz naše zemlje.²³³

Tito

[NAREĐENJE O PRIZNAVANJU ČINOVA PRIPADNICIMA
NEPRIJATELJSKIH FORMACIJA]

11. septembar 1944.

[Vis]

U cijeloj zemlji situacija se povoljno razvija. Naše jedinice izvode svuda masovnu mobilizaciju. Razbijene su osnovne četničke i nedićevske bande. Uspjeli smo razoružati desetine hiljada bugarskih vojnika, čak i kompletne divizije. Do sad prešlo na našu stranu nekoliko hiljada domobrana. Očekujemo još veće prelaženje.

Svim oficirima i podoficirima koji do 15. septembra pređu dobrovoljno nama ili su već prešli potvrđuju se činovi koje su u to vrijeme imali. Za sve takve oficire sastaviti spisak.²³⁴

A-VII, k. 408-A, reg. br. 2-113/8-I.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

11. septembar 1944.

[Vis]

Vaše naređenje koje ste izdali u vezi s objavom rata Bugarske Njemačkoj je pravilno. Postupajte po njemu.²³⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 8-4/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

11. septembar 1944.

[Vis]

Tražite preko general-majora Gorškova, ako se potvrdi vijest da se Piletić predao Rusima, da nam oni predaju Piletića i sve njegove oficire koje mi smatramo ratnim zločincima i izdajnicima i koje treba kazniti. Ostalo ljudstvo treba razoružati i držati kao zarobljenike.²³⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 10-4/13.

[OPERATIVNOJ GRUPI DIVIZIJA NOVJ]

11. septembar 1944.

[Vis]

Plavi [Mijalko Todorović] i Lekić razbili nedićevsko-četničke grupacije kod Jelove gore i nadiru k Valjevu i Ljigu.²³⁷ U zapadnoj Srbiji okupatorski garnizoni vrlo slabi. Garnizoni su slabi i u samoj Šumadiji.

U istočnoj Srbiji, u dolini Južne Morave i u Makedoniji naši su oslobodili velike oblasti, mnogo gradova i u toku je masovna mobilizacija. Druga [proleterska] divizija vodi ulične borbe u Kruševcu.²³⁸

U ovoj situaciji ne treba gubiti vremena na obilaske. Potrebno je da što prije izbijete u Šumadiju, krećući se opštim pravcem Čačak — G[ornji] Milanovac — Rudnik, gdje se povezati s drugim snagama nastavljajući dejstvo ka Kosmaju i Kragujevcu.²³⁹

A-VII, k. 28, reg. br. 1-4/1.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

11. septembar 1944.

[Vis]

Peko [Dapčević] oko Ivanjice i Dragačeva. Zbog brzog i povoljnog razvoja situacije, naredili smo mu da se što prije probije u Šumadiju opštim pravcem: Čačak—Milanovac—Rudnik, gdje da se poveže s vama i nastavi nadirati ka Kosmaju i Kragujevcu.²⁴⁰ Druga [proleter-ska] divizija vodi borbu ka Kruševcu.²⁴¹

A-VII, k. 28, reg. br. 1-12/1.

[ŠTABU 3. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

11. septembar 1944.
[Vis]

Gdje se danas nalazi XI divizija? Hitno dostavite plan veze za tu diviziju. Ovo već po treći put tražimo.²⁴²

A-VII, k. 28, reg. br. 4-3/5.

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

11. septembar 1944.
[Vis]

Kakva je situacija u Šibeniku? Bezobzirno uništavajte ustaše i četnike koji preuzimaju garnizone poslije odlaska Nijemaca.²⁴³ Naravno, koristite domobrane koji prelaze na našu stranu. Šta vam je poznato o jugoslovenskom pilotu Bobeku, koji je kod Knina iskočio iz američkog »liberatora«?

A-VII, k. 26, reg. br. 4-2/9.

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

11. septembar 1944.

[Vis]

Javite mjesto za bacanje materijala noćas.²⁴⁴

Peko [Dapčević] oko Ivanjice i Dragačeva. Zbog brzog i povoljnog razvoja situacije naredili smo mu da se što prije probije u Šumadiju opštim pravcem Čačak — Milanovac — Rudnik, odakle će preduzeti nadiranje ka Kosmaju i Kragujevcu.²⁴⁵ Druga [proleterska] divizija vodi borbe u Kruševcu.²⁴⁶

Pronađite aerodrom. Poslali bi vam topove. Pripremite konje. Noćna pista mora imati najmanje 1200 metara.

Uspostavite radio-vezu sa I²⁴⁷ i III korpusom²⁴⁸ i G[lavnim] š[tabom] Vojvodine.²⁴⁹ Izvestite.

[GOVOR ODRŽAN NA PROSLAVI DVOGODIŠNJICE
FORMIRANJA 1. DALMATINSKE BRIGADE]

12. septembar 1944.

[Vis]

Mi danas imamo svoju narodnu vlast. Mi imamo najviši organ narodne vlasti u Jugoslaviji — Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije. To su velike tekovine te borbe plaćene krvlju i životima najboljih sinova Jugoslavije. Kroz čitav period ovih natčovječkih napora i borbi bilo je mnogo smetnji s raznih strana. Bilo je raznih pokušaja da se onemogući ova historijska borba koju vodi naš narod. Ali mi smo savladali sve zapreke i danas nema više te sile koja bi mogla da nam otme ove tekovine izvojevane krvlju i životima najboljih sinova naroda Jugoslavije.

Još ima špekulanata, još ima neprijatelja, a bilo bi i nenormalno da ih nema, jer neprijatelji i izdajnici svoga naroda ne mogu preko noći postati rodoljubi. Oni ostaju izrodi, ali uzimaju novu masku i pod tom maskom drugim metodama nastoje da postignu svoje protunarodne reakcionarne ciljeve. To je mračna reakcionarna klika kod nas, koja ima svoje veze i u inozemstvu. I sada, kada već stojimo pred konačnom pobjedom, ta reakcija nastoji da učvrsti svoj položaj ne prezajući pri tome ni od kakvih sredstava. Zahvaljujući samoprijegornoj borbi naših naroda, koja je vođena za zajedničku savezničku stvar, uspjelo je danas velikim dijelom raskrinkati te neprijatelje nove federativne demokratske Jugoslavije. I baš zato što su ti protunarodni elementi prešli na nove metode u svom reakcionarnom radu naročito time što se oblače u jagnječju kožu i uvlače u redove narodnooslobodilačkog pokreta, oni postaju opasni i potrebna je najveća budnost svih onih kojima su drage tekovine te borbe.

Mi smo uvijek izjavljivali i danas izjavljujemo da želimo primiti u svojeredove svakog pravog sina koji želi dobro svojoj zemlji, koji voli svoju zemlju, ali ne želimo špekulante, ne želimo one koji žele da ostvare svoje sramne protunarodne ciljeve. I mi im poručujemo da se ostave toga posla, jer oni u tome nikada neće uspjeti.

Mi još nismo svršili s oružanom borbom protiv neprijatelja — okupatora i njihovih slugu. Nama je stoga u dvanaestom času ove borbe potreban svaki pošten sin naše domovine, koji pošteno misli i koji želi svome narodu sreću i bolju budućnost.

Poslije ove teške borbe čeka nas težak zadatak da podignemo našu zemlju iz ruševina.

Danas se približava čas kada će se morati da govori o granicama naše zemlje. Mi nismo o tome nikada u toku čitavog ovog rata govorili, ali ja o tome moram da kažem nekoliko riječi. Naš narod se borio za svoju slobodu, za svoju nezavisnost, za bolju i sretniju budućnost. Ali on se bori i za oslobođenje one naše braće, koja su decenijama stenjala pod tuđinskim jarmom. Ovom borbom naša braća u Istri, Slovenskom primorju i Koruškoj moraju biti i bit će oslobođena i živjet će slobodno u svojoj domovini sa svojom braćom. To je želja svih nas, to je želja i svih njih tamo. Mi tuđe nećemo, no svoje ne damo.

Morao sam se tog pitanja dotaći jer smo mi za čitavo ovo vrijeme bili i suviše skromni u tim pitanjima. U toku čitavog rata nismo o njemu govorili, ali naši susjedi s druge strane i suviše o tome govore i prave razne kombinacije.²⁵⁰ Apelira se na našu velikodušnost, zbog koje bismo mi trebali da ostavimo svoju braću pod tuđinom. Ispravljanje poznatih nepravda Versajskog,²⁵¹ Rapalskog²⁵² i drugih ugovora²⁵³ koje mi tražimo neki ljudi u susjednim zemljama — i to u zemljama koje su nedavno vodile s nama rat, koje su napale našu zemlju, čije su armije razarale naša sela i gradove i ubijale hiljade i hiljade sinova naše zemlje — smatraju kao neki imperijalizam, kao nešto što bi opet moglo kroz nekoliko godina izazvati rat. Zbog toga oni smatraju da bi trebalo da mi i dalje ostavimo svoju braću pod tuđinskim jarmom.

Ja sam ovo rekao zato što znam da vi mislite kao i ja. Vojnička pobjeda nad njemačkim osvajačem i njegovim prirepcima bit će brza.²⁵⁴ Ali nemojte misliti da će fašizam time biti uništen. Bit će potrebna duga i uporna borba s njim u mnogim zemljama. On je svuda povezan i nastojat će da se ponovo podigne, ako mu se ne zada potpuni smrtni udarac. To je jedan od najvažnijih zadataka i svaki narod koji želi da spriječi ubuduće takve katastrofe kakve smo doživeli u ovom ratu, mora ga izvršiti. U našoj zemlji bilo je mnogo fašističkih saveznika. Oni su još tu. To su ustaše, to su nedićevci, to su četnici Draže Mihailovića i Rupnikovi belogardisti, koji su vjerno služili i još uvijek služe njemačkim okupatorima.

U posljednje vrijeme, kada se jasno vidi da su Nijemci izgubili rat, ti neprijatelji naših naroda preko svojih veza u inozemstvu pokušavaju ne samo da spasu svoju kožu nego i da ponovo sjednu na grbaču naših naroda. Ja moram, na žalost, ovdje da kažem da nam je mnogo žao što neki krugovi u savezničkim zemljama još uvijek ne mogu ili neće da vjeruju onome što se kod nas dogodilo i što se događa. Još ima ljudi u savezničkim zemljama koji smatraju da Draža Mihailović kao i druge izdajice naših naroda govore u ime jednog dijela naroda. Nas to boli. Mi smo bili kroz tri i po godine vrlo, vrlo strpljivi. Ja mislim da nam tu strpljivost niko ne može poreći. Ali mi smo to onda shvaćali i opravdavali time što su ljudi u zemljama naših saveznika bili neobaviješteni. No danas o tome ne može biti ni riječi. I, prema tome, malo je neobično i čudnovato da još mogu postojati takve sumnje.

Ja mogu da kažem ovdje ovo: mi ćemo i to savladati, mi ćemo mnoge od tih koji još sumnjaju i kolebaju se uvjeriti da su na krivom putu.

A sada nekoliko riječi o tome sporazumu koji smo učinili s vladom dr Šubašića u Londonu.²⁵⁵ To je bilo potrebno zato da nam niko ne bi mogao prebaciti kako i mi onemogućujemo okupljanje svih Jugoslovena u jednu jedinstvenu narodnu frontu. To je bilo nužno zbog toga da još jedanput dokažemo Saveznicima da smo mi za jedinstvo i bratstvo, da mi time još jedanput potvrdimo da je nama kroz čitavo ovo vrijeme osnovna parola na zastavi naše borbe bila jedinstvo i bratstvo naroda Jugoslavije. Ovaj sporazum s vladom dr Šubašića naišao je, ne samo u redovima naših boraca, nego i kod naroda, u početku na izvjesno nerazumijevanje, odnosno, bolje reći, bilo je čuđenja: šta će nam taj sporazum kada smo savladali najteže i kada smo morali bez ičije pomoći davati toliko žrtava. Ne, drugovi, to je bilo potrebno. Taj sporazum nije oslabio naše redove, nego ih je ojačao. On neće ugroziti tekovine za koje ste se borili, za koje se bore naši narodi. Ovaj sporazum je dokaz naše snage, dokaz naše pobjede na političkom polju. On je potpuno u skladu sa svim dosadašnjim našim naporima da se u našoj zemlji stvori što čvršće jedinstvo svih naroda kako bi naša zemlja mogla i prema vani zauzeti svoje dostojno mjesto. Ali mi ćemo ostati čvrsto kod toga da od tog sporazuma ne može niko dalje naprijed bez odobrenja svih naših naroda. Mi smo i ostajemo vjerni odlukama II zasijedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i mi ostajemo kod toga da naši narodi sami svojom slobodnom voljom izaberu oblik unutrašnjeg uređenja. To je princip koji propovijedaju naši veliki saveznici. Mi se držimo tog principa.

Moram da kažem, ako smo u sklopu naših velikih saveznika samo jedna mala zemlja po teritoriju, svojim djelima smo dokazali da je naš narod velik dušom. Bilo bi nam veoma krivo i ne bismo se mogli s time pomiriti kada bi se u tim danima, u kojima se rješava sudbina pojedinih zemalja, naša zemlja smatrala zemljom trećestepenom, kada bi nas držali po strani i kada bi nam drugi krojili košulju. Mi hoćemo da budemo zajedno s našim saveznicima za stolom gdje će se rješavati sudbina Evrope, pa i naše zemlje. To je naše pravo. Mi ćemo pri njemu i ostati. Ja sam uvjeren da ćemo mi u tome naići na razumijevanje kod naših velikih saveznika, da ćemo naići na razumijevanje naših težnja i zahtjeva, jer su to naši narodi zaslužili dokazavši po cijenu najvećih žrtava vjernost zajedničkoj savezničkoj stvari. Mi idemo u susret velikim danima slobode, ali i velikim danima novih napora, nove borbe u stvaranju naše nove Jugoslavije. Ja sam uvjeren da će naši borci, borci Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, znati ne samo pobjedom dokončati ovu tešku borbu nego da će znati i ubuduće za naše narode sačuvati ove tekovine kako im nitko ne bi mogao oduzeti to što su sami izvojevali.

Neka živi naša nova, demokratska, federativna, sretna Jugoslavija!

Neka žive naši veliki saveznici Sovjetski Savez, Engleska i Amerika!

Neka živi pobjedonosna, bratska, herojska, velika Crvena armija,
koja danas stoji na našim granicama!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

A-VII, k. 15-A, reg. br. 9-2/4.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

12. septembar 1944.
[Vis]

Namjeravate formirati veći broj novih divizija. To zahtijeva veći broj starješina. Međutim, vi još uvijek oskudijevate u kadrovima. Bolje da vi stare brigade popunite do broja 2000 boraca, pa tim brigadama dodijelite samostalne zadatke. Tako bi se novomobilisano ljudstvo bolje prilagođavalo borbenim uslovima. Naravno, pošto je priliv boraca kod vas veliki, moraćete formirati i nove divizije.²⁵⁶ Dodjeljujemo vam brojeve za divizije: 48,²⁵⁷ 49²⁵⁸ i 50.²⁵⁹ Izvijestite o formiranju, sastavu itd.

A-VII, k. 26, reg. br. 8-4/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

12. septembar 1944.
[Vis]

Namjeravajte formirati veći broj novih divizija. To zahtijeva dobar broj starješina. Međutim, vi još uvijek oskudijevate u kadrovima. Bolje da vi stare brigade popunite do broja 2000 boraca, pa tim brigadama dodjeljivati samostalnije zadatke. Tako bi se i novomobilisani bolje prilagođavali borbenim uslovima. Naravno, pošto je prilikom boraca kod vas veliki, moraćete formirati i nove divizije.²⁶⁰ Dodjeljujemo vam brojeve za divizije: 45,²⁶¹ 46²⁶² i 47.²⁶³ Izvijestite o formiranju, sastavu itd.²⁶⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 5-4/8.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA]

12. septembar 1944.
[Vis]

Nastojte da Dražu [Mihailovića] i njegov štab uništite.²⁶⁵ Vaši planovi dobri i u duhu situacije.²⁶⁶ S Lekićem uspostavite vezu.²⁶⁷

Naši zauzeli Pirot i Caribrod i nadiru k Nišu.²⁶⁸ Makedonci zauzeli niz gradova zapadno od Vardara.²⁶⁹ Rodić prodire k Sarajevu.²⁷⁰

A-VII, k. 372, reg. br. 33-128/1.

[ŠTABU 3. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

12. septembar 1944.

[Vis]

Jedanaestu div[iziju] uputite u izvršenje zadatka.²⁷¹ Sektor na rijeci neka sama izabere i kada se primakne reći ćemo Lekiću da je prihvati.²⁷² Lekić je na sektoru Pecke. Neka nas XI div[izija] stalno sluša. I vi morate s njima imati radio-vezu.²⁷³

A-VII, k. 408-A, reg. br. 2-113/8-I.

[ŠTABU 5. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

12. septembar 1944.

[Vis]

U istočnoj Bosni naše snage malene su. Te snage prvenstveno su angažovane u sjevernom dijelu: Majevica — Posavina.²⁷⁴ Na taj način sarajevski [sektor], za nas vrlo važan iz vojničkih, političkih i mobilizacionih razloga, ostao je bez naših trupa. Vama se stavlja u zadatak da prođete u ovaj sektor, aktivirate ga i u pogodnom momentu zauzmete i Sarajevo.²⁷⁵ Saznajemo da je divizija »Princ Eugen« sa sarajevskog sektora bačena u Srbiju za obezbjeđenje komunikacija.²⁷⁶

A-VII, k. 28, reg. br. 4-2/7.

[ŠTABU 8. KORPUSA NOVJ]

12. septembar 1944.
[Vis]

Saznajemo da Nijemci napuštaju ostrvo Brač. Potrebno je budno pratiti stanje Nijemaca u Dalmaciji i na obali. Kad se stvore povoljni uslovi, iskrcaćemo vam dijelove 26. divizije za operacije velikih razmjera.²⁷⁷

A-VII, k. 28, reg. br. 4-2/9.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Adamič i Baloković odlikovani su Medaljom bratstva i jedinstva
a Savić Ordenom Partizanske zvijezde II stepena.²⁷⁸

12. septembar 1944.
[Vis]

Maršal Tito

Reg. br. A-VII, k. 57-4, reg. br. 2-42/1.

Prevod s ruskog

[NAREĐENJE SVIM POTČINJENIM ŠTABOVIMA
ZA POPUNU JEDINICA]²⁷⁹

13. septembar 1944.

[Gvozd]*

Zbog masovnog priliva novih boraca²⁸⁰ dajem sljedeće načelno uputstvo za formiranje jedinica. 1. Novim borcima popunjavati stare div[izije] tako da narastu na 6000 do 8000. 2. Gdje se popune gornje cifre ili gdje zbog terenskih i vojnopolitičkih razloga treba formirati nove div[izije] onda za skelet tih div[izija] treba uzimati stare prekaljene jedinice. U starješinski kadar uzimati prvenstveno iz starih jedinica. 3. Obratite veliku pažnju specijalnim jedinicama — artiljeriji, jedin[icama] za vezu, inž[injerijskim] četama, tenkovskim jedinicama, auto-jedinicama, konjičkim eskadronima.

A-VII, k. 394, reg. br. 21-50/2.

---

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata s Visa. — *Red.*

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] MAKEDONIJE

13. septembar 1944.²⁸¹
[Vis]

Preko Radio-Moskve obaviješteni smo da je Velčev, ministar nove bugarske narodne vlade Georgijeva, smijenio dosadašnjeg komandanta Pete bugarske armije u Makedoniji i naznačio novog komandanta — generala Keckarova. Novome komandantu je naredio da bugarske trupe sarađuju s vama u borbi protiv njemačkih trupa.

U vezi s time uspostavite hitno vezu s novim bugarskim komandantom i održite sastanak sa njime na kome treba osim vas da prisustvuje i naš delegat Tempo [Svetozar Vukmanović], načelnik štaba general-major Ilić, i da se na tome sastanku dogovorite o zajedničkoj koordinaciji operacija.²⁸²

Javite nam tačno stanje njemačkih okupatorskih trupa, raspored vaših trupa i Pete bugarske armije da bismo vam mi mogli dati izvjesne sugestije u operativnom smislu.²⁸³

Po ovome postupite hitno i odmah me obavijestite.²⁸⁴

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

13. septembar 1944.
[Vis]

Moraju se rušiti sve komunikacije kojima se služe Nijemci, pa i one koje od Soluna vode k Velesu. Englezi nemaju pravo naređivati šta da se ruši. Treba rušiti sve ono što koristi našim vojničkim operacijama. Prema tome ubuduće upravljajte se.²⁸⁵

A-VII, k. 234, reg. br. 20-52/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

13. septembar 1944.
[Vis]

Slažem se da kod vas što prije dođu ruski instruktori.
Koča ne treba ići. Neka Gorškov uredi stvari.²⁸⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 5-4/8.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] SRBIJE — ZA KOČU
[POPOVIĆA]

13. septembar 1944.
[Vis]

Nije potrebno da Koča [Popović] ide s Gorškovom u Rumuniju.²⁸⁷
Sve stvari uredićemo mi direktno sami, jer će za koji dan biti neko
od nas tamo.²⁸⁸

Obratite pažnju na homoljski masiv i ispitajte neprijateljske snage
na tom području jer nam je to područje vrlo potrebno za operacije
prema Beogradu i za drugo.²⁸⁹

A-VII, k. 26, reg. br. 10-4/13.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA]

13. septembar 1944.

[Vis]

Nemojte se zadržavati na sektoru Guče i Arilja, već hitno produžite u pravcu Gornjeg Milanovca i Rudnika.²⁹⁰ Prvi korpus zauzeo je Ljig i likvidirao glavninu četničkih snaga na Ravnoj gori i u okolini Valjeva.²⁹¹ Dvanaesti korpus nalazi se na sektoru Krupanj — Pecka. Dejstvovati treba brzo i odlučno. Glavni cilj nastupanja svih naših snaga znate.²⁹² Nastojte uz put čim više mobilisati. Ne smijete ostavljati za oružje sposobne ljude u pozadini jer će ih četnici na silu mobilisati. Pri mobilizaciji treba postupati oprezno i objašnjavati narodu čitavu današnju situaciju, a naročito izjave londonskih vladinih krugova.²⁹³

A-VII, k. 26, reg. br. 10-4/13.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

13. septembar 1944.

[Vis]

Najhitnije ispitajte da li je zaista došla američka misija kod četnika koja se iskrcala kod Cavtata. Ovo je za nas vrlo važno. Takođe je važno da znamo da li Amerikanci i uopšte Saveznici šalju četnicima pomoć.²⁹⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 10-4/13.

[ŠTABU 3. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

13. septembar 1944.

[Vis]

Potrebno je ubrzati pokret XI div[izije]. Svakodnevno zorom šalјite mјesto bacanja za tu diviziju.²⁹⁵ Posreduјte za direktno uspostavljanje veze.²⁹⁶

A-VII, k. 408-A, reg. br. 2-113/8-I.

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

13. septembar 1944.

[Vis]

Jedanaesta divizija, Lički bataljon i Mačvanski odred u dolini rijeke Spreče, južno od Gračanice. Otpočeli su pokret k vama.²⁹⁷ Izvjesnim snagama trebaće ih prihvatiti na rijeci.²⁹⁸ Detalje pokreta javićemo.²⁹⁹ Taj prihvrat ne treba da vas koči u radu. U zapadnu Srbiju namjeravamo prebaciti još jednu diviziju koja bi došla pravcem Jedanaeste poslije petnaestak dana.³⁰⁰

A-VII, k. 589-B, reg. br. 8-13/10.

AMERIČKIM JUGOSLOVENIMA

Iako je naša zemlja, porobljena od njemačkih i drugih okupatora, preko tri godine bila potpuno odsječena od vanjskog svijeta, ipak smo mi u vašoj staroj domovini još u početku naše teške oslobodilačke borbe saznali da ste vi u Americi pravilno shvatili i ocijenili to što se događa kod nas. Jedno od najvećih zadovoljstava bilo nam je kad smo saznali da i vi tamo u Americi radite neumorno na stvaranju i učvršćivanju bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije. Taj vaš rad, razumije se, bio je od velike koristi i za nas u Jugoslaviji, gdje nam je u našoj teškoj oslobodilačkoj borbi i bila glavna parola jedinstvo i bratstvo našeg naroda koje je mrski okupator svim sredstvima međusobno zavađao radi samoistrjebljivanja. Na žalost, u našoj zemlji našlo se ne malo izroda kod svih naroda koji su služili pri tome okupatoru kao oruđe. Ti naši domaći izrodi imali su, na žalost, mogućnosti da se povezuju u inostranstvu sa sebi ravnima, kao što je slučaj u Americi s [Konstantinom] Fotićem³⁰¹ i raznim drugim izdajnicima, koji su ne samo radili na stvaranju razdora i mržnje između Srba, Hrvata, Slovenaca i drugih već su i zavaravali američku javnost o pravom stanju u Jugoslaviji. Velika je vaša zasluga što ste svojim neumornim radom uspjeli da raskrinkate te ljude i otkrijete pred svjetskom javnošću istinu o tome da narodnooslobodilački pokret sa svojom Narodnooslobodilačkom vojskom i partizanskim odredima vodi od samog početka natčovječansku borbu za oslobođenje svoje zemlje i za stvaranje jedne nove srećnije Jugoslavije. Ja vam, dragi sunarodnjaci, najtoplije zahvaljujem u ime svih naših naroda koji su dali i još uvijek daju ogromne žrtve za postizanje toga cilja. Ja sam uvjeren da ćete vi i ubuduće i moralno i materijalno pomagati našu razorenu zemlju, za koju će trebati natčovječanskih napora da bi se ponovo podigla iz ruševina i bijede koje je izazvao mrski fašistički okupator.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

13. septembar 1944.
[Vis]

Predsjednik Nacionalnog komiteta
oslobođenja Jugoslavije
maršal Jugoslavije

[Josip Broz] Tito

A-CK SKJ, MF 17/46, sn. br. 880-881.

[KIMONU GEORGIJEVU,
PREDSJEDNIKU OTEČESTVENOFRONTOVSKE
BUGARSKE VLADE]*

Srdačno Vam zahvaljujem na Vašem prijateljskom pozdravu.³⁰² Sve nas mnogo raduje da je bugarski narod uspio stresti sa sebe jaram njemačkih okupatora i svih onih izdajnika bugarskog naroda koji su prodavali svoju zemlju najvećem neprijatelju Slavena. Rado prihvaćamo saradnju bugarskog naroda u zajedničkoj borbi za istjerivanje njemačkih okupatora s Balkana. Uvjeren sam da je došao onaj veliki historijski čas kada propadaju svi planovi onih koji su unosili mržnju između naroda Jugoslavije i bugarskog naroda.

U zajedničkoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja iskovaće se vječito prijateljstvo i bratstvo između naroda Jugoslavije i bugarskog naroda.

U ime Narodnosolobodilačke vojske i naroda Jugoslavije pozdravljam bugarski narod.

14. septembar 1944.

[Vis]

A-CK SKJ, MF 17/46, sn. 897.

---

* Kraći izvod iz ovog Titovog odgovora Kimonu Georgijevu emitovala je Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« 24. septembra 1944. prilikom Titovog boravka u Moskvi (vid. str. 199). — *Red.*

[DIREKTIVA ZA DODJELJIVANJE »SPOMENICE 1941«]

Svima borcima i rukovodiocima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije koji su stupili u partizanske odrede 1941. godine i do danas ostali u našoj vojsci, dodjeljuje se »Spomenica 1941« u znak priznanja za istrajnost u borbi i odanost narodnooslobodilačkom pokretu. Predajući borcima ovu zasluženu spomenicu, treba taj momenat učiniti što svečanijim ukoliko to vojnička situacija dozvoljava. Budući da spomenica znači visoko priznanje svakom borcu iz 1941. godine, to će svaki njen imalac uživati i posebne povlastice u novoj demokratskoj federativnoj Jugoslaviji. Zato je potrebno obratiti naročitu pažnju da ona bude predana onome kome zaista pripada.

Spomenica se nosi s lijeve strane više gornjeg džepa bluze. Spomenicu treba čuvati, a u slučaju da bude izgubljena, o tome odmah obavijestiti.

Pravo na spomenicu imaju:

a) Svi borci i vojni i politički rukovodioci koji su stupili 1941. u partizanske odrede i ostali do danas u Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije.

b) Svi oni koji su 1941. godine započeli s partizanskom djelatnošću i na bilo koji način organizovano i neprekidno radili za partizanski pokret na okupiranoj teritoriji, a kasnije iz bilo kakvih razloga napustili okupiranu teritoriju i stupili u partizanske odrede odnosno Narodnooslobodilačku vojsku.

c) Svi oni koji su stupili u partizanske odrede 1941. godine kao borci ili rukovodioci, pa povučeni i ostavljeni ili poslani na rad u pozadinu neprijatelja, to jest na okupiranu teritoriju — svejedno nalazili se još na okupiranoj ili slobodnoj teritoriji ili u jedinicama Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda.

d) Svi oni koji su stupili u partizanske odrede 1941. godine, pa u toku svoga rada i borbe bili zarobljeni, uhapšeni ili osuđeni, a danas se ponovo nalaze u Narodnooslobodilačkoj vojsci ili na radu u pozadini — ukoliko je njihovo držanje pred neprijateljem bilo časno i partizanski dostojno.

e) Spomenica se ne može dati onima koji su u međuvremenu svojevoljno napustili Narodnooslobodilačku vojsku ili prilazili na stranu ma koje neprijateljske vojske, bez obzira na to što su stupili 1941. godine i što se danas nalaze u redovima Narodnooslobodilačke vojske.

Radi kontrole i zbog evidencije broja izdatih spomenica, potrebno je srediti i dostaviti nam sljedeće podatke: ime i prezime; dan, mjesec i godinu rođenja; mjesto i srez rođenja; zanimanje u građanstvu; dan, mjesec i godinu stupanja u partizanske odrede i Narodnooslobodilačku vojsku; sadašnji čin i položaj u Narodnooslobodilačkoj vojsci.

Na osnovu ovih podataka biće izrađena lična karta za svakog ponaosob, i kojom će se potvrditi pravo na spomenicu, a dotle neka štabovi izdaju privremene potvrde. Svaki štab je dužan blagovremeno poslati sve preostale značke »Spomenice 1941« kako bi se na vrijeme poslale tamo gdje nedostaju.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

14. septembar 1944.
[Vis]

Po naredbi
vrhovnog komandanta,
povjerenika narodne odbrane
maršala Jugoslavije

Za Personalno odjeljenje
general-lajtnant
A. Ranković

Dostavljeno:

Glavnom štabu Slovenije	600
Glavnom štabu Hrvatske	4000
Glavnom štabu Srbije	1000
Glavnom štabu Makedonije	300
Glavnom štabu Vojvodine	500
Štabu I korpusa i zapadnoj Srbiji	1100
Štabu II korpusa	900
Štabu III korpusa	500
Štabu V korpusa	1200
Štabu XII korpusa	400
Štabu VIII korpusa	800
Štabu XXVI divizije	250
Štabu mornarice NOVJ	80
Štabu Baze u Bariju	500
Operativnom štabu Kosova i Metohije	100
Štabu XIX divizije	200

AVII, k. 15-A, reg. br. 14-1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

14. septembar 1944.

[Vis]

Vaše akcije u istočnoj Srbiji morale su imati karakter čvrstine i stabilnosti. Trebali ste stvoriti solidan mostobran za prijem materijala. Ovako, dozvoljavate da Nijemci jure Đurića i upadaju u zauzeta mjesta. To nas kompromituje pred narodom jer Nijemci prave zvjerstva. Saveznici stiču utisak o nesolidnosti naših vojničkih poduzeća. Branite Negotin i stvorite solidan mostobran, a onda nadirite prema Đerdapskoj klisuri i širite uspjeh.³⁰³

Ako ste već dobili Spomenicu za borce iz 1941. godine nemojte je dijeliti dok ne dobijete naše pismo o tome, koje se već nalazi na putu.³⁰⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 5-4/8.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA,
KOMANDANTA 1. ARMIJSKE GRUPE NOVJ]

14. septembar 1944.
[Vis]

Prvi korpus vas stalno sluša, a vi se ne javljate.³⁰⁵ Prvi korpus se nalazi u blizini Valjeva i večeras izgleda, napada grad.³⁰⁶ Žurite i povežite se sa I korpusom. Peko [Dapčević] treba da odmah preduzme komandu čitave grupe divizija uključivši i XII korpus koji se nalazi na sektoru Pecka — Kamenica.³⁰⁷

A-VII, k. 26, reg. br. 10-14/13.

DRUGI [UDARNI] KORPUS [NOVJ]
ZA PAVLA [JOVIĆEVIĆA]

14. septembar 1944.
[Vis]

Slažemo se da vaš G[lavni] š[tab] ostane s dvije operativne zone za Kosovo i Metohiju pod komandom GŠ Srbije.³⁰⁸ Uspostavite čim tješnji kontakt s GŠ Srbije.

A-VII, k. 26, reg. br. 10-14/13.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Slažemo se s vašim predlogom za štab X brigade sem za Branka Vučinića.³⁰⁹ Takođe se slažemo i s ostalim promjenama koje ste izvršili u vašim jedinicama i politodjelima.³¹⁰

14. septembar 1944.
Gvozd*

A-VII, k. 394, reg. br. 21-50/2.

---

* Odnosi se na mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata s Visa. — *Red.*

DVANAESTI [UDARNI] KORPUS [NOVJ]

14. septembar 1944.

[Vis]

I juče i nekoliko puta prije dolazili su sovjetski avioni da vam bace materijal, ali zbog nevremena nisu mogli da vam bace.³¹¹ Činimo sve da vam se doturi što više materijala. Radi se samo o lijepom vremenu. U slučaju da opet noću bude nevrijeme doći će avioni s pratnjom po danu, i zato će trebati urediti odgovarajuće znake.

Zašto se ne povežete sa I korpusom, koji se nalazi kod Valjeva? U slučaju potrebe oslonite se na I korpus.³¹² Jedanaesta divizija brzo će stići.³¹³ Naši su već zauzeli Zvornik.³¹⁴ Ne dajte se odbaciti na trag.³¹⁵

A-VII, k. 26, br. 10-14/13.

[ŠTABU BAZE NOVJ U BARIJU]

14. septembar 1944.

[Vis]

Neka se prebaci i ostatak Tenkovske brigade. Nastojte da ove sedmice bude prebačena cijela brigada s radionicama i inventarom.³¹⁶

A-VII, k. 2125, reg. br. 1-71/10.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

14. septembar 1944.
[Vis]

Davorjanka Paunović [Zdenka] u najkraće vrijeme treba da nauči
da piše na mašini s ruskom azbukom.³¹⁷

Obezbijedite joj takvu mašinu, s kojom ona treba da se vrati
k nama.

14. septembar 1944.
[Vis]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-43/1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU,
DRUGU PIJADE [MOŠI, MOSKVA]

Našom krivicom nije javljeno o dolasku Sremeca [Zlatana]. Sremec je otišao u SSSR po odluci Nacionalnog komiteta da bi se upoznao s organizacijom zdravstvene službe.

Učinite sve da bi Sremec mogao u najkraće vrijeme da izvrši svoje zadatke i da se vrati u zemlju.³¹⁸

14. septembar 1944.
[Vis]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-44/1.

Prevod s ruskog

OKRUŽNOM ODBORU ANTIFAŠISTIČKOG FRONTA ŽENA

Drvar

Vašim radom za vojsku, ranjenike i dobro naše domovine dale ste primjer svima patriotkinjama federativne demokratske Jugoslavije. Na ljubavi koju ste vi ukazale našim ranjenicima, našoj vojsci i na mržnji prema okupatoru učiće se naša mlada pokoljenja.

Nastavite i od sada s vašim samoprijegornim radom, okupljajte u svome frontu sve čestite žene, jer ujedinjenje žene u velikom Antifašističkom frontu čine jedan od glavnih stubova naše nove domovine.

14. septembar 1944.
[Vis]

Maršal Jugoslavije
J.B. Tito

A-CK KP BiH, MF 130/484(118).

**NAREDBA
GLAVNIM ŠTABOVIMA, ŠTABOVIMA KORPUSA I DIVIZIJA**

U vezi s time što je 15. o.m. istekao rok za dobrovoljno prelaženje svih domobranskih, četničkih i drugih jedinica koje su bile u taboru neprijatelja,³¹⁹ naređujem da se preduzmu slijedeće mjere:

1. Sve one jedinice ili pojedinci koji se nalaze na strani neprijatelja poslije 15. septembra, a nisu mogli iz bilo kojih razloga da pređu na vrijeme na stranu Narodnooslobodilačke vojske prihvaćati i ubuduće ukoliko dobrovoljno pređu na našu stranu i uvrštavati ih u naše jedinice.

2. Sve one koji će se od sada dobrovoljno predavati u masama ili pojedinačno treba najprije ispitati, i to svakog pojedinačno, pa ukoliko se nađe među njima neprijatelja narodnooslobodilačke borbe ili organizatora ili podstrekača protiv prelaska na stranu NOV, imaju se staviti pred vojni sud.

One koji hoće dobrovoljno da stupe u Narodnooslobodilačku vojsku raspodijeliti po jedinicama. One koji ne žele stupiti dobrovoljno u NOV staviti u zarobljeničke logore.

3. Sve one koji će se uhvatiti da se na strani neprijatelja s oružjem u ruci bore protiv NOV i POJ staviti pred vojni sud i po hitnom postupku suditi im i najstrože kazniti.

4. Svi oficiri i podoficiri koji su prešli dobrovoljno na stranu NOV zadržavaju svoje činove.

5. Ova naredba važi do opoziva odnosno do izdavanja nove naredbe.

15. septembar 1944.
[Vis]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

[J. B. Tito]

ZA DRUGA BEVCA [EDVARDA KARDELJA],
G[LAVNI] Š[TAB NOV I PO] SLOVENIJE

15. septembar 1944.
[Vis]

U vezi s mojim skorim odlaskom odavdje,³²⁰ bilo bi potrebno da ti čim prije dođeš, jer je to neophodno.³²¹

Uredi sve što je potrebno s drugovima glede Istre i Slovenskog primorja, a takođe i Koruške, da ne bi za nas bilo nikakvih iznenađenja.³²²

Nadam se da si se već upoznao sa sadržajem mog govora u kome sam prvi put javno dodirnuo pitanje tih pokrajina.³²³

A-VII, k. 26, reg. br. 10-16/13.

HRVATSKA
ZA ANDRIJU [HEBRANGA,
POLITIČKOG SEKRETARA CK KP HRVATSKE]

15. septembar 1944.

[Vis]

Neobično me je iznenadilo kako ste mogli u ZAVNOH-u donijeti takvo rješenje kojim se u Hrvatskoj uvodi kao obavezan predmet vjeronauka. To je vrlo gruba greška, za koju u prvom redu snosite odgovornost ti i ostali drugovi.³²⁴ Nijedna demokratska zemlja nema vjeronauku kao obavezni predmet po školama. Nastojte na svaki način povući ovu naredbu. Vatikan je ionako vrlo neprijateljski raspoložen prema nama i radi punom parom da nam što više napakosti okupljajući i podupirući sve protivnarodne elemente u Jugoslaviji. Ovako gnjilom koncesijom vi nećete nimalo koristiti našoj narodnooslobodilačkoj borbi i našim sinovima, već unosite u tekovine naše borbe elemente nazadnjaštva.³²⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 10-15/13.

G[LAVNI] Š[TAB NOV I PO] HRVATSKE

15. septembar 1944.

[Vis]

Neka vaš štab izda jedan poziv onim domobrancima i nasilno mobilisanim koji se nalaze u ustaškim jedinicama da pređu na našu stranu i dajte im rok 10 dana.³²⁶

Iz moje naredbe ste mogli vidjeti da i poslije 15. septembra sve one jedinice koje iz bilo kojih razloga ne mogu momentalno da izađu iz grada i na stranu NOV bivaju primljene pod istim uslovima kao i do 15. septembra.³²⁷

A-VII, k. 26, reg. br. 10-16/13.

ZA ĆENTA [METODIJA ANDONOVA,
PREDSJEDNIKA ANTIFAŠISTIČKOG SOBRANJA
NARODNOG OSLOBOĐENJA MAKEDONIJE]

15. septembar 1944.

[Vis]

Povodom proslave godišnjice I dalmatinske brigade, ja sam održao jedan kratak govor u kome sam dodirnuo i pitanje oslobađanja nekih naših krajeva, kao što su Istra, Koruška i Slovensko primorje, ispod tuđinskog jarma.³²⁸ Makedoniju i ostale neke naše krajeve nisam spomenuo imenom zbog vrlo komplikovane vanjske situacije, što bi moglo dovesti do zapletanja ovoga momenta. Gornje pokrajine sam spomenuo zbog toga što Talijani i neki drugi vrlo mnogo diskutuju o tim krajevima i s dosta drskosti pretenduju na najčistije dijelove naše zemlje koji su bili pod Italijom.³²⁹

Ovo vam dajem znati zbog toga da se ne bi dobio kod vas utisak kao da mi ne mislimo o interesima koji tangiraju makedonski narod.³³⁰

Predsjednik Nacionalnog komiteta
oslobođenja Jugoslavije
maršal Jugoslavije

Tito

[GENERAL-LAJTNANTU PEKU DAPČEVIĆU,
KOMANDANTU 1. ARMIJSKE GRUPE NOVJ]

15. septembar 1944.

[Vis]

Potrebno je da što prije primite komandu nad cijelom grupom da bi najzad došlo do izražaja dejstvo tih krupnih naših snaga.³³¹ Ovako se desilo da sam Lekić vodi teške trodnevne borbe s 5000 četnika, nedićevaca, ljotićevaca i bjelogardista. Ostavši bez municije morao se od Pecke povući prema Medvedniku.³³² Iz grupe Plavoga [Mijalka Todorovića] još mu nije niko pritekao u pomoć.³³³

Izgleda da su se u zapadnu Srbiju povukle jače kvislinške jedinice. Biće potrebno da se Lekić pomogne čitavom jednom vašom divizijom da bi se brzo riješila situacija na tom sektoru. Bosanci su zauzeli Zvornik,³³⁴ pa ćemo ubrzati prelazak XI divizije.³³⁵ Napominjemo da i ta divizija nema dovoljno municije.³³⁶ A Lekić javlja da se jače neprijateljske snage kreću od Valjeva k Zvorniku i Loznici. Sve ovo zahtijeva saglasnost i brzu intervenciju da pojedine naše grupe ne bi bile počesno tučene. Lekić prelazi pod vašu komandu.

A-VII, k. 28, reg. br. 1-4/1.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

15. septembar 1944.

[Vis]

I

Ostavši bez municije Lekić se povukao na liniju Medvednik — Lokve — Draganica — Proslap. Četnici i nedićevci u jačini od 5000 ovladali linijom Pecka — p[lanina] Javor.³³⁷ Potrebno je jačim snagama brzo potpomoći Lekića dejstvujući na bok i pozadinu nepr[ijatelja] koji ga napada.

II

Lekić javlja o pokretima nepr[ijatelja] od Valjeva prema Loznici. Izgleda da su se jače kvislinške trupe povukle u zap[adnu] Srbiju, gdje moramo situaciju brzo riješiti.

Peko [Dapčević] stiže s novim snagama, pa morate čitavu prvu, [naj]bližu div[iziju] uputiti da riješi situaciju kod Lekića.³³⁸

III

Naši zauzeli Zvornik.³³⁹ Ubrzaćemo prebacivanje XI div[izije], no i ona slabo stoji s municijom.³⁴⁰ Peko mora brže objediniti komandu svim snagama, te da se ne dogodi da pojedine naše snage budu usamljeno tučene.³⁴¹ Pomognite ga u tome.

Odmah slušajte Lekića po planu veze koji vam je dostavio.³⁴² Hitno izvijestite o izvršenju i situaciji.

IV

Peko kreće prema Gornjem Milanovcu, a prije dva dana bio je u Arilju i Guči.³⁴³ Čim stigne u blizinu povežite se. On treba da preuzme komandu nad čitavom grupom.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

15. septembar 1944.

[Vis]

Ugroženi dejstvom Crvene armije s istoka i krupnim operacijama naše vojske, Nijemci su u punom povlačenju iz Grčke, a pripremaju povlačenje iz Albanije i Jugoslavije. Prvi znaci povlačenja pokazuju se i kod nas time što se Nijemci grupišu na pojedinim važnim ostupnim komunikacijama k sjeveru. Kao zaštitnicu po garnizonima i komunikacijama ostavljaju kvislinške trupe.

Ovo vam dostavljam u vezi moje već izdate direktive.³⁴⁴

A-VII, k. 372, reg. br. 33-135/1.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

15. septembar 1944.

[Gvozd]*

Više puta dao sam vam direktivu da prodirate u Crnogorsko-hercegovačko primorje i da ga aktivirate.³⁴⁵ Ni do danas to niste uradili. Četničke bande našle su utočište baš na tom sektoru. Tako tim primorskim kanalima razne misije hvataju veze sa četnicima i ustašama i drugim reakcionarnim elementima.³⁴⁶ A sad se Nijemci izvlače iz tog primorja, a vlast predaju četnicima i ustašama, a vi nemate snage da ih rastjerate. Kako *vidite*, sve ovo može imati štetnih posljedica. Naređujem: 1. da odmah uputite potrebne jedinice koje će za nas uspostaviti situaciju u primorju; 2. da odmah spriječite svaki štetan rad svim stranim misijama na tome primorju, a zabranite djelatnost i *kretanje* svim onim misijama i grupama koje nemaju pismenu dozvolu od V[rhovnog] š[taba]. Ustanovite *čime se bave* te misije i grupe. Uхватite američku misiju koja je kod četnika.³⁴⁷ Za sve ovo vi lično odgovarate. U primorje uputite Primorsku grupu s II dalmatinskom [brigadom].³⁴⁸

A-VII, k. 394, reg. br. 21-50/2.

* Označeno je mjesto gdje je primljena depeša vrhovnog komandanta poslata s Visa. — Red.

[ŠTABU 3. UDARNOG KORPUSA NOV]

15. septembar 1944.

[Vis]

Potrebno je da XI diviziju hitno prebacite preko Drine i [da ona] otpočne dejstvo opštim pravcem Zvornik — Krupanj — Bela Crkva.³⁴⁹ Lekić sada vodi borbe na sektoru Pecka.³⁵⁰ Neka nas divizija sluša po dostavljenom planu veze.³⁵¹

A-VII, k. 28, br. 4-4/5.

[ŠTABU 5. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

15. septembar 1944.

[Vis]

Ispitajte stanje u Travniku i ako su neprijateljske snage slabe zauzmite ovaj grad.³⁵²

Ako niste sigurni da ćete moći zauzeti Banjaluku, bolje je još za sada ne napadati, jer u slučaju neuspjeha u ovom času bi to politički bilo nezgodno za nas.³⁵³

Pravilno bi bilo da vi prema Sarajevu orijentišete vaše znatnije snage i s eventualnom pomoći trupa iz istočne Bosne u zgodnom momentu zauzmete grad. To bi bilo u slučaju da njemačke snage uglavnom odu, jer treba spriječiti četnike i reakciju da tamo zauzmu vlast.

Sve domobrance koji su prešli na našu stranu rasporedite po našim jedinicama. O puštanju kući nema ni govora.³⁵⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 10-16/13.

DVANESTI [UDARNI] KORPUS [NOVI]

15. septembar 1944.

[Vis]

Mi moramo brzo riješiti situaciju u zapadnoj Srbiji, pa smo naredili i Plavom [Mijalku Todoroviću] i Peku [Dapčeviću] da vas što prije pomognu.³⁵⁵ Ubrzaćemo dolazak XI divizije.³⁵⁶ Pratite situaciju i povežite se s Plavim. Više ne smijete dozvoliti da budete izolovani. Vjerujemo da će razvoj situacije olakšati vaš položaj.

Sutra šesnaestoga danju dolaze avioni. Signali isti. Vatre da budu s mnogo dima.

A-VII, k. 28, reg. br. 2-5/11.

[ŠTABU BAZE NOVJ U BARIJU]

15. septembar 1944.

[Vis]

Odobravam g.[ospodinu] Palermu da posjeti talijanske jedinice u II korpusu.³⁵⁷ Prethodno izvijestiti štab II korpusa.

A-VII, k. 2125, reg. br. 1-71/10.

[ŠTABU 37. NOU DIVIZIJE]

15. septembar 1944.

[Vis]

U sklopu našeg opšteg plana vi ostajete na tome sektoru sa zadatkom dejstva na komunikaciji [Užička] Počega — Užice — Višegrad, angažujući na sebe što jače neprijateljske snage. Dakle, vaše dejstvo mora biti vrlo aktivno.

A-VII, k. 28, reg. br. 7-1/12.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

16. septembar 1944.

[Vis]

Saopštite kakve snage vi imate raspoređene u blizini Zagreba koje bi mogle u slučaju potrebe brzo intervenisati odnosno napasti grad.³⁵⁸

A-VII, k. 119-4, reg. br. 2-7/1.

[ŠTABU 5. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

16. septembar 1944.

[Vis]

Povjerljivo. Naredite vašim jedinicama da pomognu prebacivanje 28. divizije iz centralne u istočnu Bosnu.³⁵⁹ Dobro bi bilo da ove detalje uredite i s III korpusom.³⁶⁰ Mi smo mu dali naređenje za prihvatanje.³⁶¹

A-VII, k. 28, reg. br. 4-2/7.

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

16. septembar 1944.

[Vis]

Jedinice Prvog korpusa vode ulične borbe u Valjevu.³⁶² Gonite četnike i svojim dejstvom olakšajte Prvom korpusu izvršenje zadatka.³⁶³

A-VII, k. 589-B, reg. br. 8-14/10.

[NAREĐENJE O ODNOSU PREMA SAVEZNIČKIM
VOJNIM MISIJAMA]

17. septembar 1944.

[Vis]

(Ne važi za VIII korpus) U posljednje vrijeme razne savezničke misije i grupe na vašem sektoru nastoje da se povežu sa četnicima, ustašama, belogardejcima i drugim reakcionarnim elementima. Naređujem:

1. Zabraniti rad i kretanje svim savezničkim misijama i grupama koje nemaju pismenu dozvolu od V[rhovnog] š[taba] i o tome izvijestiti.

2. Misije smiju biti samo kod glavnih štabova i korpusa, a nikako kod divizija ili nekih drugih jedinica.

3. Nikakve obilaske naših jedinica i ustanova niti stvaranje posebnih kanala ne dozvoliti tim misijama i grupama.

4. Misije ne smiju znati kretanje, rasporede, operativne planove naših jedinica itd.

Lično odgovarate za ovo i podnesite mi izvještaj poslije izvršene kontrole.³⁶⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 4-2/13.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] HRVATSKE
ZA ANDRIJU [HEBRANGA]

17. septembar 1944.
[Vis]

Smjesta obustavite rad te vaše tzv. telegrafske agencije TAH.³⁶⁵ Šta to uopšte znači? Klizite punom parom u separatizam. Zar ne vidite da i federativno uređene države imaju [samo po] jednu službenu telegrafsku agenciju.³⁶⁶ Neka vam primjer bude Sovjetski Savez ako niko drugi. Tražimo najhitiniji odgovor po pitanju vaše odluke o vjeronauci kao obaveznom predmetu u školama. Mislim da se moglo odgovoriti već juče i ne čekati toliko.³⁶⁷

A-VII, k. 26, reg. br. 10-32/13.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] MAKEDONIJE
ZA TEMPA [SVETOZARA VUKMANOVIĆA]

17. septembar 1944.
[Vis]

Prije par dana sam vam dao direktivu da se sastanete s komandantom bugarskih trupa u Makedoniji radi razgovora o saradnji. Niste ništa javili šta ste preduzeli.³⁶⁸ Dopunjavam svoju predašnju direktivu sljedećim:

1. Morate mi tačno i hitno javiti kako gleda narod na bugarsku vojsku poslije bugarske kapitulacije i da li bi saradnja bugarskih trupa u Srbiji protiv Nijemaca naišla na nezadovoljstvo naroda.

2. Koliko divizija bi bili spremni Bugari da daju za operacije u zajednici sa našom vojskom.

3. Još uvijek mislimo da bi saradnja bivše okupatorske vojske s našom vojskom bila nama od veće štete nego koristi.

4. Do konačnoga sporazuma s Bugarskom o saradnji ili ne, trebalo bi da se bugarske trupe povuku s naše teritorije.

5. Ako bi došlo ipak uz naš pristanak do saradnje, onda bugarske jedinice bi morale biti pod našom komandom na našoj teritoriji.

U svakom slučaju, obavijestite nas odmah i saopštite vaše mišljenje.³⁶⁹

A-VII, k. br. 26, reg. br. 10-16/13.

POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA SRBIJU*

Dragi drugovi,

Dobili smo vašu okružnicu od 1. septembra ove godine i moramo da vam kažemo da nas je prilično začudilo kako ste u njoj mogli dopustiti čitav niz grešaka poslije svih razgovora s nama i drugovima koji su tamo pošli od nas.

Prije svega, ne vidimo nikakvu potrebu da se pišu razne okružnice, a naročito s ciljem da se obuhvate *sva* pitanja. Time se samo unose zabuna i zbrka, jer se nijedno pitanje obično ne obradi kako treba. Bilo bi mnogo pametnije da pokrenete neke novine pa da u njima preko pojedinih članaka raspravljate pojedina pitanja. »Glas« treba odmah obnoviti. I on vam u tom pogledu može mnogo pomoći.

Sada da pređemo na pogreške u vašem pismu.

Vi govorite o »osobitosti sadašnjeg momenta« i o tome kako odluke Drugog zasijedanja AVNOJ-a »označavaju čitavu prekretnicu u toku narodnooslobodilačke borbe«. I jedna i druga konstatacija su potpuno nepravilne. Nikakve *osobitosti* u današnjem političkom momentu nema. To, razumije se, ne znači da se politička situacija ne mijenja i ne razvija, ali nema nikakvih novih, suštinskih, kvalitativnih izmjena. To se isto može reći i za odluke Drugog zasijedanja AVNOJ-a. One nesumnjivo označavaju etapu u razvitku narodnooslobodilačke borbe, ali ne znače nikakav preokret u toj samoj borbi. One su korak dalje, ali nisu preokret u razvitku te borbe.

U vezi s tim nepravilnim konstatacijama vi ste nepravilno ocijenili današnju političku situaciju. Tako, na primjer, vi nepravilno precjenjujete Šubašićevu vladu tvrdeći da je ona priznala zakonitost našim centralnim ustanovama. Zakonitost smo mi stekli svojom snagom i borbom, pod određenim povoljnim međunarodnim uslovima, a Šubašićeva vlada je samo jedna prelazna forma za učvršćivanje naših od-

---

* Prilikom autorizacije teksta Tito je naglasio da je ovaj dokument kolektivni rad. Pored Tita u izradi su učestvovali najverovatnije Aleksandar Ranković, Milovan Đilas i Ivan Milutinović. — *Red.*

nosa s inostranstvom i za oduzimanje legitimiteta izdajničkim grupama. Mi se čudimo da se vi u ocjeni političke situacije uopšte, a posebno sporazuma Tito — Šubašić, niste poslužili materijalom i zvaničnim saopštenjima iz »Nove Jugoslavije«, nego ste upali u prazna i pogrešna razmatranja. Takođe je netačna vaša tvrdnja da je narodnooslobodilački pokret do Drugog zasijedanja AVNOJ-a imao pretežno opštenarodni i opštepolutički karakter, a da poslije toga ima pretežno državnički karakter. Narodnooslobodilački pokret imao je i prije i ima i sada opštenarodni, opštepolutički karakter, ali je Antifašističko vijeće od opštepolutičkog tijela preraslo na Drugom zasijedanju u narodno predstavništvo, u organ zakonodavne i izvršne vlasti. Nepravilno je brkati AVNOJ s narodnooslobodilačkim pokretom. Narodnooslobodilački pokret, koji dobija svoju organizacionu formu preko jedinstvenih narodnih frontova, jeste politička grupacija, dok je AVNOJ državna institucija, predstavništvo države, najviši državni organ.

Vi ste takođe došli do izvjesnih pogrešnih zaključaka u pogledu uloge i značaja Srbije. Vi kažete: »da se posle Drugog zasjedanja AVNOJ-a težište prenosi baš na narod Srbije«... i dalje ukazujete, misleći na narod Srbije, »na njegovu ogromnu naprednu ulogu u rešavanju budućnosti ostalih naroda Jugoslavije«.

U čemu je značaj Srbije u posljednje vrijeme, poslije Drugog zasjedanja AVNOJ-a? U tome što se u Srbiji sakupila centralna reakcionarna grupa, povezana sa svim reakcionarnim grupama u Jugoslaviji, pomagana od reakcionarnih krugova iz Engleske i Amerike i od njemačkog okupatora.³⁷⁰ Iz takvog položaja sasvim je nužno proizlazilo da su svi reakcionari špekulisali na pitanju Srbije. Ali bi bilo nepravilno reći, kao što vi činite, da srpski narod igra nekakvu vodeću ulogu u »rešavanju budućnosti ostalih naroda Jugoslavije«. Šta to znači, govoreći jezikom prakse? To znači da narod u Srbiji oslobađa druge narode — Makedonce, Crnogorce itd. To, međutim, nije tačno. I može kod mnogih izazvati pogrešnu predstavu o tome kako srpski narod oslobađanjem drugih naroda istovremeno treba da stekne i neku veću, vodeću ulogu. Pravilno je reći da se srpski narod može osloboditi samo u zajedničkoj borbi s ostalim narodima Jugoslavije i da u toj zajedničkoj borbi ne može doći do svoje vlastite slobode ako ne uništi razne velikosrpske hegemonističke klike. U toj borbi on obezbjeđuje svoju nezavisnost i svoju ravnopravnost s ostalim narodima Jugoslavije. Tu stvar je trebalo postaviti tako, a ne pričati o nekoj vodećoj ulozi, misiji ili sl. Srbije u Jugoslaviji. Takav vaš stav i takvu politiku ne bi mogao da razumije nijedan od ugnjetenih naroda Jugoslavije, a mogli bi samo da škode narodu u Srbiji, čvrstini i stvarnom jedinstvu narodnooslobodilačkog pokreta u Srbiji.

Čitav niz formulacija u vašoj okružnici je nejasan, neprecizan i nepotpun. Pogledajte samo pasus o sektaštvu, na trećoj stranici.³⁷¹ Niko se ne može razabrati u tom teoretisanju o subjektivnom i objektiv-

nom sektaštvu, a vi se i na nepravilan način branite od »komunističkih namera«. Komunizam na današnjoj etapi borbe nama podmeću neprijatelji i tako to treba i okarakterisati, a ne opravdavati se pred njima kako mi nismo za komunizam i tome slično. Nepravilno je, takođe, reći kako »i danas u redovima izdajnika ima ljudi«. U redovima izdajnika nema ljudi, nego ima ljudi koje su zaveli izdajnici. Izdajnik nije zavedeni čovjek, nego neprijatelj naroda. Drug Tito, na primjer, nije pozvao izdajnike, nego »zavedene slugе okupatora«. Takođe, vi nepravilno gledate i na narodnu vlast. Vi tvrdite, na primjer, da se »do odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a gledalo na organe vlasti, na narodno-oslobodilačke odbore, kao na suprotnost predratnoj... vlasti«, a da se poslije Drugog zasjedanja AVNOJ-a na njih gleda »kao na narodno-oslobodilačku vlast u budućnosti«. Međutim, na narodnooslobodilačke odbore mi i danas gledamo kao na vlast suprotnu predratnoj, a i prije odluka AVNOJ-a gledali smo na njih kao na »vlast budućnosti«. O tome dovoljno jasno svjedoči »Proleter« izdat početkom 1943. godine.

Vi u čitavom jednom poglavlju govorite o »prelomu« u radu partijskih organizacija. Ni o kakvom prelomu ne može biti ni govora, nego može samo da se radi o poboljšanju rada partijskih jedinica, o ispravljanju grešaka partijskih organizacija, o korišćenju već stečenih iskustava drugih naših partijskih organizacija. Zašto je nepravilno govoriti o prelomu u radu partijskih jedinica? Iz istih razloga iz kojih je nepravilno govoriti i o preokretu poslije Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Nepravilno je govoriti i zbog toga što se na taj način unosi pometnja u partijske organizacije, pa ljudi misle da je ono što je do sada rađeno ili što se radi, potpuno, *iz osnova* pogrešno, pa ga, prema tome, treba prelomiti, iz osnova izmijeniti. Međutim, ne radi se, kako smo rekli, o tome, nego o poboljšanju i razvijanju partijskog rada, koji kod vas, uslijed specijalnih okolnosti, nije mogao da bude dovoljno i pravilno razvijen.

Jake riječi i jaki izrazi su karakteristični kod vas i kada kritikujete greške u radu partijskih organizacija. (»ne radi se o prelomu, već o čupanju s korenom« i t.sl.). Mi ne možemo nikako da razumijemo kako ste govoreći o Partiji i partijskom radu mogli doći do zaključka da se, sem »neznanja ili pogrešnog razumevanja«, može raditi i o »formi neprijateljske delatnosti«. Razumije se da neprijatelj pokušava da naturi nama sektaške pogreške; razumije se da on to radi pomoću provokatora ili vršeći raznim kanalima uticaj na naše partijske redove. Ali, to nisu Partija i partijska organizacija. U takvim slučajevima treba govoriti o budnosti, a ne o formama neprijateljske djelatnosti.

Govoreći o raspodjeli rada u partijskim organizacijama, vi ste do te mjere neprecizni da se uopšte ne vidi da li treba ukinuti raspodjelu rada ili je ostaviti itd. Svi ti pasusi o pogreškama i zadacima partijskih organizacija ili su nedovoljni ili neprecizni, ili netačni i nejasni. Šta, na primjer, znače takvi izrazi kao »pečat partijnosti kroz kontrolu i

pomoć i tome sl.? Vi govorite o šabloniziranju rada partijske organizacije. To je nesumnjivo tačno. A, istovremeno, vi kruto i šablonski postavljate stvari. Na primjer: »ne dozvoliti da ijedan član bude izvan koje narodnooslobodilačke organizacije«. Pravilno je, razumije se, da većina članova Partije radi u nar[odno]osl[obodilačkim] organizacijama, ali to ne znači da izvjesni članovi Partije ne mogu ostati i izvan tih organizacija. To zavisi od potreba Partije i mjesnih uslova. U narodnooslobodilačke organizacije, u istom pasusu, vi trpate i NOO-e, što je takođe nepravilno. Narodnooslobodilački odbori nisu organizacije, nego državna vlast. I jedino ako se tako shvate mogu se dokraja vidjeti sav ogromni njihov značaj i sva nužnost ogromnih napora naše Partije da se učvrsti demokratska narodna vlast i da joj se obezbijedi pravilno funkcionisanje i učešće u njoj najboljih sinova naroda. Za tu vlast smo se mi borili godinama i sada, kada se pružaju mogućnosti da se ona ostvari, svako potezjenjivanje te vlasti nije samo štetno nego i sudbonosno za stvaranje onih ideala za koje su pale stotine hiljada najboljih sinova naših naroda i desetine hiljada najboljih članova naše Partije.

Vaše pismo, drugovi, kao što se vidi, ne valja ni u cjelini ni u pojedinostima. Vi niste uspjeli da jasno i nedvosmisleno postavite nijedno jedino pitanje. Šta iz toga mogu naučiti drugovi na terenu? Mogu samo vidjeti da njihov dosadašnji rad nije valjao, ali kako treba da rade ubuduće, kako da gledaju na političku situaciju, na razvoj političkih prilika, na goruća organizaciona pitanja, na to kako da ne ukinu raspodjelu rada u partijskim organizacijama, a da izvrše stvarnu raspodjelu rada, i po kojim pitanjima da raspodijele rad, kako da vrše izbor kadrova itd. itd. — sve to iz vašeg pisma oni ne mogu vidjeti ni naučiti. Takva pitanja se ne mogu ni riješiti pojedinim okružnicama, nego strpljivim, sitnim, svakodnevnim radom i živim kontaktom s partijskim organizacijama, pomaganjem partijskim organizacijama da se razviju, poučavanjem organizacija kako da rješavaju pojedina pitanja i razvijanjem političke svijesti kod partijaca djelimično stvarajući vlastitu, svoju štampu, koja bi tretirala vaše domaće prilike, izučavanjem, najzad, — ali ne i na posljednjem mjestu — pitanjâ marksizma-lenjinizma.

Mi smo vam ukazali na najvažnije greške u vašem pismu i naša kritika može vam poslužiti i treba da vam posluži kao osnova za ispravljanje učinjenih pogrešaka. Greške ćete ispraviti na taj način što ćete, preko instruktora i vašim odlaskom u pojedine organizacije — tamo gdje je pismo već poslato — praktično, na terenu postaviti stvari onako kako ih mi postavljamo u našem pismu. Mi smatramo da ne bi bilo zgodno — pošto je vaša organizacija nerazvijena i nedovoljno sredena — da sada nekim novim cirkularnim pismom, novom okružnicom, povlačite i ispravljate staru okružnicu. To utoliko prije što bismo tu okružnicu mi morali prethodno vidjeti, a veza između nas i vas nije tako brza.

Izvijestićete nas šta ste po ovome poduzeli i da li ste i na koji način ispravili u organizacijama greške iz vaše okružnice.

S drugarskim pozdravom

17. septembar 1944.
[Vis]

Za CK KPJ

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, br. 1944/297.

[OPERATIVNOJ GRUPI DIVIZIJA]

17. septembar 1944.

[Vis]

Vaši napadi na gradove i angažovanje u zapadnoj Moravi nepravilni. Nisam vam dao taj zadatak. Sem toga, imali ste podatke da su na taj sektor došle jake njemačke snage, pa ste trebali procijeniti šta mogu učiniti vaše premorene trupe. Povedeni žudnjom za taktičkim uspjesima, vi ste izgubili iz vida širu strategijsku perspektivu koja vam je data mojom ranijom direktivom. Kao komandanta grupe divizija nije vas smio angažovati taj sporedni cilj. Morali ste izaći sjeverno i objediniti sve snage. Imali ste izbiti na gredu Suvobor — Rudnik i svojim dejstvom omogućiti držanje zauzetog Valjeva, čišćenje zapadne Srbije, stvaranje uporišta u njoj i postepeno ostvariti nadiranje k Šumadiji. Ovim postupkom uveliko ste otežali naš krupni plan, koji je od samog početka imao vidne uspjehe. Tražim da ubuduće striktno izvršavate moje direktive.³⁷²

A-VII, k. 28, reg. br. 1-4/1.

[PRVOJ ARMIJSKOJ GRUPI NOVJ]

17. septembar 1944.

[Vis]

Držite se ranijih naših opštih direktiva.³⁷³ U tom cilju izvršite sljedeći raspored:

1. Lekić s tri divizije ima postepeno da nadire ka Krupnju, Ceru i Posavini.³⁷⁴ Njegova XI divizija noćas će se prebaciti preko Drine u sektoru Drinjače.³⁷⁵

2. Na gredu Medvednik — Sokolska planina postepeno dovedite dvije do tri divizije.

3. Na sektoru Suvobor — Rudnik postavite dvije do tri divizije naslanjajući se više na zapadnu Srbiju. Iz ove grupe pojedine udarne bataljone i udarne brigade bez glomaznih komora upućivati ka Kosmaju i sektoru Kragujevca. Tim dijelovima davati radio-stanice.³⁷⁶

Nijemci su sada prinuđeni da drže osnovne komunikacije u Srbiji.

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

17. septembar 1944.

[Vis]

Pekov [Dapčevićev] napad u Zapadnoj Moravi nije uspio.³⁷⁷ Naredili smo mu da s njegovom grupom izbjije na gredu Suvobor — Rudnik držeći se više Suvobora.³⁷⁸

Svakako potrebno je orijentisati jednu diviziju k Lekiću da bi se u zapadnoj Srbiji stvorilo čvrsto uporište.³⁷⁹ Jedanaesta divizija noćas se prebacuje preko Drine kod Drinjače,³⁸⁰ tako da će Lekić sa svoje tri divizije postepeno nadirati preko Krupnja k Ceru i Posavini.³⁸¹

Na sektoru Medvednik — Sokolska planina postaviće se dvije do tri divizije iz vaše i Pekove grupe.³⁸²

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

17. septembar 1944.

[Vis]

Jedanaesta [divizija] se prebacila preko Drine i nadire pravcem Drinjača — Krupanj.³⁸³ Lekiću smo naredili da čisti zapadnu Srbiju.³⁸⁴ Vrlo je nezgodno što se ni do danas niste povezali s njim radio-putem. To ne možete ničim opravdati. On se nalazi na sektoru Medvednik — Pecka — Osečina.³⁸⁵

Šestu diviziju zadržite na sektoru Valjeva, a samo jednu brigadu pošaljite k Lekiću za češću vezu i podršku.³⁸⁶ Obavezno dajte Lekiću nekoliko artiljerijskih oruđa i snabdijte ga s municijom.³⁸⁷

Osmatrajte situaciju na vašem sektoru i ako se ukaže pogodan momenat izbacite Nijemce.

Održavajte redovnu vezu s Pekom [Dapčevićem] i izvještavajte ga o situaciji na cijelom vašem sektoru.³⁸⁸

Javite konačan plijen i zarobljene na sektoru Valjeva da bismo to objavili.³⁸⁹

[ŠTABU 1. PROLETERSKOG UDARNOG KORPUSA NOVJ]

17. septembar 1944.

[Vis]

Za Lekića danas uputite topove, mauzer-municiju i mine za teške bacače u selo Bačevci, južno od Valjeva.³⁹⁰ Tamo će stići Stefan [Mitrović] sa 36. divizijom radi prihvata.³⁹¹ Lekić javlja da se neprijatelj ponovo koncentriše prema njemu.³⁹² Juče su kod Kamenice vodili borbu sa bjelogardistima i natjerali ih na povlačenje. Uputite im u pomoć jednu ličku brigadu.³⁹³

A-VII, k. 28, reg. br. 4-3/3.

[ŠTABU 3. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

17. septembar 1944.

[Vis]

Povjerljivo. Dvadeset osma divizija prebaciće se iz zapadne u istočnu Bosnu,³⁹⁴ a zatim će nastaviti pokret zajedno s Jedanaestom divizijom.³⁹⁵ Dan prelaska rijeke Bosne javićemo. Vi morate organizovati njen prihvrat na ovoj rijeci.³⁹⁶ Hitno nam javite odsjek za prihvrat.³⁹⁷

A-VII, k. 408-A, reg. br. 2-114/8-I.

ŠESTI [UDARNI] KORPUS [NOVJ]

17. septembar 1944.

[Vis]

Nikakve dozvole nismo izdali za prebacivanje Poljaka iz Mađarske. Poljaci mogu mirne duše ići u Poljsku ako žele. Inače Poljaci u Italiji drže se prema nama neprijateljski i fizički napadaju naše ljude. Ta je misija sumnjiva jer ja toga imena nemam u spiskovima. Pošaljite nam odmah imena tih ljudi.³⁹⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 10-30/13.

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

17. septembar 1944.

[Vis]

Jedanaesta divizija noćas se prebacuje na sektor Čitluk — Zelinje.³⁹⁹ Prihvatite je.⁴⁰⁰ S vašim korpusom postepeno nadirite ka Krupnju, Ceru i Posavini, održavajući vezu s dijelovima Prvog korpusa. Naredili smo Peku [Dapčeviću] i Plavom [Mijalku Todoroviću] da na sektor Medvednik — Sokolska planina postepeno dovedu dvije do tri divizije.⁴⁰¹

A-VII, k. 589-B, reg. br. 8-15/10.

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

17. septembar 1944.

[Vis]

Jedanaesta div[izija] prebacila se preko Drine i nadire pravcem Drinjača — Krupanj. Brzo se povežite s njom i nastavite s čišćenjem zap[adne] Srbije.⁴⁰²

A-VII, k. 589-B, reg. br. 8-15/10.

[NARODNOOSLOBODILAČKOM ODBORU U JABLANICI,
SRBIJA]

Izražavam osobitu zahvalnost na pozdravu koji mi je uručen s velikog narodnog zbora u Jablanici.⁴⁰³ Uvjeran sam da nećete ni dalje štedjeti svoju krv, svoje živote, svoje sinove i svoje kćeri u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika za dobro svoje domovine. Ni u najtežim danima po srpski narod vi niste mirovali i niste skrštenih ruku gledali kako okupator i domaći izdajnici vrše nečuven teror nad slobodoljubivim srpskim narodom. Borili ste se kao što ste se uvijek u prošlosti borili za slobodu svoju i svoga naroda. Kroz vašu borbu govorio je srpski narod, govorila je Karađorđeva Srbija, govorila je slovenska solidarnost, govorila je mržnja prema okupatoru i izdajnicima. Nije Jablanica usamljeno ostrvo otpora. U čitavoj Srbiji plamti narodni ustanak i cjelokupni srpski narod kroz borbu glasno govori čitavom svijetu da je njegova borba nerazdvojiva od borbe naroda Jugoslavije, da je njegova sudbina povezana sa sudbinom federativne, demokratske Jugoslavije, da je on, kao i uvijek, s velikom Sovjetskom Rusijom i ostalim demokratskim snagama svijeta, da on iz dna duše mrzi i prezire izdajnike i sluge okupatora. Braćo Jablaničani, pobjeda je naša i pobjeda će biti neokrnjena. Vi ste svoj front povezali sa snagama bratske Crvene armije, vjernog zaštitnika našeg naroda. I kroz pojačanu borbu protiv okupatora i izdajnika ispoljite ljubav prema demokratskoj federativnoj Jugoslaviji.

[17. septembar 1944.
Vis]

SVIM JEDINICAMA [— NAREĐENJE ZA POSTUPAK
S PRIPADNICIMA NEPRIJATELJSKIH FORMACIJA]

18. septembar 1944.

[Vis]

U vezi s prelaskom na našu stranu organizovanih jedinica bivše domobranske, četničke i druge vojske, postupite na sljedeći način:

Domobranske i druge jedinice treba rasformirati i raspodijeliti po našim bataljonima. Ne smiju se puštati kao kompaktne jedinice u našu vojsku.

Razno stručno osoblje, tenkisti, avijatičari itd., treba da budu prikupljeni i stavljeni na raspolaganje Vrhovnom štabu za formiranje tehničkih jedinica.⁴⁰⁴

A-VII, k. 26, reg. br. 10-32/13.

G[LAVNI] Š[TAB NOV I PO] SLOVENIJE
ZA DRUGA BEVCA [EDVARDA KARDELJA]

18. septembar 1944.

[Vis]

Putuj hitno u Hrvatsku. Tamo prave nevjerovatne gluposti. Prvo, ZAVNOH je donio odluku prema kojoj je vjeronauka obavezan predmet u školama. Drugo, osnovali su nekakvu telegrafsku agenciju »TAH«. Sve to dokazuje da su separatističke tendencije vrlo jake, i to, izgleda, kod naših drugova. Time se ne treba šaliti jer ćemo morati preduzeti najoštrije mjere. Smatram Andriju [Hebranga] odgovornim za sve to. Ispitaj stvar i ako se Andrija bude držao takvih gledišta, moraćemo ga skinuti kao sekretara C[entralnog] k[omiteta] KP Hrvatske].⁴⁰⁵

A-VII, k. 26, reg. br. 10-32/13.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] SRBIJE

18. septembar 1944.

[Vis]

Danas sam posredno doznao za sljedeće Pribićevićevo obavještenje: Mekdaul, američki predstavnik kod Draže [Mihailovića] stupio u vezu s Nijemcima.⁴⁰⁶ Nijemci su predložili da im Englezi i Amerikanci ne ometu izvlačenje, u kom slučaju bi se oni obavezali da trupe odavdje ne upućuju prema zapadnim silama. Mekdaul je ovaj predlog prenio Bariju ocjenjujući ga kao prihvatljiv.

Gorškov o ovome obaviješten neposredno od Pribićevića.

A-VII, k. 26, reg. br. 10-17/13.

ZA [ŠTAB] 10. KORPUS[A NOVJ]

18. septembar 1944.
[Vis]

Pjotra Moharta detaljno ispitati i nas odmah izvjestite.⁴⁰⁷ Mi o njemu ne znamo ništa.⁴⁰⁸

A-VII, k. 28, reg. br. 2-2/8.

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

18. septembar 1944.

[Vis]

Jedanaesta div[izija] zauzela Krupanj, zarobila bataljon nedićevaca i nadire k Beloj Crkvi. Povežite se s njom.⁴⁰⁹

A-VII, k. 589-B, reg. br. 8-15/10.

[ŠTABU BAZE NOVJ U BARIJU]

18. septembar 1944.

[Vis]

Ruski avioni bacili Lekiću talijansku municiju. On uopće nema talijansko oružje. Ispitajte ovu sabotažu i javite.⁴¹⁰

A-VII, k. 2125, reg. br. I-73/10.

VLATKO, [VLADIMIR VELEBIT] LONDON,
[ŠEF VOJNE MISIJE NOVJ]

18. septembar 1944.
[Vis]

Saopšti hitno kakav je taj kapetan korvete Šoštarić, jer Šubašić ne bi smio bez mog odobrenja postaviti tamo oficira za vezu koji nije simpatizer naše borbe.⁴¹¹ Gavriloviću⁴¹² sam ja rekao da bi trebalo postaviti Kerna.⁴¹³

Saznaj kada misli ta mornarica da doplovi u naše vode.⁴¹⁴

Gavrilović je bio sa mnom.⁴¹⁵ Leontića ćemo poslati u London za Unru.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

19. septembar 1944.

[Vis]

Zagreb ne smijete napasti bez našeg odobrenja. No uvijek imati priugotovljene snage da bi se iskoristila povoljna situacija. Taj grad treba napasti onda kada će se sigurno zauzeti i konačno održati u našoj vlasti. U protivnom politički i vojnički bismo gubili. Njemačke snage kod nas su još jake. Odstupajući, one će naše sjeverozapadne dijelove duže držati.⁴¹⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 7-4/6.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

19. septembar 1944.

[Vis]

Delegati Otcčestvenog fronta neka ostanu kod vas.⁴¹⁷ Kasnije ćemo javiti kada i kuda da idu.⁴¹⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 5-4/8.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA]

19. septembar 1944.

[Vis]

Naredite 11. diviziji da se orijentira više prema Loznici i Ceru i po mogućnosti likvidira Loznicu i Koviljaču. S vašim desnim krilom nastojte čim prije zauzeti Rudnik i onda prema ranijoj direktivi zadržite svoju glavninu na sektoru Rudnik — Valjevo — Cer, a s manjim pokretnim odjeljenjima prodirite dalje prema Beogradu radi mobilizacije i uništenja komunikacija.⁴¹⁹

Morate paziti da se u vašoj pozadini na sektoru Užice — Čačak — — Višegrad ponovo ne grupišu razbijene četničke snage, koje bi onda ugrozile ne samo vašu pozadinu već bi to i politički bilo nezgodno za nas jer bi se stabilizovali. U vezi s time dajte potrebna naređenja 37. diviziji.

A-VII, k. 26, reg. br. 10-21/13.

[ŠTABU 3. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

19. septembar 1944.

[Vis]

Za nekoliko dana 28. divizija prebaciće se kod vas na sektoru Modrič — Trebava.⁴²⁰ S vašim snagama, ovu diviziju možete uzeti u kombinaciju za čišćenje Majevica, Semberije i Posavine. Ta divizija treba da ostane na sektoru Majevica — Semberija kao pobočnica naših snaga u zapadnoj Srbiji, spremna da se po našem naređenju tamo prebaci.⁴²¹

Kada očistite Majevicu i Posavinu i na tom se sektoru učvrstite, vi ćete, prirodno, trebati dio snaga orijentisati k Sarajevu.

Vrlo je važno uspostaviti i održavati na Drini vezu s našim snagama u zapadnoj Srbiji.

Dvadeset osma divizija ostaje pod neposrednom našom komandom.

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

19. septembar 1944.

[Vis]

Poslije stvaranja čvrstog uporišta na sektoru Krupnja, vi treba da zauzmete Lješnicu,⁴²² Loznicu, Koviljaču⁴²³ i Ljuboviju,⁴²⁴ stvarujući na taj način čvrstu vezu s našim snagama u istočnoj Bosni. Poslije toga ili uporedo s tim treba da nadirete k Mačvi i Posavini, gdje su politički uslovi za nas povoljni. Vi takođe trebate uspostaviti vezu preko Save s Glavnim štabom Vojvodine da bismo otuda novim ljudstvom popunili naše jedinice. Ta je popuna veoma neminovna.

Pod pritiskom vojvođanskih snaga, četničke bande iz Srema prebačene su k jugu u Srbiju.

Jedanaestu diviziju primite u svoj sastav.⁴²⁵ Vi potpadate pod Pekovu [Dapčevićevu] komandu, pa u duhu izdatih direktiva usaglasite dejstvo.⁴²⁶

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

19. septembar 1944.

[Vis]

Odobravamo postavljenje Periša Grujića za načelnika.⁴²⁷ Odobravamo da ponovite prvu svesku tablica.*

A-VII, k. 28, reg. br. 2-5/II.

---

* Odnosi se na specijalne sveske za šifrovanje. — *Red.*

[ŠTABU 12. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

19. septembar 1944.

[Vis]

Dvadeset osma divizija ovih dana prebaciće se u istočnu Bosnu. Ona će sa III korpusom preduzeti čišćenje Majevica, Posavine i Semberije. Zatim će kao pobočnica ostati na sektoru Majevica — Semberija, spremna da se po potrebi i našem naređenju prebaci u Srbiju.⁴²⁸

A-VII, k. 28, reg. br. 2-5/11.

[INVALIDIMA NOVJ DRVARSKOG OKRUGA]

Krv koju ste dali za dobro naših naroda urodila je plodom. Iz prolivene krvi rodilo se bratstvo naših naroda, rodila se naša vojska i udareni su temelji demokratskoj federativnoj Jugoslaviji. Ni ja ni naši narodi nećemo i ne smijemo nikada zaboraviti vašu krv koju ste prolili za sreću i budućnost naše domovine. Mnogo ste dali za našu borbu, ali ja sam uvjeren da ćete još dati, jer svaka kap vaše krvi i svaki dio vašeg života nerazdvojivo je povezan sa sudbinom naših naroda. Mi svi dugujemo vama vječitu zahvalnost, drugovi invalidi, za dobro koje ste učinili našim narodima.⁴²⁹

19. septembar 1944.

[Vis]

[Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Josip Broz Tito]

A-CK SKJ, MF 17/46, sn. br. 959.

ZA [GENERAL-LAJTNANTA] RANKOVIĆA [ALEKSANDRA,
ZAMJENIKA VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ]

19. septembar 1944.
[Krajova, u Rumuniji]

Stigli smo srećno i imali krasnu vožnju do mjesta.⁴³⁰ Sutra putujem na front da posjetim prijatelje. Zadržaću se kratko vrijeme. Pripremajte polako sve za premještaj.

Najvažnije depeše pošaljite telegrafski ovamo.⁴³¹

A-VII, k. 26, reg. br. 12-1/13.

PREDATI RIBNIKARU [VLADISLAVU,
POTPREDSJEDNIKU I POVJERENIKU ZA
INFORMACIJE NKOJ-a]

19. septembar 1944.

[Krajova]

Ovdje⁴³² su mišljenja da treba odmah štampati novac ili bon na dinarskoj bazi za cijelu Jugoslaviju, a ne po federativnim jedinicama. Apsolutno se ne slažu da se štampanju bonovi po federativnim jedinicama, i to najkompetentniji ljudi.⁴³³ Situacija je takva da već za koji dan moramo imati pripremljen novac ili bon na dinarskoj bazi, inače mogu naši kompanjoni⁴³⁴ ubaciti svoj novac u opticaj što je štampan u Velebitovom sjedištu.⁴³⁵ Riječ je o predratnom dinaru, a ne o nedićevskom, ali s našim amblemom.

A-VII, k. 26, br. 12-I/13.

[VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]

19. septembar 1944.

[Krajova]

Neka Milutin [Ivan Milutinović] odmah bude spreman za put do mene jer je hitno potreban ovdje.⁴³⁶ S njim bi mogli doći ostatak mojih stvari u vili i Mitar [Bakić],⁴³⁷ Žaklin i ostali eskadronci.⁴³⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 12-1/13.

IZVOD IZ EMISIJE RADIO-STANICE
»SLOBODNA JUGOSLAVIJA«

23. septembar 1944.
[Moskva]

Dvadeset dana pobjedonosnih bitaka Narodnooslobodilačke vojske.

Veliki polet naše oslobodilačke borbe i velike naše pobjede prošlog ljeta, između pete i šeste neprijateljske ofanzive, kad su naši junaci borci zašli na Jadran gotovo duž cijele njegove obale, ne mogu se uporediti s poletom ustanka i odlučnim pobjedama koje Narodnooslobodilačka vojska odnosi posljednjih dana širom čitave Jugoslavije. Pri tome treba imati u vidu da smo prošlog ljeta imali kapitulaciju Italije,⁴³⁹ dakle slom jednog okupatora i raspad njegove vojske. Danas su pobjede naše vojske tim veće i značajnije što švapski okupator, daleko od toga da kapitulira, ima na Balkanu još uvijek veliki broj svojih divizija, koje se očajnički bore da se s dna Balkana probiju na sjever.⁴⁴⁰ Ta velika švapska sila može još da se bori,⁴⁴¹ ali njoj nema više spasa, ona može samo da izgine na našim poljima, u našim šumama i na našim planinama. Njen put na sjever višestruko je presječen, a ako neka njena jedinica i bude izbila na našu sjevernu granicu, dočekaće je pobjedonosna Crvena armija, koja već drži Temišvar i Arad.⁴⁴² Pored toga, može se dogoditi i to da skorih dana i mađarski sateliti,⁴⁴³ posljednji koji joj je još preostao iz bivše »Nove Evrope«⁴⁴⁴ pridruži svoj prostor onome velikom prostoru od Đevđelije do Subotice kroz koji švapske divizije iz Grčke treba sebi da prokrče put k teško ugroženom faterlandu.* Nisu badava naši borci godinama očekivali, s tvrdom vjerom da će baš tako biti, onaj čas kada će se kao tigrovi baciti na hitlerovske bande ne puštajući iz naše zemlje nijednog živog fašističkog razbojnika. Razbijena na dijelove, rasparčana i ispresijecana, švapska sila na Balkanu osuđena je na strahovit svršetak svojeg osvajačkog podviga. Narodi Grčke, Albanije, a na prvoj mjestu Jugoslavije utrkuju se ko će više uništiti švapskih kobasičara, koji su htjeli da postanu gospodari svijeta. Kucnuo je čas velike osvete za nezapamćene zločine švapskog okupatora i naši narodi iskorišćuju taj čas s onom žestinom kakvu ti zločinci zaslužuju. Samo za prvih deset dana septembra od kada su naše jedinice prešle u veliku opštu ofanzivu izvršujući naređenje maršala Tita bilo je u raznim krajevima Jugoslavije oslobođeno 98 gradova, a među njima u Srbiji Vlasotinci, Crna Trava, Surdulica, Knjaževac,

* Njemačka riječ (Vaterland—domovina). — *Red.*

Zaječar, Bajina Bašta, Arilje i Užička Požega. U isto vrijeme izvršena su u cijeloj Jugoslaviji takva razaranja željezničkih komunikacija da su ove gotovo prestale da služe za prebacivanje neprijatelja i za snabdijevanje njegovih rasturenih dijelova. Samo željezničkih mostova uništeno je za tih deset dana 780.⁴⁴⁵

Prvih deset dana septembra pokazuju se, dakle, kao snažan uvod u konačni slom okupatora u našoj zemlji, a posebno kao snažan početak širokog oslobođanja Srbije.

Od onda se naša ofanziva razvija sa sve silnijim zamahom.

Od 10. do 20. septembra oslobođeni su u istočnoj Srbiji: Vranje, Vladičin Han, Pirot, Caribrod, Negotin, Kladovo, Majdanpek i ofanziva se razvija dalje prema Dunavu i Moravi. U zapadnoj Srbiji oslobađaju se Ivanjica i Guča, pada Dražino gnijezdo Ravna gora, oslobađaju se Ljig i Slovac, Valjevo, Pecka, Osečina, Krupanj. U Šumadiji oslobađaju se Gornji Milanovac, Lajkovac, Lazarevac, Rudnik, Šatornja, koja se nalazi samo 6 kilometara od Topole. Sve više se linija oslobodilačkog fronta približuje mučeničkom Beogradu.

U isto vrijeme oslobođena je gotovo čitava Makedonija, a isto tako i znatni prostori istočne, srednje i zapadne Bosne, mnogi gradovi u Slavoniji i Dalmaciji i velika dalmatinska ostrva. U Crnoj Gori oslobađa se Nikšić.

Saveznički oficiri u Srbiji mogu danas svojim očima da se uvjere koliko su razni izdajnici i reacionari obmanjivali svjetsku i savezničku javnost i zvanične krugove o raspoloženju naroda u Srbiji.⁴⁴⁶ Oni danas vide dnevno ne stotine i hiljade, nego desetine hiljada novih boraca iz Srbije,⁴⁴⁷ vide strašni vojnički i politički slom onih švapskih slugu koje preko tri godine probiše svijetu uši velikosrpskim šovinstičkim frazama, dok su u stvari bile samo Hitlerove slugе.

Srbija je progovorila onako kako je jedino mogla: kao slobodarska, demokratska, kao zemlja svjesna da radi svoje sopstvene slobode mora sa švapskim okupatorom u isto vrijeme zadaviti i domaću reakciju koja je tome okupatoru bila pokorni sluga.

[KIMONU GEORGIJEVU,
PREDSJEDNIKU OTEČESTVENOFRONTOVSKE
BUGARSKE VLADE]*

Rado prihvaćamo saradnju bugarskog naroda u zajedničkoj borbi za istjerivanje njemačkih okupatora s Balkana. Uvjeren sam da je došao onaj veliki historijski čas kada propadaju svi planovi onih koji su unosili mržnju između naroda Jugoslavije i bugarskog naroda.

U zajedničkoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja iskovaće se vječito prijateljstvo i bratstvo između naroda Jugoslavije i bugarskog naroda.⁴⁴⁸

24. septembar 1944.

[Moskva]

A-CK SKJ, MF 17/46, sn. br. 1010.

---

* Vid. str. 132. — *Red.*

**NAREDBA
VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE
VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE**

25. septembar 1944.

[Vis]

Za komandanta Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine postavlja se general-lajtnant Nađ Kosta, dosadašnji komandant III korpusa NOV.

Za političkog komesara Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine postavlja se drug Ljubo Momčilović, dosadašnji politički komesar 36. divizije NOV.

Za zamjenika komandanta Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine postavlja se pukovnik Aćim Grulović.

Za načelnika Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine potpukovnik Antun Kulundžić, dosadašnji načelnik štaba 36. divizije.

Za pomoćnika načelnika Štaba postavlja se potpukovnik Anton Hribar.

Raspored se ima izvršiti odmah.⁴⁴⁹

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Po zapovijesti vrhovnog komandanta
načelnik general-lajtnant

Arso R. Jovanović

NAREDBA
VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE
VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

25. septembar 1944.

[Vis]

Za komandanta III korpusa NOV postavlja se general-major Vladimir Popović, dosadašnji politički komesar istoga korpusa.

Za političkog komesara III korpusa NOV postavlja se Dane Olbina.

Za zamjenika komandanta III korpusa NOV postavlja se potpukovnik Vojo Ljujić, dosadašnji vršilac dužnosti zamjenika komandanta istog korpusa.

Za načelnika štaba III korpusa postavlja se pukovnik Pero Kosić, dosadašnji komandant 27. divizije.

Za pomoćnika načelnika štaba postavlja se potpukovnik Petovar Rudolf, dosadašnji načelnik štaba 27. divizije.

Za šefa Personalnog odsjeka pri štabu III korpusa NOV postavlja se major Drago Vučinić.

Raspored se ima izvršiti odmah.⁴⁵⁰

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Po zapovijesti vrhovnog komandanta
načelnik general-lajtnant

Arso R. Jovanović

NAREDBA
VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE
VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

25. septembar 1944.
[Vis]

Za komandanta 27. divizije NOV postavlja se potpukovnik Miloš Zekić, dosadašnji komandant 38. divizije NOVJ.

Za komandanta 38. divizije NOV postavlja se potpukovnik Franjo Herljević, dosadašnji komandant 18. brigade.

Raspored se ima odmah izvršiti.⁴⁵¹

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Po zapovijesti vrhovnog komandanta
načelnik general-lajtnant

Arso R. Jovanović

A-VII, k. 15-A, reg. br. 16-2/1.

DRUGARICI PUKOVNIKU V.G. GRIZODUBOVOJ

Dopustite da Vam zahvalim na divnom albumu herojskih sovjetskih žena koji ste mi poklonili.⁴⁵² Taj dragocjeni poklon obradovao me je zato što u tom gestu vidim izraz ljubavi sovjetskih žena prema narodnooslobodilačkom pokretu Jugoslavije, u kojem učestvuju stotine hiljada žena naše zemlje.

Herojska borba sovjetskih žena nadahnjivala je i nadahnjuje žene Jugoslavije u borbi protiv mrskih neprijatelja čovječanstva — fašističkih osvajača. Žene Jugoslavije se ponose time što su svojim učešćem i žrtvama koje su dale u narodnooslobodilačkoj borbi stekle simpatije i ljubav sovjetskog naroda.

Mogu Vam reći da su se žene Jugoslavije u toku tri i po godine teške borbe i iskušenja pokazale dostojnim kćerima svoga naroda.

Moj vatreni pozdrav slavnim ženama velike socijalističke zemlje.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

27. septembar 1944.
[Moskva]

Maršal Jugoslavije
J.B. Tito

[SAOPŠTENJE TELEGRAFSKE AGENCIJE SOVJETSKOG
 SAVEZA O SPORAZUMU IZMEĐU NACIONALNOG KOMITETA
 OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE I VRHOVNOG ŠTABA NOV I
 POJ I SOVJETSKE VRHOVNE KOMANDE PO PITANJU UČEŠĆA
 CRVENE ARMIIJE U OPERACIJAMA NA TLU JUGOSLAVIJE]⁴⁵³

28. septembar 1944.
 [Moskva]

Pre nekoliko dana sovjetska komanda — imajući u vidu interese razvijanja borbenih operacija protiv nemačkih i mađarskih trupa u Mađarskoj — obratila se Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnom štabu NOV i PO Jugoslavije s molbom da dadu pristanak na privremeni ulazak sovjetskih trupa na jugoslovensku teritoriju, koja graniči s Mađarskom. Sovjetska komanda saopštila je tom prilikom da će sovjetske trupe, pošto izvrše svoje operativne zadatke, biti povučene iz Jugoslavije.

Nacionalni komitet i Vrhovni štab Jugoslavije pristali su da zadovolje molbu sovjetske komande. Sovjetska komanda je primila uslov, koji je postavljen s jugoslovenske strane, da će na teritoriji Jugoslavije u oblastima gde će se nalaziti jedinice Crvene armije, delovati civilna administracija Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije.

Događaji, iz kojih je izišao gornji sporazum, važan su korak u razvitku oslobodilačke borbe naših naroda. Dve armije koje su, boreći se udaljene jedna od druge, u ovome ratu doprinele srazmerno najveće žrtve za slobodu čovečanstva, našle su se na teritoriji Jugoslavije i stupaju rame uz rame ka konačnom uništenju fašističke nemani.

Ulaz sovjetskih trupa na jugoslovensku teritoriju događa se uz dosledno poštovanje načela o ravnopravnosti naroda.

Jugoslavija nije jednostavno okupirana država, nego je Jugoslavija stvorila moćni narodno-oslobodilački pokret iz koga je nikla nova, u narodu ukorenjena vlast. Jugoslavija ima svoju narodnu vojsku koja je oslobodila veliki deo njezine teritorije. Ona već više godina predstavlja za neprijatelja poseban front, s kojim mora računati. Jugoslovenski front bio je dugo vremena jedini front koji je sa sovjetsko-nemačkog bojišta odvlačio znatne delove neprijateljskih kopnenih snaga. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije pod vođstvom maršala Tita čini važan elemenat u ratnim planovima antihitlerovske koalicije.

O svim tim činjenicama je sovjetska komanda u celosti vodila računa. Odnos sovjetske komande prema vrhovnim organima naše narodne vlasti i vojske pokazuje poštovanje prema narodu koji nije nikada očekivao da mu drugi poklone slobodu, nego se sam junački borio za svoje oslobođenje, a time istovremeno doprinosio i poredama

svojih velikih saveznika. To naročito dolazi do izraza u tome, što sovjetska komanda nije zahtevala da joj se jugoslovenske oružane snage potčine za vreme sovjetskih operacija na jugoslovenskoj državnoj teritoriji.

Sve te okolnosti najbolje su jemstvo za dalje učvršćenje bratstva u oružju i postignuće zajedničkog cilja, koji imaju pred sobom armije Sovjetskog Saveza i Jugoslavije.

»Nova Jugoslavija«, br. 13-14/1944.

ZA A. RANKOVIĆA

28. septembar 1944.

[Krajova]

Vratio sam se danas u Krajuvu.⁴⁵⁴ Najhitnije počni prebacivati ovamo dijelove štaba i štapski materijal. S prvim avionom neka ide Mitar [Bakić] s ostatkom eskadrona i materijalom koji je ostao u vili. Trebali ste to učiniti već poslije našeg prvog telegrama prije 7 dana.⁴⁵⁵ AVNOJ i Nac[jionalni] kom[itet] trebat će takođe prebaciti.⁴⁵⁶

Arsa [Jovanović] s ostatkom štaba treba da dođe poslednji na oslobođenu teritoriju blizu granice, jer će s njim doći i savezničke misije.⁴⁵⁷

A-VII, k. 15, reg. br. 21-I-I.

[VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]

29. septembar 1944.

[Krajova]

Dajte u štampu i preko Tanjuga da sam ja završio inspekciju trupa u zap[adnoj] Srbiji i nekim drugim oblastima.⁴⁵⁸

Tito

A-VII, k. 15, reg. br. 54-1-I.

[GENERAL-LAJTNANTU ALEKSANDRU RANKOVIĆU,
ZAMJENIKU VRHOVNOG KOMANDANTA NOV I POJ]

29. septembar 1944.
[Krajova]

Odmah pošalji Mitra [Bakića] s ljudima i arhivom koja se nalazi u vili. Iz Barija dolazi avion sutra ili prekosutra.⁴⁵⁹

Ordene treba tamo neko da preuzme i pod punom odgovornošću da čuva. U tu svrhu trebalo bi dodijeliti nekoga iz eskadrona.⁴⁶⁰

A-VII, k. 26, reg. br. 12-1/13.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ TITO ZA SVOJIM RADNIM STOLOM U PEĆINI NA VISU KRAJEM LJETA 1944.

TITO U ČASOVIMA ODMORA NA VIŠKOJ PLAŽI KRAJEM LJETA 1944.

TITO ZA SVOJIM RADNIM STOLOM U PEĆINI NA VISU KRAJEM LJETA 1944.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ U PRATNJI KOMANDANTA 26. DIVIZIJE NOVJ POTPUKOVNIKA BOŽA BOŽOVIĆA (PRVI SLIJEVA), GENERAL-LAJTNANTA SAVA OROVIĆA (U SREDINI) I GENERAL-LAJTNANTA ALEKSANDRA RANKOVIĆA (DESNO) VRŠI SMOTRU 1. DALMATINSKE BRIGADE NA VISU, 12. SEPTEMBRA 1944.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ TITO VRŠI SMOTRU ZASTAVNOG VODA 1. DALMATINSKE BRIGADE (VIS, 12. SEPTEMBAR 1944)

TITO VRŠI SMOTRU JEDINICA 1, DALMATINSKE BRIGADE NA VISU 12. SEPTEMBRA 1944.

TITO POZDRAVLJA POSTROJENE JEDINICE 1. DALMATINSKE BRIGADE NA VISU 12.
SEPTEMBRA 1944.

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ PRIMA RAPORT OD MAJORA BOGDANA STUPARA,
KOMANDANTA 1. DALMATINSKE BRIGADE (VIS, 12. SEPTEMBAR 1944)

TITO PO ZAVRŠENOJ SVEČANOSTI NAPUŠTA MESTO PROSLAVE DVOGODIŠNJICE FOR-
MIRANJA 1. DALMATINSKE BRIGADE

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ U AVIONU NA PUTU ZA MOSKVU 19. SEPTEMBRA 1944.

TITOVA REZIDENCIJA U KRAJOVI, POČETAK JESEN 1944.

TITO U DRUŠTVU MOŠE PIJADE (LI-
VO), POLITIČKOG PREDSTAVNIKA
KPI U MOSKVI I GENERAL-LAJTNAN-
VELIMIRA TERZIĆA, ŠEFA VOJNE MISI-
NOVIJ (MOSKVA, KRAJ SEPTEMBRA
1944)

ТОВАРИЩЪ В. Г. ГРИЗОДУБОВОЙ

Позвольте мне благодарить вас за прекрасный альбом героических советских женщин который вы подарили мне. Этот дорогой подарок мне очень обрадовал потому что я в этом акте вижу выражение любви советских женщин к народно-освободительному движению Югославии в котором участвуют сотни тысяч женщин нашей страны.

Героическая борьба советских женщин вдохновляла и вдохновляет женщин Югославии в борьбе против ненавистных врагов человечества - фашистских завоевателей. Женщины Югославии гордятся тем что своим участием и жертвами которые они дали в народно-освободительной борьбе завоевывали симпатии и любовь советского народа.

Я Вам могу сказать что женщины Югославии в течении трех споловиной года тяжелой борьбы и испытаний показывали достойными дочерями своего народа.

Мой горячий привет славным женщинам великой социалистической страны.

Смерть фашизму - свобода народу!

27.9.1944 г.

МАРИЯ ЮГОСЛАВИЯ,

FAKSIMIL TITOVOG PISMA VALENTIN
GRIZODUBOVOJ (MOSKVA, 27 SEP-
TEMBAR 1944)

[VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]

29. septembar 1944.

[Krajova]

Najhitnije uputite ovamo potpuk[ovnike] Pajevića, Arandelo-
vića, kapetana Smodlaku, majora Brajovića, Ašanina, Nikolaića,
kapetana Čoka, poručnika Jušnjevskeg, kapetana Arsenovića. Upu-
tite s artilj[erijskog] kursa po 10 slušalaca, s oficirskog, signalnog i
izviđačkog.⁴⁶¹ Ovde će djelovati Artiljerijsko odjeljenje pod Obradovi-
ćem, a ostatke Školskog divizion⁴⁶² i Odjeljenja⁴⁶³ rasformirajte i
stavite na raspolaganje VIII korpusu. Teški divizion neka uđe u sastav
artiljerije VIII korpusa.⁴⁶⁴

A-VII, kut. 15, br. 22-I-I.

[RANKOVIĆU]

29. septembar 1944.

[Krajova]

Artiljerce, razne instruktore i oficire slati postepeno ovamo jer su nam ovdje neophodni.⁴⁶⁵ Dobili smo za 12 punobrojnih divizija potpuno naoružanje s artiljerijom i ostalim.⁴⁶⁶ Kaži Arsu [Jovanoviću] da ću smanjiti broj divizija od 46 na 24 divizije jer divizije moraju biti najmanje od 10 000 ljudi.⁴⁶⁷ Osim toga, moramo imati rezervu za popunjavanje. Dobili smo dvije divizije avijacije — jednu šturmovika, a jednu lovaca. One stupaju odmah u dejstvo.⁴⁶⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 12-I/13.

[SAOPŠTENJE RADIO-STANICE »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«
O OTKAZIVANJU POMOĆI ADMINISTRACIJI UJEDINJENIH
NARODA ZA POMOĆ I OBNOVU]

29. septembar 1944.

[Moskva]

S nadležne strane ovlašćeni smo da izjavimo sledeće:

Pošto Unra nije prihvatila predlog Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije da podelu pomoći koja je Jugoslaviji stavljena u izgled, vrše organi narodne vlasti, nego je ostala pri tome da ta pomoć bude podeljena preko specijalnog aparata koji Unra hoće da instalira u Jugoslaviji, — to je Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije obavestio Unru da je pod takvim uslovima primorana da se odrekne njene pomoći.

Naš zahtev — da pomoć našem narodu dele organi narodne vlasti, proizlazi iz činjenice da se Jugoslavija razlikuje od velikog broja evropskih zemalja time što je 1) od samog početka neprijateljskog napada i okupacije sama produžila borbu i sama se oslobađa, zahvaljujući svojoj Narodnooslobodilačkoj vojsci, i 2) što su se na oslobođenoj teritoriji Jugoslavije, u procesu borbe protiv okupatora, formirali organi narodne vlasti, narodnooslobodilački odbori, koji su birani po demokratskim principima i koji uživaju puno poverenje naroda.

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije bio je spreman da primi nekoliko kontrolnih delegata Unre, kojima bi bio omogućen uvid u pravilnu raspodelu obećane pomoći.⁴⁶⁹

»Nova Jugoslavija«, br. 13-14/1944.

[VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]

29. septembar 1944.

[Krajova]

Uputite ovamo sve raspoložive vazduhoplovce⁴⁷⁰ zajedno s artiljercima.⁴⁷¹

Javite Koči [Popoviću] da vam se javlja po poslanom planu.

A-VII, k. 15, reg. br. 24-1-I.

[VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ]

30. septembar 1944.

[Krajova]

Najhitnije pošaljite kratak izvještaj o tome šta je sa iskrcavanjem Saveznika na dalmatinskoj obali i otocima.⁴⁷² Dalje kakva je vojna situacija u Hrvatskoj i Sloveniji.

A-VII, k. 26, reg. br. 12-I/13.

[ZA RANKOVIĆA]

30. septembar 1944.

[Krajova]

Skupština treba da se održi u ist[očnoj] Srbiji.⁴⁷³ Delegate upućivati kod Koče [Popovića]. Članove AVNOJ-a — Srbijance, Ribara,⁴⁷⁴ Ribnikara,⁴⁷⁵ popa Zečevića⁴⁷⁶ i druge otpraviti takođe u ist[očnu] Srbiju da bi uzeli učešća na skupštini.⁴⁷⁷ Ti i Crni [Sreten Žujović] bi isto trebali biti tamo. Ti bi mogao doći direktno kod mene, a odavdje tamo.⁴⁷⁸

A-VII, k. br. 26, reg. br. 12-1/13.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA]

30. septembar 1944.

[Krajova]

Šalji direktno meni na ist[očnu] granicu Srbije putem depeše tačan položaj na tvom frontu.⁴⁷⁹ Neki napad na Beograd bez mog odobrenja ne smiješ preduzimati.⁴⁸⁰ Vršim mobilizaciju i popunjavaj svoje divizije. Divizije moraju narasti na 8[000] do 10 000. Dobili smo kompletno naoružanje za 12 punih divizija od Sovj[etskog] Sav[eza]. Svaka divizija će imati od 80—90 topova raznog kalibra i veliki broj bacača raznih kalibara.⁴⁸¹ Pripremi artiljerce. Mobiliši konje za artiljeriju itd. Spremi aerodrom za spuštanje aviona kojim ćeš doći do mene čim te pozovem.⁴⁸²

ZA RANKOVIĆA

1. oktobar 1944.

[Krajova]

S Bugarskom ćemo urediti pitanje kada dođe kod mene delegacija.⁴⁸³

Makedoncima javi da ne dolaze u sukob s Bugarima, jer će sva ta pitanja biti u najskorije vrijeme riješena.⁴⁸⁴

Iz Italije prebacite u zemlju sve što tamo nije neophodno. Ranjenike više ne slati iz Bosne, Hrvatske, Srbije, Crne Gore i Dalmacije u Italiju. Iz Slovenije bi po mogućnosti trebalo slati ranjenike u Hrvatsku. Skoro ćemo u Srbiji stvoriti uslove za primanje ranjenika iz drugih krajeva. U Rusiju ne slati ranjenike iz Italije. Tuberkulozne iz Italije prebacite ponovo na otoke.

A-VII, k. 16, reg. br. 12-1 i 12-2/13.

ZA RANKOVIĆA

1. oktobar 1944.
[Krajova]

Neka u Sloveniju što više materijala prenose iz Italije ruski avioni.⁴⁸⁵ Čim budu stvoreni uslovi na granici između nas i Rumunije, slaćemo tamo materijal odavdje.

Dajte nalog II korpusu da čvrsto zaposjedne Priboj, Plevlja i Prijepolje u Sandžaku.⁴⁸⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 12-6/13.

ZA RANKOVIĆA

1. oktobar 1944.

[Krajova]

Amerikancima postavite pitanje šta će im aerodrom u Banjoj Luci. Mi smo principijelno protiv davanja baza u zemlji, ali možemo dozvoliti služenje našim aerodromima koji će biti pod našom komandom i kontrolom.⁴⁸⁷

A-VII, k. 26, br. 12-2/13.

[SOVJETSKOJ KOMANDI, BUKUREŠT]

PUNOMOĆ

Član Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije NIKOLA PETROVIĆ opunomoćuje se da u ime Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije privremeno zastupa interese Jugoslavije u Rumuniji.

U vezi s tim da preduzme prikupljanje jugoslovenskih državljana u Narodnooslobodilačku vojsku, da preuzme imovinu i inventar bivšeg jugoslovenskog poslanstva Nezavisne Države Hrvatske u Rumuniji i da reguliše sa sovjetskim državnim predstavnicima sva ostala pitanja koja se tiču Jugoslavije.⁴⁸⁸

1. oktobar 1944.
[Krajova]

Predsjednik
Nacionalnog komiteta oslobođenja
Jugoslavije,
maršal Jugoslavije

J.B. Tito

*Original kod Nikole Petrovića
u Beogradu; kopija u A-VII, k. 1977, reg. br. 17-4.*

DRUGU RANKOVIĆU

2. oktobar 1944.

[Krajova]

1. U vezi s iskrcavanjem savezničke vojske u Albaniji treba da preduzmete sve mjere opreznosti. Nigdje bez našeg odobrenja savezničke vojske ne mogu stupiti na teritoriju Jugoslavije.⁴⁸⁹ Izdajte naređenje u moje ime Štabu Osmog korpusa, Južne grupe i Drugom korpusu, kao i Glavnom štabu Hrvatske, da zauzmu sve strategijske tačke i da budu veoma budni u odnosu na obalu Jadranskog mora kako bi bile osujećene bilo kakve po nas neočekivane akcije.⁴⁹⁰

2. Ispitati hitno ko je poslao telegram »Slobodnoj Jugoslaviji« o tome da je AVNOJ donio odluku da se vjeronauka uvodi u škole kao obavezan predmet. Ja ću tražiti da se to demantuje.⁴⁹¹

3. Za Tempa [Svetozara Vukmanovića]. Tempo i Apostolski treba da odgode odlazak u Sofiju dok ja ne izdam odobrenje.⁴⁹² Delegacija Otečestvenog fronta Bugarske može da pričeka kod nas, jer ću je uskoro pozvati na dogovor.⁴⁹³

4. Za Andriju [Hebranga]. Košutića stavite pod nadzor. Izolujte ga od Čerčila [Randolfa].⁴⁹⁴

5. Srpska skupština treba da se održi desetog oktobra. Mjesto održavanja skupštine odredićemo kroz nekoliko dana. Javite Mihailu [Blagoju Neškoviću] da oni izvrše sve pripreme.⁴⁹⁵

Tito

ZA BEVCA [EDVARDA KARDELJA]

3. oktobar 1944.

[Krajova]

Stavi do znanja Nacionalnom komitetu da sam ja odbio preko Bićanića pomoć Unre za Jugoslaviju.⁴⁹⁶ To sam učinio zato što Unra nije pri[hvatila] naše uslove raspodjele materijala, nego ostaje na svome da stvori jednu organizaciju kod nas, a to bi bilo mnogo više štetno nego korisno.⁴⁹⁷ To sam učinio u sporazumu s našom braćom jer oni isto [tako] gledaju na tu stvar.⁴⁹⁸ O tome obavijesti Šubašića.⁴⁹⁹

Sovjetski Savez darovao je našoj zemlji prvu pomoć od 50 000 tona žita. Žito se već ukrcava na brodove i šlepove i upućuje se na one tačke na Dunavu koje sam ja dao. Pišite o tome u štampi i stavite do znanja našem narodu. Nacionalni komitet neka se pobrine za način na koji će se moći doturiti žito u Bosnu, Crnu Goru i druge krajeve, koji najviše stradaju.

Daljnju pomoć u žitu i drugim namirnicama dobićemo uglavnom iz Mađarske i djelimično iz Bugarske.

ZA RANKOVIĆA

3. oktobar 1944.

[Krajova]

Hitno uputi ovamo intendanta Vujovića i jednog njegovog pomoćnika. Isto tako neka dođe neko iz Nacionalnog komiteta kako bi se organizovala raspodjela žita.⁵⁰⁰

A-VII, k. 26, br. 12-2/13.

ZA RANKOVIĆA

3. oktobar 1944.

[Krajova]

Engleski admiral⁵⁰¹ i kap[etan] korvete Šostović⁵⁰² koji dolaze na Vis moraju biti dobro primljeni i tražiti od njih da jugoslovenska mornarica mora odmah biti predana nama na raspolaganje jer ćemo u protivnom odbiti primitak mornarice.⁵⁰³ Suviše je vremena prošlo od sporazuma.⁵⁰⁴

Štab mornarice je primio upute od mene kako postupiti s mornaricom.⁵⁰⁵

A-VII, k. 26, br. 12-2/13.

ZA RANKOVIĆA

3. oktobar 1944.

[Krajova]

Neka Arso [Jovanović] obustavi svako dalje formiranje novih divizija i neka se stare popunjavaju bar na 10 000.⁵⁰⁶ Treba vidjeti koje divizije će se ukinuti i uključiti u druge.⁵⁰⁷ Hitno prikupite artiljerce u svim korpusima, pošto smo dobili oko 1000 topova, koji će biti raspoređeni na 12 do 15 divizija.⁵⁰⁸ Potrebno je hitno pri korpusima organizirati kratke artilj[erijske] kurseve i prikupiti dovoljan broj ljudstva. Ovo uglavnom važi za Srbiju, Hrvatsku, Vojvodinu, Bosnu i Crnu Goru.⁵⁰⁹

A-VII, k. 15, reg. br. 31-I-I.

V[RHOVNOM] Š[TABU] ZA ARSA [JOVANOVIĆA,
NAČELNIKA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ]

3. oktobar 1944.
[Krajova]

U sporazumu s Vrhovnom komandom Crvene armije, naše operacije u ist[očnoj] i zap[adnoj] Srbiji moraju biti u saglasnosti s operacijama Crvene armije na tom sektoru. Prema tome sva naređenja Koči [Popoviću] i Peku [Dapčeviću] davaću direktno ja odavdje.⁵¹⁰

A-VII, k. 26, reg. br. 10-54/13.

ZA KOČU [POPOVIĆA,] AŽIA ZA [USAT]2 [MONVONR]V
KOMANDANTA GLAVNOG ŠTABA NOV I PO SRBIJE]10AN

3. oktobar 1944.
[Krajova]

Dođi hitno k meni u Krajovu.⁵¹¹ Novih divizija ne stvarajte, a popunjavajte vaše najbolje divizije na 8000—10 000. One će dobiti puno naoružanje s velikom količinom topova i bacača. U saglasnosti s Vrhovnom komandom Crvene armije, privucite dovoljno vaših jedinica za napad na Niš.⁵¹² Ovaj napad bi trebao uslijediti oko 9—10. okt. Vašoj 23. i 25. diviziji naredio sam da se prebace na sektor Negotin — Kladovo radi reorganizacije i naoružanja. Jugoslovenska brigada iz SSSR-a ulazi u sastav 23. vaše divizije; 8. o.m. će već biti u Negotinu.⁵¹³ Ponavljam, ne stvarati nove divizije, nego popuniti stare da bi odmah primile naoružanje koje pripada svakoj diviziji; 47. diviziju uključite u jednu od vaših divizija ili uključite u Drugu proletersku.⁵¹⁴

A-VII, k. 26, br. 10-20/13.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Sve naše artiljerce iz 14. korpusa prikupite najhitnije u Kladovu. Ovo smatrajte kao vrlo ozbiljno. Ujedno prikupite sve artiljerce iz 13. korpusa i javite gdje ste ih prikupili.⁵¹⁵

3. oktobar 1944.
[Krajova]

Tito

A-VII, k. 184, br. 20-1.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA]

3. oktobar 1944.

[Krajova]

U istočnoj Srbiji i na tvom sektoru operacije moraju biti u saglasnosti sa operacijama Crvene armije. Prema tome ti ćeš orijentisati četiri divizije odnosno Prvi korpus i jednu diviziju u pravcu Rača — Svilajnac — Kragujevac. Na taj sektor trebalo bi da stignu tvoje jedinice prije 9—10. o.m.⁵¹⁶

Za popunjavanje tvoga sektora Valjevo — Šabac prebaciću u Mačvu 28. slavonsku diviziju, koja se nalazi već kod Bijeljine.⁵¹⁷

A-VII, k. 26, reg. br. 10-21/13.

V[RHOVNOM] Š[TAB]-u
ZA MARKA [ALEKSANDRA RANKOVIĆA]

4. oktobar 1944.
[Krajova]

U stručno predstavništvo Ministarstva saobraćaja u Italiji odredite naše ljude. Javite njihova imena da bismo javili Vlatku [Vladimiru Velebitu].

Predstavništvo ima za zadatak da prikupi podatke za jugoslovenske brodove koji se nalaze u Italiji i u rukama Saveznika. Brodovi su svojina jugoslovenskih brodovlasnika. Dao sam Vlatku direktivu⁵¹⁸ kako da postupi.

Pronađite stručno lice za pomorski saobraćaj i uputite u London. Vidi da li može biti Šilović iz Sušaka.

A-VII, k. 26, reg. br. 12-8/13.

ZA RANKOVIĆA

4. oktobar 1944.

[Krajova]

Preduzmite mjere da bi se 28. divizija prebacila do 10. o.m. preko Drine iz istočne Bosne.⁵¹⁹ To je potrebno u vezi s operacijama koje će Peko u to vrijeme preduzeti.⁵²⁰

A-VII, k. 26, reg. br. 12-3/13.

[GLAVNOM ŠTABU NOV. I PO SRBIJE]

4. oktobar 1944.
[Krajova]

4. oktobar 1944.
[Krajova]

Potvrdite prijem depeša. Javljajte se redovno. Ne upotrebljavajte kod. 521

A-VII, k. 184, reg. br. 20-1, zadnja
neregistrovana strana knjige depeša.

A-VII, k. 184, reg. br. 20-1

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

4. oktobar 1944.

[Krajova]

Od sada ćete cio materijal dobijati od Rusa. Obraćajte se Gorškovu⁵²² za sve što se tiče snabdijevanja, mjesta bacanja, signala itd. Engleski avioni biće upotrijebljeni za druge predjele.⁵²³

A-VII, k. 28, reg. br. 1-8/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]⁵²⁴

4. oktobar 1944.

[Krajova]

1. U vezi priliva velikog broja boraca i uvođenja specijalnih formacija, oruđa i sredstava u našu vojsku,⁵²⁵ zatim predstojećih zadataka i načina ratovanja, naše divizije moraju biti najmanje [od] po 10 000 boraca. U ovaj broj uračunati su svi rodovi vojske i specijalne formacije koje pripadaju jednoj diviziji. Tamo gdje nije ovaj broj postignut ili se neće moći postići za relativno kratko vrijeme moraćemo pribjeći spajanju pojedinih divizija da bi se ostvario broj od 10 000 boraca u diviziji.⁵²⁶ Za ovu formaciju prigotovite sve i na nju prelazite s uvođenjem borbenih sredstava.

2. U vezi s gornjim hitno obrazujte masovne artiljerijske kurseve kod postojećih artiljerijskih jedinica. Tamo gdje nema artiljerijskih formacija obrazovati posebne artiljerijske kurseve. Na ove kurseve uputiti sve artiljerijske oficire, podoficire i redove. Sigurno je da je ovoga ljudstva malo. Zato na kurseve uputiti odabrano novo ljudstvo. Za divizije punog sastava treba obučiti po dvijehiljade i pet stotina artiljeraca.

3. Isto tako i drugim specijalnim jedinicama posvetiti pažnju.

4. Podnesite izvještaj o preduzetim mjerama.

A-VII, k. 28, reg. br. 1-8/1.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA]

4. oktobar 1944.

[Krajova]

Šumadijsku diviziju nemojte stvarati.⁵²⁷ Stvarajte šumadijske bataljone i uključite ih u svoje divizije naročito one koje su najslabije. Mi moramo stvoriti punobrojne divizije od 8000—10 000. Inače naše divizije neće moći da prihvate naoružanje koje će dobiti ovih dana. Vaše divizije najhitnije, najkasnije do 8. o.m. popunite, jer vas čeka krupan zadatak koji ćete izvršiti zajedno s Crvenom armijom.⁵²⁸

A-VII, k. 26, reg. br. 10-21/13.

U vezi s gorepomenutim pitanjem o stvaranju šumadijske divizije, treba napomenuti da se o stvaranju šumadijske divizije ne radi. Šumadijska divizija je već formirana i nalazi se u Srbiji. Naša divizija treba da bude pripremljena za izvršenje zajedničkih operacija s Crvenom armijom. U vezi s gorepomenutim pitanjem o stvaranju šumadijske divizije, treba napomenuti da se o stvaranju šumadijske divizije ne radi. Šumadijska divizija je već formirana i nalazi se u Srbiji. Naša divizija treba da bude pripremljena za izvršenje zajedničkih operacija s Crvenom armijom.

Takođe treba napomenuti da se o stvaranju šumadijske divizije ne radi. Šumadijska divizija je već formirana i nalazi se u Srbiji. Naša divizija treba da bude pripremljena za izvršenje zajedničkih operacija s Crvenom armijom.

[ZA RANKOVIĆA]

5. oktobar 1944.

[Krajova]

Nac[ionalni] komitet s prečišćenim aparatom i AVNOJ prebacite u Valjevo.⁵²⁹ Sporazumijte se s Pekom [Dapčevićem] o prihvatu i obezbjeđenju.⁵³⁰ I ja sam naredio Peku da ih prihvati. Uporedo s njima prebacite i V[rhovni] š[tab]. Arso [Jovanović] s misijama prebaciće se naknadno kad ja naredim.⁵³¹

A-CK SKJ, Fond CK KPJ, br. 1944/291.

ZA RANKOVIĆA

5. oktobar 1944.

[Krajova]

Bevc [Edvard Kardelj] i Đido [Milovan Đilas] s Bakarićem da pođu u Hrvatsku.⁵³² Sekretarijat sastavite od drugova koje ste predložili.⁵³³ Učinite sve da se učinjene greške uklone.⁵³⁴

Andrija [Hebrang] neka dođe s Bevcom i Đidom.⁵³⁵

Na povratku iz Hrvatske neka se sastanu tajno s Erkolijem [Palmirom Toljatijem].⁵³⁶

A-VII, k. 26, reg. br. 12-6/12.

ZA RANKOVIĆA

5. oktobar 1944.
[Krajova]

Sve ljude koji idu za SSSR snabdejte odijelom, naročito one koji polaze iz Italije. Takođe ih snabdijevajte pasošima i ispravama.⁵³⁷

A-VII, k. 26, reg. br. 12-3/13.

ZA RANKOVIĆA I ARSA [JOVANOVIĆA]

5. oktobar 1944.
[Krajova]

Što prije prikupite predviđeni broj oficira za akademiju i škole
u SSSR-u jer je tamo već sve pripremljeno.⁵³⁸

A-VII, k. 26, br. 12-3/13.

ZA PEKA [DAPČEVIĆA, UTMANTIAJLJABEKED
KOMANDANTA 1. ARMIJSKE GRUPE NOVJ]

5. oktobar 1944.
[Krajova]

U vezi s time da su sovjetske trupe već zauzele Pančevo,⁵³⁹ pripremite vaših pet divizija koje su uz Savu orijentisane prema Beogradu da budu spremne za operacije na sam Beograd.⁵⁴⁰ Preduzmite mjere za likvidaciju Obrenovca.⁵⁴¹ Napad na Beograd je vezan s operacijama Crvene armije i čekajte našu definitivnu zapovijest.⁵⁴² S vaše četiri divizije držite stalno kontakt s desnim krilom vaše lijeve grupe.⁵⁴³ Vaše desno krilo ne mora da se kači s garnizonom u Kragujevcu, već je glavni zadatak da se spojite s Crvenom armijom kod Velike Plane. Čitava vaša grupa od devet divizija mora da učestvuje u napadu na Beograd.⁵⁴⁴ Naša je želja, a i Rusi su tog gledišta da u Beograd uđu prvo naše jedinice. Javite hitno da li vam treba teških bacača od 122 mm ili kakvo drugo naoružanje. Javite hitno mjesto kuda da vam pošaljemo.

A-VII, k. 26, br. 10-21/13.

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU [VELIMIRU,
ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Hitno, prvim avionom pošaljite ordenje Narodnog heroja da se predaju odlikovanim pilotima.⁵⁴⁵

5. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-47/1.

Prevod s ruskog

GENERAL-LAJTNANTU TERZIĆU

Hitno pošaljite jednu radio-stanicu od 100 vati.⁵⁴⁶

5. oktobar 1944.
[Krajova]

Maršal Tito

A-VII, k. 57-4, reg. br. 4-48/1.

Prevod s ruskog

ZA VIDMARA [JOSIPA
PREDSJEDNIKA SLOVENSKEGA
NARODNOOSVOBODILNEGA SVETA]

5. oktobar 1944.

[Krajova]

Pošto je iz političkih razloga neophodna promjena u G[lavnom] š[tabu] Slovenije, molimo da oslobodite druga Kidriča tekućeg rada u IOOF, kako bi mogao ispunjavati svoje zadatke kao politkomesar GŠ NOV i PO Slovenije.

Po potrebi službe oslobađa se drug Boris Krajger položaja politkomesara u GŠ Slovenije. Za politkomesara postavljam sekretara IOOF druga Borisa Kidriča.⁵⁴⁷

A-VII, k. 26, reg. br. 4-5/4.

PRILOZI

IZVOD IZ EMISIJE RADIO-STANICE
»SLOBODNA JUGOSLAVIJA«

3. septembar 1944.
[Moskva]

Hitlerovska Njemačka stupajući u šestu godinu pljačkaškog rata nalazi se pred potpunom katastrofom.⁵⁴⁸ Teški porazi koje je pretrpjela hitlerovska ratna mašina na istočnom frontu onesposobili su je ne samo za vođenje ofanzivnih operacija nego čak i za neku ozbiljniju odbranu. U bojevima na istočnom frontu Nijemci su izgubili onu silu pomoću koje su držali Francusku, Belgiju i druge zemlje u zapadnoj Evropi.⁵⁴⁹

Ova činjenica je u znatnoj mjeri pomogla savezničkim armijama na Zapadu da u kratko vrijeme potpuno razbiju hitlerovske trupe u Francuskoj i da se pobjedonosno kreću u pravcu fašističkog brloga — hitlerovske Njemačke. Borba za oslobođenje Francuske približava se kraju. Savezničke trupe stupile su u Belgiju i nalaze se svega oko 70 kilometara od glavnog grada Brisela. Hitlerovci nemaju na Zapadu ni ljudskih rezervi niti u dovoljnoj količini ratne tehnike da bi mogli stabilizirati front ma i na najbližim prilazima k svojoj granici.⁵⁵⁰

Na istočnom frontu Crvena armija nalazi se na granicama istočne Pruske i vodi bojeve za Varšavu. Nijemci su na te odsjeke fronta prebacili velike snage da bi prepriječili put Crvenoj armiji u dubinu Njemačke k njenim najvažnijim životnim centrima. Na jugu se Crvena armija nalazi na bugarskoj granici i približava se granicama naše zemlje. Uslijed toga se ratni i politički položaj Nijemaca na Balkanu veoma pogoršao. Kad se uzme u obzir aktivizacija ofanzivnih operacija naše Narodnooslobodilačke vojske naročito u Srbiji, tada se smjelo može reći da je položaj Nijemaca na cijelom Balkanskom poluotoku katastrofalan.

Hitlerovi razbojnici, koji su na svojoj krvavoj zastavi ispisali parolu gospodstva nad cijelim svijetom, sada se kao ranjena zvijer povlače u svoj brlog. Ali ih ni to ne može spasti od sigurne propasti. Junačka Crvena armija s istoka i savezničke armije sa zapada nezadrživo se kreću prema tom razbojničkom brlogu da dotuku pobješnjelu fašističku zvijer.

IZVOD

IZ EMISIJE RADIO-STANICE »SLOBODNA JUGOSLAVIJA«

10. septembar 1944.

[Moskva]

Nedjeljni pregled ratnih operacija Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.

Događaji koji su se odigrali prošle nedjelje zauzeće vidno mjesto u istoriji naše oslobodilačke borbe. S kapitulacijom Rumunije⁵⁵¹ i Bugarske,⁵⁵² njihovim prelaskom na stranu Ujedinjenih naroda i s dolaskom Crvene armije na našu granicu⁵⁵³ pružila se mogućnost našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci da udari svom snagom na neprijatelja i da otpočne posljednju bitku za definitivno oslobođenje naše domovine.

Pred Narodnooslobodilačku vojsku postavljena je teška ali časna dužnost da oslobađajući domovinu ne dozvoli mnogobrojnim njemačkim divizijama da se izvuku s Balkanskog poluostrva.

Danas naša vojska vodi borbu ne samo s jakim neprijateljskim snagama, koje su se stalno nalazile u našoj zemlji, već i sa novim njemačkim divizijama iz Grčke,⁵⁵⁴ Bugarske⁵⁵⁵ i Albanije,⁵⁵⁶ koje pokušavaju da se probiju preko naše teritorije na sjever. Broj njemačkih divizija je sada narastao na dvadeset i pet.⁵⁵⁷ U ljutim bojevima naše divizije su uspjele da prikuju sve neprijateljske snage i da im ne dozvole prolazak na sjever. Naročito se žestoke borbe vode na sjeveru u Sloveniji, gdje su sve pruge koje vode za Italiju porušene. Samo prekjuche ponovo su porušene na 300 mjesta pruge Maribor, Dravograd—Maribor i Dravograd—Celje. Nijemci su doveli nova velika pojačanja u namjeri da se probiju prema Trstu i oslobode ovu važnu komunikaciju kojom treba da prebace municiju i hranu za front u Italiji. Žestoke borbe na komunikacijama vode se i u Crnoj Gori s njemačkim divizijama koje se povlače iz Grčke i Albanije. Nijemci pokušavaju da obezbijede prolazak svojim trupama preko komunikacije Skadar — Podgorica — Nikšić i Limska dolina — Andrijevića — Peć, ali su se svi ovi pokušaji do sada izjalovili.

Naše jedinice su u toku prošle nedjelje izvele na zaista majstorski način rušenje kako željezničke pruge tako i cesta i mostova. Kao nabujali proljetnji potoci, spustile su se s planina naše jedinice i istovremeno po čitavoj zemlji udarile po komunikacijama. Nije zaboravljena nijedna iole značajnija pruga i cesta. Na taj način za kratko vrijeme bio je paralizovan cio njemački saobraćaj u našoj zemlji i ogromna njemačka

armija nalazi se pred opasnošću da padne u klopku i bude potpuno uništena.⁵⁵⁸

Uporedo s rušenjem komunikacija naše divizije i korpusi osvajaju gradove i šire oslobođenu teritoriju. Četrnaesti srpski korpus prodirući k obalama Dunava u susret Crvenoj armiji zauzeo je Knjaževac⁵⁵⁹ i u svojoj ofanzivi očistio cijelu dolinu Timoka do Zaječara i zauzeo Zaječar.⁵⁶⁰ U južnoj Srbiji poslije Kuršumlije⁵⁶¹ oslobođeno je i Prokuplje.⁵⁶² U dolini Zapadne Morave oslobođeni su Užička Požega,⁵⁶³ Arilje,⁵⁶⁴ Bajina Bašta,⁵⁶⁵ Dub i Kosjerić.⁵⁶⁶ U Sandžaku je očišćena od neprijatelja Nova Varoš,⁵⁶⁷ dok je u Crnoj Gori zauzet Žabljak.⁵⁶⁸ U Makedoniji naše jedinice zauzele su varoš Kičevo⁵⁶⁹ i upale u Stracin,⁵⁷⁰ važno uporište na komunikaciji Kumanovo — Čustendil. U Hercegovini oslobođeni su Gacko,⁵⁷¹ Avto-
vac⁵⁷² i naše jedinice prodrle su u Fazlagića Kulu.⁵⁷³ U Bosni je palo jako neprijateljsko uporište grad Prijedor⁵⁷⁴ na pruži Bosanski Novi — Banjaluka, a takođe oslobođeni su gradovi Teslić,⁵⁷⁵ Fojnica,⁵⁷⁶ Kreševo⁵⁷⁷ i važna uporišta Kiseljak,⁵⁷⁸ Busovača⁵⁷⁹ i Vitez,⁵⁸⁰ koja se nalaze na sektoru Travnik — Sarajevo.

Pobjede naše vojske, kao i pobjeda Crvene armije i naših zapadnih saveznika izazvale su veliko oduševljenje kod naroda koji već vidi da je dan potpunog oslobođenja naše zemlje veoma blizu. To je s druge strane uticalo da se redovi naše vojske popune desetinama hiljada novih boraca. Ove pobjede kao i posljednja opomena maršala Tita,⁵⁸¹ uticale su i na najamničku vojsku, koja služi Hitleru u našoj zemlji, da se još brže raspadne. Stotine domobranaca i zavedenih četnika prelaze skoro svakog dana na stranu Narodnooslobodilačke vojske donoseći sa sobom oružje i municiju.

Nova nedjelja donijeće nove pobjede i nove uspjehe našem oružju. Svaki borac i čitava naša vojska znadu šta treba da rade u ovim posljednjim odlučnim bojama. U svojoj dnevnoj zapovijesti povodom dolaska Crvene armije na našu granicu maršal Tito rekao je sljedeće:

»Oko 25 krvožednih njemačkih divizija, koje su se sakupile sa svih strana Balkana na teritoriji Jugoslavije, hoće da izbjegnu zaslu-
ženoj kazni i da pobjegnu iz naše zemlje. Udarajte nemilosrdno po neprijateljskim kolonama. Uništavajte komunikacije i spriječite neprijatelja da izvlači iz naše zemlje imovinu naših naroda i ratnu tehniku kojom je porobio našu zemlju. Ranjena fašistička zvijer uništava na svom putu sve do čega stigne, ubija našu djecu, žene i starce, hoće da odvede sa sobom odrasle muškarce u Njemačku da bi produžila svoj život još za koji čas.«

Ova naredba maršala Tita biće u potpunosti izvršena i naša Narodnooslobodilačka vojska uz pomoć Crvene armije i armija naših zapadnih saveznika održaće u ovim posljednjim borbama svoju najveću pobjedu.

GOSPODINU HAROLDU MAKMILANU,
MINISTRU-PREZIDENTU CENTRALNOG SREDOZEMLJA

Gospodine,

1. U vezi s mojom depešom broj 126 od 5. septembra, imam čast da izvijestim da je šef britanske misije za vezu na Visu⁵⁸² razgovarao s maršalom Titom 14. septembra o pitanju delovanja britanskih oficira za vezu u Jugoslaviji u slučaju ponude njemačkih jedinica u tom regionu da se predaju.

2. Maršal Tito je čvrsto stajao na stanovištu da se on ne može složiti ni s kakvim sugestijama da bi trebalo zajednički potpisivati bilo kakve dokumente kojima bi se regulisala pitanja kapitulacije njemačkih snaga u Jugoslaviji. On je čvrsto ostao na stanovištu da je partizanska vojska regularna vojna formacija pod strogom vojnom disciplinom, koja priznaje odredbe međunarodnog ratnog prava onako kako su one predviđene Haškom konvencijom.⁵⁸³ On je ogorčen zbog njemačkih insinuacija da će ratni zarobljenici biti korektno tretirani od strane Britanaca, ali ne i od strane Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

3. Najzad maršal Tito je u ovom razgovoru jasno stavio do znanja da, po njegovom mišljenju, njemačke trupe u Jugoslaviji moraju ili direktno kapitulirati pred jugoslovenskim komandantima ili biti uništene.

4. Upućujem kopije ovog telegrama glavnom sekretaru Ministarstva spoljnih poslova Njegovog Kraljevskog Veličanstva.

Imam čast, gospodine, da budem Vaš pokorni sluga

18. septembar 1944.
[Bari]

Filip Brod

[MARŠALU TITU]

3. o.m. primili smo od Maklinovog zamenika⁵⁸⁴ Čerčilovu depešu za tebe. Dva sata kasnije javio se telefonom Maklinov zamenik i prilično uznemirenim glasom molio da mu vratimo depešu radi nekih dopuna i izmena zbog rđavog dešifrovanja. Tom prilikom je pitao da li smo pismo otvorili i depešu preveli, praveći se da to baš nije važno za njega. Međutim, pismo sam odmah otvorio, dao da se prevede i kroz 15 minuta ga vratio.

Kako ni do ovog časa nisam dobio depešu u drugoj redakciji,⁵⁸⁵ to šaljem ovaj prvobitni tekst za koji oni nisu sigurni da ga imamo. On glasi:

»Mi smo primili sledeću poruku od premijera Čerčila upućenu maršalu Titu:

1) Premijer je video sada tekst žalbe maršala Tita od 5. IX i odgovor generala Vilsona.⁵⁸⁶ Premijer ne smatra da su činjenice [poražavajuće], iako odgovaraju tonu note maršala Tita. Misije kod generala Mihailovića su opozvane po instrukcijama predsednika SAD.

2) Premijera se uveliko tiče [da vidi da se] pošiljke koje se šalju maršalu Titu ne upotrebljavaju samo protiv Nemaca, nego i protiv njegovih zemljaka. To, kao što je maršal Tito obavešten u Napulju, daje povod za teškoće ne samo sada nego i ubuduće.

3) Premijer je mnogo razočaran što maršal Tito nije učinio nikakav progres za obrazovanje jedinstvene jugoslovenske vlade, koju bi vlada Njegovog Veličanstva mogla zvanično priznati. Ta stvar postaće još značajnija ako [se] rat završi i pregovori otpočnu. Premijer se stoga nada da maršal Tito žaleći se zbog vanredno malih stvari neće zaboraviti na mnogo krupnije stvari za koje mi, koji smo čitavo vreme davali sve od sebe da mu pomognemo, nismo primili [dovoljnu] satisfakciju. — puk. Maksvel.«

4. oktobar 1944.
[Vis]

[A. Ranković]

NAPOMENE

¹ Prema Viškom sporazumu Tito — Šubašić od 16. juna 1944, Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije i kraljevska jugoslovenska vlada u izbjeglištvu bili su u uzajamnoj obavezi da sporazumno rješavaju sve spoljnopoličke probleme, pa je, u vezi s tim, takav stav zauzeo Maršal na depešu Antifašističkog sabora narodnog oslobođenja Makedonije (ASNOM-a) od 30. avgusta 1944.

² Misli se na saopštenje Radio-Londona o mjerama koje je kraljevska jugoslovenska vlada u izbjeglištvu preduzela za zaštitu jugoslovenskih interesa u vezi s pregovorima za primirje s Bugarskom, što je Radio-London javio prema depeši predsjednika ASNOM-a Metodija Andonova Čenta od 30. avgusta 1944. predsjedniku NKOJ-a maršalu Titu.

³ Tito je ovakav zaključak donio na osnovu depeše Pavla Jovičevića, sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju upućene 30. avgusta 1944. Vrhovnom štabu NOV i POJ. Jovičević je izvijestio Vrhovni štab da je stigao u Ljumu s nenaoružanim ljudstvom i da pristižu nove grupe za formiranje brigade. Zbog toga je za prihvatanje ovog ljudstva tražio da se upute na Kosmet sve njihove jedinice koje su se do tada nalazile pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Makedonije, kao i kadrovi.

⁴ Misli se na 2. gnjilansku, 8. preševsku i 1. kosovsko-metohijsku brigadu.

⁵ Upućivanje jedinice NOV Albanije razmatrano je od strane Vrhovnog štaba NOV i POJ još početkom avgusta 1944. Direktno pismo Vrhovnom štabu NOV Albanije Tito je uputio 2. septembra. Više o tome vid. na str. 25.

⁶ Iz ovog naređenja vrhovnog komandanta proizlazi da je na Kosovu i u Metohiji kao najstariji štab postojao Štab Kosovsko-metohijske operativne zone. Međutim, kada je Glavni štab za Kosovo i Metohiju (komandant pukovnik Fadilj Hodža, politički komesar major Boško Čakić) primio Titovo naređenje od 2. septembra (vid. str. 31), ovaj štab je predložio Titu da na Kosmetu ostane i dalje kao najstariji štab — Operativni štab NOV i PO za Kosovo i Metohiju s tim, da mu budu potčinjene Kosovska i Metohijska zona.

⁷ Opširnije o pretpočinjavanju Operativnog štaba NOV i PO za Kosovo i Metohiju vid. na str. 31.

⁸ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Glavni štab NOV i PO Makedonije (komandant general-major Mihailo Apostolski, politički komesar Bane Andreev) dostavio je više depeša 2. i 3. septembra 1944. u kojima je obavijestio Maršala da ne zna gdje da uputi kosovsko-metohijske jedinice: 2. gnjilansku brigadu, koja se nalazila u formiranju, i 8. preševsku brigadu, dok je za 1. kosovsko-metohijsku brigadu odgovorio da nema veze s njenim štabom.

Što se pak tiče 1. kosovsko-metohijske brigade istina je bila ta da je Glavni štab NOV i PO Makedonije, pod uticajem general-majora Svetozara Vukmanovića Tempa, odugovlačio sa slanjem ove brigade Operativnom štabu NOV i PO za Kosovo i Metohiju zbog toga što je ova jedinica bila kadrovska, s iskusnim boračkim i starješinskim sastavom, pa je Glavni štab NOV i PO Makedonije smatrao da bi bila šteta da njeni kadrovi ginu kao obični borci. Zbog toga je odugovlačio s njenim slanjem na Kosmet, radi čega je predlagao da se 1. kosovsko-metohijska brigada rasporedi kao kadrovska jezgro po jedinicama Glavnog štaba NOV i PO Makedonije.

⁹ Ovo je bilo drugo uzastopno Titovo naređenje u vezi sa slanjem ove kosovsko-metohijske jedinice s čijim je upućivanjem Glavni štab NOV i PO Makedonije odugovlačio, pa je u vezi s ovim Maršalovim naređenjem odgovoreno 4. septembra da je Štabu 1. kosovsko-metohijske brigade upućeno oko deset naređenja i da su sva naređenja odbijena s klevetama i harangom protiv Svetozara Vukmanovića Tempa i Glavnog štaba NOV i PO Makedonije. Brigada je konačno upućena u Ljumu 6. oktobra, gde je stigla 11. oktobra 1944.

¹⁰ Vrhovni štab je obavijestio 31. avgusta 1944. Glavni štab NOV i PO Makedonije da su na Vis stigli Lenče Arsova, Cveta Apostolska, Toma Grnčarov i Ilija Džuvalekovski, pa se na njih i misli u ovom Maršalovom naređenju.

Međutim, Glavni štab NOV i PO Makedonije u svojoj depeši od 6. septembra 1944. ponovo je izvijestio Vrhovni štab da je Cveta Apostolska supruga general-majora Mihaila Apostolskog, komandanta Glavnog štaba NOV i PO Makedonije, upućena na oporavak i liječenje, da je Lenče Arsova, član KPJ, kao bolesnik upućena za spikerku u Bari ili Moskvu, dok su Grnčarov i Džuvalekovski određeni za radio-pevače.

¹¹ Odnosi se na naređenje vrhovnog komandanta od 17. avgusta 1944. za rušenje komunikacija u Jugoslaviji od 1. do 7. septembra 1944. u operaciji koju su saveznici sa Zapada nazvali šifrovano Operacija »Nedjelja pacova« (Operation »Ratweek«).

Ovu operaciju dogovorio je maršal Tito sa savezničkim vrhovnim komandantom na Sredozemlju generalom Henri Mejtland Vilsonom za vrijeme njegovog boravka u Kazerti (u Italiji) od 6. do 14. avgusta 1944. Tom prilikom je utanačeno da jedinice NOV i POJ napadaju noću 19 željezničkih i 15 putnih komunikacija širom zemlje, dok su savezničke vazduhoplovne snage (Balkanske vazduhoplovne snage — Balkan Air Forces i američka 15. vazduhoplovna armija) imale da napadaju danju.

Prema postignutom dogovoru, da bi se očuvala tajnost operacije, naređenja su do glavnih štabova i samostalnih korpusa, kao i nekih divizija, lično prenijeli saveznički oficiri za vezu. Tako je početak operacije u ponoć 31. avgusta na 1. septembar 1944. bio za neprijatelja potpuno iznenađan, jer je bila isključena radio-veza koju su njemačke radio-izviđačke jedinice prisluškivale, dok su pripreme operacije izvedene u najvećoj tajnosti.

Pošto su neki štabovi NOV i POJ u to vrijeme bili nepovjerljivi prema savezničkim vojnim misijama, i Glavni štab NOV i PO Slovenije (komandant general-lajtnant Franc Rozman Stane, politički komesar Boris Krajger) uputio je depešu 1. septembra 1944. maršalu Titu moleći ga za potvrdu naređenja koje je sa sobom donio engleski major Gordvin, na što je vrhovni komandant ovim odgovorio.

¹² Najvjerovatnije se misli na jednu sličnu, ali mnogo manju operaciju koja je izvedena u junu 1944.

¹³ Misli se na Edvarda Kardelja koji se u to vrijeme nalazio u Sloveniji poslije odlaska s ostrva Visa 21. avgusta 1944. Kardelj je na ovu Maršalovu depešu odgovorio 4. septembra 1944. s obrazloženjem da je do nesporazuma došlo prije njegovog dolaska u Sloveniju i pristizanja pismenog naređenja.

¹⁴ Odgovarajući na ovo naređenje maršala Tita, Glavni štab NOV i PO Slovenije dostavio je depešu 4. septembra 1944. Vrhovnom štabu u kojoj je objasnio razloge neizvršenja naređenja i da se prešlo na akcije, ali da se odustalo od napada na Litijski most, s čim se saglasio i Edvard Kardelj, jer bi s napadom na ovaj objekat pale velike žrtve, pa je Glavni štab Slovenije angažovao jedinice za rušenje željezničke pruge.

U ovoj operaciji Glavni štab Slovenije angažovao je 2 korpusa i 1 operativnu zonu s 5 divizija, 18 brigada i 15 NOP odreda sa ukupno 17185 boraca.

¹⁵ Misli se na plan Glavnog štaba NOV i PO Srbije (komandant general-lajtnant Koča Popović, politički komesar potpukovnik Milosav Milosavljević)

od 30. avgusta 1944. u kome je izložena osnovna zamisao dejstva jedinica pod komandom Glavnog štaba Srbije. Tim planom kao osnovni zadatak postavljeno je da se glavne snage orijentišu prema Dunavu radi hvatanja veze s Crvenom armijom i prodiranje k Beogradu, dok bi sljedeći zadatak bio napadanje na bugarske okupatorske jedinice koje štite povlačenje njemačkih trupa i razbijanje četnika.

¹⁶ Odnosi se na Crvenu armiju.

¹⁷ Prema depeši Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 7. septembra 1944. Vrhovnom štabu NOV i POJ za ova zadatka su određene dvije divizije.

¹⁸ Misli se na upotrebu 1. proleterskog udarnog korpusa i Operativne grupe divizija kojima je komandovao general-lajtnant Peko Dapčević.

¹⁹ U vrijeme kada je vrhovni komandant izdao ovu direktivu u Srbiji su se nalazile samo njemačka 1. brdska divizija (komandant general-lajtnant Valter Štetner) i 5 bugarskih divizija u povlačenju iz sastava 1. bugarskog okupacionog korpusa (komandant general-lajtnant Ivan Nikolov). U isto vrijeme iz Grčke se prebacivala, preko Makedonije i Srbije za Banat, njemačka 4. SS oklopno-grenadirska policijska divizija, dok se u Grčkoj i na ostrvima u Jonskom, Egejskom i Sredozemnom moru nalazilo još sedam njemačkih divizija: 11. vazduhoplovna poljska, 22. pješadijska, 41. tvrđavska, 104. lovačka, 117. lovačka, 133. tvrđavska i Jurišna divizija »Rodos«, a u Albaniji 297. pješadijska i dijelovi 181. pješadijske divizije. Pored toga, na pomenutim područjima se nalazilo više samostalnih tvrđavskih i drugih brigada, pukova i bataljona iz sastava njemačke Grupe armija »E« sa oko 350 000 vojnika.

²⁰ Ovo je odgovor vrhovnog komandanta na pitanje Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 31. avgusta 1944: »Molimo javite da li ste vi preko majora Brauninga uputili 17. o.m. naređenje potpisano 8069 [Tito] o nekim našim zadacima u vezi s dejstvom Crvene armije između 1. i 7. septembra« (A-VII, k. 26, reg. br. 2-1/8).

²¹ Taj dogovor je postignut između maršala Tita i generala Vilsona za vreme Titovog boravka u Italiji od 6. do 14. avgusta 1944, kada je utanačena operacija »Nedjelja pacova«. Opširnije o tome vid. u nap. 11.

²² Glavni štab NOV i PO Srbije nije počeo na vrijeme izvođenje operacije za rušenje komunikacija od 1. do 7. septembra 1944. u očekivanju odgovora na njegovo pitanje od 31. avgusta. Tek kad je primio ovu Titovu depešu, Glavni štab Srbije izdao je svoje naređenje 2. septembra 1944. Štabu 24. NOU divizije (komandant major Mile Čalović, politički komesar potpukovnik Srboljub Josipović) za rušenje željezničke pruge Grdelica — Predejane — Džep, dok su ostale jedinice bile angažovane prema Dunavu radi hvatanja veze s Crvenom armijom i prema Operativnoj grupi divizija NOVJ. Tako su u ovoj operaciji bile angažovane samo tri brigade iz sastava 24. divizije s ukupno 4253 borca. Planiranju operacije u Štabu 24. divizije prisustvovao je i brigadir Ficroj Maklin, šef britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, koji je u Glavni štab NOV i PO Srbije došao s Visa 30. avgusta 1944. spustivši se avionom na aerodrom kod Bojnika. Maklin se u štabu 24. divizije nalazio od 4. septembra i lično je prisustvovao diverziji na pruzi Leskovac — Grdelica i 7. septembra u akciji kod Zalužja.

²³ To je Titov odgovor na depeše Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 25. i 30. avgusta 1944. u kojima su iznijete neke rezerve u odnosu na izvjesne informacije koje su tražili pripadnici britanske vojne misije pri Glavnom štabu. Na primjer, u odnosu na Boljevac, operacije u Srbiji i o upućivanju dvojice krmanoša (pilota) na Dunav. Komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije u svojoj depeši od 30. avgusta 1944. između ostalog kazao je i ovo: »Ja sam, razumije se, do krajnosti oprezan i sem pasivnih podataka o neprijatelju i našim već izvršenim akcijama drugo im ne saopštavam, pogotovo ne ulazim i neću ulaziti ni u kakva obavještenja ili dozvole posebne prirode, nego ću ih dalje za sva ovakva pitanja upućivati na Vas. Nastojim da ispitam šta oni smjeraju odnosno šta oni žele da ispipaju« (A-VII, k. 26, reg. br. 2-1/8).

²⁴ Misli se na uništenje 18 divizija njemačke Grupe armija »Južna Ukrajina« u jašo-kišinjevskoj operaciji od 20. do 29. avgusta 1944, podizanje na ustanak ru-

munskog naroda 23. avgusta u Bukureštu pod vodstvom KP Rumunije, objavu rata od strane Rumunije (24. avgusta 1944) nacističkoj Njemačkoj i istupanja Rumunije iz rata.

²⁵ Ovo je rješenje maršala Tita na depeše Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju upućene u drugoj polovini avgusta 1944. CK KPJ u vezi organizacije Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije. Zbog toga je CK KPJ, kao pomoć u organizaciji ovog tijela, uputio general-lajtnanta Sretena Žujovića Crnog, člana CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ. Posle ove Titove depeše, CK KPJ je zatražio 3. septembra 1944. od PK KPJ spisak lica koja se predviđaju za skupštinu i obavistio ga da bi, uz saglasnost CK KPJ, predsjednik skupštine trebalo da bude Stanoje Simić, jugoslovenski ambasador u Moskvi. Međutim, sazivanje skupštine je odlagano, tako da je ona konačno održana od 9. do 12. novembra 1944. u oslobođenom Beogradu.

²⁶ Tito je ovako odgovorio na depešu Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 30. avgusta 1944. kojom je zatraženo odobrenje za rad pomenute britanske obavještajne grupe za izviđanje Dunava, rječnih prepreka i njemačkih trupa na tome području.

²⁷ Više o grupisanju snaga Glavnog štaba NOV i PO Srbije vid. u nap. 15.

²⁸ Misli se na 1. proletersku udarnu diviziju, čiji je komandant bio pukovnik Vaso Jovanović; politički komesar divizije tada je bio potpukovnik Vladimir Vlado Ščekić.

²⁹ Odnosi se na 6. proletersku udarnu diviziju »Nikola Tesla« na čelu s komandantom pukovnikom Đokom Jovanicom (politički komesar divizije bio je potpukovnik Dragoslav Mutapović).

³⁰ Riječ je o 37. udarnoj diviziji, čiji je komandant bio potpukovnik Žarko Vidović, a politički komesar potpukovnik Milo Jovičević.

³¹ Misli se na 12. udarni korpus NOVJ na čelu s komandantom general-majorom Danilom Lekićem Špancem; politički komesar korpusa tada je bio pukovnik Stefan Mitrović. Više o prebacivanju 12. korpusa 5/6. septembra 1944. kod Starog Broda na Drini vid. u nap. 49.

³² Odnosi se na dejstva 3. udarnog korpusa NOVJ (komandant general-lajtnant Kosta Nad, politički komesar pukovnik Vladimir Popović). Korpus je, prema naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ od 30. avgusta 1944, prešao u nastupanje s prostora južno od rijeke Spreče prema Semberiji, Majeveci, Trebavi i Posavini. Tada je u svome sastavu imao 27. i 38. i privremeno pod komandom 11. NOU diviziju.

³³ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, general-lajtnant Peko Dapčević izvijestio je Tita 4. septembra 1944. da je s general-lajtnantom Sretenom Žujovićem Crnim, članom Vrhovnog štaba NOV i POJ, i general-lajtnantom Kočom Popovićem, komandantom Glavnog štaba NOV i PO Srbije, imao sastanak u Kuršumliji, gdje su utanačili dalja dejstva, da je Crni u Brusu kod Operativne grupe divizija i da je odlučio da s tri divizije (5, 17. i 21. NOU divizijom) pređe rijeku Ibar 7/8. septembra 1944. na sektoru Raška — Kraljevo. Međutim, zbog jakih neprijateljskih snaga, Operativna grupa divizija je krenula obilaznim pravcem, čime je odstupila od direktive vrhovnog komandanta.

³⁴ Misli se na 1. proletersku, 6. proletersku i 37. NOU diviziju.

³⁵ Detaljnije o tim njemačkim snagama vid. u nap. 19.

³⁶ General Dapčević je 7. septembra 1944. obavijestio i Vrhovni štab da je Operativna grupa divizija dobila od Glavnog štaba Srbije za popunu svojih jedinica 800 boraca, dok je mobilisano 800. Takođe je Vrhovni štab obaviješten da će se brojno stanje dostaviti po prelasku rijeke Ibra. Međutim, brojno stanje dostavljeno je tek 7. oktobra 1944. iz koga se vidi da je u sastavu 1. proleterskog korpusa (Operativna grupa divizija je tada bila priključena već 1. korpusu) bilo: u 1. proleterskoj diviziji 5800, u 6. proleterskoj diviziji 3000, u 5. diviziji 4100, u 17. diviziji 3100 i u 21. diviziji

3000 boraca, kao i 2400 boraca u Šumadijskoj diviziji, čije formiranje vrhovni komandant nije odobrio.

³⁷ Sedam topova je primio 1. proleterski korpus prema izvještaju njegovog štaba od 6. septembra 1944, ali bez originalnih samara, dok nije moglo da se ustanovi da li je artiljerijska oruđa primila i Operativna grupa divizija, pošto su i Korpus i Grupa u to vrijeme bili pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića.

³⁸ Više o pokretu 3. udarnog korpusa NOVJ vid. u nap. 32.

³⁹ Ovo je drugo uzastopno naređenje upućeno u toku dana Operativnoj grupi divizija NOVJ. Depeša je najvjerovatnije kasnila u prijemu, pa je Štab grupe dostavio izvještaj 4. septembra 1944.

⁴⁰ General-lajtnant Peko Dapčević je do tada bio komandant 2. udarnog korpusa NOVJ i istovremeno komandant Operativne grupe divizija. Prvi proleterski udarni korpus NOVJ bio je bez komandanta od početka jula 1944. jer je njegov komandant general-lajtnant Koča Popović bio određen za komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Privremenu komandu nad 1. proleterskim korpusom imao je politički komesar pukovnik Mijalko Todorović.

Dužnosti komandanta 2. udarnog korpusa general Dapčević je razriješen 28. avgusta 1944, kada je na njegovo mjesto postavljen general-major Radovan Vukanović.

⁴¹ Ovo je mišljenje vrhovnog komandanta povodom depeše 12. udarnog korpusa NOVJ od 31. avgusta 1944. koja glasi: »Na liniji Obalj — Kalinovik — Sarajevo nalaze se njemačke snage. Mi moramo ići na sjever, pošto je najvjerovatniji prelazak preko Drine na sektoru Stari Brod — Slap, odakle bismo se prebacili preko planine Tare i brzo povezali s Prvom divizijom« (A-VII, k. 589-B, reg. br. 8-32/10).

⁴² Detaljnije o prihvatu 12. udarnog korpusa NOVJ od strane 1. proleterskog korpusa pod komandom pukovnika Mijalka Todorovića Plavog vid. u nap. 82 i na str. 39.

⁴³ Misli se na 6. proletersku diviziju »Nikola Tesla« pod komandom pukovnika Đoke Jovanića.

⁴⁴ U Kuršumliju, iz koje su se povukle bugarske jedinice k Prokuplju, ušli su dijelovi 4. srpske brigade 21. NOV divizije 28. avgust 1944.

⁴⁵ Aleksandrovac je zauzela 30. avgusta 1944. Operativna grupa divizija NOVJ; do tada je, kratko vrijeme, bio u rukama četničke 4. grupe jurišnih korpusa.

⁴⁶ To je najvjerovatnije greška u prijemu depeše. Odnosi se na Berovo (kod Strumice) u Makedoniji, koje su 23. avgusta 1944. oslobodile jedinice 4. makedonske NO brigade poslije višerasovne borbe.

⁴⁷ Misli se prvenstveno na Srem, gdje je u septembru i oktobru bilo mobilisano oko 10 000 boraca za jedinice Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i 12. udarnog korpusa NOVJ.

⁴⁸ Misli se na rijeku Drinu.

⁴⁹ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Štab 12. udarnog korpusa izvijestio je 3. septembra 1944. Vrhovni štab da će 4. septembra izbiti s jedinicama na liniji Sokolovići — Sjeversko, odakle će se prebaciti preko rijeke Drine 6/7. septembra. Međutim, zbog povoljne situacije, jedinice 12. udarnog korpusa prebacile su se kod Starog Broda preko Drine 5/6. septembra 1944.

⁵⁰ Maršalov odgovor na depešu Moše Pijade od 29. avgusta 1944. kojom je obavijestio Tita o poruci londonskog radija i zatražio objašnjenje u vezi ukaza kralja Petra II o ukidanju četničke Vrhovne komande i priznanju maršala Tita za jedinog »vođu jugoslovenskih snaga otpora«.

⁵¹ Vrhovni komandant je na osnovu predloga Vojne misije NOVJ u Moskvi od 27. i 29. avgusta 1944. donio odluku o smjenjivanju Samardžića s dužnosti predvioca u Vojnoj misiji i postavljanja na dužnost prvog sekretara u jugoslovenskoj ambasadi u Moskvi.

⁵² Misli se na upućivanje mladića i djevojaka za obučavanje na tipografskim kursevima u SSSR-u po predlogu Vojne misije NOVJ u Moskvi od 29. avgusta 1944. Ujedno to je i Titov odgovor na zahtjev Misije da joj se upute dva obučena tipografa.

⁵³ Tito je prihvatio predlog Moše Pijade od 29. avgusta 1944. da se u zemlju vrate kćerke Stanoja Simića Vukosava i Vida, pošto su i same izrazile želju da rade u domovini. One su bile poznavaoči ruskog, engleskog i francuskog jezika. Njihov otac Stanoje Simić je, kao čestiti patriota, 10. marta 1944. podnio ostavku na svoj položaj ambasadora kraljevske jugoslovenske vlade u Moskvi i stavio se na raspolaganje narodnooslobodilačkom pokretu. Ceneći ovaj patriotski gest ambasadora Simića, maršal Tito se poslije Viškog sporazuma od 16. juna 1944, kada se pristupilo uklađanju reakcionarnih diplomatskih predstavnika kraljevske jugoslovenske vlade, saglasio da jugoslovenski ambasador u Moskvi ponovo bude Stanoje Simić.

⁵⁴ Ordenima Narodnog oslobođenja odlikovani su Adamič i Baloković, istaknuti pobornici narodnooslobodilačkog pokreta u Sjedinjenim Američkim Državama, dok je potpukovnik Pavle Savić odlikovan Partizanskom zvijezdom II reda.

⁵⁵ Pavle Savić, poznati fizičar, a za vrijeme rata glavni šifrant Vrhovnog štaba NOV i POJ, nalazio se u Moskvi od aprila 1944. kao član Vojne misije NOVJ u SSSR-u. Međutim, on se ubrzo, kao naučnik svjetskog glasa, uključio u naučni rad, po odobrenju sovjetske vlade, u Institutu za fizičke probleme Akademije nauka SSSR-a, kojim je rukovodio poznati fizičar i akademik Pjotr Leonidovič Kapica. Savić je radio na rješavanju problema iz oblasti najnižih temperatura, tj. u domenu najmanje poznate energije u to vrijeme, zajedno s fizičarom Šalnikovom. Za vrijeme bavljenja u Moskvi, Savić je izabran i za jednog od potpredsjednika Sveslovenskog komiteta na čijem se čelu nalazio general-lajtnant Gundurov. U tome svojstvu trebalo je da Savić ide na prvi sveslovenski kongres u SAD. Međutim, prije njegovog odlaska poznati sovjetski naučnik i akademik Deržavin objavio je jedan svoj rad pod naslovom *Bugarско carstvo* u kome je branio velikobugarske teze, što je Savić podvrgao kritici. To je izazvalo reakciju u sovjetskim krugovima, pa je tako otpao njegov put u SAD.

⁵⁶ Ukaz Predsjedništva AVNOJa- o odlikovanju Adamiča i Balokovića izašao je 7. a za Savića 25. septembra 1944.

⁵⁷ Tito je izdao instrukciju da se u svim jedinicama, štabovima i komandama NOV i POJ pride što potpunije čuvanju šifri. Smatralo se da neprijatelj do šifri može doći špijunažom. Zaista njemačka 4. komanda za radio-izviđanje hvatala je sve depeše koje su predavane radio-putem i dešifrovala ih tako da su im skoro sva naređenja Vrhovnog štaba i potčinjenih komandi NOVJ bila poznata.

⁵⁸ Vrhovni štab NOV i POJ održavao je veze s Vrhovnim (nazivan je i Glavnim) štabom NOV i PO Albanije preko radio-stanice 2. udarnog korpusa i delegata CK KPJ u Albaniji Miladina Popovića, a od 6. septembra 1944. preko Vojne misije NOVJ u Albaniji na čelu s pukovnikom Velimirom Stojnićem. Nakon upućivanja ove depeše, Miladin Popović se vratio u zemlju čim je stigla vojna misija NOVJ, pa je pukovnik Stojnić u svojim depešama od 12. septembra i 9. oktobra 1944. obavijestio Vrhovni štab NOV i POJ da će VŠ NOV Albanije uputiti sjeverno od Drima dvije svoje brigade, tj. 3. i 5. brigadu albanske 5. divizije. Tako je 5. albanska brigada već polovinom septembra stupila u zajednička dejstva s kosovsko-metohijskim jedinicama u rejonu Prizrena.

⁵⁹ Misli se na izvještaj koji je napisao 1. jula 1944. Dušan (Duško) Brkić, član Sekretarijata CK KP Hrvatske o političkoj situaciji u Dalmaciji. Izvještaj sadrži 12 gusto kucanih strana i dostavljen je na uvid Centralnom komitetu KP Hrvatske.

⁶⁰ Odnosi se na pismo pukovnika Ivana Krajačića Steve, člana Sekretarijata CK KP Hrvatske i načelnika OZNE Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 17. avgusta 1944. CK KPJ u kome je naveo (dostavljajući Brkićev izvještaj) da »Dalmacija po radu partijskih organizacija i antifašističkih organizacija spada u zadnji red u Hrvatskoj«, da »Oblasni komitet već dugo vremena lavira između vas i nas«, da se ne »osjećaju odgovornim u sprovođenju direktiva CK KPH«, da CK KPJ

treba » riješiti to 'dalmatinsko' pitanje«, da se stavi do znanja Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju da spada pod kompetenciju CK KPH, kako bi CK KPH mogao uticati na popravljjanje stanja tamošnjih partijskih organizacija i da se to pitanje hitno riješi.

⁶¹ Riječ je o pismu Andrije Hebranga, političkog sekretara CK KPH, od 8. avgusta 1944. Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju o slabom radu narodnooslobodilačkih odbora na području Dalmacije; o onemogućavanju poslatim drugovima da izvrše zadatke koje je pred njih postavio ZAVNOH u vezi s ukazivanjem pomoći da bi se rad narodnooslobodilačkih odbora postavio »na pravilne temelje«; o tome da je Dalmacija »suviše odvojena od ostale Hrvatske i živi nekim svojim posebnim životom«, da je za to kriv Oblasni komitet KPH za Dalmaciju i da se pošalju 2 — 3 druga koji bi radili u centralnoj štampi kako bi se »Dalmacija osjećala jače vezanom za centralne ustanove Hrvatske«.

⁶² Vrhovni komandant je zauzeo ovakav stav na osnovu naređenja Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 27. avgusta 1944. za dejstva protiv bugarskih jedinica i depeše od 30. avgusta upućene Vrhovnom štabu u kojoj je, pored ostalog, stajalo »Bugari odlaze polako organizovano. U stvari štite izvlačenje Nemaca. Napadaćemo ih našim slobodnim snagama« (A-VII, k. 26, reg. br. 7-1/8).

Sličan stav Tito je zauzeo i prema Glavnom štabu NOV i PO Makedonije.

⁶³ Misli se na zahtjev bugarske profašističke vlade od 1. septembra 1944. kojim je antihitlerovskoj koaliciji ponudila primirje.

⁶⁴ U okupiranom delu Srbije u to vrijeme se nalazio 1. bugarski okupacioni korpus s pet divizija: 22, 24, 25, 27. i 29. pješadijskom divizijom. Međutim, bugarska vlada je u svojoj deklaraciji od 17. avgusta 1944. izrazila želju za povlačenjem bugarskih jedinica iz onog dijela okupirane Srbije, na koji Bugarska nije imala nikakvih teritorijalnih pretenzija, kao što je to bio slučaj prema srezovima bosiljgradskom, caribrodskom i trnskom. Plan izrađen od 25. avgusta 1944. predviđao je izvlačenje 1. bugarskog okupacionog korpusa u dvije etape, radi čega je 20. avgusta iz Bugarske upućena 6. pješadijska divizija za prihvatanje jedinica 1. bugarskog okupacionog korpusa. U vezi s nastalom situacijom, Vrhovni štab je zahtijevao od glavnih štabova Srbije i Makedonije da od bugarskih jedinica traže da zajedno s NOVJ stupe u borbu protiv njemačkog okupatora ili u protivnom da predaju oružje i da se povuku iz Srbije i Makedonije. Ali su bugarske komande ove zahtjeve odbile, tako da je veći dio bugarskih jedinica razoružan od njemačkog okupatora, nešto od četnika; u Srbiji je samo djelimično razoružana 25. pješadijska divizija od jedinica NOVJ, dok je bugarska 6. divizija uspjela da se kompletna povuče u Bugarsku.

⁶⁵ Na ovo obavještenje vrhovnog komandanta Glavni štab NOV i PO Srbije predložio je 6. septembra 1944. Vrhovnom štabu da se minobacači spuste direktno Operativnoj grupi divizija pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića. Međutim, usljed pomanjkanja transportnih aviona, ova minobacačka jedinica (koju su nazivali i bataljonom) prebacivana je postepeno, jer je za njen jednovremeni transport bilo potrebno 30 aviona koje Saveznici tada nisu imali na raspolaganju.

⁶⁶ U prvoj polovini 1944. u Srbiji je došlo do rasplamsavanja borbi i stvaranja prvih pet divizija NOVJ (21, 22, 23, 24. i 25. divizije) na operativnom području Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Zbog i dalje velikog priliva boraca u redove NOV, Glavni štab Srbije odlučio je u drugoj polovini avgusta 1944. da formira dva korpusa kojima je prvobitno dao teritorijalne nazive: Toplički i Istočnosrpski. Zbog toga i zbog nekih drugih pitanja uputio je u Vrhovni štab zamjenika komandanta Glavnog štaba pukovnika Ljubodraga Đurića, koji je na Vis stigao avionom 24. avgusta.

Na razgovorima u Vrhovnom štabu se tada nisu složili da se kadrovi za formiranje pomenutih korpusa uzmu iz sastava 1. proletarskog korpusa NOVJ. Tada je Korpus imao veoma važne zadatke s Operativnom grupom divizija, na što je vrhovni komandant ukazao i svojim naređenjem od 26. avgusta, zahtijevajući od Glavnog štaba Srbije da se prvenstveno osloni na svoje kadrove.

Postupajući po svim tim primljenim instrukcijama, Glavni štab NOV i PO Srbije formirao je 13. i 14. korpus 6. septembra 1944. Tako su u sastav 13. korpusa ušle 22. i 24. divizija, dok je za komandanta korpusa imenovan pukovnik Ljubo Vučković, a za političkog komesara potpukovnik Vasilije Smajević. Nešto kasnije, 1. oktobra 1944, u sastav ovog korpusa ušla je i 47. divizija.

U sastav 14. korpusa ušle su 23. i 25. divizija. Za komandanta korpusa je određen potpukovnik Radivoje Jovanović Bradonja, a za političkog komesara potpukovnik Radisav Raja Nedeljković.

Od pomenutih divizija 45. i 46. formirane su u septembru, a 47. divizija 1. oktobra 1944. Tako je 45. divizija formirana 3. septembra 1944. od 20. i 23. (od 12. septembra) i 24. srpske brigade (od 28. septembra), dok je 46. divizija formirana od 25. i 27. brigade iz Bosiljgradskog, Pčinjskog, Masuričkog i Vranjskog NOP odreda.

Četrdeset sedma divizija 13. korpusa NOVJ formirana je 1. oktobra 1944. od 15. i 29. srpske brigade iz Pustorečkog, Kukavičkog (Leskovačkog), Jablaničkog i Dobričkog NOP odreda. Divizija je rasformirana 7. maja 1945.

⁶⁷ Ta divizija nije ni formirana.

⁶⁸ Misli se na četnike, baliste i sve druge kontrarevolucionarne snage na tom području.

⁶⁹ Više o tom naređenju vrhovnog komandanta vid. na str. 4.

⁷⁰ Više o tom predlogu upućenom Glavnom štabu Albanije vid. na str. 25.

⁷¹ Detaljnije o Kosovsko-metohijskoj operativnoj zoni govori se na str. 137.

⁷² Odluku o uključivanju 8. crnogorske brigade u sastav 1. proleterske divizije NOVJ vrhovni komandant je donio na osnovu predloga štaba 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ od 1. septembra 1944.

⁷³ Ovu sugestiju maršal Tito je donio na osnovu izveštaja Štaba 1. proleterskog korpusa od 1. septembra 1944. o malom brojnom stanju i slabijem naoružanju 37. NOU divizije.

⁷⁴ Štab 37. NOU divizije izvijestio je 5. septembra 1944. Vrhovni štab NOV i POJ da materijal može primiti kod Carevih voda, između Dobroselice i Čigote, na što je Vrhovni štab odgovorio 9. septembra da će se materijal baciti kod Carevih voda, ali je tom prilikom zahtijevao da se osigura aerodrom na Braneškom polju i jave signali. Po tome je Štab 37. NOU divizije postupio do 12. septembra 1944, izveštavajući Vrhovni štab da je aerodrom na Braneškom polju osiguran; tom prilikom je javio i plan vatri za raspoznavanje aerodroma.

⁷⁵ Takvo rješenje je donio vrhovni komandant, pošto je dobio depeše od Glavnog štaba NOV i PO Makedonije od 31. avgusta i 2. septembra 1944. u kojima je rečeno da bugarske okupacione komande traže sklapanje primirja od 5 dana, da Glavni štab na to nije pristao, da je jedinicama naređeno da energično napadaju bugarske jedinice i da ih razoružavaju ukoliko ne izraze želju da pridruže NOVJ i da se zajednički bore protiv njemačkog okupatora.

⁷⁶ Misli se na dejstva jedinica Glavnog štaba NOV i PO Makedonije u operaciji »Nedjelja pacova« (vid. nap. 11). U toj operaciji Glavni štab Makedonije angažovao je svoje jedinice (6 brigada) na komunikacijama Skoplje — Đevdelija, Gostivar — Kičevo, Debar — Kičevo, Bujanovac — Kumanovo i Prilep — Lerin. U tim dejstvima postignuti su značajni rezultati, pa je tako 4. septembra izbačena iz saobraćaja željeznička pruga Skoplje — Veles, dok su komunikacije Bitolj — Prilep, Veles — Prilep i Veles — Kavadarci potpuno onesposobljene za saobraćaj. Prema njemačkim podacima, saobraćaj na komunikaciji Skoplje — Veles u septembru je bio obustavljen 9 dana. Time je znatno usporeno prebacivanje njemačkih jedinica iz sastava Grupe armija »E« iz Grčke na front sjeverno od Dunava, u rejon Beograda i u istočnu Srbiju.

⁷⁷ Delegat CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije general-major Svetozar Vukmanović Tempo izvijestio je 6. sep-

tembra 1944. Vrhovni štab da su za delegate Glavnog odbora Crvenog krsta Jugoslavije određeni i poslali Hadži-Panzov i Micev.

⁷⁸ Tu odluku, kao mogućnost, vrhovni komandant je donio na osnovu više depeša Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ od 1. do 3. septembra 1944. o pokretima jedinica korpusa i neprijateljskim snagama u Užicu, gdje se, prema jednoj depeši Štaba korpusa od 3. septembra, nalazilo 400 njemačkih vojnika, 500 medicevac a i 280 pripadnika Srpske državne straže. Međutim, u to vrijeme oko 10 000 četnika 4. jurišnog korpusa pripremalo se za napad na jedinice 1. proleterskog korpusa, zbog čega do napada na Užice tada nije došlo.

⁷⁹ Ti podaci su bili tačni. Prva brdska divizija, poslije neuspjeha u operaciji »Ribecal« (»Rübezahl« — »Krkonoški duh«), ili poznatija u jugoslovenskoj istoriografiji kao durmitorska operacija, imala je zadatak da se prebaci u sjeveroistočnu Srbiju na odsjek Bela Palanka — Zaječar i zatvori jugoslovensko-bugarsku granicu, dok je 7. SS brdska divizija »Princ Eugen«, prema planu njemačke Komande Jugostoka, trebalo da se prebaci iz istočne Bosne u Šumadiju radi neutralisanja krupnih snaga NOV koje su prodirale prema Beogradu. Međutim, iako je ova divizija bila sredinom septembra angažovana za izvršenje ovih zadataka, zbog razvoja situacije u Bugarskoj ona se prebacila u širi rejon Niša, gdje je sredinom oktobra 1944. u niškoj operaciji potučena i razbijena.

⁸⁰ Odnosi se na 1. bataljon »Garibaldi« i 2. bataljon »Mateoti«, koji su u drugoj polovini avgusta 1944. stavljeni privremeno pod komandu 37. NOU divizije. Od tih bataljona je kasnije, 28. oktobra 1944, u Beogradu formirana italijanska brigada »Italija« u sastavu 1. proleterske divizije.

⁸¹ Tu odluku o ponovnom ulasku pomenutih bataljona u sastav 1. proleterskog korpusa donio je vrhovni komandant na predlog Štaba 1. proleterskog korpusa od 3. septembra 1944. koji je glasio: »Iz vojničkih razloga potrebni su nam talijanski bataljoni. Možemo ih povesti sa sobom. Preduzećemo sve da se stvori međuljudski pravilan odnos i razumijevanje između njih i naroda« (A-VII, k. 28, reg. br. 7-1/3).

⁸² Ovo je odgovor maršala Tita na depešu Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ od 2. septembra 1944. kojom je Vrhovni štab zamoljen za obavještenje o mjestu prelaska 12. udarnog korpusa NOVJ preko rijeke Drine. Postupajući po ovom naređenju, Štab 1. proleterskog korpusa izvijestio je 4. septembra 1944. Vrhovni štab da su preko planine Tare upućena dva bataljona 1. proleterske brigade sa zadatkom da prihvate 12. korpus i da će do večeri stići na rijeku Drinu — prema Starom Brodu i Slapu. O tome vid. i nap. 183.

⁸³ Ta divizija je u to vrijeme u svome sastavu imala tri sandžačke brigade: 3. proletersku (sandžačku) i 4. i 5. sandžačku brigadu. Ova zadnja brigada se još uvijek nalazila u procesu formiranja (zvanično je formirana 21. avgusta 1944), dok je divizija u cjelini bila slabo naoružana i odjevena, što je Štab divizije u svojim depešama više puta isticao tražeći od Vrhovnog štaba naoružanje, odjeću i obuću. Slično naređenje je upućeno i Štabu 37. divizije. Potpunije o tome vid. na str. 32.

⁸⁴ Ovo je Titov odgovor na depeše Glavnog štaba NOV i PO Makedonije od 2. septembra 1944. kojima je bio obaviješten da se Gnjilanska brigada nalazi u formiranju, da ne znaju kuda treba da je upute i da brigada mora prethodno da bude naoružana i zadržana na terenu, pa tek onda da se uputi po naređenju.

⁸⁵ O prihvatu 12. udarnog korpusa NOVJ čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić Španac vid. više u nap. 82. i 183.

⁸⁶ Odnosi se na naređenja vrhovnog komandanta iz druge polovine avgusta 1944. Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ za upotrebu 11. NOU divizije.

⁸⁷ U vrijeme kada je maršal Tito izdao ovo naređenje, 11. NOU divizija s 3. bataljonom »Mirko Stulić« 3. ličke brigade 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« i s Mačvanskim NOP odredom prešla je rijeku Spreču 3/4. septembra 1944. u tri kolone i izbila pred Donji i Gornji Srebrenik i Gračanicu radi napada na ova mjesta.

Jedanaesta NOU divizija, (komandant pukovnik Miloš Šiljegović, politički komesar potpukovnik Blažo Đuričić), prešla je rijeku Drinu 16/17. septembra tek poslije više intervencija vrhovnog komandanta, kada je ušla u sastav 12. udarnog korpusa NOVJ za dejstva u sjeverozapadnoj Srbiji i prema Beogradu.

⁸⁸ Štab 3. udarnog korpusa izvijestio je tek 9. septembra 1944. Vrhovni štab da se 11. divizija nalazi u pokretu prema rijeci Drini i da usljed rasporeda njemačke 13. SS brdske divizije »Handžar« nije bio moguć raniji pokret određenim pravcem.

⁸⁹ Odnosi se na general-lajtnanta Kostu Nađa, komandanta, i pukovnika Vladimira Popovića, političkog komesara 3. udarnog korpusa. U vezi s ovim naređenjem Štab 3. udarnog korpusa izvijestio je 6. septembra 1944. Vrhovni štab da e primio naređenje za upućivanje komandanta i političkog komesara na Vis u Vrhovni štab i da vode borbe za osvajanje aerodroma između Modriče i Gradačca. Međutim, aerodrom kod Svete Filomene, kod Modriče, nije bio pogodan, pa su komandant i politički komesar otišli za Vrhovni štab s uzletišta kod Osmaka tek 21. septembra 1944. kada se maršal Tito već nalazio u Moskvi, tako da su potrebne instrukcije primili u Vrhovnom štabu. Tako je, prema Maršalovom naređenju 25. septembra 1944. general-lajtnant Kosta Nađ postavljen za komandanta Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, dok je pukovnik Vladimir Popović određen za komandanta 3. udarnog korpusa NOVJ.

⁹⁰ Tada je bio načelnik štaba 3. udarnog korpusa.

⁹¹ U vezi s ovim naređenjem, Štab 3. udarnog korpusa izvijestio je 7. i 8. septembra 1944. Vrhovni štab da avioni čekaju na pisti kod Svete Filomene i da sa sobom imaju i 30 ranjenika. Istoga dana primili su i znake za aerodrom, čija je dužina bila 900, a širina 250 metara. Međutim, pošto aerodrom nije odgovarao uslovima, izvršeno je njegovo preuređenje. Najzad, kad je trebalo da se krene s aerodroma kod Svete Filomene, pala je jaka kiša i pista je postala neupotrebljiva, zbog čega je doneta odluka da se krene prema uzletištu u Osmacima, odakle su se komandant i politički komesar, kao što je već rečeno, prebacili za Vrhovni štab 21. septembra 1944.

⁹² Ovo je Titov odgovor na predlog Štaba 3. udarnog korpusa NOVJ od 2. septembra 1944. da se Drago Vučinić postavi za načelnika Personalnog odjeljenja korpusa, s čime se vrhovni komandant, kao što se vidi, tada nije složio. Ipak je, kasnije, 25. septembra 1944. Vučinić postavljen na taj položaj (vid. str. 201).

⁹³ Prva lovačka eskadrila NOVJ formirana je 22. aprila 1944. u Benini (kod Bengazija, u Libiji) na osnovu sporazuma između vrhovnog komandanta NOV i i POJ maršala Tita i šefa britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadira Ficroja Maklina. Eskadrila je formirana od Jugoslovena koji su pristupili NOP-u. Brojala je 227 boraca sa 16 borbenih aparata tipa »spitfajer«. Nosila je oznaku »Nº-352 (Yugoslav) Squadron RAF«, tj. 352. jugoslovenska eskadrila Kraljevskih vazduhoplovnih snaga (Royal Air Force), odnosno Britanskog kraljevskog vazduhoplovstva.

⁹⁴ Vicemaršal Vilijam Eliot imenovan je 10. juna 1944. za komandanta Balkanske vazduhoplovne armije (Balkan Air Force — BAF). U sastavu BAF-a (koji je prvobitno formiran kao G-Forces, da bi 7. juna 1944. bio preimenovan u BAF), pored britanskih posada, nalazili su se još Jugosloveni, Grci, Italijani, Poljaci, Rusi i Amerikanci. Većina aviona je bila britanskog i američkog porijekla, a manji dio italijanskog. BAF je u svome sastavu imao dva ofanzivna lovačka puka, jedan laki bombarderski puk i specijalni puk za operacije i po jednu jugoslovensku (1. lovačku) i grčku eskadrilu (od avgusta 1944. dvije eskadrile NOVJ).

⁹⁵ Misli se na operaciju »Nedjelja pacova«, u kojoj je učestvovala i 1. lovačka eskadrila NOVJ. Više o toj operaciji vid. u nap. 11.

⁹⁶ Prva lovačka eskadrila NOVJ bila je manjim dijelom stacionirana na Visu.

⁹⁷ Ovo je odgovor vrhovnog komandanta na predlog Vojne misije NOVJ u Moskvi od 1. septembra 1944. da se za Banat formira operativni štab koji bi rukovodio operacijama i mobilizacijom na tome području, kao i o zahtjevu general-lajtnanta Velimira Terzića, šefa Vojne misije NOVJ u Moskvi, i Moše Pijade da otputuju u Rumuniju radi rješavanja pomenutih problema u Banatu. Tri dana kasnije, 7. septembra, general Terzić je obavijestio Tita da je primio k znanju dostavljeno naređenje.

⁹⁸ Istoga dana kada je vrhovni komandant dostavio ovaj odgovor Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi, u Vrhovni štab je pozvan general-lajtnant Kosta Nad, komandant 3. udarnog korpusa, radi određivanja na novu dužnost, tj. za komandanta Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i prijema instrukcija za obavljanje zadataka Glavnog štaba Vojvodine na njegovom operativnom području.

⁹⁹ Ovo je Titov odgovor na pitanje Vojne misije NOVJ u Moskvi od 1. septembra 1944. o mjestu upućivanja 80 radio-telegrafista s 40 radio-stanica. Prema ovoj narednji trebalo je da radio-telegrafisti budu upućeni u Bazu NOVJ u Bariju, u Italiji.

¹⁰⁰ To je Ilija Džuvalekovski (vid. nap. 10). Džuvalekovski je, prema izvještaju Baze NOVJ u Bariju, otputovao u Moskvu 10. septembra 1944.

¹⁰¹ Vrhovni komandant NOV i POJ zauzeo je ovaj stav povodom depeše Štaba Baze NOVJ u Bariju od 2. septembra 1944. kada je obaviješten da su Britanci iz baze Monopoli povukli 200 Indusa radi njihovog upućivanja na front. To ljudstvo je pakovalo i pripremalo materijal za slanje NOVJ, pa je baza izvijestila maršala Tita da su Britanci postavili rok za upućivanje ljudstva do 4. septembra, poslije čega bi se obustavio transport materijala za NOVJ iz baze u Monopoliju. Pored toga Štab Baze NOVJ u Bariju izvijestio je da ona nema ljudstva za zamjenu povučenih 200 Indusa.

¹⁰² Dvadeset sedmog avgusta 1944. američka vojna misija s pukovnikom Robertom Mekdaulom spustila se avionom u selo Pranjane, kod Čačka, gdje se nalazio štab Draže Mihailovića. Pored njega su u misiji bili kapetan Džon Milodragović, poručnik Elsvort Kramer i radio-telegrafisti. Misija je bila vezana za generala Vilijsa Donovana, šefa američkog Ureda za strateške službe (Office of Strategic Service — OSS), pa se ova Titova primjedba odnosi i na Mekdaulovu ekipu. Međutim, i sam Čerčil, čim je bio obaviješten o dolasku ove misije u štab Draže Mihailovića, uputio je 1. septembra 1944. poruku predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država Franklinu Ruzveltu u kojoj je smatrao za potrebno da naglasi da Britanci nastoje da pruže »Titu podršku, a naravno, ako Sjedinjene Američke Države podržavaju Mihailovića, nastaje potpuni haos«. Ruzvelt je odgovarajući na Čerčilovu poruku 3. septembra priznao da je »Misija OSS moja greška« i da je »naredio Donovanu da povuče svoju misiju«, što je i učinjeno 1. novembra 1944. U međuvremenu je Mekdaul zajedno s Dražom Mihailovićem 5. septembra 1944. vodio razgovore s Rudolfom Šterkerom, izaslanikom Hermana Nojbahera, specijalnog opunomoćenika Ministarstva spoljnih poslova Trećeg Rajha na Jugoistoku u vezi s predajom oružja četnicima pri povlačenju njemačkih trupa iz Jugoslavije.

¹⁰³ Obavještajnoj službi NOVJ bili su poznati kontakti Saveznika (Amerikanaca) s četnicima, ali tada nisu znali sve pojedinosti. Iz četničkih depeša i kasnije posleratne literature moglo se utvrditi da je npr. 9. avgusta u štab Draže Mihailovića došao američki kapetan Nik Lalić i da je sutradan sletjelo nekoliko transportnih aviona koji su četnicima donijeli materijal a odnijeli američke pilote u Italiju. Tom prilikom su prebačeni i četnički funkcioneri Adam Pribićević, Vladimir Bjelajčić, Ivan Kovač i kapetan Zvonimir Zvonko Vučković, komandant 1. ravnogorskog četničkog korpusa.

Malo ranije, 2. avgusta 1944, u Mihailovićev štab je ponovo došao američki poručnik Dordž Musulin u pratnji narednika Majkla Rajačića i radio-tehničara Artura Džibilijena.

¹⁰⁴ Na ovu Titovu poruku odgovorili su predsjednik britanske vlade Winston Čerčil 15. septembra, a general Henri Meitlend Vilson, saveznički vrhovni komandant na Sredozemlju (preko koga je Titova poruka upućena britanskoj i američkoj vladi), — 16. septembra 1944. Čerčil je u svome odgovoru naveo da se to odnosi na američku misiju, koja nije pod njegovim uticajem, i da smatra da zbog toga ne bi trebao da bude takav ton u noti. Čerčil se u svom odgovoru više zadržao na problemu formiranja jedinstvene jugoslovenske vlade istakavši ponovo svoje gledište izneto u Napulju da bi više volio da se njihova municija upotrebljava protiv Nijemaca nego protiv četnika, ili kako on kaže »zemljaka«.

U Vilsonovom odgovoru od 16. septembra 1944. pokušano je da se na neki način sve to opravda. Vilson je smatrao da je maršal Tito pogrešno obaviješten i da nije tačno da oni održavaju ma kakve veze s Dražom Mihailovićem. Vilson je rekao da se dvije misije nalaze kod Mihailovića: jedna je imala zadatak da evakuiše savezničko osoblje koje se nalazilo kod četnika, a druga, pod komandom Mekdaula, ima zadatak »prikupljanje obavještajnih podataka u Srbiji«. Vilson je dalje iznio da je američka misija 27. avgusta evakuisala 43 američka avijatičara, jednog američkog građanina, dva britanska avijatičara, dva Poljaka i devet Italijana. Vilson je priznao da je u toku noći 9. avgusta 1944. prebačeno u Italiju devet jugoslovenskih građana, među kojima i četiri predstavnika Draže Mihailovića. Što se pak tiče snabdijevanja četnika, Vilson nije isključio mogućnost da je »greškom moglo biti bačeno na pogrešno mjesto i da je palo u ruke četnika«. Vilson je takođe izrazio mišljenje da je moglo doći i do zabune u vezi s navodnim održavanjem veze s četnicima »zbog činjenice da su u jednoj ili dvije prilike američki avijatičari evakuisani odjeveni u četničke uniforme jer su bili izgubili svoje« (vid. nap. 584—586).

¹⁰⁵ Tito je ovaj zahtjev uputio kao odgovor Kardelju na njegovu depešu od istog dana (5. septembra 1944) o razgovorima sa sekretarom KP Austrije Francom Honerom, koji je nekoliko dana ranije stigao iz Sovjetskog Saveza kako bi mogao neposrednije da utiče na razvitak partizanskog pokreta u svojoj domovini.

¹⁰⁶ Postupajući po ovoj direktivi, Kardelj je ponovo održao sastanak s Honerom i o tome je izvjestio Tita depešom 13. septembra 1944. navodeći da je rajshfirer SS Hajnrih Himler uhapsio 5000 Austrijanaca, da se CK KP Austrije ne može pomoći oružjem »jer je ozbiljna kriza i u našoj vojsci sada« i rekao je da se u Austriji može postići preokret ako bi se oružje bacalo u Štajersku ili 7. udarnom korpusu NOVJ.

¹⁰⁷ Misli se najvjerovatnije na razgovor koji je Tito vodio s Kardeljom pre njegovog odlaska u Sloveniju 21. avgusta 1944.

¹⁰⁸ Misli se na krajeve koji su poslije završetka prvog svjetskog rata za zelenim stolom oduzeti Jugoslaviji i pripojeni Kraljevini Italiji i Republici Austriji.

¹⁰⁹ Riječ je o kampanji italijanske vlade na čelu s Ivoneom Bonomijem koju je ona preduzela protiv nove Jugoslavije u vezi s Istrom, Slovenačkim primorjem i Trstom.

¹¹⁰ Misli se na 28. NOU diviziju (komandant potpukovnik Radojica Nezezić, politički komesar potpukovnik Đuro Kladarin) 6. udarnog korpusa NOVJ, čije je prebacivanje, radi upotrebe u Srbiji, u centralnu Bosnu naredio Vrhovni štab još početkom jula 1944. Tada se po tom naređenju 24. jula 1944. prebacila u srednju Bosnu njena 21. slavonska brigada, dok je Štab divizije sa 17. slavonskom i Brodskom brigadom ostao u Slavoniji. Pošto je u planovima Vrhovnog štaba za dejstva u Srbiji bilo predviđeno jače angažovanje snaga, to je ovim vrhovni komandant naredio da se cijela 28. divizija usmjeri prema Drini, gdje je po njenom prelasku trebalo da uđe u sastav 12. udarnog korpusa NOVJ za dejstva u sjeverozapadnoj Srbiji.

¹¹¹ Dvadeset osma divizija se iz Slavonije prebacila preko rijeke Save 13/14. septembra 1944. na odsjek Slavonski Kobaš — Dubočac, gdje ju je prihvatila njena 21. slavonska brigada.

¹¹² U istočnu Bosnu 28. divizija se prebacila preko rijeke Bosne 20/21. septembra, gdje je kraće vrijeme dejstvovala u sastavu 3. udarnog korpusa, kada je 7. oktobra priješla Drinu i ušla u sastav 12. korpusa.

¹¹³ Radio-veza između Vrhovnog štaba i 28. divizije je uspostavljena prilikom njenog prelaska u Bosnu, ali se povremeno gubila, što je otežavalo njeno usmjerenje k Drini i njen ulazak u sastav 12. korpusa.

¹¹⁴ Tito je ovim odgovorio na depešu Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 3. septembra 1944. u kojoj je rečeno da se održavanje Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije (ASNOS-a) priprema na teritoriji Toplice — Jablanice za 12. septembar. Međutim, održavanje ASNOS-a je odlagano, tako da je umjesto skupštine održan 12. septembra veliki narodni zbor u Medveđi (Jablanica) kome je Tito uputio telegram (vid. str. 178).

¹¹⁵ Misli se na Stanoja Simića, ambasadora u Moskvi.

¹¹⁶ Traženi su, pored ostalih, Milan Smiljanić, Sava Popović i Milka Minić.

¹¹⁷ Sreten Žujović Crni došao je u Glavni štab Srbije 30. avgusta 1944. Glavni štab Srbije depešom od 4. septembra 1944. zatražio je pomoć od CK KPJ za pripremu skupštine. Istom depešom Glavni štab je predložio za predsjednika Vladislava Ribnikara, potpredsjednika i povjerenika za informacije NKOJ-a, dok je za ostale članove ASNOS-a obavijestio da će predloge dostaviti naknadno.

¹¹⁸ Ovo rješenje donio je Tito na osnovu depeše Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 3. septembra kojom je obaviješten da je njemački potpukovnik Verner Bornhauzen ranjen i zarobljen kod Žitorađe; zarobile su ga jedinice 24. srpske udarne divizije prilikom napada na Leskovac 30. avgusta 1944.

¹¹⁹ Vukmanović je tada bio delegat CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije.

¹²⁰ Više o upućivanju kosovsko-metohijskih jedinica i o Gnjilanskoj brigadi vid. u nap. 8 i 123.

¹²¹ Tada nije postojala direktna radio-veza zbog udaljenosti Operativnog štaba NOV i PO za Kosovo i Metodiju i radio-stanice male snage, pa se s Vrhovnim štabom održavala relejna radio-veza preko Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ. Tako je u vezi s ovim naređenjem vrhovnog komandanta Štab 2. korpusa prenio depešu Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju od 9. septembra 1944. kojom je Operativni štab zamolio da Gnjilanska brigada razvije aktivnost prema Uroševcu i Kačaniku radi izvlačenja ljudstva s Kosova i da se preko Uroševca poveže s 1. kosovsko-metohijskom brigadom kada ova stigne prema Kačaniku s osloncem na planinu Šaru.

¹²² Ovo je drugo uzastopno naređenje vrhovnog komandanta u vezi s kosovsko-metohijskim jedinicama. Vid. str. 54.

¹²³ Odnosi se na izvještaj Svetozara Vukmanovića Tempa od 4. septembra 1944. u kome se kaže da Glavni štab NOV i PO Makedonije nema veze s 1. kosovsko-metohijskom brigadom. O tome vid. nap. 120.

¹²⁴ Odnosi se na direktive od 28. avgusta i 1. septembra 1944. kojima je kao osnovni zadatak postavljeno da Operativna grupa divizija, 1. proleterski i 12. udarni korpus NOVJ ovladaju stratejskom gredom Rudnik — Suvobor — Sokolska planina — Cer radi »razbijanja osnovnih četničko-nedićevskih snaga, bržeg nadiranja ka Šumadiji i Beogradu, dobijanja sigurnih oslonaca za naše trupe, stvaranja uslova za mobilizaciju, dobijanja vojničkog i političkog efekta«. Vrhovni komandant je takođe predvideo da se ne vrši zadržavanje jačih snaga na području Zapadne Morave i da se na prostor Rudnik — Suvobor — Povlen izbije najmanje s tri divizije.

¹²⁵ Potpunije o tome naređenju vid. na str. 57.

¹²⁶ Misli se na prebacivanje 12. udarnog korpusa NOVJ (pod komandom general-majora Danila Lekića Španca) iz istočne Bosne u zapadnu Srbiju. Detaljnije o tome vid. u nap. 49 i 183.

¹²⁷ Sedam brdskih topova s po 40 granata primljeno je 6. septembra, o čemu je Štab 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ obavijestio Vrhovni štab.

¹²⁸ Kada je Tito upućivao ovo naređenje i upozorovao na odbranu Užičke Požege, četnička 4. jurišna grupa korpusa, u sadejstvu s njemačkim i nedićevskim jedinicama i Zapadnomoravskom četničkom grupom brigada, prešla je u koncentričan napad u rejonu Užičke Požege na glavninu 1. i 3. ličke brigade 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« s ciljem da se preotme inicijativa od jedinica 1. proleterskog korpusa i da se njegove jedinice razbiju kod Užičke Požege i Užica. Uprkos žilavom otporu jedinica 6. proleterske divizije, neprijatelj je napadajući nadmoćnijim snagama uspio u večernjim satima da zauzme Užičku Požegu primoravši jedinice 6. divizije da se, vodeći pokretnu odbranu, povuku na liniju Gorobilje — Radovci. Mada je neprijatelj postigao početni uspjeh, ipak su jedinice 1. proleterskog korpusa uspjele, poslije izvršenog pregrupisanja snaga, da 9. septembra 1944. pređu u protivnapad i nanesu veoma teške gubitke četnicima, odlučujućim u borbama za zapadnu Srbiju i Šumadiju. Zbog tih neprijateljevih dejstava do napada na Užice nije došlo (vid. nap. 145).

¹²⁹ Misli se na 6. proletersku diviziju »Nikola Tesla«, čiji je komandant bio pukovnik Đoko Jovanić, a politički komesar potpukovnik Dragoslav Mutapović.

¹³⁰ Štab 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ potvrdio je 6. septembra 1944. prijem ove direktive vrhovnog komandanta i izvijestio Vrhovni štab da neće »na ovom čvoru komunikacija istočno od Užica primati odlučne borbe, već ćemo orijentisati sjeverno od Užica Prvu i Šestu diviziju i odatle prodirati osnovnim pravcem razbijajući glavna četnička uporišta i snage« (A-VII, k. 28, reg. br. 7-2/3).

¹³¹ Postupajući po ovom naređenju, Štab 1. proleterskog korpusa izvijestio je 8. septembra 1944. vrhovnog komandanta da se »po svim obavještenjima na sektoru Valjeva i Požege prikupljaju glavne Dražine snage s glavnim komandantima« (A-VII, k. 28, reg. br. 7-2/3).

¹³² Riječ je o 12 udarnom korpusu NOVJ pod komandom general-majora Danila Lekića i političkog komesara pukovnika Stefana Mitrovića.

¹³³ Odnosi se na Operativnu grupu divizija NOVJ (5, 17. i 21. diviziju) pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića.

¹³⁴ Štab 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ na ovo naređenje vrhovnog komandanta izvijestio je 8. septembra 1944. da još ništa ne zna o dejstvima 12. udarnog korpusa, što ih sprečava da dejstvuju prema situaciji i mogućnostima.

¹³⁵ Više o tom naređenju vid. na str. 62.

¹³⁶ Detaljnije o ulasku 11. NOU divizije u sastav 12. udarnog korpusa NOVJ po njenom prelasku iz istočne Bosne u zapadnu Srbiju vid. na str. 40. i u nap. 400.

¹³⁷ Opširnije o tom naređenju vid. u nap. 124.

¹³⁸ Štab 1. proleterskog korpusa izvijestio je 6. septembra 1944. Vrhovni štab da je general-lajtnant Peko Dapčević već naredio Štabu 37. NOU divizije da posjedne prostor Javor — Ivanjica ne znajući za ovu najnoviju direktivu. Međutim, čim je primljeno ovo najnovije Titovo naređenje, Štab 1. proleterskog korpusa je obustavio izvršenje postavljenog zadatka i usmjerio 37. diviziju na dejstva prema ovoj direktivi.

¹³⁹ Ova direktiva dostavljena je Štabu 12. udarnog korpusa 8. septembra a Štabu 37. divizije 6. septembra 1944.

¹⁴⁰ Ovo je Titov odgovor na depeše Štaba 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ o upotrebi 1. i 6. proleterske divizije na odsjeku Užice — Užička Požega uključujući i borbe za Bajinu Baštu. Ovdje je bio angažovan samo jedan bataljon, koji je uslijed napada oko 10 000 četnika iz 4. jurišne grupe korpusa na jedinice 1. proleterskog korpusa morao da se povuče.

¹⁴¹ Riječ je o depeši Štaba 1. proleterskog korpusa od 5. septembra 1944. kojom je obaviješten Vrhovni štab o prikupljanju četnika i namjerama Draže Mihailovića da spriječi napredovanje 1. proleterskog korpusa.

¹⁴² Odnosi se na 3. krajišku brigadu 1. proleterske divizije i 3. ličku brigadu 6. proleterske divizije »Nikola Tesla«.

¹⁴³ Misli se na 12. udarni korpus NOVJ pod komandom general-majora Danila Lekića, čije su jedinice (16. i 36. divizija) otpočele prebacivanje preko Drine kod Starog Broda i Slapa u noći 5/6. septembra 1944.

¹⁴⁴ Na ovo naređenje vrhovnog komandanta Štab 1. proleterskog korpusa odgovorio je 6. septembra 1944. da je 37. NOU diviziju orijentisao na prostor Bijelo Brdo — Vardište.

¹⁴⁵ Postupajući po ovoj direktivi maršala Tita, Štab 1. proleterskog korpusa je pristupio 6. septembra 1944. pregrupisanju svojih snaga: 1. proletersku diviziju uputio je da posjedne položaje na Jelovoj gori, a 6. proletersku diviziju izvukao iz rejonu Užičke Požege i uputio na lijevo krilo korpusnog rasporeda prema Čajetini. Međutim, čim su doznali za prodor 3. krajiške brigade 1. proleterske divizije na Jelovu goru, četnici su prišli pregrupisanju svojih snaga. Oni su 7. septembra sjeverno od Užica prikupili 4. jurišni i Zlatiborski korpus, 4. grupu jurišnih korpusa i pet brigada Cersko-majevičke grupe korpusa. Njihov zadatak bio je da predu u opšti napad na jedinice 1. proleterskog korpusa. U isto vrijeme završeno je pregrupisanje i snaga 1. proleterskog korpusa, čija se 1. proleterska divizija pomjerila sjeverno od drumu Užice — Bajina Bašta prema Jelovoj gori, dok je 6. proleterska divizija izbila u svanuće 8. septembra na Kadinjaču, kada je uslijedio napad četnika. Četnici su u početku imali izvjesnog uspjeha, ali su jedinice 1. proleterskog korpusa prešle oko 5 časova 9. septembra 1944. u opšti protivnapad na Jelovoj gori, gdje su odlučnim dejstvima potukle četnike i natjerale ih u bezglavo povlačenje. U toku dana 1. proleterski korpus je izbio na liniju selo Granica — Kosjerić — selo Dubnica, čime je završeno odlučujuće razbijanje četnika u zapadnoj Srbiji i Srbiji uopšte (vid. nap. 128).

¹⁴⁶ Štab 1. proleterskog korpusa redovno je izvještavao vrhovnog komandanta o borbama protiv četnika sjeverno od Užica. Tako je u depeši od 10. septembra 1944. stajalo:

»U jučerašnjoj borbi na sektoru Jelova gora — Varda četnici i puk nedićevaca potpuno razbijeni. Glavnom pobjegli valjevskom cestom k Bukovi. Manji dijelovi pobjegli k Dobrinji, a tri brigade preko Drine kod Rogačice. Imali 50 mrtvih i 200 zarobljenih.

Danas će I i VI divizija izbiti na prostor Bukovi — Skakavci — Ljutice — Maljen« (A-VII, k. 28, reg. br. 7-3/3).

¹⁴⁷ Najvjerovatnije je ovo odgovor vrhovnog komandanta na depeše Štaba 1. proleterskog korpusa o upadima četnika u Užičku Požegu i Bajinu Baštu, koje su privremeno držali u svojim rukama.

¹⁴⁸ Tito je ovim dao saglasnost na predlog Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ (komandant general-major Radovan Vukanović, politički komesar pukovnik Radoje Dakić) za formiranje 14. hercegovačke (omladinske) brigade.

¹⁴⁹ To naređenje nije pronađeno, mada se Štab 29. NOU divizije (komandant general-major Vlado Šegrt, politički komesar potpukovnik Vojo Kovačević) na njega poziva u svojoj naredbi od 4. septembra 1944. za formiranje 14. brigade.

Brigada je formirana od 1. omladinskog bataljona i triju bataljona Južno-hercegovačkog NOP odreda: »Marko Mihić«, »Mihailo Čuluzan« i »Rade Pravica« nazvanim po imenima poginulih narodnih heroja. Pošto štabovi divizija nisu bili, nadležni za formiranje brigada, Štab 2. korpusa izdao je svoju naredbu 15. septembra 1944, čime je potvrdio praktično formiranje 14. brigade 4. septembra 1944.

¹⁵⁰ Primorska operativna grupa formirana je 23. februara 1944. od 2. dalmatinske i 6. crnogorske brigade, Lovčenskog NOP odreda i 1. bokeljskog bataljona.

Poslije (18. septembra 1944) u njen sastav je ušla 10. crnogorska brigada, a 5. oktobra iste godine i 1. bokeljska brigada. Grupa je rasformirana 31. decembra 1944.

¹⁵¹ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta NOV i POJ, Štab 2. udarnog korpusa svojom depešom od 6. septembra 1944. dostavio je svoj plan dejstava. Predviđeno je da s jednom udarnom grupom od četiri bataljona dejstvuje u staroj Crnoj Gori na razbijanju četnika, vršenju mobilizacije i rušenju komunikacija, a da s drugom udarnom grupom od dva dalmatinska bataljona dejstvuje južno od Popovog polja u pravcu Dubrovnika i Metkovića s osloncem na hercegovačke jedinice.

¹⁵² Osnovni zadatak 11. udarne divizije je bio da pređe iz istočne Bosne preko Drine u zapadnu Srbiju radi učešća, u sastavu 12. udarnog korpusa NOVJ, u beogradskoj operaciji. Međutim, 11. diviziju Štab 3. udarnog korpusa NOVJ upotrebio je kao prethodnicu za dejstva prema Trebavi, tako da je ova jedinica (čije je brojno stanje iznosilo oko 2100 dobro naoružanih boraca) početkom septembra vodila veoma teške borbe na prostoru Srebrenik — Gračanica. Prema Posavini je, pak, orijentisao 38. udarnu diviziju, čije su jedinice 13. septembra zauzele Modriču. Ali osnovni zadatak ove divizije tom prilikom je bio da obezbijedi aerodrom kod Svete Filomene radi prebacivanja avionom generala Koste Nada, komandanta, i pukovnika Vladimira Popovića, političkog komesara 3. korpusa, u Vrhovni štab na Vis.

¹⁵³ Pošto se 11. divizija upustila u borbe oko Srebrenika i Gračanice, Štab 3. korpusa je odlagao njeno upućivanje, pa je divizija, poslije više Titovih intervencija, prešla preko Drine (kod Zvonika) u zapadnu Srbiju tek 16/17. septembra, kada je ušla u sastav 12. korpusa.

¹⁵⁴ To je Titov odgovor na depešu Štaba 6. udarnog korpusa NOVJ (komandant pukovnik Mate Jerković, politički komesar pukovnik Vlado Janić) od 4. septembra 1944. kojom je Vrhovni štab NOV i POJ obaviješten da se u Štab 6. korpusa spustila dva saveznička oficira. Trebalo je da se oni u roku od 8 dana prebace u Mađarsku. Stoga je Štab 6. korpusa zamolio za uputstva.

¹⁵⁵ Ove Maršalove primjedbe se odnose na izvještaje Vojne misije NOVJ u Moskvi od 1. i 3. septembra 1944. o razgovorima s predstavnicima sovjetske Vrhovne komande o pitanju formiranja tenkovskih jedinica, snabdijevanja jedinica NOVJ tranzitnim putem preko Rumunije, koordinaciji operacija i odlaska na front u Rumuniju.

¹⁵⁶ Na ovu Maršalovu primjebdu Terzić je odgovorio 7. septembra 1944. depešom sljedeće sadržine:

»Vašu primjebdu po pitanju mog odlaska na front primio sam na znanje radi upravljanja« (A-VII, k. 57-4, reg. br. 3-43/1).

¹⁵⁷ To je Titov odgovor na molbu Moše Pijade od 3. septembra 1944. da se nadležnim sovjetskim organima objasne njegove funkcije i zadaci i da mu se pošalje nekoliko saradnika za političku propagandu i izdavačku djelatnost.

¹⁵⁸ U svojoj poruci od 2. septembra 1944. dr Ivan Šubašić je iznio, pored ostalog, mišljenje da će njemački okupator, s obzirom na razvoj situacije, napustiti Balkan, uključujući i Jugoslaviju »za dvije ili tri nedjelje«.

¹⁵⁹ Tito je ovdje mislio na Šubašićev stav da se što prije obrazuje jedinstvena vlada u zemlji shodno Viškom sporazumu od 16. juna 1944. Dalje, Šubašić je predlagao da u London što prije dođe general-major Vladimir Velebit, šef vojne misije NOVJ u Londonu, kao i da Tito što prije dostavi predlog »za sastav nove vlade«.

¹⁶⁰ Misli se na Kraljevsku jugoslovensku mornaricu u sastavu savezničkih pomorskih snaga, koja je izbjegla zarobljavanje u aprilskom ratu 1941. i stavila se na raspolaganje Saveznicima na Zapadu. Međutim, s pitanjem predaje Kraljevske mornarice Mornarici NOVJ otezalo se toliko da je ono konačno riješeno tek poslije završetka drugog svjetskog rata i pored svih nastojanja Vrhovnog štaba NOV i POJ i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije.

¹⁶¹ Britanski Državni sekretarijat za spoljne poslove (Secretary of State for Foreign Affairs) upoznao je 12. septembra 1944. Vinstona Čerčila, predsjednika britanske vlade, s integralnim tekstom Šubašićeve poruke i Titovog odgovora s napomenom da je »Titov odgovor krajnje nezadovoljavajući«, da Tito nema namjeru da ostvari sporazum sa Šubašićem za formiranje jedinstvene vlade »i da on namjera da obrazuje svoju sopstvenu vladu (bez sumnje s ruskom pomoći) u Jugoslaviji u momentu njenog oslobođenja«. Pored toga, Forin ofis je 12. septembra 1944. uputio poruku premijera Čerčila maršalu Titu u kojoj je izraženo nezadovoljstvo njegovim odgovorom dr Šubašiću. Tito je zamoljen da problem obrazovanja jedinstvene jugoslovenske vlade uzme hitno u razmatranje »kako bi ona bila u situaciji da preuzme upravu u zemlji u momentu oslobođenja i koju bi Vlada Njegovog Veličanstva priznala kao Vladu Jugoslavije za vrijeme mirovnih pregovora«. Poslije toga Šubašić je uputio još dva telegrama maršalu Titu (18. i 28. septembra 1944) insistirajući na tome da se povedu razgovori u cilju formiranja jedinstvene jugoslovenske vlade. Na ovo je uslijedio Titov poziv 9. oktobra 1944. Šubašiću da dođe u Jugoslaviju. Dolazak Šubašića u zemlju završio se potpisivanjem Beogradskog sporazuma Tito—Šubašić 1. novembra 1944.

¹⁶² Ovo naređenje vrhovni komandant je izdao poslije primljenog izvještaja koji je partizanski obavještajac pod pseudonimom »Tiro« uputio krajem avgusta 1944. Vrhovnom štabu NOV i POJ u kome je dostavio podatke o posjedovanju šifri Vrhovnog štaba od strane njemačkih komandi, kao i dešifrovanja svih depeša koje Vrhovni štab upućuje potčinjenim i obratno. U vezi s tim formirana je komisija za utvrđivanje istinitosti dostavljene informacije, a kao mjera predostrožnosti, naređeno je ovim putem čuvanje šifri, dok su drugim naređenjem tražene provjere šifranata i radio-telegrafista. Međutim, činjenica je da je njemačka 4. komanda za radio-izviđanje na Jugoistoku hvatala sve depeše u radio-saobraćaju NOVJ i potom ih koristila za preduzimanje odgovarajućih protivmjera od strane operativnih jedinica.

¹⁶³ Pukovnik Eleri Hantington, šef Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, stigao je u Glavni štab Srbije 12. septembra 1944. Operativno područje Srbije bilo je u to vrijeme interesantno za Saveznike sa Zapada, tako da je u Glavni štab Srbije već 30. avgusta 1944. došao brigadir Ficroj Maklin, šef britanske vojne misije, a njemu se 12. septembra priključio i pukovnik Hantington. U štabu Draže Mihailovića, i pored protesta Vrhovnog štaba, nalazio se kao šef misije američki pukovnik Robert Mekdaul. On se u Mihailovićev štab spustio 27/28. avgusta 1944. (vid. nap. 102). Srbija je privlačila pažnju i zbog toga što je, prema britanskim tezama koje je premijer Čerčil iznio maršalu Titu prilikom razgovora u Kazerti 12. i 13. avgusta 1944, bila pročetnička, a ne partizanska, čemu se Tito odlučno suprotstavio.

¹⁶⁴ Postupajući po ovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Srbije obavijestio je 7. septembra 1944. vrhovnog komandanta depešom sljedeće sadržine:

»Ljuba Đurić s dvije divizije kreće na prostoriju Bor — Zaječar, a zatim k Negotinu i Dunavu u susret Crvenoj armiji. A zatim preko Homolja za Požarevac« (A-VII, k. 26, reg. br. 7-2/8). Pomenute dvije divizije bile su 23. i 25. divizija 14. korpusa NOVJ.

¹⁶⁵ Potpunije o tom štabu govori se u nap. 6 i na str. 137.

¹⁶⁶ Radio-veza između Vrhovnog štaba NOV i POJ i Operativnog štaba NOV i PO za Kosovo i Metohiju održavana je tada preko 2. udarnog korpusa NOVJ.

¹⁶⁷ U vezi s ovim naređenjem maršala Tita Operativni štab NOV i PO za Kosovo i Metohiju 9. septembra 1944. zatražio je od Vrhovnog štaba da mu se stave na raspolaganje svi rukovodioci s Kosova koji se nalaze u Jablanici i rukovodioci koje je general-major Svetozar Vukmanović Tempo uputio srpskim divizijama i 2. proleterskoj diviziji, kao i da se svi upute prema Kosovskoj Mitrovici.

¹⁶⁸ Više o prihvatu 12. udarnog korpusa od strane jedinica 1. proleterskog korpusa vid. nap. 82.

¹⁶⁹ Štab 12. udarnog korpusa NOVJ obavijestio je 8. septembra 1944. Vrhovni štab NOV i POJ da je primio direktive i da se povezao s 1. proleterskim korpusom. Više o tim direktivama vid. na str. 56 i 57.

¹⁷⁰ Misli se na zahtjev Štaba 12. korpusa od 6. septembra 1944. da mu se uputi 2000 pari cipela, 800 pari cokula, 100 njemačkih mitraljeza s municijom, 150 sovjetskih automata i 600 mina za minobacač 81 mm.

¹⁷¹ Štab 12. udarnog korpusa nije imao tada radio-vezu s 1. proleterskim korpusom, ali se povezao 8. septembra s njegovim jedinicama. Tom prilikom je primio i direktivu za njegova dejstva. Štab 1. proleterskog korpusa prišao je uspostavljanju radio-veze 12. septembra 1944. s 12. udarnim korpusom, ali je veza uspostavljena tek 28. septembra 1944.

¹⁷² Sovjetski Savez objavio je rat Bugarskoj 5. septembra 1944. Zatim su njegove jedinice ušle u Bugarsku i 8. septembra zauzele Varnu. Ulazak jedinica 3. ukrajinskog fronta Crvene armije u Bugarsku omogućio je Bugarskoj radničkoj partiji (komunisti) da 9. septembra 1944. oružanim ustankom uspostavi otečestveno-frontovsku vlast.

¹⁷³ Postupajući po ovom naređenju maršala Tita, Glavni štab NOV i PO Srbije dostavio je 9. septembra 1944. opširniju depešu u kojoj je objasnio raspored svojih jedinica i izvjestio da je Zaječar oslobođen 7. septembra 1944. od strane jedinica 23. divizije 14. korpusa NOVJ. Negotin je zauzet 12. septembra.

¹⁷⁴ Više o formiranju 13. i 14. korpusa NOVJ vid. u nap. 66.

¹⁷⁵ U vezi s ovim naređenjem vrhovnog komandanta, Glavni štab NOV i PO Srbije obavijestio je 12. septembra 1944. Vrhovni štab da se brigadir Ficroj Maklin, šef britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, koji se tada nalazio u Glavnom štabu Srbije, složio s predlogom da se britanske vojne misije povuku iz divizija 13. i 14. korpusa, ali da se umjesto njih obrazuju odgovarajuće vojne misije pri štabovima 13. i 14. korpusa.

¹⁷⁶ Ovo je odgovor maršala Tita na depeše Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju od 5. 6. i 7. septembra 1944. upućene Centralnom komitetu KPJ u vezi s održavanjem Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije, koju je Tito svojom instrukcijom od 5. septembra 1944. odložio za kasnije (vid. str. 52).

¹⁷⁷ Više o održavanju Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije vid. u nap. 114.

¹⁷⁸ Ovo je u stvari druga depeša koju je vrhovni komandant NOV i POJ uputio u roku od dva dana Glavnom štabu NOV i PO Srbije za uspostavljanje veze s Crvenom armijom. Prvu depešu je uputio 6. i na nju je Glavni štab Srbije odgovorio 7. septembra (vid. nap. 164), dok je na ovu depešu odgovorio 8. septembra 1944. Vrhovnom štabu izvještavajući da je 25. divizija krenula pravcem Bor — Brza Palanka u susret Crvenoj armiji.

¹⁷⁹ Više o prebacivanju 12. udarnog korpusa NOVJ preko Drine vid. u nap. 183.

¹⁸⁰ Opširnije o potrebama 12. korpusa vid. u nap. 170, 218. i 390.

¹⁸¹ Štab 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ dostavio je izvještaj 6. septembra 1944. o zauzimanju Užičke Požege od strane njemačkih i četničkih jedinica. Izgleda da su se ove dvije depeše mimoišle, pa Štab korpusa nije ni dostavljao drugi izvještaj.

¹⁸² Dvanesti udarni korpus NOVJ formiran je 1. jula 1944. u istočnoj Bosni od 16. i 36. divizije. Te dvije divizije nalazile su se u istočnoj Bosni od njihovog formiranja: 16. divizija od 11. jula 1943, a 36. divizija od 3. marta 1944. Obje ove jedinice su od 1. aprila 1944. bile u neprekidnim borbama protiv njemačkih jedinica u istočnoj Bosni, pa je na to vrhovni komandant i mislio, iako tada praktično Štab 12. korpusa nije bio formiran.

¹⁸³ Jedinice 12. udarnog korpusa NOVJ izvršile su forsiranje Drine 5/6. septembra 1944, na odsjeku Stari Brod — Slap samo s jednim čamcem i priručnim

sredstvima. Tom prilikom dijelovi njemačke 7. SS brdske divizije »Princ Eugen« i četničke Višegradske i Leteće (jurišne) brigade »5. oktobar« pokušali su da spriječe prelazak jedinica korpusa na desnu obalu rijeke, ali u tome nisu uspjeli. Treća vojvođanska brigada 36. NOU divizije pružila je kao zaštitnica odlučan otpor na položajima Mednik — Rujnik i time omogućila prebacivanje korpusa na područje planine Tare, gdje su ih prihvatila dva bataljona iz 1. proleterske brigade 1. proleterske divizije. Kada je Štab 12. korpusa primio ovu depešu o pohvali jedinica korpusa, vrhovnom komandantu je 8. septembra 1944. dostavljen sljedeći odgovor:

»Druže maršale, iako smo naučili u ovoj surovoj školi da bez drhtaja gledamo smrt u oči, kada smo pročitali tvoju pohvalu od radosti smo kao djeca zaplakali. Druže Tito, ti si nas naučio da se odlučno borimo za svoj narod. Pod tvojim rukovodstvom i nadalje nećemo štedjeti sebe u izvršenju tvojih naređenja.« (*Zbornik NOR*, tom IV, knj. 29, dok. br. 97).

¹⁸⁴ Šesta proleterska divizija »Nikola Tesla« odigrala je odlučujuću ulogu u razbijanju njemačkih jedinica koje su izvršile desant na Drvar 25. maja 1944. Cilj desanta je bio uništenje Vrhovnog štaba. Poslije toga (11/12. juna) pomenuta divizija je dobila naređenje da se iz rejonu Drvara prebaci na prostor Glamoč — Livno, gdje je 14. jula 1944. primila naređenje vrhovnog komandanta da se pripremi i uputi u Srbiju. Odatle je 18. jula i otpočela marš za Srbiju, koji je trajao punih 40 dana i noći, dok najzad 30. avgusta 1944. nije ušla u sastav 1. proleterskog korpusa u rejonu sela Dobroselice, na Zlatiboru.

Divizija je na ovome napornom maršu izgubila oko 30% boračkog i starješinskog sastava, ali je zadatak vrhovnog komandanta izvršila uspješno. Kada je izbila na Zlatibor njeno brojno stanje iznosilo je oko 2000 dobro naoružanih boraca.

¹⁸⁵ Nije se mogao utvrditi karakter naređenja Šubašićeve vlade. Međutim, iz depeše Štaba 37. divizije od 12. septembra 1944. Vrhovnom štabu vidi se da su s aerodroma na Braneškom polju upućena dva pisma s molbom da se proslijede vrhovnom komandantu; jedno pismo je majora Vojislava Lukačevića, četničkog komandanta u Sandžaku, upućeno na adresu Štaba 37. divizije. To pismo je najvjerojatnije prepis pisma koje su pet četničkih komandanata: potpukovnici Zaharije Ostojić, Petar Bačović i Pavle Novaković, major Vojislav Lukačević i kapetan Velimir Krivošić, uputili 12. avgusta 1944. šefu britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ brigadiru Ficroju Maklinu s molbom da jednu kopiju dostavi maršalu Titu, drugu, preko Šubašićeve vlade, kralju Petru II i treću savezničkom vrhovnom komandantu na Sredozemlju generalu Henri Metlendu Vilsonu. Pismo je sadržalo ponudu da se s jedinicama NOVJ sklopi primirje i da četnici, pod britanskom komandom, stupe u borbu protiv okupatora.

Sa sadržinom pisma Tita je upoznao brigadir Maklin, pa je Maršalov stav izražen u ovoj odluci, dok je Šubašić odbio da zauzme ma kakav stav po tome pitanju smatrajući da je jedino Tito nadležan za njegovo rješenje. Saveznička vrhovna komanda takođe nije prihvatila četničke predloge.

¹⁸⁶ Toga dana jedinice 2. ukrajinskog fronta (komandant maršal Rodion Malinovski) Crvene armije izbile su na rumunsko-jugoslovensku granicu kod Turn-Severina.

¹⁸⁷ Na ovo naređenje vrhovnog komandanta Glavni štab NOV i PO Srbije odgovorio je depešom od 11. septembra 1944. kojom je obavijestio maršala Tita da veza s Crvenom armijom nije mogla biti uspostavljena zbog velike udaljenosti, malih snaga u odnosu na veličinu teritorije i da je prodor k Dunavu bio skopčan sa savladivanjem jačih neprijateljskih snaga: njemačkih, četničkih i nedićevskih.

¹⁸⁸ Više o slučaju potpukovnika Velimira Piletića, četničkog komandanta u sjeveroistočnoj Srbiji, vid. nap. 236.

¹⁸⁹ Riječ je o zadatku koji je vrhovni komandant postavio Operativnoj grupi divizija pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića svojom direktivom od 28. avgusta i ponovljenim naređenjem od 5. septembra 1944. Međutim, general

Dapčević, poslije savjetovanja s generalima Sretenom Žujovićem Crnim, članom Vrhovnog štaba NOV i POJ, i Kočom Popovićem, komandantom Glavnog štaba Srbije, održanim 1. septembra 1944. u Kuršumlji, donio je odluku da forsira rijeku Ibar na odsjeku Raška — Kraljevo, što je regulisao svojom zapoviješću od 5. septembra izabravši obilazniji pravac.

Glavni štab NOV i PO Srbije u svojoj opširnoj depeši od 12. septembra 1944. Vrhovnom štabu obrazložio je odluku komandanta Operativne grupe divizija da forsira Ibar umjesto Zapadnu Moravu nemogućnošću da se probije preko Zapadne Morave zbog jakih neprijateljskih njemačkih, četničkih i nedićevskih snaga, što je bilo tačno.

Forsiranje Ibra izvršila je Operativna grupa divizija 7/8. septembra 1944, kada su do 10. septembra sve jedinice ove grupe izbile na zapadnu obalu rijeke, čime je izvršen prvi zadatak u nastupnom maršu prema Rudniku.

¹⁹⁰ Na ovo naređenje maršala Tita Glavni štab NOV i PO Srbije odgovorio je depešom 9. septembra 1944. kojom je objasnio da se dvije divizije nalaze na prostoru Zaječar — Bor — Plavna, da se jedna divizija nalazi istočno od Morave u širokom polukrugu prema Nišu, da se jedna nalazi na prostoru Prokuplje — Doljevac — Leskovac — Grdelica, da se jedna divizija nalazi u formiranju oko Sokobanje i da se 2. proleterska divizija, s dvije brigade nalazi prema liniji Kruševac — Stalać — Aleksinac, dok teren južno od Leskovca kontrolišu NOP odredi.

¹⁹¹ Misli se na 12. udarni korpus od komandom general-majora Danila Lekića Španca poslije njegovog prelaska preko Drine 5/6. septembra 1944. u zapadnu Srbiju.

¹⁹² Više o porazu četnika vid. u nap. 145.

¹⁹³ Više o tom pokretu vid. na str. 91.

¹⁹⁴ Najvjerovatnije se misli na zadatak koji je dobio pukovnik Ljubodrag Đurić, zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije, da sa dvije divizije 14. korpusa NOVJ (23. i 25. divizijom) izvrši pokret na prostor Bor — Zaječar, a zatim k Negotinu i Dunavu u susret Crvenoj armiji da bi se potom preko Homolja uputio k Požarevcu, o čemu je Glavni štab Srbije obavijestio 7. septembra 1944. Vrhovni štab NOV i POJ.

¹⁹⁵ Misli se na 1. jugoslovensku brigadu formiranu u SSSR-u pod komandom potpukovnika Marka Mesića (politički komesar tada je bio potpukovnik Đuro Lončarević). Najvjerovatnije je da je o njoj upotrebi dogovoreno za vrijeme boravka pukovnika Đurića u Vrhovnom štabu krajem avgusta 1944.

¹⁹⁶ Odnosi se na reorganizovani Glavni štab NOV i PO Vojvodine po Titovoj odluci prije njegovog odlaska za SSSR 19. septembra 1944. s Visa. General-lajtnant Kosta Nađ, dotadašnji komandant 3. udarnog korpusa, primio je instrukcije u Vrhovnom štabu u vezi sa zadatkom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, pa je s Visa stigao na aerodrom Šuljam (u Sremu) 5. oktobra 1944, kada je primio dužnost komandanta Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine od dotadašnjeg komandanta pukovnika Aćima Grulovića, koji je tada određen za njegovog zamjenika.

¹⁹⁷ Misli se na Beograd.

¹⁹⁸ Pravac kretanja 12. korpusa je bio prema Ceru i Mačvi (vid. nap. 134).

¹⁹⁹ Ukazom Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR-a od 5. septembra 1944. Tito je odlikovan Ordenom Suvorova I stepena. Pored njega odlikovani su: Ordenom Suvorova II stepena 6 generala, Ordenom Kutuzova I stepena 6 viših starješina NOVJ, Ordenom Kutuzova II stepena 14 starješina, Ordenom Crvene zastave 14 i Ordenom Otadžbinskog rata I stepena 6 starješina NOV uglavnom generala, dok je Edvard Kardelj odlikovan Ordenom Lenjina.

²⁰⁰ Odnosi se na njemačke jedinice (dijelove divizije »Brandenburg«, 264. pješađijske divizije, Borbene grupe »Fon Rudno« i dr.) koje su njemačke komande

izvlačile prema Beogradu radi pojačanja odbrane poslije izbijanja sovjetskih trupa na rumunsko-jugoslovensku granicu i promijenjene situacije u Rumuniji i Bugarskoj poslije njihovog istupanja iz rata 24. avgusta, odnosno 9. septembra 1944.

²⁰¹ Više o tim neprijateljskim snagama vid. u nap. 200.

²⁰² Riječ je o depeši Glavnog štaba NOV i PO Srbije, koja je glasila: »Vaši i raniji ukori su nas teško pogađali, a i posljednji o našem stavu prema Bugarima. Situaciju Bugara odmah smo potpuno shvatili i odmah naredili tačno, ali nisu postojali objektivni, a delom ni subjektivni uslovi za veće rezultate. Objektivni razlozi su naše apsolutno nedovoljne snage, prikupljenost Bugara, kojima je došla iz Bugarske kompletna VI divizija, aktivnost Nemaca i četničko-nedićevska« (A-VII, k. 26, reg. br. 7-3/8).

U ovoj intervenciji Glavni štab Srbije je najvjerovatnije mislio na zamjerku vrhovnog komandanta od 2. septembra 1944 (vid. str. 29).

²⁰³ Nije pronađen odgovor Glavnog štaba NOV i PO Srbije na ovaj zahtjev vrhovnog komandanta.

²⁰⁴ Komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije general-lajtnant Koča Popović odlikovan je Ordenom Suvorova II stepena ukazom Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR-a od 5. septembra 1944. (Vid. nap. 199).

²⁰⁵ Misli se na 1. proletersku diviziju na čelu s pukovnikom Vasom Jovanovićem (politički komesar tada je bio potpukovnik Vladimir Vlado Šćekić).

²⁰⁶ Odnosi se na 6. proletersku diviziju »Nikola Tesla«, čiji je komandant bio pukovnik Đoko Jovanić.

²⁰⁷ Riječ je o napadu 4. grupe jurišnih korpusa, Zlatiborskog korpusa i pet brigada Čersko-majevičke grupe korpusa (ukupno oko 10 000 četnika) na 1. proleterski korpus NOVJ u cilju sprečavanja njegovog prodora u pravcu Valjeva. Svi napadi četnika od 7. do 9. septembra su zadržani, pa je 1. proleterski korpus, poslije pregrupisavanja prešao u protivnapad 9. septembra i potpuno razbio četničku grupaciju natjeravši je u bjekstvo (vid. nap. 128. i 145).

²⁰⁸ Misli se na dejstva 12. udarnog korpusa NOVJ na čelu s general-majorom Danilom Lekićem Špancem.

²⁰⁹ Odnosi se na jedinice 1. proleterskog i 12. udarnog korpusa NOVJ.

²¹⁰ Kada je Operativna grupa divizija (5, 17. i 21. divizija) primila ovaj zadatak, njene jedinice su se nalazile na zapadnoj obali Ibra u nastupnom maršu prema Rudniku. Primivši ove naredjenje, Štab Operativne grupe je odmah odlučio da produži nastupanje pravcem Čemerno — Užička Požega — Gornji Milanovac.

²¹¹ Odnosi se na upućivanje dva bataljona 1. proleterske brigade na Drinu prema Starom Brodu i Slapu u cilju prihvata 12. udarnog korpusa NOVJ (vid. nap. 82).

²¹² Misli se na 12. udarni korpus pod komandom generala Danila Lekića.

²¹³ Direktivu je Štab 12. korpusa primio 8. septembra 1944. Vid. o tome i nap. 139.

²¹⁴ Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ izvijestio je 12. septembra 1944. Vrhovni štab da je s general-lajtnantom Pekom Dapčevićem, komandantom Operativne grupe divizija, uspostavljena radio-veza.

²¹⁵ Postupajući po ovom naredjenju vrhovnog komandanta, Štab 1. proleterskog korpusa izvijestio je 10. septembra 1944. Vrhovni štab da su 1. i 6. proleterska divizija razbile oko 6000 četnika i da su stigle u širi rejon Kosjerića.

²¹⁶ To je Titov odgovor na depešu Štaba 12. udarnog korpusa NOVJ od 9. septembra 1944. kojom je Vrhovni štab obaviješten da jedinice korpusa prodiru »s linije Dub — Bajina Bašta prema liniji Povlen — Medvednik« (A-VII, k. 589-B, reg. br. 8-34/10).

²¹⁷ Veza s 1. proleterskim korpusom je bila slaba tako da je sa Štabom korpusa uspostavljena prvi put radio-veza 28. septembra 1944.

²¹⁸ Štab 12. korpusa je istoga dana obavijestio Vrhovni štab da je mjesto za prijem materijala Leštansko, istočno od Rogačice, dok je 11. septembra javio da je čekao avione u noći 10. septembra i da nije primio materijal, pa je zbog pokreta jedinica izvijestio Vrhovni štab o mjestu bacanja u rejonu Madvednika, gde je 11. septembra primio samo jedan avion materijala, što je bilo nedovoljno za slabo opremljene jedinice korpusa. Međutim, do otežanog snabdijevanja, i pored svih napora Vrhovnog štaba, dolazilo je na prvom mjestu zbog čestih promjena položaja, što je otežavalo slanje materijala.

²¹⁹ Vrhovni komandant NOV i POJ izdao je ovo naređenje na osnovu depeše Štaba 12. udarnog korpusa NOVJ od 9. septembra 1944. u kojoj je stajalo:

»Dijelovi 'Princ Eugena' napadaju s više pravaca u pravcu Kremne. Užice do sada neaktivno. Oskudijevamo u miniciji i minama. Naoružanje nam nije dovoljno«.

Štab 37. sandžačke udarne divizije čim je primio Titovo naređenje, izdao je zapovijest 10. septembra 1944. štabovima 3. proleterske (sandžačke) i 4. sandžačke brigade za napad na neprijatelja na sektoru Kremna — Mokra Gora — Bijelo Brdo pozivajući se na ovo naređenje maršala Tita i naglašavajući da bi ovim dejstvima »omogućili XII korpusu lakše izvršenje njegovog zadatka.«

Međutim, pored jedinica 7. SS brdske divizije »Princ Eugen« koje su početkom mjeseca počele s prebacivanjem u Srbiju zbog nastale situacije i prenošenja težišta operacija glavnih snaga NOVJ u Srbiju, 12. udarni korpus NOVJ napadali su i četnici.

Štab 37. udarne divizije dostavio je izvještaj 13. septembra 1944. Vrhovnom štabu u kome je izvijestio da je u borbama s njemačkom 7. SS brdskom divizijom »Princ Eugen« na sektoru Kremna — Mokra Gora — Vardište imao 28 izbačenih boraca iz stroja, dok je uništeno 8 neprijateljskih vozila i, po procjeni Štaba divizije, izbačeno iz stroja oko 400 njemačkih vojnika.

²²⁰ Ovu pozdravnu depešu poslao je Tito na osnovu obavještenja Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ od 9. septembra 1944. o održavanju skupštine predstavnika narodnooslobodilačkih odbora za Hercegovinu. Skupština je održana 17. i 18. septembra 1944. u Gacku. Tom prilikom su izabrani Oblasna NO skupština i njen izvršni organ Oblasni NO odbor.

²²¹ Ovaj podatak o datumu odlikovanja Pavla Savića Ordenom partizanske zvijezde II stepena nije tačan. Prema podacima u *Zborniku NOR*, tom II, knj. 1 (»Bilten«, str. 488), Savića je odlikovao Prezidijum AVNOJ-a svojim ukazom od 25. septembra 1944.

²²² Ovo je Titov odgovor na poruku general-pukovnika Envera Hodže, vrhovnog komandanta NOV Albanije, poslat početkom septembra 1944. po Miladinu Popoviću. Enver Hodža je u poruci odao priznanje Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije, čije je »borba poslužila kao putokaz svim porobljenim narodima Evrope, a kao ogromna pomoć narodima porobljenog Balkana«. Hodža je tom prilikom i posebno zahvalio na pomoći koju je lično maršal Tito ukazao Albaniji.

²²³ Operativna grupa divizija NOVJ (5, 17. i 21. udarna divizija) pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića prešla je s planine Kopaonika na lijevu obalu Ibra 7/8. septembra 1944.

²²⁴ Misli se na 12. udarni korpus NOVJ, čiji je komandant bio general-major Danilo Lekić Španac. Pošto je prešao Drinu 5/6. septembra 1944. kod Starog Broda, korpus je produžio da nastupa preko Rogačice prema planini Medvedniku. Vid. str. 93.

²²⁵ Više o toj direktivi vid. na str. 59.

²²⁶ Komandant 1. proleterskog korpusa general-lajtnant Peko Dapčević nalazio se s Operativnom grupom divizija, dok se s jedinicama 1. proleterskog korpusa (1. i 6. proleterskom divizijom) nalazio njen politički komesar pukovnik Mijalko Todorović Plavi. Štab 1. proleterskog korpusa je tada često postavljao depešama pitanja Vrhovnom štabu, što je otežavalo ionako mnogobrojne veze s potči-

njenim jedinicama, pa je Tito na takve postupke ovako odgovorio upućujući Štab korpusa na osnovnu direktivu od 5. septembra 1944. U ovom slučaju Tito je konkretno mislio na depešu Štaba korpusa od 8. septembra 1944. kojom je traženo odobrenje od Vrhovnog štaba za prodor u Šumadiju.

²²⁷ Radio-veza s Operativnom grupom divizija (komandant general-lajtnant Peko Dapčević) uspostavljena je 12. septembra, a s 12. udarnim korpusom (pod komandom general-majora Danila Lekića) tek 28. septembra 1944, i pored obostranih nastojanja da se veza uspostavi ranije.

²²⁸ Štabovi 1. i 6. proleterske divizije su pravovremeno upoznavani s namjerama Štaba korpusa, dok je veza s 12. udarnim korpusom bila veoma slaba, što je otežavalo sadejstvo i uspješnije izvođenje operacija u zapadnoj Srbiji. Zbog toga je Tito sredinom septembra objedinio sve snage NOVJ u zapadnoj Srbiji i Šumadiji (Operativnu grupu divizija, 1. proleterski i 12. udarni korpus NOVJ) pod komandom generala Peke Dapčevića. Vid. str. 136. i 149.

²²⁹ Bateriju od dva topa 12. udarni korpus NOVJ primio je 18. septembra 1944.

²³⁰ O prijemu te baterije i Titovom naređenju vid. u nap. 229.

²³¹ Od 1. do 10. septembra 1944. jedinice Glavnog štaba NOV i PO Makedonije oslobodile su više mjesta, među kojima Brod, Gradsko, Kruševo, Debar, Strmicu, Prilep i Kratovo i razoružale više bugarskih jedinica.

²³² Misli se na pripadnike kvislinške političke organizacije »Bali kombetar« (Nacionalni front). Ovu kontrarevolucionarnu organizaciju (po kojoj su njeni pripadnici nazvani balistima) stvorili su novembra 1942. albanska reakcionarna buržoazija, krupni feudalci i trgovci, reakcionarni sveštenici i bogati seljaci za borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta u Albaniji i na Kosovu ističući svoj demagoški program i parolu o »Velikoj Albaniji«.

²³³ Odnosi se na povlačenje njemačke Grupe armija »E«, čije su prve jedinice, zbog prodora Crvene armije u Rumuniju i istupanja iz rata Rumunije 24. avgusta 1944, otpočele da se izvlače iz Grčke krajem avgusta i početkom septembra 1944. Grupa armija »E« imala je u svome sastavu 4 korpusa (21. i 22. brdski i 68. i 91. armijski) i 4 samostalne komande s 8 divizija, 1 protivavionsku diviziju, 7 samostalnih tvrđavskih brigada, 12 tvrđavskih bataljona i više drugih jedinica s preko 350 000 vojnika pod oružjem, ne računajući policijske i mornaričke jedinice. Od pomenutih jedinica na području Jugoslavije (u Crnoj Gori i dijelu Kosmeta nalazila se 181. i dijelovi 297. pješadijske divizije 21. brdskog armijskog korpusa).

Komandant Grupe armija »E« bio je general-pukovnik Aleksander Ler, koga su krajem rata zarobile jedinice 3. armije JA, da bi potom 16. februara 1947. od strane Vojnog suda u Beogradu bio osuđen na smrt strijeljanjem zbog zločina koje su njegove jedinice počinile u okupiranoj Jugoslaviji i za divljačko bombardovanje Beograda 6. aprila 1941. u vrijeme kada se on nalazio na dužnosti komandanta 4. vazduhoplovne flote.

²³⁴ Misli se na sve pripadnike kvislinških jedinica koji su se odazvali pozivu predsjednika NKOJ-a i vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita od 30. avgusta 1944. za dobrovoljni prelazak u redove NOVJ. Malo kasnije, 15. septembra 1944, vrhovni komandant je dozvolio Glavnom štabu Hrvatske da obnovi poziv (vid. str. 147).

²³⁵ Misli se na naređenje Glavnog štaba NOV i PO Makedonije od 8. septembra 1944. potčinjenim jedinicama u vezi s posijedanjem gradova i preuzimanjem vlasti od Bugara poslije objavljivanja rata do strane Bugarske 8. septembra 1944. nacističkoj Njemačkoj. U stvari, to je bio posljednji manevar vlade Konstantina Muravjeva da bi se sačuvala fašistička vlast poslije objave rata Bugarskoj od strane SSSR-a 5. septembra 1944. Međutim, pod pritiskom demokratskih snaga u zemlji i prisustva jedinica Crvene armije na bugarskom tlu, 9. septembra 1944. Bugarska radnička partija (komunista) oružanim ustankom uspostavila je otečestvenofrontovsku vlast u novoj Bugarskoj.

²³⁶ Riječ je o potpukovniku Velimiru Piletiću, komandantu Krajinskog četničkog korpusa, koji je kao član delegacije sa specijalnim punomoćjem Draže Mihailovića, prešao Dunav s 30 oficira, 110 četnika i 80 Nijemaca-zarobljenika i 10. septembra 1944. došao u Krajovu. Ovdje je Crvenoj armiji predao zarobljene njemačke vojnike, dok se sam uputio u sovjetsku komandu u Bukureštu, gdje su se već nalazili članovi britanske i američke vojne misije. Međutim, crvenoarmejci su pohapsili četnike i 8. oktobra 1944. uputili ih u Moskvu. Po završetku rata, kada je trebalo da bude izručen jugoslovenskim vlastima kao ratni zločinac, Piletić je pobjegao pod nejasnim okolnostima 8. novembra 1945. i uspio da dođe u Pariz, gdje je nastavio da živi kao emigrant.

²³⁷ Više o porazu četnika na Jelovoj gori vid. u nap. 145.

²³⁸ Riječ je o napadu 4. srpske brigade 2. proleterske divizije na Kruševac 9/10. septembra 1944, kojom prilikom je uspjela da izvrši prodor u grad, ali je potom, po pristizanju neprijateljevih pojačanja iz Kraljeva, brigada morala da napusti grad i nastavi borbu oko Kruševca.

²³⁹ Više o pokretu Operativne grupe divizija NOVJ vid. u nap. 376.

²⁴⁰ O tom naređenju vrhovnog komandanta vid. na str. 106.

²⁴¹ Više o borbama 2. proleterske divizije za Kruševac vid. u nap. 238.

²⁴² Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Štab 3. udarnog korpusa NOVJ izvijestio je 12. septembra 1944. Vrhovni štab da se 11. divizija nalazi na prostoru Milino Selo — Turija i da produžava pokret u smislu postavljenog zadatka, tj. prema Drini u cilju prebacivanja u zapadnu Srbiju u sastav 12. udarnog korpusa NOVJ.

²⁴³ Tito je ovo naređenje izdao u vezi s povlačenjem jednog dijela njemačkih jedinica iz dalmatinskog pojasa u istočne krajeve zemlje zbog nastale situacije poslije istupanja iz rata Rumunije 24. avgusta i Bugarske 9. septembra 1944.

²⁴⁴ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Štab 12. udarnog korpusa NOVJ izvijestio je 11. septembra 1944. Vrhovni štab da je mjesto prihvata materijala Medvednik, a za 13. septembar 1944 — Pecka, dajući pri tome, u oba slučaja, koordinate za prihvatilišta po Grinviču.

²⁴⁵ Više o toj direktivi maršala Tita upućenoj Operativnoj grupi divizija pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića vid. na str. 106.

²⁴⁶ Više o borbama 2. proleterske divizije za Kruševac vid. u nap. 238.

²⁴⁷ Radio-veza s 1. proleterskim korpusom uspostavljena je 28. septembra 1944.

²⁴⁸ Štab 12. udarnog korpusa nije uopšte uspio da uspostavi radio-vezu s 3. udarnim korpusom NOVJ, o čemu je obavijestio Vrhovni štab 29. septembra 1944.

²⁴⁹ Radio-veza s Glavnim štabom NOV i PO Vojvodine uspostavljena je u drugoj polovini septembra 1944, ali je Vrhovni štab 24. septembra zabranio održavanje međusobnih veza zbog nesigurnosti šifri.

²⁵⁰ Misli se na pojačanu propagandnu i političku aktivnost u Italiji, gdje je vlada Ivonea Bonomija nizom javnih istupanja u to vrijeme vodila kampanju da Istra, Trst i Slovenačko primorje ostanu u granicama Italije.

²⁵¹ Versajski mirovni ugovor potpisale su države pobjednice u prvom svjetskom ratu s Njemačkom 28. juna 1919. u Versaju, kraj Pariza. Taj ugovor je poslužio kao model za sklapanje odgovarajućih mirovnih ugovora s Austrijom, Bugarskom i Mađarskom. Versajski ugovor bio je prvi međunarodni ugovor koji je potpisala Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Ugovor su s jugoslovenske strane potpisali Nikola Pašić, Ante Trumbić i Milenko Vesnić.

²⁵² Ugovor u Rapalu u Italiji potpisan je 12. novembra 1920. između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Italije o stvaranju nezavisne države Rijeke i o političkoj saradnji protiv eventualne restauracije Habsburške Monarhije. Ugovor je

sklopljen pošto pitanje jugoslovensko-italijanske granice nije bilo riješeno na Konferenciji mira u Parizu (1919 — 1920). Po ugovoru Kraljevini Italiji pripali su Goriška-Gradiška, Trst i okolina, dio Kranjske, Istra bez jednog dijela opštine Kastav, otoci Krk, Lastovo, Lošinj i Palagruža i Zadar s okolinom, tako da je 500 000 Slovenaca i Hrvata potpalo pod Italiju. Ugovor su s jugoslovenske strane potpisali Milenko Vesnić, predsjednik vlade, Ante Trumbić, ministar spoljnih poslova, i K. Stojanović, ministar finansija, dok su s italijanske strane potpisnici bili G. Đoliti, predsjednik vlade, Karlo Sforza, ministar spoljnih poslova, i Ivone Bonomi, ministar vojni.

²⁵³ Misli se na Londonski, Trijanonski, Senžermenski i Nejski ugovor, koji su sklopljeni u toku i neposredno poslije prvog svjetskog rata na štetu Jugoslavije.

²⁵⁴ Drugi svjetski rat u Evropi zvanično je završen 9. maja 1945, dok su dejstva na jugoslovenskoj teritoriji, u sjeverozapadnim krajevima zemlje, prestala 15. maja 1945. zbog toga što su okupatorske i kvislinške jedinice (ustaše, domobrani i četnici) nastojale da po svaku cijenu izbjegnju zarobljavanje od jedinica JA i da se predaju Englezima u Austriji.

²⁵⁵ Odnosi se na Viški sporazum Tito — Šubašić od 16. juna 1944.

²⁵⁶ Ovo naređenje vrhovni komandant je izdao pošto je Glavni štab NOV i PO Makedonije 11. septembra 1944. molio da mu se dodijele brojevi za četiri nove divizije.

²⁵⁷ Ta divizija formirana je 28. septembra 1944. u selu Plasnici (kod Kičeva) od 1, 6. i 15. makedonske i 4. šiptarske brigade. Komandant divizije tada je bio Petar Brajović, a politički komesar Pero Ivanovski.

²⁵⁸ Četrdeset deveta divizija (komandant Vasko Karangelovski, politički komesar Đorđe Simonovski) formirana je 10. septembra 1944. u selu Crnoecu (kod Bitolja) od 5. i 7. makedonske brigade i Bitoljsko-prespanskog NOP odreda.

²⁵⁹ Ta divizija formirana je 17. septembra 1944. u selu Mitrošincima (blizu Berova) od 4, 13. i 14. makedonske brigade. Kasnije, 10. oktobra 1944, u sastav divizije je ušla i novoformirana 19. makedonska brigada. Komandant divizije tada je bio Boro Milevski, a politički komesar Boro Čaušev.

²⁶⁰ Ovo je odgovor vrhovnog komandanta NOV i POJ na depešu Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 5. septembra 1944. kojom su traženi brojevi za nove divizije.

²⁶¹ Formiranje ove divizije početo je 3. septembra 1944. u selu Trgovištu (kod Sokobanje). Kao prva jedinica u njen sastav je ušla 20. srpska brigada. Zatim joj je 12. septembra 1944. dodijeljena 23. srpska brigada, formirana toga dana u selu Skrobnici (kod Knjaževca). Na kraju, 28. septembra, kao treća brigada ušla je 24. srpska brigada, koja je toga dana formirana u selu Trgovištu. Po formiranju, divizija je ušla u sastav 14. udarnog korpusa NOVJ. Komandant divizije bio je potpukovnik Rade Zorić, a politički komesar potpukovnik Sava Radoičić.

²⁶² Ova divizija formirana je 20. septembra 1944. od 25, 26. i 27. srpske brigade, Bosiljgradskog, Pčinjskog, Masuričkog i Vranjskog NOP odreda. Sve tri pomenute brigade formirane su u septembru 1944 — 25. brigada 6. septembra u selu Strelcu (kod Pirota), 26. brigada 12. septembra u selu Balinovcu (kod Vranja) i 27. brigada 16. septembra u selu Držini (kod Pirota). Zbog toga što su 25. i 27. srpska brigada formirane kod Pirota, nazivane su i pirotskim: 25. brigada — 1. pirotskom, a 27. brigada — 2. pirotskom brigadom. Divizija je po formiranju ušla u sastav 13. udarnog korpusa NOVJ. Komandant divizije tada je bio potpukovnik Tomica Popović, a politički komesar potpukovnik Milija Stanišić.

²⁶³ Ova divizija formirana je 1. oktobra 1944. od 15, 28. i 29. srpske brigade, Pustorečkog, Kukavičkog (Leskovačkog), Jablaničkog i Dobričkog NOP odreda. Petnaesta brigada formirana je 20. juna 1944, dok je 28. brigada formirana krajem septembra, a 29. brigada 1. oktobra 1944. Divizija je po formiranju ušla u sastav

13. udarnog korpusa NOVJ. Komandant divizije tada je bio major Savo Kesar, a politički komesar potpukovnik Jevrem Popović.

²⁶⁴ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Glavni štab NOV i PO Srbije 18. septembra 1944. izvijestio je Vrhovni štab NOV i POJ o toku formiranja 45. 46. i 47. divizije, o nedostatku kadrova i o mogućim rukovodiocima u tim divizijama.

²⁶⁵ Ovo je Titov odgovor na depešu Štaba 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ od 12. septembra 1944. kojom je obaviješten da je Draža Mihailović s članovima Centralnog nacionalnog komiteta uspio da pobjegne pravcem Brajići — Mionica — Divci. Do ovoga je došlo poslije razbijanja 11. septembra 1944. nekoliko hiljada četnika na prostoru Skakavci — Divčibare i Brajići — Ravna gora — Struganik — Mionica.

²⁶⁶ Misli se na namjeru Štaba 1. proleterskog korpusa da nastavi gonjenje četnika i da izbije na prostor Čubrica — Krčmari — Brijedže — Struganik — Platinica — Ravna gora — Brajići.

²⁶⁷ I pored svih obostranih pokušaja, radio-veza između 1. proleterskog i 12. udarnog korpusa NOVJ uspostavljena je tek 28. septembra 1944.

²⁶⁸ Pirot i Caribrod su jedinice 22. NOU divizije oslobodile 11. septembra 1944.

²⁶⁹ Misli se na Gradsko, Kruševo, Debar, Strmicu i više drugih mjesta koje su oslobodile jedinice Glavnog štaba NOV i PO Makedonije.

²⁷⁰ Odnosi se na 5. udarni korpus NOVJ pod komandom general-majora Slavka Rodića (politički komesar je bio pukovnik Ilija Došen).

²⁷¹ Misli se na 3. udarni korpus NOVJ, u čijem su se sastavu tada nalazile 27. i 38. NOU divizija, dok se 11. NOU divizija nalazila u pokretu prema Drini. Tada je, na primjer, 11. divizija imala u svome sastavu ukupno 2169 boraca, dok 27. i 38. divizija zajedno nisu imale više od oko 5000 boraca. Istovremeno brojno stanje 5. udarnog korpusa (na dan 1. septembra 1944) iznosilo je 19 260 boraca.

²⁷² Sarajevo je oslobođeno tek 6. aprila 1945.

²⁷³ Njemačka Komanda Jugoistoka preduzela je mjere za ojačanje njemačke odbrane u Srbiji zbog nastale breše u Rumuniji poslije njenog istupanja iz rata 24. avgusta 1944. Zbog toga su krajem avgusta i početkom septembra neke njemačke jedinice, među njima i 7. SS brdska divizija »Princ Eugen«, otpočele s pregrupisavanjem i prebacivanjem u istočnu Srbiju, širi rejon Beograda i Banata. Sedma SS divizija je u početku imala zadatak da spriječi nastupanje 1. proleterskog korpusa i Operativne grupe divizija prema Beogradu, ali je zbog izbijanja sovjetskih jedinica na rumunsko-jugoslovensku granicu i u Bugarsku, taj plan, u toku već preduzetih operacija (Operacija »Cirkus«) izmijenjen, pa je divizija krajem septembra hitno prebačena istočno od Niša da bi s 1. brdskom divizijom i ojačanjima obrazovala zajednički front u istočnoj Srbiji.

²⁷⁴ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Štab 3. udarnog korpusa NOVJ je istog dana (12. septembra) izvijestio da je 11. udarna divizija upoznata sa zadatkom, da se nalazi na lijevoj obali rijeke Spreče i da nastavlja pokret u duhu zadatka, tj. prema Drini u cilju prelaska iz istočne Bosne u zapadnu Srbiju, gdje treba da uđe u sastav 12. udarnog korpusa NOVJ.

²⁷⁵ Prebacivanje na desnu obalu Drine jedinice 11. NOU divizije su izvršile 16/17. septembra 1944. bez prihvata od strane jedinica 12. udarnog korpusa NOVJ. Veza s jedinicama 12. korpusa uspostavljena je 21. septembra u širem rejonu Krupnja.

²⁷⁶ Štab 11. NOU divizije obaviješten je od Vrhovnog štaba NOV i POJ 11. septembra 1944. o načinu održavanja veze (dostavljanjem plana veze), pa je radio-veza održavana s Vrhovnom štabom i 3. udarnim korpusom NOVJ.

²⁷⁷ Na ostrvo Brač su se, po zapovijesti Štaba 26. NOU divizije (komandant pukovnik Božo Božović, politički komesar potpukovnik Dušan Korać) od 1. septem-

bra 1944, iskrcale 1. i 12. dalmatinska brigada 11/12. septembra. Posljednje jače neprijateljevo uporište u Sumartinu zauzeto je poslije šestodnevni borbi. Cijelo ostrvo zauzeto je do 23. septembra. Njemačke jedinice (2. bataljon 738. puka, 1. divizion 668. artiljerijskog puka 118. lovačke divizije i Bataljon obalskih lovaca »Brandenburg«) nisu, prema ocjenama nemačkih komandi, pružile uporan otpor, već su se bez odobrenja povukle. To je izazvalo pometnju u Komandi Jugoistoka pa je u vezi s tim komandant 2. oklopne armije general Maksimilijan de Angelis s načelnikom štaba odletio 18. septembra 1944. u Mostar da bi na licu mjesta od komandanta i načelnika štaba 5. SS brdskog armijskog korpusa i komandanta 118. lovačke divizije dobio objašnjenje, jer su se njemačke komande plašile lančane reakcije u vezi sa sličnim pojavama.

²⁷⁸ Ovo objašnjenje Tito je dao na traženje Vojne misije NOVJ u Moskvi od 10. septembra 1944. pošto je u ranijim depešama od 1. i 9. septembra bilo različitih objašnjenja (vid. str. 20 i 96).

²⁷⁹ Objavljuje se depeša primljena u Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ.

²⁸⁰ Računa se da je NOVJ sredinom septembra 1944. u svojim jedinicama imala oko 450 000 boraca.

²⁸¹ U jugoslovenskoj historiografiji uzima se kao datum nastanka ove Titove direktive 15. septembar 1944. U stvari to je datum kada je depeša primljena u Glavnom štabu NOV i PO Makedonije. Međutim, kao što se vidi Tito je ovu direktivu poslao s Visa 13, a ne 15. septembra 1944. Do zakašnjenja je došlo najvjerovatnije zbog opterećenja Centra veze Vrhovnog štaba NOV i POJ, gdje ovoj veoma značajnoj Titovoj odluci nije dat, vjerovatno omaškom, odgovarajući prioritet.

²⁸² Sastanak je održan 23. septembra 1944. u Pehčevu, malom gradiću u istočnoj Makedoniji. Od Glavnog štaba NOV i PO Makedonije sastanku su prisustvovali general-major Mihailo Apostolski, komandant Glavnog štaba NOV i PO Makedonije, Bane Andreev, politički komesar, general-major Pavle Ilić Veljko, načelnik štaba, kao i general-major Svetozar Vukmanović Tempo, delegat CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Glavnom štabu Makedonije. Na sastanku s generalom Keckarovim, komandantom 5. bugarske armije razmatrana su pitanja o učešću bugarskih jedinica u Makedoniji u borbi protiv njemačkih trupa kako bi se »sprala ljava koju su borbom protiv naroda Jugoslavije raniji fašistički režimi Bugarske bacili na bugarski narod«, pitanja prijema bugarske delegacije kod maršala Tita, izvlačenja 5. bugarske armije iz Makedonije, zajedničkih dejstava, po odobrenju maršala Tita, izjašnjenja otečestvenofrontovske vlade Bugarske u vezi s priznanjem odluka AVNOJ-a i priznanja Makedonije. O dopunama ove direktive vid. i na str. 163.

²⁸³ Glavni štab NOV i PO Makedonije postupajući po ovom naređenju maršala Tita izvijestio ga je depešom 15. septembra da ne zna tačan raspored njemačkih trupa u Makedoniji, osim da se na prostoru Skoplje — Kumanovo — Kriva Palanka nalazi jedna njemačka motorizovana divizija, a kod Štipa druge motorizovane jedinice. U stvari radilo se o njemačkim 11. vazduhoplovnoj poljskoj i 22. pješadijskoj diviziji koje su dovedene u istočnu Makedoniju iz Grčke da bi stvorile zastor prema jugoslovensko-bugarskoj granici na makedonskom dijelu granice.

²⁸⁴ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Glavni štab NOV i PO Makedonije izvijestio ga je depešom 19. septembra 1944. da toga dana članovi štaba polaze na sastanak s generalom Keckarovim. Zatim je 24. septembra 1944. u Vrhovnom štabu NOV i POJ primljena depeša Glavnog štaba NOV i PO Makedonije kojom je Vrhovni štab obaviješten o rezultatima razgovora. Tom prilikom je predloženo da se ode u Sofiju na razgovore s Dimitrovom i Tolbuhinom, komandantom 3. ukrajinskog fronta. S ovim je Vrhovni štab svojom depešom od 25. septembra upoznao Tita u Moskvi.

²⁸⁵ Tito je ovako odgovorio na pitanje Glavnog štaba NOV i PO Makedonije od 12. septembra 1944. u kome je stajalo da engleska vojna misija (pri Glavnom štabu Makedonije) zahtijeva da se ruše sve komunikacije osim komunikacije Solun — Veles.

²⁸⁶ Najvjerojatnije se radilo o uspostavljanju veze s jedinicama Crvene armije u Rumuniji, pa je to Tito prepustio generalu Gorškovu, šefu sovjetske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije budući da se približavalo vrijeme njegovog odlaska u SSSR. Zbog toga je 12/13. septembra 1944. u Rumuniju upućena delegacija Glavnog štaba Srbije na čelu s pukovnikom Ljubodragom Đurićem, zamjenikom komandanta Glavnog štaba Srbije, u cilju uspostavljanja veze s Crvenom armijom.

²⁸⁷ Ovo je druga Titova depeša kojom se stavlja na znanje general-lajtnantu Koči Popoviću, komandantu Glavnog štaba NOV i PO Srbije, da ne ide u Rumuniju. (Vid. str. 126.)

²⁸⁸ Tito je 19. i 20. septembra 1944. u Krajovi vodio prethodne razgovore s predstavnicima 2. i 3. ukrajinskog fronta o koordinaciji dejstava jedinica NOVJ i Crvene armije kada ova stupi na jugoslovensko tlo. Detaljnije je razgovarano o učešću trupa Crvene armije u borbama u istočnim krajevima Jugoslavije za vrijeme Titovog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra i 5. oktobra 1944. u Krajovi s general-pukovnikom Birjuzovom, načelnikom štaba 3. ukrajinskog fronta Crvene armije (vid. str. 204).

²⁸⁹ Ovo je Titov odgovor na depešu Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 12. septembra 1944. o angažovanju njegovih jedinica na području Homoljskih planina.

²⁹⁰ Ovu odluku maršal Tito je donio na osnovu depeša Štaba Operativne grupe divizija od 12. i 13. septembra 1944. o zauzimanju Ivanjice i Guče 12. septembra, a Arilja 13. septembra 1944. Kada je Štab Operativne grupe primio ovo naređenje vrhovnog komandanta, njegove jedinice su već bile u pokretu prema Užičkoj Požegi i Užicu, koje je trebalo da napadne 21. odnosno 5. udarna divizija. Peta divizija je napala Užice 13/14. septembra, ali se taj napad završio neuspješno, jer je neprijatelj imao jake snage. Isti slučaj bio je i s napadom na Užičku Požegu. Na taj način Operativna grupa divizija NOVJ je odstupila od opšteg plana vrhovnog komandanta da se ne zadržava oko pojedinih garnizona, već da prodire prema Rudniku i Suvoru odnosno Beogradu.

²⁹¹ Ljig je zauzet 12. septembra 1944.

²⁹² Misli se na izbijanje jedinica Operativne grupe divizija na liniju Rudnik — Suvobor i dalje nadiranje k Beogradu.

²⁹³ Najvjerojatnije se odnosi na ukaz kralja Petra II od 29. avgusta 1944. koji je donio na predlog jugoslovenske vlade u izbjeglištvu u vezi s oduzimanjem komande Draži Mihailoviću i priznavanjem maršala Tita za jedinog »vođu jugoslovenskih snaga otpora« u zemlji.

²⁹⁴ Ovo je naređenje maršala Tita u vezi s izvještajem Štaba 2. udarnog korpusa od 13. septembra 1944. da se, navodno, jedna američka misija iskrcala kod Cavtata, da je otišla kod četnika na Zupce i Bijelu goru i da su četnicima Amerikanci obećali pomoć.

²⁹⁵ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Štab 3. udarnog korpusa izvijestio je istog dana (13. septembra) da će 11. divizija 15. septembra 1944. uveče biti na prostoru Osmaka, gdje može koristiti aerodrom za prijem materijala i municije, dok je mjesto prijema materijala za 13. septembar bilo predviđeno u rejonu jugoistočno od Živinica. Međutim, Štab 3. korpusa izvijestio je 16. septembra 1944. Vrhovni štab da pošiljku municije nije primio i da ga je Štab korpusa obezbijedio municijom zaplijenjenom prilikom zauzimanja Zvornika.

²⁹⁶ Veza između 11. divizije i Vrhovnog štaba uspostavljena je 11. septembra. Prema depeši Štaba 3. korpusa od 13. septembra 1944, radio-veza s Vrhovnim štabom nalazila se u застоju 12. i 13. septembra zbog »neekspeditivnog rada« telegrafiste Vrhovnog štaba.

²⁹⁷ Ovo je odgovor vrhovnog komandanta NOVJ na depešu Štaba 12. udarnog korpusa od 9. septembra 1944. s molbom da se upozna s položajem 11. udarnog

divizije i sa sektorom na kome će preći Drinu u nastupanju prema zapadnoj Srbiji i ulasku u sastav 12. korpusa.

²⁹⁸ Dvanaesti udarni korpus NOVJ uslijed oštiri borbi protiv četnika nije prihvatio 11. udarnu diviziju. Jedinice 12. korpusa i 11. divizije uspostavile su 21. septembra 1944. neposrednu vezu u širem rejonu Krupnja, pošto je 11. divizija prešla Drinu 16/17. septembra kod Zvornika.

²⁹⁹ O detaljima pokreta 11. divizije vid. na str. 139, 155. i 176.

³⁰⁰ Misli se na 28. udarnu diviziju, koja se 13/14. septembra prebacila iz Slavonije preko rijeke Save u srednju Bosnu, a odatle 21. septembra u istočnu Bosnu, gdje je dejstvovala pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba u sastavu 3. udarnog korpusa NOVJ. Divizija je potom 7. oktobra prešla iz istočne Bosne preko Drine u zapadnu Srbiju, kada je ušla u sastav 12. udarnog korpusa NOVJ radi učešća u beogradske operaciji (vid. str. 50. i nap. 397).

³⁰¹ Konstantin Fotić je bio vodeći protivnik narodnooslobodilačkog pokreta u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje se nalazio na dužnosti ambasadora kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu. Zbog njegovog neprijateljskog stava prema NOP-u i protivljenju saradnji između izbjegličke vlade i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, jugoslovenska vlada mu je svojim ukazom od 9. juna 1944. oduzela agremen ambasadora u Vašingtonu. Međutim, Fotić je, podržavan reakcionarnim krugovima u SAD, nastavio s neprijateljskim djelovanjem protiv NOP-a, pa je tako, na primjer, 14. oktobra 1944. uputio pismo predsjedniku SAD Franklinu Ruzveltu tražeći da se založi za prava srpskog naroda i pruži podršku Draži Mihailoviću. Na ovo Fotićevo pismo Ruzvelt je odgovorio 3. novembra 1944. porukom u kojoj se, pored ostalog, kaže:

»Naša stalna želja je bila da se jugoslovenske unutrašnje teškoće prijateljski riješe na osnovu slobodne volje naroda i uzimanjem u obzir svih grupacija u zemlji. Naša vojna pomoć snagama otpora bila je uperena protiv zajedničkog neprijatelja i određivanje te pomoći su odlučivali vojni obziri.« To pismo je, kao što se vidi, uslijedilo poslije naređenja američkih organa da se pukovnik Mekdaul, šef američke vojne misije pri štabu Draže Mihailovića, vrati u svoju komandu na Bliskom istoku (vid. nap. 102).

³⁰² Ovo je odgovor maršala Tita na telegram Kimona Georgijeva koji je objavio sofijski radio 13. septembra 1944. Prema toj vijesti Kimon Georgijev »smatra kao svoj prijatan dug da u ličnosti maršala Tita pozdravi novu Jugoslaviju i da izrazi želju za uspostavljenjem trajne bratske saradnje za istjerivanje zajedničkog neprijatelja«. Sličan telegram uputio je maršalu Titu i bugarski ministar vojni general Damjan Velčev saopštavajući ujedno da je smijenio komandanta 5. bugarske armije i novom komandantu naredio da uspostavi vezu s NOVJ radi vođenja zajedničkih operacija protiv njemačkih trupa.

³⁰³ Ovaj zaključak Tito je donio na osnovu brojnih depeša Glavnog štaba NOV i PO Srbije o dejstvima njegovih jedinica u istočnoj Srbiji, kojom prilikom su oslobođeni Zaječar, Knjaževac, Negotin i neka druga mjesta, koja su zatim njemačke jedinice ponovo zauzele, kao što je bio slučaj s Knjaževcem i Zaječarom 9. septembra 1944. Međutim, tada Vrhovnom štabu nije bilo u potpunosti poznato, kao ni Glavnom štabu NOV i PO Srbije, da je njemačka Komanda Jugositoka koncentrisala znatne snage na jugoslovensko-bugarskoj granici u istočnoj Srbiji koje su brojno i tehnički bile jače od jedinica Glavnog štaba Srbije.

Primajući ovo naređenje vrhovnog komandanta Glavni štab NOV i PO Srbije ponovo je po drugi put, ovo shvatio kao ozbiljnu kritiku, pa je vrhovnom komandantu poslao 16. septembra 1944. jednu opširnu depešu u kojoj je rekao da su neprijateljske snage brojnije, da nema dovoljno snaga za stvaranje solidnog mostobrana niti za uspješno dejstvo protiv tamošnjih neprijateljskih snaga, da će se ograničiti na određene prostore, da će se glavni zadaci određivati zavisno od razvoja situacije i da se mora obezbijediti prijem oružja i municije.

³⁰⁴ Više o tom pismu vid. na str. 133.

³⁰⁵ Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ izvijestio je Vrhovni štab da je radio-veza s Operativnom grupom divizija uspostavljena 12. septembra 1944; priređivač nije mogao da ustanovi kako je došlo do ove (najvjerovatnije trenutne) promjene situacije.

³⁰⁶ Napad na Valjevo jedinica 1. proleterskog korpusa NOVJ (1. i 6. proleterske divizije) počeo je u popodnevnom časovima 14. septembra 1944. Do večernih časova 15. septembra oslobođeno je cijelo mjesto, dok je ostala nezauzeta samo kasarna na brdu Krušiku izvan Valjeva, gdje su bile blokirane znatne njemačke, belogardejske, nedićevske i ljotićevske snage. Zbog toga je njemačka Komanda Jugoistoka preduzela mjere da oslobodi svoje snage u Valjevu, pa je za deblokadu ovih opkoljenih jedinica upućena od Uba prema Valjevu borbena grupa »Jungenfeld«, koja se pod borbom probila u Valjevo 16. septembra i oslobodila opkoljene njemačke i kvislinške jedinice. Poslije toga je vojnoupravni komandant Jugoistoka general Hans Gustav Felber donio odluku da se Valjevo napusti, što je i učinjeno 17. septembra 1944.

³⁰⁷ U jugoslovenskoj istoriografiji objedinjena formacija 1. proleterskog i 12. udarnog korpusa i Operativne grupe divizija nazvana je iz praktičnih razloga 1. armijska grupa NOVJ, koja je u svome sastavu imala 7, potom 8 i na kraju 9 divizija. Kao datum formiranja grupe usvojen je 15. septembar 1944, kada je vrhovni komandant poslao i svoje drugo naređenje u vezi s obrzovanjem ove grupe (vid. str. 149). Međutim, prema ovom naređenju maršala Tita, pravi datum formiranja grupe je 14. septembar 1944.

³⁰⁸ O tim operativnim zonama vid. u nap. 6.

³⁰⁹ Misli se na Štab 10. crnogorske brigade. Štab 2. udarnog korpusa NOVJ predložio je 12. septembra 1944. vrhovnom komandantu da štab navedene brigade sačinjavaju: Nikola Banović, komandant, Stevo Kovačević, politički komesar i Branko Vučinić, pomoćnik političkog komesara (do tada na dužnosti pomoćnika političkog komesara Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba NOV i POJ).

³¹⁰ To jest: političkim odjeljenjima.

³¹¹ Dotur materijala za 12. udarni korpus NOVJ vršen je iz baze NOVJ u Bariju. U vrijeme kada još nije bila izvršena potpuna organizacija meteorološke službe, polet aviona je bio pri promjenljivom vremenu veoma rizičan. Kada su se sovjetski avioni vratili neobavljena posla usljed lošeg vremena, jedinice 12. udarnog korpusa vodile su veoma oštre borbe s četnicima 4. grupe jurišnih korpusa ojačanog 7. jurišnim korpusom. Borbe su vođene na planini Medvedniku. Položaji su više puta prelazili iz ruke u ruku. Na jednog borca 12. korpusa dolazilo je samo po 10 metaka, a za bacače upošte nije bilo mina. Zbog toga je Štab korpusa povukao svu municiju iz komora, pa je poslije pregrupisanja snaga prešao u uspješan protivnapad 14/15. septembra 1944.

³¹² Na ovu Titovu primjedbu Štab 12. udarnog korpusa odgovorio je 15. septembra 1944. da s 1. proleterskim korpusom nemaju radio-veze i pored redovnog pozivanja i da »ne možemo održavati terensku vezu pošto smo se mnogo udaljili« (A-VII, k. 589-B, reg. br. 8-39/10).

³¹³ Ovo je odgovor maršala Tita na depešu Štaba 12. korpusa od 14. septembra kojom je on molio Vrhovni štab da se ubrza prebacivanje 11. NOU divizije preko Drine iz istočne Bosne u zapadnu Srbiju radi ulaska u sastav 12. korpusa.

³¹⁴ Zvornik su 14. septembra 1944. zauzele jedinice 3. udarnog korpusa.

³¹⁵ Misli se na otpor koji je trebalo pružiti četnicima u njihovom nastojanju da na planini Medvednik razbiju 12. korpus. U ovim borbama 14. septembra poginuo je i načelnik štaba tog korpusa potpukovnik Mileta Đukić.

³¹⁶ Ovo je odgovor vrhovnog komandanta na depešu Štaba Baze NOVJ u Bariju od 9. septembra 1944. o prebacivanju 1. tenkovske brigade NOVJ po čša-

lonima na Vis u vezi sa zahtjevom engleske vojne misije o načinu njenog prevoženja iz Italije, gdje je formirana u Gravini, u zemlju.

³¹⁷ Davorjanka Paunović Zdenka se nalazila u Moskvi od 14. jula 1944. na liječenju.

³¹⁸ Ovo je Titov odgovor na pitanje Vojne misije NOVJ u Moskvi o zadacima dr Zlatana Sremeca, povjerenika NKOJ-a. Sremec je pošao za Moskvu oko 11. septembra, a vratio se u Beograd 31. oktobra 1944.

³¹⁹ Misli se na poziv koji je predsjednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito uputio 30. avgusta 1944. za prelaženje u redove NOVJ pripadnika kvislinških formacija.

³²⁰ Misli se na odlazak maršala Tita s Visa u Sovjetski Savez 19. septembra 1944.

³²¹ Edvard Kardelj se u to vrijeme nalazio u Sloveniji, kuda je otišao poslije napuštanja Visa 23. avgusta 1944. U vezi s ovom instrukcijom izvijestio je Tita 17. septembra 1944. da je potrebno da se kod sovjetske vojne misije urgira za slanje aviona za njegov povratak na Vis. Međutim, Tito je 18. septembra izmijenio ovu svoju odluku, pa je naložio Kardelju da hitno otputuje za Hrvatsku s obzirom na zastranjivanja Andrije Hebranga, sekretara CK KP Hrvatske i potpredsjednika ZAVNOH-a. (Vid. str. 180.) Tako je Kardelj otputovao u Hrvatsku umjesto na Vis. Iz Hrvatske je 25. septembra doletio avionom u Bazu NOVJ u Bariju u vrijeme kada se Tito već nalazio u Moskvi.

³²² Misli se na razgovore koje je Edvard Kardelj trebalo da vodi s predstavnicima CK KP Italije i CK KP Austrije.

³²³ Riječ je o govoru koji je održan na Visu 12. septembra 1944. povodom dvogodišnjice formiranja 1. dalmatinske brigade.

³²⁴ Misli se najverovatnije na članove Sekretarijata CK KP Hrvatske.

³²⁵ Opširnije o uvođenju vjeronauke kao obaveznog predmeta u školama i drugim Hebrangovim zastranjivanjima vid. u nap. 405.

³²⁶ Ovo je odgovor maršala Tita na depešu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske (komandant general-lajtnant Ivan Gošnjak, politički komesar pukovnik Rade Žigić) od 15. septembra 1944. kojom je predloženo da se uputi poziv onim Hrvatima koji su zavedeni i prisilno mobilisani u ustaške jedinice da pređu u NOVJ. Do ove inicijative je došlo pošto su ustaše bile isključene u pozivu vrhovnog komandanta od 30. avgusta 1944. Time je pružena mogućnost i ovim pripadnicima najekstremnijih kvislinških snaga u zemlji da stupe u redove NOVJ pod uslovom da nisu proglašeni za ratne zločince, što je bilo jedan od kriterija za prijem u NOVJ.

³²⁷ Više o toj naredbi vid. na str. 144.

³²⁸ Više o tom Titovom govoru održanom 12. septembra 1944. na Visu vid. na str. 111.

³²⁹ Italijanska vlada Ivonea Bonomija povelja je vrlo žustru kampanju protiv nove Jugoslavije u vezi s pomenutim Titovim govorom. Kampanji su se priključili i neki italijanski komunisti podvrgavajući reviziji svoju dotadašnju politiku prema KP Jugoslavije.

³³⁰ Misli se na dijelove makedonske nacije koji su se nalazili pod grčkom i bugarskom vlašću. U to vrijeme su u Grčkoj bili na pomolu antimakedonski stavovi pod uticajem reakcionarnih krugova, dok su bugarski komunisti već u drugoj polovini septembra 1944. postavili zahtjeve za priključenje bosilgradskog, trnskog i caribrodskog sreza novoj Bugarskoj.

³³¹ O objedinjavanju svih snaga u zapadnoj Srbiji i Šumadiji pod komandom generala Peka Dapčevića vid. i nap. 308.

³³² Više o tim borbama jedinica 12. udarnog korpusa NOVJ pod komandom general-majora Danila Lekića vid. u nap. 311.

³³³ Misli se na 1. proleterski korpus NOVJ, kojim je u odsutnosti generala Peka Dapčevića (koji se tada nalazio s Operativnom grupom divizija) komandovao pukovnik Mijalko Todorović Plavi, politički komesar korpusa.

³³⁴ To mjesto su zauzele 14. septembra 1944. jedinice 27. udarne divizije 3. udarnog korpusa NOVJ.

³³⁵ Opširnije o prelasku 11. udarne divizije 16/17. septembra iz istočne Bosne preko Drine u zapadnu Srbiju vid. u nap. 298.

³³⁶ Štab 3. udarnog korpusa obavijestio je Vrhovni štab da je 11. divizija zaplijenila izvjesnu količinu municije prilikom zauzimanja Zvornika, ali to nije bilo dovoljno za dalja dejstva.

³³⁷ Potpunije o teškim borbama koje je 12. udarni korpus vodio protiv četnika govori se u nap. 311.

³³⁸ U vezi s ovim Titovim naređenjem Štab 1. proleterskog korpusa uputio je 2. ličku (proletersku) brigadu 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« za dejstva prema Peckoj i Loznici, a malo kasnije upućena je i cijela 6. proleterska divizija.

³³⁹ To mjesto su zauzele jedinice 27. NOU divizije 3. udarnog korpusa 14. septembra 1944.

³⁴⁰ Više o municiji vid. u nap. 295.

³⁴¹ Opširnije o objedinjavanju komande nad 1. proleterskim, 12. udarnim korpusom i Operativnom grupom divizija pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića govori se u nap. 307.

³⁴² Radio-veza, i pored svih nastojanja, uspostavljena je tek 28. septembra 1944.

³⁴³ Više o tome vid. u nap. 290.

³⁴⁴ Više o toj direktivi vrhovnog komandanta NOV i POJ vid. na str. 102.

³⁴⁵ Više o toj direktivi vid. u nap. 151.

³⁴⁶ Više o tim misijama vid. u nap. 294.

³⁴⁷ Tada kod četnika nije bilo nikakve američke misije osim u štabu Draže Mihailovića, gdje se nalazio američki pukovnik Robert Mekdaul sa svojom ekipom.

³⁴⁸ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Štab 2. udarnog korpusa NOVJ obavijestio je 17. septembra 1944. Vrhovni štab da je ranije »bilo teško prodirati k primorskom pojasu Dubrovnik — Ulcinj, jer je nepriljeteljska reakcija bila vrlo oštra«, da i sada njemačke komande na tome području imaju jaka uporišta i da je Primorska operativna grupa orijentisana na prostor Dubrovnik — Boka Kotorska — Crmnica sa zadatkom da razbije neprijateljeva uporišta, izvrši mobilizaciju i uspostavi narodnu vlast (A-VII, k. 28, reg. br. 5—3/4).

³⁴⁹ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 3. udarnog korpusa odgovorio je 16. septembra 1944. da je 11. NOU divizija upućena iz Osmaka »u duhu zadatka«, tj. prema Drini radi prelaska iz istočne Bosne u zapadnu Srbiju u sastav 12. udarnog korpusa.

³⁵⁰ Misli se na 12. udarni korpus pod komandom general-majora Danila Lekića.

³⁵¹ Plan veze dostavio je Vrhovni štab 11. NOU diviziji 11. septembra 1944.

³⁵² Ovu odluku vrhovni komandant je donio na osnovu obavještenja Štaba 5. udarnog korpusa NOVJ (komandant general-major Slavko Rodić, politički komesar pukovnik Ilija Došen) o povlačenju njemačkih jedinica iz Sarajeva, Travnika i okolnih garnizona. Međutim, napad na Travnik je izvršen tek 20/21. oktobra 1944. kada je i zauzet poslije dvodnevni borbi. Do pomjeranja datuma napada došlo je zbog toga što su jedinice 5. udarnog korpusa NOVJ napale 18. septembra 1944. Banjaluku.

³⁵³ Predlog za napad na Banjaluku podnio je Štab 5. korpusa Vrhovnom štabu 13. septembra 1944. kada ga je izvijestio da je »već zrelo« vrijeme za napad na

Banjaluku. Napad na Banjaluku izvršile su jedinice 5. udarnog korpusa NOVJ 18/19. septembra 1944. Do 22. septembra su zauzele cio grad osim tvrđave (Kaštela). Tada je Štab 5. korpusa uputio opkoljenom garnizonu ultimatum za predaju. Međutim, do predaje nije došlo, jer je posada opkoljenog njemačkog garnizona znala da su joj u pomoć upućene dvije veoma jake borbene grupe: Borbena grupa »Panvic« od Bosanske Gradiške i Borbena grupa »Rudno« od Dervente preko Prnjavora i Klačnica, ka Banjaluci. U teškim borbama koje su vođene s ovim njemačkim borbenim grupama od 25. septembra, neprijatelju je ipak pošlo za rukom da te dvije borbene grupe spoji 28. septembra kod Klačnica, istoga dana da prodru u grad i sutradan (29. septembra) da oslobode od blokade njemački garnizon u Kaštelu.

³⁵⁴ Misli se na prebjegle pripadnike domobranskih jedinica, koji su prešli u redove NOVJ u vezi s pozivom maršala Tita od 30. avgusta 1944. upućenom neprijateljskim jedinicama da dobrovoljno do 15. septembra pređu u redove NOVJ. Kako je na operativnom području 5. udarnog korpusa ova pojava bila masovna, to je uslijedio i ovakav odgovor vrhovnog komandanta na mnoge depeše Štaba 5. udarnog korpusa o prebjegavanju pripadnika domobranskih jedinica.

³⁵⁵ Više o narednjima izdatim general-lajtnantu Peku Dapčeviću, komandantu 1. armijske grupe NOVJ i pukovniku Mijalku Todoroviću Plavom, političkom komesaru vid. na str. 149 i 150.

³⁵⁶ Potpunije o ubrzanju pokreta 11. divizije prema Drini govori se na str. 153.

³⁵⁷ Ovo Titovo odobrenje je odgovor na depešu Štaba Baze NOVJ u Bariju o želji italijanskog podsekretara Palerma da poseti italijansku partizansku diviziju »Garibaldi« koja je bila u sastavu 2. udarnog korpusa NOVJ.

³⁵⁸ Mogućnost napada jedinica NOVJ na Zagreb Tito je najvjerovatnije procjenjivao imajući u vidu stanje vojno-političkog vrha Pavelićeve Nezavisne Države Hrvatske poslije pokušaja ministara Ante Vokića i Mladena Lorkovića da uz pomoć jedne obavještajne službe sa Zapada izvrše puč protiv Pavelića. Na zahtev vrhovnog komandanta NOV i POJ, Glavni štab NOV i PO Hrvatske odgovorio je 17. septembra 1944. izvještavajući da se u blizini Zagreba nalaze 32. i 33. divizija 10. udarnog korpusa NOVJ (komandant general-major Vlado Matetić, politički komesar pukovnik Ivan Šibl) i da za 3—4 dana može stići i glavnina 4. udarnog korpusa NOVJ (komandant pukovnik Bogdan Oreščanin, politički komesar Vječeslav Holjevac). Poslije toga Vladimir Bakarić, član CK KPJ i CK KPH, izvijestio je i lično CK KP Jugoslavije 21. septembra da te »stvari nisu jednostavne i prilično su odgovorne« i da bi prilikom preuzimanja vlasti u Zagrebu volio da bude prisutan Edvard Kardelj ili neko drugi iz Centralnog komiteta KPJ. Međutim, od napada na Zagreb se odustalo, jer situacija još nije bila povoljna.

³⁵⁹ Više o prebacivanju 28. NOU divizije iz srednje (centralne) u istočnu Bosnu vid. na str. 50.

³⁶⁰ Na ovo naredjenje vrhovnog komandanta Štab 5. udarnog korpusa odgovorio je 16. septembra 1944. sljedeće: »Regulišite nam radio-vezu između III korpusa i divizije u [centralnoj] Bosni. Neka III korpus odredi pozivne znake, radno vrijeme i talase. Naši kristali su 4000 — 4000 i 4750 — 4750 kc« (A-VII, k. 461-A, reg. br. 7—5).

Međutim, Vrhovni štab je prilikom povezivanja pogrešno preneo podatke, pa umjesto talasne dužine od 4750 kilocikla (kc), prenio je 4740 kc, zbog čega je Štab 5. korpusa ponovo intervenisao 21. septembra 1944. Zato se kasnilo s uspostavljanjem veze.

³⁶¹ Više o tome prihvatu vid. u nap. 397.

³⁶² Više o uličnim borbama u Valjevu vid. u nap. 306.

³⁶³ Misli se na produženje gonjenja četnika koje je preduzeo 12. udarni korpus NOVJ poslije prelaska u protivnapad 14/15. septembra 1944. na planini Medvedniku. Poslije toga su jedinice ovog korpusa uspjele da ovladaju prostorom Medvednik —

Pecka — Osečina goneći četnike prema Valjevu, gdje su jedinice 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ već vodile borbe za oslobođenje ovog mjesta.

³⁶⁴ Ovo Titovo naređenje dostavljeno je cirkularno radio-vezom svim potčinjenim štabovima osim 8. korpusu NOVJ. U vezi s ovim maršalovim stavom Glavni štab NOV i PO Makedonije, npr. dostavio je 30. septembra 1944. Vrhovnom štabu NOV i POJ depešu sljedeće sadržine:

»Misiji je ponovo saopšteno da se ne obraća lično seljacima za svoje potrebe. Na njena ponovna pitanja o vojsci, namjerama i drugo nije joj odgovoreno, a rečeno joj je da za takva pitanja traži odgovor od Tita i Apostolskog« (A-VII, k. 234, reg. br. 9—32/1).

³⁶⁵ To je skraćenica: Telegrafska agencija Hrvatske.

³⁶⁶ Na ovaj Titov zahtjev Hebrang je uputio depešu 17. septembra 1944. sljedeće sadržine:

»Agencija TAH osnovana na temelju upute Povjerenstva za informacije NKOJ-a od 15. maja o. g. U tim uputama stoji: da se osnuju zemaljske agencije i da one moraju biti u sklopu TANJUG-a i svaka može nositi drugo ime. Prema tome, ne leži krivica na nama što je pokrenut TAH« (A-CK SKJ, Fond CK KPJ, reg. br. 1944/745).

³⁶⁷ Na ovaj Titov zahtjev Hebrang je odgovorio 19. septembra da je Pavle Gregorić odletio 17. septembra 1944. na Vis i da će objasniti »kako stoji s odlukom o vjeronauici«, zbog čega nisu odgovorili, a da će se rad Telegrafske agencije Hrvatske obustaviti.

³⁶⁸ Misli se na direktivu od 13. septembra 1944. u vezi s razgovorom s generalom Keckarovim, komandantom 5. bugarske armije (vid. str. 123). Međutim, tu direktivu Glavni štab Makedonije primio je s dva dana zakašnjenja, tj. 15. septembra 1944. O ovome je Tito odmah obaviješten, ali očigledno je da su te depeše primljene u Vrhovnom štabu sa zakašnjenjem.

³⁶⁹ Glavni štab NOV i PO Makedonije nije na ovu depešu odgovorio, pošto su njegovi odgovori bili sadržani u depešama od 16. septembra 1944, u kojima je iznio da će se razgovori voditi u Pehčevu s komandantom 5. bugarske armije generalom Keckarovim, da »makedonski narod nerado gleda na našu saradnju s bugarskim okupatorskim trupama čak i posle obrazovanja vlade Otač[estvenog] fronta u Bugarskoj«, da su bugarske trupe zadržale i dalje neprijateljsko držanje prema makedonskom narodu i makedonskoj vojsci, da su produžavali saradnju s njemačkim okupatorom, da su prodavali oružje balistima i čak ga uništavali samo da »ne bi došlo u naše ruke«, da saradnja s bugarskom okupatorskom vojskom ne bi mnogo pomogla, jer je vojska demoralisana i nije ni za kakvu borbu i da pomoć takve vojske nije potrebna jer će »demoralisati našu vojsku«.

³⁷⁰ Misli se na četničku organizaciju Draže Mihailovića s njenim vojnim i političkim institucijama.

³⁷¹ Taj pasus u Okružnici glasi:

»Dok se sektaštvo smatralo do odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a, sektaško uskogrudno shvatanje linije narodnooslobodilačke borbe, neuviđanje da sam karakter narodnooslobodilačkog rata pretpostavlja obuhvatanje svih sem izdajnika, bez obzira na političko ubjeđenje, dakle, dok se kao sektaštvo ocenjivalo samo subjektivna strana pitanja, to posle Drugog zasjedanja AVNOJ-a za sektaštvo se mora smatrati i neuviđanje da se izmenila i objektivna strana pitanja. To znači, ako do odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a neko nije mogao jasno i nedvosmisleno da kaže kakvu državu želimo po oslobođenju zemlje, što je donekle moglo da oteža najšire privlačenje u narodnooslobodilački pokret, to posle jasnih odluka AVNOJ-a da je cilj narodnooslobodilačkog pokreta ne socijalistička, već demokratska federativna Jugoslavija, niko ne može da prebaci narodnooslobodilačkom pokretu neke »komunističke namere« (A-CK SKJ, Fond CK KPJ, reg. br. 1944/297).

³⁷² Ovo je odgovor vrhovnog komandanta NOV i POJ Štabu Operativne grupe divizija u vezi s njenim dejstvima koja nisu bila u duhu opšte direktive za dejstva ove grupe, zbog čega je Tito više puta intervenisao od 9. do 17. septembra 1944.

³⁷³ Više o tim direktivama vid. na str. 127, 149. i 150.

³⁷⁴ Misli se na 12. udarni korpus NOVJ pod komandom general-majora Danila Lekića, u čijem su se sastavu nalazile 11, 16 i 36. NOU divizija.

³⁷⁵ Kada je ovu direktivu izdao vrhovni komandant, 11. NOU divizija je već bila prešla preko Drine 16/17. septembra 1944. u zapadnu Srbiju.

³⁷⁶ Postupajući po ovoj direktivi vrhovnog komandanta, Štab 1. armijske grupe NOVJ usmjerio je prema Suvoboru i Rudniku Operativnu grupu divizija sa 5, 17. i 21. NOU divizijom, tako da je Gornji Milanovac oslobođen istog dana (17. septembra) u popodnevnom satima od 17. divizije, dok je 5. divizija oslobodila Aranđelovac 20. septembra 1944. Na taj način do 20. septembra jedinice 1. armijske grupe NOVJ nalazile su se na stratezijskoj gredi Rudnik — Suvobor — Maljen — Povlen — Medvednik — Sokolska planina, čime je završena druga faza borbi za oslobodjenje Srbije. Time je uspostavljen i jedinstven front NOVJ od Čačka na desnom krilu do Ljubovije na lijevom krilu u širini od oko 250 km. Na taj način na desnom krilu 1. armijske grupe se nalazila Operativna grupa divizija, u centru 1. proleterski, a na lijevom krilu 12. udarni korpus.

³⁷⁷ Misli se na napad jedinica Operativne grupe divizija pod komandom general-lajtnanta Peka Dapčevića na Užičku Požegu i Užice. Više o tome vid. u nap. 290.

³⁷⁸ Više o tome vid. na str. 170.

³⁷⁹ Ovo je odgovor maršala Tita na depešu Štaba 1. proleterskog korpusa od 17. septembra 1944. sljedeće sadržine: »Pošto je Lekić razbio četnike u vezi sa situacijom kod nas, da li je potrebno da Šestu diviziju uputimo ka Lekiću?« (A-VII, k. 28, reg. br. 7—5/3). Zatim je Štab 1. proleterskog korpusa, postupajući po ovom Titovom naređenju, obavijestio 18. septembra 1944. vrhovnog komandanta da je glavnina 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« orijentisana prema 12. udarnom korpusu NOVJ, izveštavajući ga pri tom da je 2. lička (proleterska) brigada još ranije upućena prema 12. korpusu.

³⁸⁰ Više o prebacivanju 11. NOU divizije 16/17. oktobra 1944. na odsjeku Čitluk — Zelinje vid. u nap. 399. i 400.

³⁸¹ Misli se na 11, 16. i 36. NOU diviziju.

³⁸² Postavile su se 1. i 6. proleterska divizija.

³⁸³ Više o prebacivanju preko Drine 11. NOU divizije na odsjeku Čitluk — Zelinje vid. u nap. 399. i 400.

³⁸⁴ Detaljnije o tom naređenju vid. na str. 176.

³⁸⁵ Ovo je odgovor vrhovnog komandanta na depešu Štaba 1. proleterskog korpusa NOVJ od 17. septembra 1944. o nemogućnosti uspostavljanja radio-veze s 12. udarnim korpusom. Veza se nije mogla uspostaviti i pored obostranih napora najvjerojatnije zbog nepostojanja razrađenog plana veze. Štab 1. proleterskog korpusa izvijestio je ponovo Vrhovni štab 24. septembra 1944. da radio-veza još nije uspostavljena, da je poslao pismeno naređenje i da je 25. septembra upućen Izviđački bataljon s naređenjem da se uspostavi radio-veza, što je posle toga i učinjeno.

³⁸⁶ Na ovo naređenje vrhovnog komandanta Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ odgovorio je 18. septembra 1944. da je još ranije upućena 2. lička (proleterska) brigada.

³⁸⁷ Više o upućivanju artiljerijskih oruđa i municije jedinicama 12. udarnog korpusa vid. u nap. 390.

³⁸⁸ S Operativnom grupom divizija uspostavljena je veza još 12. septembra 1944, dok je Štab 1. proleterskog korpusa izvijestio 18. septembra 1944. vrhovnog

komandanta da će se 19. septembra uspostaviti i lični kontakt s general-lajtnantom Pekom Dapčevićem.

³⁸⁹ U vezi s ovim Titovim naređenjem, Štab 1. proleterskog korpusa odgovorio je 18. septembra 1944. sljedeće: »Izvještaj o plenu u Valjevu i zarobljenicima još nemamo. Do sada znamo: zarobljenih Nemaca, ljotićevaca, nedićevaca i četnika oko 1500, od čega 5 nemačkih oficira. Ubijeno preko 400. Zaplenjeno 7 protivtenkovskih topova, 5 [teških] bacača, 2 kamiona pušaka i 15 automobila« (A-VII, k. 28, reg. br. 7—5/3). U borbama za Valjevo zarobljen je i Branko Mihailović, sin Draže Mihailovića, koji je potom stupio u 6. proletersku diviziju »Nikola Tesla«, dok je njegova sestra Gordana stupila u redove 21. NOU divizije.

³⁹⁰ Ovo naređenje vrhovni komandant je izdao zbog stalnih zahtjeva 12. udarnog korpusa da se popuni mauzer-municijom i da mu se uputi bar jedna artiljerijska baterija pošto je korpus imao samo po jedan minobacač na brigadu. Postupajući po Titovom naređenju, Štab 1. proleterskog korpusa izvijestio je 18. septembra 1944. da je sva zaplijenjena municija u Valjevu grčkog i italijanskog porekla i da je naređeno da se prikupi po jedinicama 1. i 6. proleterske divizije 15 000 mauzer-municije za 12. korpus, dok su istog dana upućena i dva brdska topa kal. 75 mm s 80 granata.

³⁹¹ Riječ je o Stefanu Mitroviću, političkom komesaru 12. udarnog korpusa NOVJ.

³⁹² Odnosi se na prikupljanje razbijenih dijelova četničke 4. grupe jurišnih korpusa i Majevičkog četničkog korpusa, čije su jedinice iz istočne Bosne prešle u zapadnu Srbiju. Četnici su 18. septembra ovladali rejonom Krupnja, potiskujući brojno slabiju 11. NOU diviziju, koja je u to vrijeme imala u svome sastavu tri brigade i prištapske dijelove s ukupno 2169 boraca. U ovoj broj nije uračunata Mačvanska brigada (kasnije početkom oktobra 1944. preimenovana u 32. srpsku brigadu), koja se tada nalazila u formiranju.

³⁹³ Upućena im je u pomoć 2. lička (proleterska) brigada (vid. nap. 386).

³⁹⁴ Više o prebacivanju 28. NOU divizije iz srednje u istočnu Bosnu vid. na str. 50. i 192.

³⁹⁵ Misli se na njen ulazak u sastav 12. udarnog korpusa u čijem je sastavu već bila 11. NOU divizija po prelasku iz istočne Bosne preko Drine u zapadnu Srbiju 16/17. septembra 1944.

³⁹⁶ Štab 3. udarnog korpusa NOVJ nije organizovao prihvata ove divizije na rijeci Bosni, već je veza uspostavljena kada je ova divizija izšla u širi rejon Tuzle.

³⁹⁷ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Štab 3. korpusa izvijestio je 17. septembra 1944. Vrhovni štab da 28. divizija »može preći [rijeku] Bosnu na prostoru Trebava — Modriča« (A-VII, k. reg. br. 1—8/I). Međutim, taj odsjek je bio relativno širok i neodređen, pa je Štab 28. NOU divizije sam izabrao mjesto prelaska, tako da je divizija bez borbe prešla rijeku Bosnu 20/21. septembra 1944. na odsjeku selo Bradići — selo Ulišnjak (sektor Zavidovići — Maglaj), što je znatno južnije od predloženog mjesta prelaska od Štaba 3. udarnog korpusa NOVJ.

³⁹⁸ Ovo je Titov odgovor na depešu Štaba 6. udarnog korpusa NOVJ od 17. septembra 1944. kojom je obaviješten da je za prebacivanje Poljaka iz Mađarske došao preko Zagreba Pjotr Mohart. Rečeno je da je s ovim navodno upoznata britanska vojna misija, pa su od Vrhovnog štaba tražena bliža objašnjenja.

³⁹⁹ Prebacivanje 11. NOU divizije iz istočne Bosne u zapadnu Srbiju izvršeno je 16/17. septembra na pomenutom odsjeku. Međutim, ova depeša (od 17. septembra) najvjerovatnije je kasnila jedan dan, ili je poslata neposredno poslije ponoći 17. septembra 1944. što se nije moglo utvrditi.

⁴⁰⁰ U vezi s ovim Titovim naređenjem Štab 12. udarnog korpusa izvijestio je 18. septembra 1944. da ne može izvršiti prihvata divizije, na pomenutom odsjeku zbog nedostatka municije kod jedinica. Divizija se u međuvremenu prebacila preko Drine bez borbe, pa je u svom nastupanju zauzela 18. septembra Krupanj. Ali nadmoćnije

četničke jedinice potisle su je iz ovoga mjesta 20. septembra, tako da je Štab 11. divizije zatražio pomoć od 12. korpusa. Nakon toga 11. divizija je sadejstvujući 16. diviziji 12. korpusa ponovo oslobodila Krupanj 21. septembra. O ovome je 12. udarni korpus obavijestio Vrhovni štab, te je taj dan obilježen kao dan prihvata divizije i njenog ulaska u sastav korpusa.

⁴⁰¹ Više o tom naređenju vid. na str. 170. i 171.

⁴⁰² Ovo je druga uzastopna depeša vrhovnog komandanta o prebacivanju 11. NOU divizije u zapadnu Srbiju koju je Vrhovni štab uputio u toku 17. septembra Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ. Više o tome vid. na str. 176.

⁴⁰³ Ovo je Titov odgovor na telegram koji mu je upućen s narodnog zbora u Medveđi održanog 12. septembra 1944.

⁴⁰⁴ Opširnije o direktivama vrhovnog komandanta u vezi s prijemom domobranskih i drugih kvislinških formacija u redove NOVJ govori se na str. 144.

⁴⁰⁵ Kada je primio ovu Titovu instrukciju Kardelj se nalazio u Sloveniji pripremajući se za povratak na Vis prema Titovom naređenju od 15. septembra 1944. Međutim, ovom najnovijom odlukom to naređenje je promijenjeno, pa je Kardelj otputovao u Hrvatsku, a zatim se, najvjerovatnije, vratio oko 25. septembra 1944. u Bazu NOVJ u Bariju, odakle je obavijestio Tita (koji se u to vrijeme nalazio u Krajevici) o situaciji u CK KP Hrvatske. U svome izvještaju od 30. septembra 1944. upućenom Titu Kardelj je detaljno objasnio Hebrangove greške u vezi s vjeronaukom, Telegrafskom agencijom Hrvatske (TAH), zatim njegovim separatističkim pogledima, nacionalnom mržnjom i autokratskim ponašanjem. Zbog toga je Kardelj predložio Titu da se Andrija Hebrang smijeni s položaja političkog sekretara CK KP Hrvatske, a da se na njegovo mjesto imenuje Vladimir Bakarić, član CK KPJ. Pored toga, Kardelj je predložio da se u novi Sekretarijat CK KP Hrvatske imenuju, pored Bakarića, Vicko Krstulović, Dušan Brkić Duško, Ivan Krajačić (ali tek pošto se s njim obave razgovori, jer je i on, po Kardeljevom mišljenju, bio pod Hebrangovim uticajem) i Marko Belinić. S ovim predlozima Tito se saglasio, pa je 5. oktobra naložio Edvardu Kardelju, Milovanu Đilasu i Vladimiru Bakariću da odu u Hrvatsku i izvrše organizacione promjene u CK KP Hrvatske.

⁴⁰⁶ Detaljnije o dolasku američkog pukovnika Roberta Mekdaula u štab Draže Mihailovića i njegovo učešće u razgovoru s njemačkim predstavnicima govori se u nap. 102.

⁴⁰⁷ Više o Pjotru Mohartu vid. u nap. 398.

⁴⁰⁸ Nije poznato kakav je izvještaj dostavio Štab 10. udarnog korpusa NOVJ. Međutim, Vrhovni štab je 10. oktobra 1944. naredio da se Mohart uputi Poljskom nacionalnom komitetu, a da Britanci o tome ne treba ništa da znaju. U vezi s tim Mohart je prebačen u Bazu NOVJ u Bariju, ali je 18. oktobra uspio da pobjegne s aerodroma.

⁴⁰⁹ Na ovo Titovo naređenje Štab 12. udarnog korpusa odgovorio je 20. septembra 1944. da je toga dana Štab korpusa sa 16. divizijom stigao u rejon Bele Crkve i da će se povezati s 11. divizijom, što je i učinjeno 21. septembra, kada su 11. i 16. divizija oslobodile Krupanj. Više o tome vid. u nap. 400.

⁴¹⁰ Ovo je bila Titova intervencija na obavještenje Štaba 12. udarnog korpusa NOVJ da su im sovjetski avioni bacili municiju za italijansko naoružanje kojim korpus ne raspolaže. Ovo se dogodilo u vrijeme kada je 12. korpus vodio žestoke borbe protiv četnika, kada je oskudijevao u municiji kojom ga je djelimično snabdijevao 1. proleterski korpus iz svojih skromnih rezervi. Odgovarajući na ovo Titovo naređenje, Štab Baze NOVJ u Bariju u svojoj depeši od 19. septembra 1944. Vrhovnom štabu NOV i POJ naveo je sljedeće: »Ruski avioni bacili Lekiću 254 talijanske puške i odgovarajuću municiju. Nije bilo sabotaze« (A-VII, k. 2125, reg. br. 1-75/10). Inače, šest sovjetskih aviona je letjelo 19. septembra 1944. s municijom, ali su se vratili neobavljena posla, pošto Štab 12. korpusa nije izvjestio ni sovjetsku vojnu misiju ni Bazu NOVJ u Bariju, o promjeni mjesta prihvata ratnog materijala.

⁴¹¹ Riječ je o kapetanu Eugenu Šoštariću, koji je najavio svoj dolazak na Vis radi razgovora o prelasku Kraljevske jugoslovenske mornarice u sastav Mornarice NOVJ u skladu sa sporazumom Tito — Šubašić. Tito je u međuvremenu otputovao 19. septembra 1944. za Sovjetski Savez, pa kada je Šoštarić došao na razgovore Vrhovni štab je 1. oktobra izvijestio Tita (koji se po povratku iz Moskve tada nalazio u Krajovi) da je kapetan korvete Šoštarić oficir Kraljevske jugoslovenske ratne mornarice i Šubašićev oficir za vezu s Vrhovnim štabom.

⁴¹² Stojan Gavrilović je bio pomoćnik ministra spoljnih poslova kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu.

⁴¹³ Ivan Kern je bio kapetan bojnog broda Kraljevske jugoslovenske ratne mornarice, a vršio je dužnost njenog komandanta.

⁴¹⁴ Pošto je Tito u međuvremenu otputovao 19. septembra u SSSR, Vrhovni štab ga je obavijestio 30. septembra 1944. po njegovom povratku u Krajovu da je Velebit javio da je bio u britanskom Admiralitetu i da je stekao uvjerenje »da od Engleza nećemo dobiti nijedan brod« (A-VII, k. 26, reg. br. 13-3/13).

⁴¹⁵ Tito je vodio razgovore sa Stojanom Gavrilovićem oko 10. septembra na Visu o pitanju razmeštaja jugoslovenskog osoblja u diplomatskim predstavništvima u inostranstvu shodno sporazumu Tito — Šubašić o uklanjanju iz diplomatske službe svih lica neprijateljski raspoloženih prema NOP-u uključujući i ambasadore.

⁴¹⁶ Vrhovni komandant NOV i POJ donio je ovu odluku poslije obavještenja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 17. septembra 1944. o snagama koje bi mogle biti angažovane u napadu na Zagreb (vid. nap. 358).

⁴¹⁷ Ovo je odgovor na depešu Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 18. septembra 1944. u kojoj je rečeno da pet predstavnika Otečestvenog fronta Bugarske traže hitno, preko 22. udarne divizije, da idu avionom k Titu, pa je u vezi s tim Glavni štab Srbije molio Titov stav.

⁴¹⁸ Kasnije je naredeno da se upute u Krajovu, gdje se tada nalazio Tito po povratku iz SSSR-a.

⁴¹⁹ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, Štab 1. armijske grupe odlučio je 21. septembra 1944. da lijevim krilom nastavi prodor kroz zapadnu Srbiju, a desnim na Kosmaj i potom da težište operacija prenese k Beogradu. U vezi s ovim zadatak 12. udarnog korpusa (11. i 16. divizije) bio je da prodire preko planina Iverka i Cera u Mačvu, Pocerinu i Posavinu s ciljem da se oslobode Koviljača i Loznica, dok je glavnina 1. armijske grupe imala zadatak da se učvrsti na svojim pozicijama na liniji Valjevo — Lazarevac — Gornji Milanovac — Arandelovac u gotovosti za nastupanje prema Beogradu. Dvanaesti korpus je u duhu postavljenih zadataka orijentisao 16. diviziju prema Loznici i Koviljači (ova mjesta su oslobođena 23/24. septembra), 11. diviziju usmjerio je prema Iverku radi obezbjeđenja napada 16. divizije u pravcu Loznice, a 36. diviziju prema Šapcu.

⁴²⁰ Više o prebacivanju 28. NOU divizije iz srednje u istočnu Bosnu 20/21. septembra 1944. vid. u nap. 397.

⁴²¹ Više o prebacivanju 28. NOU divizije iz istočne Bosne u zapadnu Srbiju u sastav 12. udarnog korpusa NOVJ vid. u nap. 517.

⁴²² To mjesto oslobođeno je 26. septembra poslije višednevnih borbi jedinica 12. korpusa protiv četnika, belogardijaca i njemačkih policijskih jedinica.

⁴²³ Loznicu i Koviljaču oslobodile su jedinice 12. korpusa 24. septembra.

⁴²⁴ Oslobođena je 22. septembra 1944.

⁴²⁵ S divizijom je uspostavljena neposredna veza 21. septembra 1944, kada je ušla u sastav 12. korpusa.

⁴²⁶ Više o ulasku 12. korpusa u sastav 1. armijske grupe vid. u nap. 307.

⁴²⁷ Ovo odobrenje Tito je dao na predlog Štaba 12. udarnog korpusa NOVJ od 16. septembra 1944. da se za načelnika Štaba korpusa postavi potpukovnik Pe-

riša Grujić, dotadašnji načelnik Štaba 16. divizije, umjesto potpukovnika Milete Đukića koji je kao načelnik Štaba korpusa poginuo 14. septembra 1944. u borbi protiv četnika na planini Medvedniku.

⁴²⁸ Više o tom prebacivanju 28. divizije vid. u nap. 397.

⁴²⁹ Ovo je Titov pozdravni telegram koji je emitovala Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« 19. septembra 1944. Najvjerovatnije je to Titov odgovor na depešu upućenu s jednog od zborova ratnih invalida NOVJ drvarskog okruga, ali taj telegram nismo uspjeli da pronađemo.

⁴³⁰ Ovo obavještenje poslao je Tito iz Krajove na putu za SSSR, gdje je od 21. do 28. septembra vodio razgovore s predstavnicima sovjetske vlade i sovjetske Vrhovne komande o pomoći Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije i učešću sovjetskih jedinica u borbama za oslobodenje dijela Srbije s Beogradom.

⁴³¹ S Titom su pošli s Visa radio-telegrafisti s radio-stanicom i šifrant Branka Savić. Oni su ostali u Krajovi, dok je Tito produžio za Moskvu. Radio-stanica u Krajovi nazivana je »Radio-stanicom broj 2« i ona se nalazila u Titovom odsustvu samo na prijemu. Na taj način su primana najvažnija obavještenja od Vrhovnog štaba da bi Tito bio u toku operativne situacije po povratku iz Moskve u Krajovu. O toj vezi vid. i nap. 510.

⁴³² Misli se na sovjetske finansijske i ekonomske eksperte s kojima je Tito vodio razgovore u Krajovi 19. i 20. septembra 1944. prije svog odlaska u Moskvu.

⁴³³ Bilo je predviđeno da se štampaju bonovi kao platežno sredstvo po federalnim jedinicama, radi čega je, na primjer, Pavle Gregorić trebalo da donese nacрте bona za federalnu Hrvatsku prema depeši Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 24. septembra 1944. Međutim, najvjerovatnije poslije razgovora maršala Tita sa sovjetskim ekspertima, odustalo se i od štampanja jedinstvenih bonova, pa je dinar kao platežno sredstvo Demokratske federativne Jugoslavije kovan i štampan u SSSR-u po nacrtima Antuna Augustinčića.

⁴³⁴ Misli se na kraljevsku jugoslovensku vladu u izbjeglištvu na čelu s dr Ivanom Šubašićem.

⁴³⁵ Riječ je o Londonu, gdje je bilo sjedište Vojne misije NOVJ; načelnik misije bio je general-major Vladimir Velebit.

⁴³⁶ Misli se na Ivana Milutinovića, člana Vrhovnog štaba NOV i POJ, člana CK KPJ i povjerenika u NKOJ-u.

⁴³⁷ Bakić je tada bio na dužnosti sekretara Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ-a).

⁴³⁸ Najvjerovatnije je da se to odnosi na uže obezbjeđenje Vrhovnog štaba i NKOJ-a. Prema izvještaju Vrhovnog štaba od 2. oktobra upućenom maršalu Titu, Ivan Milutinović, Mitar Bakić i eskadronci nalazili su se u Bariju, jer avion nije mogao da poleti zbog vremenskih nepogoda. Tako je iz Barija u Krajovu Milutinović otputovao 4. oktobra, a Bakić sa eskadroncima 5. oktobra 1944.

⁴³⁹ Fašistička Italija je kapitulirala 8. septembra 1943.

⁴⁴⁰ Misli se na povlačenje njemačke Grupe armija »E« iz Grčke.

⁴⁴¹ Grupa armija »E« brojala je oko 350 000 vojnika ne računajući policijske jedinice. Prve njene jedinice su počele da se povlače krajem avgusta 1944. Više o toj grupi vid. u nap. 19. i 233.

⁴⁴² Na prostoru Temišvara i Arada nalazile su se trupe 2. ukrajinskog fronta Crvene armije.

⁴⁴³ Misli se na pristalice mađarskog regenta i fašiste admirala Mikloša Hortija koji je u ovo vrijeme pokušavao da stupi u vezu sa Saveznicima sa Zapada i istupi iz rata. Međutim, Horti je da bi spasao režim 15. oktobra 1944. proklamovao primirje sa Saveznicima, ali su ga Nijemci internirali 16. oktobra i istog dana Ferencu Salašiju, vođi fašističke organizacije »Strelastih krstova«, povjerili obrazovanje nove mađarske vlade, koja je ostala vjerna nacističkoj Njemačkoj do kraja rata.

⁴⁴⁴ Taj termin su upotrebljavali fašisti za »novi poredak« u porobljenoj Evropi na čelu s nacističkom Njemačkom i fašističkom Italijom. Pri tom se misli na Rumuniju, koja je istupila iz rata 24. avgusta 1944, Finsku, koja je 4. septembra prekinula sve diplomatske odnose s Trećim Rajhom i zatražila primirje, i na Bugarsku, koja je istupila iz rata na strani Trojnog pakta 9. septembra 1944, kada je prodorom Crvene armije u Bugarsku omogućeno uspostavljanje otečestvenofrontovske vlade Bugarske.

⁴⁴⁵ Ta razaranja su izvršena na prvom mjestu za vrijeme operacije »Nedjelje pacova« odnosno rušenja komunikacija u Jugoslaviji od 1. do 8. septembra 1944. O tome vid. nap. 11.

⁴⁴⁶ Misli se prije svega na shvatanje Čerčila i njemu bliskih krugova da Srbija nije uz narodnooslobodilački pokret, već uz četnike Draže Mihailovića. Ovo je Čerčil isticao i na sastanku s Titom u Kazerti 12. i 13. avgusta 1944. U vrijeme kada je Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« emitovala ovaj izvještaj u Srbiji su se nalazili i šefovi britanske (brigadir Maklin) i američke vojne misije (pukovnik Hantington).

⁴⁴⁷ Početkom septembra 1944. u Srbiji su formirana dva korpusa: 13. i 14. udarni korpus NOVJ (vid. nap. 66), dok su jedinice 1. armijske grupe udvostručile svoje brojno stanje potpunom mladim borcima iz Srbije, koji su se najvećim dijelom dobrovoljno javljali u jedinice NOVJ.

⁴⁴⁸ Ovu Titovu poruku emitovala je Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« 24. septembra 1944. za vrijeme njegovog boravka u Moskvi. Ovo je skraćena verzija Titovog odgovora na poruku Kimona Georgijeva, predsjednika otečestvenofrontovske vlade Bugarske, od 13. septembra 1944. (Vid. nap. 302.)

⁴⁴⁹ Ova naredba Vrhovnog štaba napisana je na osnovu odluke vrhovnog komandanta prije njegovog odlaska u SSSR 19. septembra 1944. General-lajtnant Kosta Nađ i pukovnik Vladimir Popović trebalo je da se, po Titovom naređenju od 4. septembra 1944, jave u Vrhovni štab radi prijema novih zadataka i određivanja na nove dužnosti. Međutim, zbog nepogodnih aerodroma i situacije u istočnoj Bosni, komandant i politički komesar 3. udarnog korpusa odletjeli su s aerodroma kod sela Osmaka u Vrhovni štab tek 21. septembra 1944, kada se Tito već nalazio u Moskvi. Zbog toga su zadatke primili u Vrhovnom štabu, pa je tada i ova naredba napisana po Titovom naređenju, kao i naredba o postavljenju general-majora Popovića za komandanta 3. udarnog korpusa NOVJ (vid. str. 201).

⁴⁵⁰ Više o ovoj reorganizaciji vid. u nap. 89, 91. i 196.

⁴⁵¹ Ova naredba o postavljenjima komandanata 27. i 38. udarne divizije napisana je po Titovom naređenju za vrijeme njegovog boravka u Moskvi.

⁴⁵² Taj poklon Tito je primio za vrijeme svog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944.

⁴⁵³ Tito je postigao sporazum sa sovjetskom Vrhovnom komandom o ulasku trupa Crvene armije u Jugoslaviju za vrijeme svog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944. Tom prilikom u razgovorima koje je vodio s predstavnicima sovjetske vlade i Vrhovne komande postignut je sporazum i o ukazivanju pomoći Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije u ratnom materijalu i isporuci 50 000 tona žita kao pomoći jugoslovenskim narodima s obzirom na to da je nekim oslobođenim krajevima zemlje prijetila glad zbog nestašice hrane. Prema sporazumu trebalo je do kraja godine da se NOVJ isporuči 96 515 pušaka, 20 528 pištolja, 68 423 laka i teška mitraljeza, 3797 protivtenkovskih pušaka, 712 protivavionskih mitraljeza, 3364 minobacača raznih kalibara, 170 protivavionskih i 895 artiljerijskih oruđa raznih kalibara, 1329 radio-stanica, 491 borbeni avion (jurišni i lovački), 7 evakuacijskih i 4 hirurške bolnice i drugi materijal kojim je trebalo da se kompletira dvanaest pješadijskih divizija punog ratnog brojnog stanja (oko 10 000 boraca) i dvije vazduhoplovne divizije. Najveći dio materijala primljen je poslije beogradske operacije i poslužio je za preoružanje 1. proletarskog i 12. udarnog korpusa, odnosno od 1. januara 1945 — 1. i 3. armije NOVJ i većeg dijela 2. armije NOVJ, kao i nekih drugih jedinica.

U Moskvi, a potom u Krajuvi 5. oktobra, razrađeni su detalji o učešću jedinica 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije u borbama za oslobođenje dijela Srbije i Vojvodine.

⁴⁵⁴ Odnosi se na Titov povratak iz Moskve, gdje se nalazio od 21. do 28. septembra 1944.

⁴⁵⁵ Više o tom naređenju vid. na str. 194.

⁴⁵⁶ Prvobitna kombinacija bila je da se Vrhovni štab, NKOJ i AVNOJ presele u Piroć. Od toga se odustalo zbog prisustva jakih neprijateljskih snaga na tom području, pa su se Vrhovni štab, AVNOJ i Nacionalni komitet prebacili 15/16. oktobra 1944. u Valjevo. O ovome je Tito izviješten 16. oktobra 1944.

⁴⁵⁷ Posljednji ešeloni Vrhovnog štaba NOV i POJ na čelu s načelnikom general-lajtnantom Arsom Jovanovićem prebacio se u Valjevo 17. oktobra 1944, kada su se spustili na aerodrom Dince, 12 km od tog mjesta prema Beogradu.

⁴⁵⁸ Ovu odluku je donio Vrhovni komandant na osnovu obavještenja Vrhovnog štaba NOV i POJ o interesovanju savezničkih vojnih misija (britanske i američke) za duže odsustvovanje maršala Tita s Visa, što se čuvalo u najvećoj tajnosti. Kada su Saveznici saznali za razloge Titovog odsustva, poslije objavljivanja saopštenja TASS-a, Vrhovni štab je istog dana kada je primio ovo Titovo naređenje obavijestio vrhovnog komandanta NOV i POJ depešom sljedeće sadržine: »Sav[eznički] krugovi pogođeni sporazumom o ulasku Crvene armije u Jugoslaviju. Kažu da su Rusi genijalno izigrali dogovor na Teheranskoj konferenciji o neuplitanju u naša pitanja. Sav[eznicima] je sada teško postaviti slična pitanja NKOJ, jer se boje da bi ih ovaj odbio budući da ima dosta argumenata za to i da bi to značilo unekoliko i njegovo priznanje« (A-VII, k. 26, reg. br. 13-1/13).

⁴⁵⁹ Ovo naređenje vrhovnog komandanta za slanje Mitra Bakića u Krajuvu nije moglo da bude odmah realizovano zbog loših vremenskih uslova, pa je Bakić pošao iz Barija, tek u noći 5. oktobra 1944.

⁴⁶⁰ Prema depeši Vrhovnog štaba NOV i POJ, ordenje je ponio sa sobom potpukovnik Egić 8. oktobra 1944.

⁴⁶¹ Tražene starješine nisu mogle biti odmah upućene u Krajuvu zbog toga što je u to vrijeme u Bariju bila velika frekvencija slanja ljudstva na školovanje u SSSR-u, prebacivanje Vrhovnog štaba, NKOJ-a i AVNOJ-a za Valjevo itd., tako da Saveznici nisu mogli da odvoje potrebne transportne avione. Tako je Vrhovni štab NOV i POJ izvjestio 10. oktobra 1944. maršala Tita da »Pajević sa 40 artiljeraca još čeka u Bariju« (A-VII, k. 26, reg. br. 13-9/13).

⁴⁶² Školski divizion služio je za obuku artiljeraca.

⁴⁶³ Misli se na Artiljerijsko odjeljenje Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁴⁶⁴ Ušao je u sastav Artiljerijske grupe 8. korpusa NOVJ.

⁴⁶⁵ Prema depeši Vrhovnog štaba od 2. oktobra 1944, u Bariju se nalazilo 20 artiljeraca s Ivanom Milutinovićem, gdje su čekali poletanje pod povoljnim vremenskim uslovima, dok je Štab Baze NOVJ u Bariju izvjestio 6. oktobra da su Milutinović i 42 artiljerca poletjeli iz baze s dva sovjetska aviona u noći 5/6. oktobra 1944.

⁴⁶⁶ Više o količini i vrstama primljenog ratnog materijala za potrebe 12 divizija vid. u nap. 453.

⁴⁶⁷ Broj divizija nije smanjen zbog velikog priliva boraca u redove NOVJ, a naročito u Srbiji odnosno na operativnim područjima glavnih štabova Srbije i Vojvodine, kao i u Makedoniji. Tako je samo u septembru 1944. formirano novih 6 divizija (42, 48, 49. i 50. makedonska i 45. i 46. srpska divizija), a u oktobru još četiri nove divizije (47. srpska, 51. makedonska, Kumanovska divizija i 51. vojvodanska).

⁴⁶⁸ Prema postignutom sporazumu, Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije stavljen je na raspolaganje 491 avion, pa je, u vezi s tim, 16. oktobra 1944. u Beloj Crkvi potpisan ugovor između vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita i komandanta 3. ukrajinskog fronta maršala Fjodora Ivanovića Tolbuhina o predaji

borbenih aparata i tehničkih sredstava 10. gardijske jurišne i 236. lovačke vazduhoplovne divizije Crvene armije Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije. Međutim, NOVJ u to vrijeme nije imala dovoljno avijatičara, pa je prema postignutim sporazumima veći broj omladinaca upućen na školovanje u SSSR, dok se dio ljudstva obučavao u zemlji iz redova pripadnika bivše jugoslovenske vojske koji su se nalazili u NOVJ, ili su upućeni na školovanje po razrezima Vrhovnog štaba. To ljudstvo se osposobljavalo u sastavu Vazduhoplovne grupe »Vitruk« nazvane po njenom komandantu general-majoru Andreji Nikiforoviču Vitruku. Da bi se letačko osoblje što prije osposobilo, pri štabovima divizija i pukova sovjetske 10. i 236. aviodivizije obrazovani su paralelni štabovi jugoslovenske 42. odnosno 11. vazduhoplovne divizije, dok najzad aprila 1945. avijacija nije potpuno prešla u ruke već obučenog kadra vazduhoplovstva Jugoslovenske armije.

⁴⁶⁹ Ovo saopštenje Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« izdala je uz saglasnost maršala Tita za vrijeme njegovog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944.

Administracija Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu (Unra) imala je svoje sjedište u Vašingtonu na čelu s Centralnim odborom. Do septembra 1944. nije uopšte razmatrala pitanje ukazivanja pomoći Jugoslaviji zbog neekspeditivnosti organa kraljevske jugoslovenske vlade pri ovoj organizaciji. NKOJ je 16. aprila 1944. uputio apel Unri za ukazivanje pomoći u ishrani i zdravstvenoj zaštiti narodima Jugoslavije. Centralni odbor je izrazio spremnost da pruži pomoć, ali pod uslovom da predlog o jugoslovenskim potrebama dostavi Šubašićeva vlada. Međutim, vlada dr Ivana Šubašića, zbog nepoznavanja prilika u zemlji, nije bila sposobna da sastavi odgovarajući plan, pa je NKOJ 7. septembra obnovio svoj zahtjev za dodjeljivanje pomoći. U vezi s tim, Centralni odbor Unre ovlastio je Američku počasnu legiju (American Legion of Merit — ALM) da u ime Odbora riješi pitanje dotura pomoći narodima Jugoslavije. U tom cilju su od 17. do 26. septembra vođeni razgovori u Bariju između predstavnika NOP-a, ALM i Unre. Na tim razgovorima predstavnici ALM i Unre pregovarali su s pozicija Balkanskog sporazuma sklopljenog u aprilu 1944. između savezničke Komande Sredozemlja i Unre, kojim je pitanje raspodjele pomoći bilo u rukama Unre i ALM, što je predstavljalo miješanje u unutrašnje poslove zemalja-korisnica (Jugoslavije, Grčke i Albanije). Naravno da predstavnici NOP-a nisu mogli da prihvate te uslove, zbog čega je »Slobodna Jugoslavija« i prenijela ovo zvanično saopštenje NKOJ-a, pa je ovaj problem djelimično riješen u januaru, a definitivno u martu 1945.

⁴⁷⁰ Zbog loših vremenskih uslova i neupotrebljivosti aerodroma u Bariju, prva grupa od 40 avijatičara upućena je u Krajuvu 10. oktobra 1944.

⁴⁷¹ Više o upućivanju artiljeraca vid. u nap. 461.

⁴⁷² Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vrhovni štab NOV i POJ dostavio je 1. oktobra 1944. depešu sljedeće sadržine: »Iz Londona pre 8 dana stigla direktiva PWB-u da forsiraju u štampi vesti o akcijama brit[anskih] trupa na dalmatinskim ostrvima« (A-VII, k. 26, reg. br. 13-1/13).

⁴⁷³ Ovo je Titov odgovor na pitanje Vrhovnog štaba koje bi mjesto bilo pogodno za održavanje Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije. CK KPJ za vrijeme Titovog odsustva primao je redovne informacije od strane PK KPJ za Srbiju u vezi priprema za održavanje Skupštine. Jednu takvu informaciju primio je i 24. septembra 1944. Tada je PK KPJ za Srbiju izvijestio da se iz Srbije mogu za deset dana poslati delegati za održavanje Prvog zasijedanja ASNOS-a i zamolio je za mišljenje o mjestu njegovog održavanja, pa je u vezi s tim i upućena navedena depeša Titu u Krajuvu.

⁴⁷⁴ Tada je dr Ivan Ribar bio predsjednik Prezidijuma AVNOJ-a.

⁴⁷⁵ Vladislav Ribnikar se tada nalazio na dužnosti potpredsjednika i povjerenika za informacije NKOJ-a.

⁴⁷⁶ Zečević u to vrijeme je bio povjerenik za unutrašnje poslove NKOJ-a.

⁴⁷⁷ Održavanje ASNOS-a odlagano je više puta, dok konačno nije zakazano za 9. novembar 1944. u oslobođenom Beogradu.

⁴⁷⁸ Pošto je održavanje Skupštine odloženo, Ranković nije otišao k Titu u Krajevu. Međutim, Tito je kasnije naredio da mu se Ranković javi u Krajevu odnosno u Vršac, ali Rankoviću to nije pošlo za rukom zbog nastale situacije u rejonu Beograda poslije opkoljavanja njemačke Korpusne grupe »Fon Štetner«, dok je Žujović uspio da se prebaci preko Dunava 21. oktobra i ode u Vršac, gdje se Tito nalazio od 15. oktobra po prelasku iz Krajeve.

⁴⁷⁹ Misli se na slanje depeša u Krajevu, gdje se tada nalazio Tito po povratku iz Moskve 28. septembra 1944. (vid. nap. 431).

⁴⁸⁰ Naređenje za napad na Beograd Tito je izdao 13. oktobra 1944.

⁴⁸¹ Više o pomoći koju je NOVJ dobila od Sovjetskog Saveza vid. u nap. 453.

⁴⁸² Aerodrom je bio osposobljen u selu Divcima kod Valjeva, ali do odlaska Peka Dapčevića k Titu nije došlo zbog razvoja beogradske operacije. Oni su se sreli po Titovom dolasku u Beograd 25. oktobra 1944.

⁴⁸³ Vid. nap. 417.

⁴⁸⁴ To je Titov odgovor na depešu Vrhovnog štaba od 30. septembra 1944. kojom je obaviješten da su jedinice Glavnog štaba NOV i PO Makedonije razoružale kod Prilepa dva bugarska puka koji nisu hteli da se bore protiv njemačkog okupatora, da Glavni štab Makedonije »traži stav prema Bugarima« i da Vrhovnom štabu »nije jasno da li su bugarske jedinice dobile zadatak da sadejstvuju Crvenoj armiji« (A-VII, k. 26, reg. br. 13-1/13).

⁴⁸⁵ Ovo je Titov odgovor na depešu Edvarda Kardelja poslatu preko Barija 28. septembra 1944. kojom je on obavijestio da Britanci ne šalju oružje Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, da bi trebalo da se pošalje 10 000 pušaka, 1000 mitraljeza i drugog materijala pošto je u Sloveniji mobilisano 20 000 ljudi koji su bez oružja i municije. Zbog nedostatka oružja Kardelj je intervenisao i 9. septembra 1944. došavši s Visa u Sloveniju. Sada je to ponovio po povratku iz Slovenije u Bazu NOVJ u Bariju.

⁴⁸⁶ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vrhovni štab NOV i POJ uputio je u njegovo ime naređenje 3. oktobra 1944. Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ kojim je posebno skrenuo pažnju na držanje sektora Rudo — Priboj — Prijepolje — Pljevlja stavljajući to u zadatak 37. udarnoj diviziji. Istovremeno je naređeno da se očisti prostor Čajniče — Goražde — Jahorina.

⁴⁸⁷ Ovaj stav Tito je zauzeo na depešu Vrhovnog štaba NOV i POJ od 28. septembra 1944. kojom je obaviješten da je major Rid iz Samostalne američke vojne misije izrazio želju da se aerodrom kod Banjaluke (tj. aerodrom u Zalužanima koji su jedinice 5. udarnog korpusa NOVJ osvojile 18. septembra 1944) pretvori u američku bazu.

⁴⁸⁸ Inž. Nikola Petrović ostao je u Bukureštu samo desetak dana, jer ga je Tito pozvao da mu se javi u Krajevu zbog potreba rada u Vojvodini.

⁴⁸⁹ To je Titov stav u vezi s izvještajem Vrhovnog štaba od 25. i 30. septembra 1944. o iskrcavanju britanske 2. divizije specijalnih službi (Spetial Service — SS) 25/26. septembra 1944. kod Santa Karantija u Albaniji bez odobrenja vojno-političkog rukovodstva nove Albanije, kao i o prikupljanju četnika u Crnoj Gori i Hercegovini radi prodora k Dubrovniku i Crnogorskom primorju, gdje se, navodno, očekivalo iskrcavanje savezničkih trupa. Te depeše Vrhovni štab je uputio u Moskvu odnosno u Krajevu na osnovu podataka koje je Vrhovni štab primio od šefa Vojne misije NOVJ u Albaniji pukovnika Velimira Stojnića od 24. i 29. septembra 1944. Potom je Vrhovni štab redovno obavještavao Tita o toj savezničkoj provokaciji na albanskoj teritoriji, koja se završila 14. oktobra 1944. zauzimanjem Santa Karantija od strane navedene britanske jedinice kojom je komandovao general Čerčil i jedinica Narodno-oslobodilačke vojske Albanije. Prisustvo britanskih trupa na tome području iskoristili su mnogi reakcionarni elementi da pobegnu iz Albanije u Italiju.

⁴⁹⁰ Vrhovni štab NOV i POJ postupio je samoinicijativno 27. septembra 1944. ne čekajući Titove instrukcije u vezi s iskrcavanjem Saveznika kod Santa Karantija, pa je izdao potrebne direktive štabovima 2. i 8. korpusa i Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

⁴⁹¹ Ovaj zahtev Tito je uputio na temelju depeše Aleksandra Rankovića od 24. septembra 1944. da je Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« donijela vijest da je AVNOJ usvojio odluku o uvođenju vjeronauke u škole kao obaveznog predmeta i da bi to trebalo demantovati. Ranković je zatim, na osnovu ove Titove instrukcije, uputio telegram Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi 1. oktobra 1944. zahtijevajući da Moša Pijade ispita cio slučaj. Pijade je odgovorio 3. oktobra da je tu odluku Veljko Vlahović preuzeo iz »Vjesnika« kao rješenje ZAVNOH-a, a ne AVNOJ-a, i da je tu vijest onda prenijela »Slobodna Jugoslavija«.

⁴⁹² Ovo je Titov odgovor na depešu Vrhovnog štaba od 2. oktobra 1944. o pozivu na razgovore koji su uputili bugarski predstavnici 29. septembra 1944. Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, što je odbijeno dok se ne dobije saglasnost vrhovnog komandanta NOV i POJ. Kasnije, 6. oktobra, Vrhovni štab je obavijestio Tita: »Prvog o. m. došao je u G[lavni] š[tab] Makedonije jedan član CK Bugarske [radničke partije] i pozvao ih u Sofiju na konferenciju s maršalom Tolbuhinom. Naši su odbili poziv s motivacijom da nemaju odobrenje Tita. Tada im je ovaj član saopštio da je Tolbuhin obavijestio Tita i da zbog hitnosti ne treba čekati odobrenje. Naši su pošli u Sofiju, ali se tamo pokazalo da ih Tolbuhin uopšte nije zvao. Dakle, CK ih je prevario da bi ih doveo u Sofiju na pregovore s njima. Naši su odbili svake pregovore i uputili ih na tebe. Odobrili smo ova postupak naših drugova« (A-VII, k. 26, reg. br. 13-6/13).

⁴⁹³ Više o toj delegaciji vid. u nap. 417.

⁴⁹⁴ Takav stav Tito je zauzeo na osnovu informacije Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 26. septembra 1944. da Randolph Čerčil (sin premijera Vinstona Čerčila), šef britanske vojne misije pri Glavnom štabu Hrvatske, održava veze s jednim od reakcionarnih prvaka HSS-a inž. Augustom Košutićem, da se sastaje i s drugima, da mu je na to skrenuta pažnja i da je on odgovorio da ga kao člana britanske vojne misije interesuju i druge stvari o političkoj situaciji. U to vrijeme Košutić se nalazio na oslobođenoj teritoriji, harangirao protiv NOP-a, obezbjeđivao rasturanje letaka od strane HSS-a, pisao dr Ivanu Šubašiću, razvijao tezu o Hrvatskoj kao seljačko-buržoaskoj državi, vodio razgovore s ustašama i održavao kontakte s Randolphom Čerčilom. Svi pokušaji da se Košutić pridobije za Jedinsteni narodno-oslobodilački front od strane CK KP Hrvatske ostali su neuspješni, jer je Košutić pokazao krajnju odbojnost prema NOP-u i pored toga što se priličan broj viđenih ljudi iz HSS-a priključio narodnooslobodilačkom pokretu, pa je u vezi s tim i ovakav stav zauzeo maršal Tito.

⁴⁹⁵ Ovako je Tito odgovorio na depešu Vrhovnog štaba NOV i POJ od 2. oktobra 1944. kojom je obaviješten da je Sreten Žujović Crni predložio da se Skupština održi u zapadnoj Srbiji i da je zakazana za 10. oktobar. Međutim, zbog izmijenjene vojne situacije u Srbiji, Tito je 6. oktobra odložio održavanje skupštine, pa je ona održana od 9. do 12. novembra u oslobođenom Beogradu.

⁴⁹⁶ Rudolf Bičanić je u to vrijeme, u sporazumu s NKOJ-em, bio jugoslovenski delegat u vrhovnom tijelu Unre umjesto dotadašnjeg delegata i ambasadora u Vašingtonu Konstantina Fotića, koji je zbog svog reakcionarnog i krajnje neprijateljskog stava prema NOP-u bio povučen sa svih funkcija.

⁴⁹⁷ Opširnije o Titovom odbijanju pomoći Unre govori se na str. 211.

⁴⁹⁸ Misli se na državno-političko rukovodstvo SSSR-a.

⁴⁹⁹ Kardelj je o tome obavijestio Šubašića, dok je Titu poslao 5. oktobra 1944. depešu sljedeće sadržine: »Pregovori s ALM još nisu otpočeli. Pošto je to i Unra, ja sam tražio od delegata da se pridržavaju stava, koji je objavila »Slobodna Jugoslavija«. Vukosavljević [Sreten] i Kovačić [Leo] doći će kod nas na razgovor« (A-VII,

k. 26, reg. br. 13-5/13). Malo kasnije, 11. oktobra 1944, Šubašić je obavijestio Tita da je gledanje kraljevske jugoslovenske vlade na ponudu Unre istovjetno s gledanjem NKOJ-a, da su poslate instrukcije Bičaniću i da je glavni problem u tome što su štokovi u vojničkim rukama, a što je u vezi s Balkanskim sporazumom praktično značilo uplitanje u unutrašnje poslove zemlje.

⁵⁰⁰ Vrhovni štab NOV i POJ obavijestio je 5. oktobra 1944. da je general-major Mitar Vujović, načelnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba, otputovao u Krajevu s dva pomoćnika.

⁵⁰¹ Nije bio u pitanju admiral, već kapetan korvete Montgomeri. Podatak o dolasku admirala dostavio je Vrhovni štab svojom depešom od 1. oktobra 1944. maršalu Titu na osnovu primljenih informacija od general-majora Vladimira Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu.

⁵⁰² Riječ je o kapetanu korvete Eugenu Šošariću.

⁵⁰³ Pregovori su vođeni 5. i 6. oktobra 1944, o čemu je Vrhovni štab izvještavao maršala Tita, koji se u to vrijeme nalazio u Krajevici. Međutim, oni nisu dali nikakve rezultate, pošto je delegacija jugoslovenske kraljevske vlade pokušala da izigra sporazum koji je postignut između maršala Tita, Čerčila i dr Šubašića u Kazerti. Zbog tako zauzetih stavova jugoslovenske kraljevske delegacije i britanskog predstavnika, maršal Tito je odlučno intervenisao 6. oktobra 1944. zahtijevajući da Kraljevska jugoslovenska ratna mornarica uđe u sastav Mornarice NOVJ odnosno da se stavi pod njenu operativnu komandu. Međutim, s predajom ratnih plovniha objekata se otezalo do završetka rata. Djelimičan sporazum postignut je 23. marta 1945, a definitivno rješenje problema mornarice postignuto je tek 26. avgusta iste godine.

⁵⁰⁴ Odnosi se na sporazum Tito — Šubašić od 16. juna 1944, kada su postavljene i ugovorene osnovne modalitete za prelazak Kraljevske jugoslovenske ratne mornarice u sastav Mornarice NOVJ o čemu je bilo riječi i u razgovorima Tito — Čerčil i Tito — Šubašić u Kazerti 12. i 13. avgusta 1944.

⁵⁰⁵ Misli se na zadatke koje je Tito postavio prije svog odlaska 19. septembra 1944. u SSSR. U vezi s tim Titovim instrukcijama vodila je i navedene razgovore delegacija NOVJ, u čijem su se sastavu nalazili general-major Josip Černi, komandant Mornarice NOVJ, pukovnik Nikola Repanić i potpukovnik Renčelj.

⁵⁰⁶ Ovo je Titov odgovor na obavještenje Vrhovnog štaba NOV i POJ da je štab 1. armijske grupe NOVJ pristupio formiranju Šumadijske divizije po preporuci Vrhovnog štaba od 27. septembra 1944 (A-VII, k. 28, reg. br. 1-6/I). O tome vid. i u nap. 527.

⁵⁰⁷ Zbog velikog priliva boraca u redove NOVJ nisu ukinute postojeće divizije (vid. nap. 467).

⁵⁰⁸ Više o broju artiljerijskih oruđa koje je NOVJ primila od Crvene armije vid. u nap. 453.

⁵⁰⁹ Po ovome naređenju maršala Tita, Vrhovni štab NOV i POJ postupio je slanjem cirkularnih depeša glavnim štabovima za Hrvatsku, Srbiju i Vojvodinu i štabovima 2, 3. i 5. udarnog korpusa NOVJ, kojima je naređeno popunjavanje starih divizija jačine do najmanje 10 000 boraca i obrazovanje »masovnih artiljerijskih kurseva kod postojećih artiljerijskih jedinica« sa zadatkom da se za diviziju punog sastava obuču po 2500 artiljeraca.

⁵¹⁰ Titova radio-stanica u Krajevici je nosila naziv »Radio-stanica br. 2«. Kako su i Tito i Vrhovni štab izdavali naređenja Glavnom štabu NOV i PO Srbije i Štabu 1. armijske grupe NOVJ, to je unosilo zabunu pa je kod Vrhovnog štaba intervenisao general-lajtnant Peko Dapčević 30. septembra 1944. ne znajući da je Radio-stanica br. 2 Titova. Da bi se izbjegle nedoumice i izdavanje različitih naređenja, Tito je ovim skrenuo pažnju Vrhovnom štabu da je Srbija u njegovoj nadležnosti u komandnom pogledu. Međutim, Vrhovni štab je ponovo izdao neka naređenja Glavnom štabu Srbije i Štabu 1. armijske grupe, pa je zbog toga Tito 6. oktobra intervenisao

još jednom i oštrije, poslije čega je Vrhovni štab prestao da izdaje naređenja jedinicama odnosno štabovima u Srbiji.

⁵¹¹ Poziv je uslijedio najvjerovatnije zbog razrade planova za oslobođenje Srbije i koordinacije dejstava s Crvenom armijom. Međutim, Popović tada nije otišao, već tek 21. oktobra 1944.

⁵¹² Plan za oslobođenje Niša donijet je u Krajevi, a detaljno razrađen 7. oktobra 1944. u Štabu 13. udarnog korpusa NOVJ u Pirotu. Napad na Niš je, prema planu, počeo 8. oktobra uz učešće 13. udarnog korpusa NOVJ, dijelova 14. udarnog korpusa NOVJ, 1. gardijskog utvrđenog rejonu Crvene armije i 2. bugarske armije. Niška operacija završena je uspješno 14. oktobra 1944. U operaciji su naneseni teški gubici njemačkim snagama, a posebno 7. SS brdskoj diviziji »Princ Eugen«, čije su jedinice činile glavnu snagu odbrane niškog utvrđenog rejonu.

⁵¹³ Te divizije (23. i 25. divizija) nalazile su se u sastavu 14. udarnog korpusa NOVJ.

⁵¹⁴ Ovu odluku o rasformiranju 47. divizije donio je Tito na osnovu depeše Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 29. septembra 1944. sljedeće sadržine: »Od naših divizija samo 45-ta sposobna za dejstvo; 46-ta i 47-ma nisu, zbog nedostatka oružja« (A-VII, k. 26, reg. br. 7—8/8). Međutim, do rasformiranja te divizije ipak nije došlo, te se ona uključila u sastav 13. korpusa NOVJ.

⁵¹⁵ Ovo Titovo naređenje je uslijedilo zbog potreba za obučavanjem artiljerijskog kadra i formiranjem novih artiljerijskih jedinica po prijemu naoružanja od Crvene armije.

Kladovo je u to vrijeme bilo baza za prijem naoružanja za jedinice u istočnoj Srbiji. Kasnije je u Negotinu obrazovan Artiljerijski centar, gdje su od prikupljenih artiljeraca i novomobilisanog ljudstva formirane artiljerijske jedinice za 13. i 14. korpus NOVJ odnosno za Južnu operativnu grupu divizija, koja je formirana početkom decembra 1944. za borbe u istočnoj Bosni i dolini Drine.

⁵¹⁶ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta NOV i POJ, Štab 1. armijske grupe NOVJ orijentisao je na taj sektor 1. proletersku, 5, 17. i 21. NOV diviziju, radi čega je morao da vrši i pregrupisavanje snaga dovodenjem 17. udarne divizije iz rejonu Užičke Požege i Užica.

⁵¹⁷ Ta divizija se u to vrijeme nalazila na odsjeku Bijeljina — Janja — Zvornik. Naređenje za prebacivanje divizije u Srbiju izdao je Tito 4. oktobra 1944, a divizija je 7. oktobra prešla u zapadnu Srbiju, u sastav 12. udarnog korpusa NOVJ. Do tada je bila pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ.

⁵¹⁸ Nije pronađena direktiva koju je Tito uputio Velebitu.

⁵¹⁹ Dvadeset osma udarna divizija prebacila se iz istočne Bosne preko Drine u zapadnu Srbiju 6/7. oktobra 1944. Više o tome vid. u nap. 517.

⁵²⁰ Misli se na operacije 1. armijske grupe NOVJ prema Beogradu.

⁵²¹ Ovu odluku Tito je donio radi efikasnosti u komandovanju, pošto je od šifranata u Krajevi bila samo Branka Savić, tako da se i, pored intenzivnog rada, nije mogla postići odgovarajuća brzina u dešifrovanju, pa se dešavalo da depeše kasne do tri dana, o čemu je Vrhovni štab obavještavao Tita.

⁵²² General-major Gorškov bio je tada na dužnosti šefa sovjetske vojne misije pri Glavnom štabu Srbije.

⁵²³ Britanski avioni su tada pretežno upotrebljavani za prebacivanje materijala za potrebe jedinica NOVJ na teritoriji Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Slovenije i Crne Gore.

⁵²⁴ Tito je ovu direktivu dostavio direktno iz Krajove Glavnom štabu Srbije, dok ju je Vrhovni štab uputio depešama svim ostalim potčinjenim štabovima.

⁵²⁵ Misli se na prijem naoružanja i druge opreme na osnovu sporazuma koji je Tito postigao za vreme svog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944 (vid. nap. 453).

⁵²⁶ Do spajanja divizija nije došlo, jer se u međuvremenu velikim prilivom novih boraca povećalo brojno stanje jedinica (divizija) NOVJ.

⁵²⁷ Odluku za formiranje ove divizije donio je Vrhovni štab 27. septembra 1944. na predlog Štaba 1. armijske grupe NOVJ. Formiranje ove divizije je izvršeno od 2. šumadijske (u međuvremenu preimenovane u 21. srpsku brigadu) i Kosmajске, preimenovane u 22. srpsku brigadu, dok je formiranje treće brigade — 31. srpske brigade završeno 3. oktobra 1944. Međutim, kako je Tito donio odluku — u vezi s dobijenim naoružanjem od SSSR-a — da divizije broje oko 10 000 boraca, obustavio je formiranje šumadijske divizije, čije je brojno stanje 7. oktobra iznosilo 2400 boraca. Zbog nesporazuma u održavanju veza, Tito je ponovo 6. oktobra skrenuo pažnju da se šumadijska divizija ne formira i da se njene brigade uključe u druge jedinice.

⁵²⁸ Misli se na beogradsku operaciju, u kojoj je učestvovalo devet divizija 1. armijske grupe NOVJ (1. proleterska, 5. krajiška, 6. proleterska, 11. krajiška, 16. vojvodanska, 17. istočnobosanska, 21. srpska, 28. slavonska i 36. vojvodanska udarna divizija) i Pokretna grupa 3. ukrajinskog fronta Crvene armije (ojačani 4. gardijski mehanizovani korpus sa 17 022 boraca, 160 tenkova, 366 topova i minobacača i dr.). Postupajući po ovom naređenju, Štab 1. armijske grupe reorganizovao je i popunio svoje jedinice, tako da je 7. oktobra 1. proleterska divizija imala u svome sastavu 5800 boraca, 5. divizija 4100, 6. divizija (bez 22. srpske brigade) oko 3000 boraca, 17. divizija 3100, a 21. divizija 3000 boraca. Brojno stanje ovih jedinica se neprekidno povećavalo u toku beogradske operacije masovnim prilivom novih boraca, koji su mahom dobrovoljno stupali u jedinice NOVJ, tako da je 1. proleterski korpus sredinom oktobra imao u svome sastavu oko 32 000 boraca, dok je 12. korpus imao oko 15 000 boraca. Na taj način je u sastavu 1. armijske grupe NOVJ (1. proleterski i 12. korpus) bilo oko 50 000 boraca u završnim operacijama za oslobođenje Beograda.

⁵²⁹ Postupajući po ovom Titovom naređenju, Vrhovni štab je odgovorio 7. oktobra 1944. da je general-lajtnant Sreten Žujović Crni poručio da se odloži prebacivanje Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i AVNOJ-a u Valjevo, jer su sve jedinice 1. proleterskog korpusa otišle na izvršenje dobijenih zadataka, pa je Vrhovni štab zamolio Tita da im odgovori u vezi s izmijenjenom situacijom. Na to je Tito ponovo naredio 6. oktobra da se cjelokupni aparat prebaci u Valjevo, što je i učinjeno od 15. do 17. oktobra 1944.

⁵³⁰ Vrhovni štab, postupajući po ovom Titovom naređenju, izdao je odgovarajuća uputstva Štabu 1. armijske grupe za prihvatanje NKOJ-a, AVNOJ-a i Vrhovnog štaba, kao i cjelokupnog aparata CK KPJ i naredio da se obezbijedi aerodrom kod Valjeva. Prvi proleterski korpus je obezbijedio — improvizovao aerodrom kod sela Divci, 12 km od Valjeva prema Beogradu, do 8. oktobra 1944.

⁵³¹ Naređenje je Tito izdao 14. oktobra, a Jovanović se s misijama i ostalim aparatom prebacio u Valjevo 17. oktobra 1944.

⁵³² Postupajući po ovom zahtjevu maršala Tita, Kardelj, Đilas i Bakarić odletjeli su 13/14. oktobra iz Baze NOVJ u Bariju za Hrvatsku, gdje su stigli prema obavještenju Vrhovnog štaba NOV i POJ 14. oktobra 1944. radi sređivanja prilika u CK KPH.

⁵³³ Više o predloženom Sekretarijatu CK KPH vid. u nap. 405.

⁵³⁴ Više o postupcima Sekretarijata CK KP Hrvatske na čelu s Andrijom Hebrangom, političkim sekretarom, vid. u nap. 405.

⁵³⁵ Hebrang se vratio avionom s Kardeljom i Đilasom 22. oktobra 1944. u Arandelovac, odakle su u Beograd otišli najvjerovatnije između 23. i 25. oktobra, dok je maršal Tito iz Vršca u Beograd prešao 25. oktobra 1944.

⁵³⁶ Ovu odluku je Tito donio na Kardeljev predlog od 30. septembra 1944. Postupajući po ovoj Titovoj instrukciji, Kardelj i Đilas vodili su četvoročasovne razgovore s Palmirom Toljatićem 17. ili 18. oktobra o odnosima između dveju prijateljskih partija i o zahlađenjima u vezi s Titovim stavovima prema Istri, Trstu i Slovenačkom primorju. Pri podnošenju izvještaja, po povratku u zemlju, Kardelj je iznio

da je Toljati iskreni prijatelj, ali da ima unutrašnjih teškoća u Italiji, što ga sputava u njegovoj djelatnosti.

⁵³⁷ Misli se na one mladiće koji su bili predviđeni da se školuju u SSSR-u kao tenkisti, avijatičari, artiljerici i dr.

⁵³⁸ Naređenje (razrez) dostavljeno je svim potčinjenim štabovima, dok je prikupljanje starješina izvršeno u Bazi NOVJ u Bariju, odakle su po grupama avionima odlazili na školovanje u SSSR-u.

⁵³⁹ Pančevo su oslobodile 6. oktobra jedinice sovjetskog 10. gardijskog korpusa i Banatske operativne zone, pa je Tito, očigledno, bio pogrešno informisan u vezi sa zauzimanjem toga mjesta.

⁵⁴⁰ Uz Savu i prema Savi bile su orijentisane 11, 16. i 36. divizija 12. udarnog korpusa i 1. i 6. proleterska divizija 1. proleterskog korpusa NOVJ.

⁵⁴¹ Obrenovac je oslobodila 36. divizija 14. oktobra 1944.

⁵⁴² Direktivu za napad na Beograd Tito je izdao 10. oktobra 1944.

⁵⁴³ Odnosi se na 5, 17. i 21. NOU diviziju 1. proleterskog korpusa i 23. diviziju 14. korpusa NOVJ.

⁵⁴⁴ U sastavu 1. armijskog korpusa, koju je vrhovni komandant najčešće nazivao Grupa »Peko«, nalazili su se 1. proleterski korpus s 1, 5, 6, 17. i 21. divizijom i 12. korpus s 11, 16, 28 (od 7. oktobra 1944) i 36. divizijom.

⁵⁴⁵ Sve ordenje NOVJ izrađivano je u to vrijeme u SSSR-u po nacrtima poznatog jugoslovenskog vajara Antuna Augustinčića, koji se tada nalazio u Moskvi. Traženim ordenima maršal Tito je odlikovao sovjetske pilote Aleksandra Sergejeviča Šornikova, Pavela Nikitoviča Jakimova i Borisa Tihonoviča Kalinkina za uspješno prebacivanje 3/4. juna 1944. Vrhovnog štaba NOV i POJ i ostalog političkog i vojno-partijskog aparata na čelu s Titom u Bazu NOVJ u Bariju. Pomenuti piloti, pored zvanja Narodnog heroja Jugoslavije, nosioci su i zvanja Heroja Sovjetskog Saveza. Ordenje im je maršal Tito uručio u Krajovi, najvjerovatnije 6. oktobra, kada je Tito primio Orden Suvorova I reda, koji mu je tada uručio general-lajtnant Nikolaj Vasiljevič Kornjejev, šef sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu.

⁵⁴⁶ Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, šef Vojne misije NOVJ u Moskvi general-lajtnant Velimir Terzić odgovorio je 6. oktobra 1944. da se takvom radio-stanicom ne raspolaže.

⁵⁴⁷ Ovu odluku predsjednik NKOJ-a i vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito donio je na predlog Edvarda Kardelja od 30. septembra 1944. Kardelj je u svome predlogu obrazložio potrebu da se u izmijenjenoj situaciji za političkog komesara Glavnog štaba NOV i PO Slovenije imenuje ličnost s velikim političkim autoritetom, pa je smatrao da to, umjesto Borisa Krajgera, može da bude Boris Kidrič, koji je i ranije obavljao tu funkciju.

⁵⁴⁸ Prvog septembra 1944. navršilo se pet godina otkako je fašistička Njemačka iznenadnim napadom na Poljsku otpočela drugi svjetski rat.

⁵⁴⁹ Crvena armija je na sovjetsko-njemačkom frontu (na Karelijskoj prevlaci) otpočela 10. juna 1944. vihorškom operacijom ljetnju kampanju za konačno oslobođenje preostalih okupiranih dijelova SSSR-a i izbijanje na granice Njemačke, Poljske, Čehoslovačke, Rumunije, Mađarske, Jugoslavije i Bugarske. U borbu je postepeno uvedeno 11 sovjetskih frontova, strategijskih formacija Crvene armije. Kao rezultat ove velike sovjetske ofanzive, iz rata su izbačeni dotadašnji njemački saveznici Rumunija, Finska i Bugarska.

U Rumuniji je 23. avgusta 1944. došlo do ustanka u Bukureštu pod vodstvom Komunističke partije Rumunije, kojom prilikom su Rumuni oslobodili Bukurešt, uhapsili maršala Jona Antoneskua, fašističkog diktatora u Rumuniji, s članovima njegove vlade; 24. avgusta Rumunija je objavila rat hitlerovskoj Njemačkoj.

Finska je 1. septembra prekinula diplomatske odnose s Njemačkom i zatražila primirje; 5. septembra prekinuta su sva oružana dejstva u Finskoj.

U Bugarskoj 9. septembra, poslije objave rata Bugarskoj od strane SSSR-a 5. septembra 1944. i prodora jedinica 3. ukrajinskog fronta u unutrašnjost Bugarske, došlo je do oružanog ustanka i uspostavljanja vlade otečestvenofrontovske Bugarske, koja je istog dana objavila rat Njemačkoj.

⁵⁵⁰ Saveznici su se iskrcali u Normandiji (sjeverna Francuska) 6. juna 1944, čime su otvorili dugo očekivani drugi front. Zatim su poslije oštih borbi produžili napredovanje prema Parizu, koji je oslobođen 25. avgusta poslije četvorogodišnje okupacije. Potom su produžili prema francusko-belgijskoj granici oslobodivši 3. septembra Brisel, glavni grad Belgije. U međuvremenu, Saveznici su se 15. avgusta 1944. iskrcali u južnoj Francuskoj (operacija »Konjanik — Dragon«) i produžili napredovanje na sjever, gdje su se sredinom septembra, kod Sombernona, spojile Južne invazione snage sa Sjevernim invazionim snagama, čime je uspostavljen jedinstven (zapadni) front u Francuskoj.

⁵⁵¹ Rumunija je istupila iz rata 24. avgusta 1944.

⁵⁵² Bugarska je istupila iz rata 9. septembra 1944.

⁵⁵³ Prve jedinice Crvene armije izbile su na rumunsko-jugoslovensku granicu 6. septembra 1944. Više o tome vid. na str. 80.

⁵⁵⁴ U Grčkoj se nalazila glavina njemačke Grupe armija »E«, čije su prve jedinice zbog prodora Crvene armije u Rumuniju i istupanja Rumunije iz rata, počele da napuštaju Grčku krajem avgusta 1944. Među prvima se nalazila njemačka 4. SS oklopno-grenadirska policijska divizija.

⁵⁵⁵ U Bugarskoj se nalazilo oko 20 000 njemačkih vojnika pod komandom generala Vilija Šnekenburgera, šefa njemačke vojne misije u Bugarskoj. Ti vojnici su se neometano povukli iz Bugarske u Srbiju. Kasnije je od njih i nekih drugih jedinica za odbranu Beograda formirana Korpusna grupa »Šnekenburger«.

⁵⁵⁶ U Albaniji su se nalazili dijelovi Grupe armija »E« (Borbeni grupa »Štajer«) i 297. pješadijske divizije 21. brdskog armijskog korpusa 2. oklopne armije. Kasnije je taj korpus potčinjen Grupi armija »E«.

⁵⁵⁷ Vjerovatno se misli na ukupan broj njemačkih divizija u Jugoslaviji. Početkom septembra na jugoslovenskom ratištu se nalazilo 19 njemačkih divizija: 1. kozačko-konjička, 1. brdska, 4. SS oklopno-grenadirska policijska, 7. SS brdska »Princ Eugen«, 11. vazduhoplovna poljska, 13. SS brdska »Handžar«, 21. SS brdska »Skenderbeg«, 117. i 118. lovačka, 162. turkmenska, 181, 237, 264. i 297. pješadijska, 369, 373. i 392. legionarska, 438. za naročitu upotrebu i divizija »Brandenburg« s ukupno oko 700 000 njemačkih vojnika, ne računajući jednu kompletnu i tri nepotpune mađarske fašističke divizije u Bačkoj i Baranji, kao ni veći broj pukova i brigada, što je sačinjavalo više od 25 divizija.

⁵⁵⁸ Odnosi se na rušenje komunikacija u Jugoslaviji od 1. do 7. septembra 1944, tj. na operaciju »Nedjelja pacova«.

⁵⁵⁹ Knjaževac je 4. septembra 1944. oslobodila 23. srpska udarna divizija NOVJ.

⁵⁶⁰ Zaječar su oslobodile 7. septembra 1944. jedinice 23. srpske udarne divizije.

⁵⁶¹ Kuršumliju su bugarske jedinice napustile 28. avgusta 1944, pa su u nju ušli bez borbe dijelovi 21. srpske udarne divizije.

⁵⁶² Prokuplje je oslobodila 3. srpska brigada 2. proleterske divizije 3. septembra 1944.

⁵⁶³ U Užičku Požegu je bez borbe ušla 3. krajiška (proleterska) brigada 1. proleterske divizije 1. septembra 1944.

⁵⁶⁴ To mjesto je oslobodila 3. septembra 3. krajiška (proleterska) brigada.

⁵⁶⁵ Bajinu Baštu su oslobodile početkom septembra jedinice 37. sandžačke udarne divizije.

⁵⁶⁶ Dub i Kosjerić su oslobodile 9. septembra 1944. jedinice 1. proleterske divizije.

⁵⁶⁷ Novu Varoš oslobodila je 6. septembra 3. proleterska (sandžačka) brigada 37. sandžačke udarne divizije.

⁵⁶⁸ Žabljak je 2. septembra 1944. oslobodila Izviđačka grupa 2. udarnog korpusa NOVJ.

⁵⁶⁹ Kičevo je 1. septembra 1944. oslobodila 1. makedonska udarna brigada.

⁵⁷⁰ U Stracin su 5. septembra upali dijelovi 11. makedonske (kumanovske) brigade.

⁵⁷¹ Gacko je 2. septembra 1944. oslobodila 11. hercegovačka brigada 29. hercegovačke udarne divizije.

⁵⁷² Avtovac je oslobodila 2. septembra 11. hercegovačka brigada.

⁵⁷³ Dijelovi 29. hercegovačke udarne divizije zauzeli su Kulu Fazlagića 4. septembra 1944.

⁵⁷⁴ Prijedor je oslobodila 8. septembra 1944. 4. krajiška udarna divizija.

⁵⁷⁵ Teslić je oslobodila 4. septembra 14. srednjobosanska brigada i Tešanjski NOP odred 53. srednjobosanske udarne divizije.

⁵⁷⁶ Fojnicu su 6. septembra oslobodili dijelovi 10. krajiške udarne divizije.

⁵⁷⁷ Kreševo je 6. septembra 1944. oslobodila 9. krajiška brigada 10. krajiške udarne divizije.

⁵⁷⁸ Kiseljak su oslobodile 8. septembra 1944. jedinice 10. krajiške udarne divizije.

⁵⁷⁹ Busovaču su oslobodile 8. septembra 1944. jedinice 10. krajiške udarne divizije.

⁵⁸⁰ Vitez je 7. septembra 1944. oslobodila 9. krajiška brigada 10. krajiške udarne divizije.

⁵⁸¹ Misli se na poziv koji je predsjednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito uputio 30. avgusta 1944. svim pripadnicima domobranskih, četničkih i drugih neprijateljskih formacija da napuste okupatora i pređu na stranu NOVJ. U pozivu je rečeno da će svi oni koji se poslije 15. septembra 1944. zateknu u kvislinškim vojnim formacijama biti izvedeni pred vojni sud i da će im biti suđeno kao izdajnicima naroda. Više o tome vid. u nap. 234.

⁵⁸² Misli se na brigadiru Ficroja Maklina.

⁵⁸³ Haška konvencija je kodeks međunarodnih pravnih normi usvojen na I i II mirovnoj konferenciji održanoj u Hagu 1899, odnosno 1907. o mnogim ratnim problemima, pored ostalog i o odnosu prema ratnim zarobljenicima.

⁵⁸⁴ Zamjenik brigadiru Ficroja Maklina, šefa britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, u to vrijeme je bio pukovnik (po jednoj verziji potpukovnik) Maksvel.

⁵⁸⁵ Ranković je izvijestio 5. oktobra 1944. Tita: »Ako dobijemo novi tekst depeše poslaću odmah, samo bi trebalo poboljšati našu vezu« (A-VII, k. 26, reg. br. 13-4/13). Međutim, novi tekst depeše izgleda nikad nije ni primljen, jer je sve ovo bila jedna veoma vješta diplomatska igra u kojoj su učestvovali Čerčil, predsjednik britanske vlade, Harold Makmilan, rezident-ministar pri Vrhovnoj savezničkoj komandi na Sredozemlju, general Henri Mejtland Vilson, saveznički vrhovni komandant na Sredozemlju, Filip Brod, politički predstavnik Makmilana i britanska vojna misija.

⁵⁸⁶ Čerčil je bio upoznat s Titovom protestnom notom od 5. septembra 1944. (vid. str. 47), pa je na nju odgovorio 15. septembra 1944. a da nije konsultovao ni Makmilana ni Vilsona. U tom svom odgovoru, koji je skoro identičan ovome što

sada navodi Ranković, Čerčil u prvom stavu nigde nije pomenuo da se upoznao s Vilsonovim odgovorom napisanom u oštrom tonu (vid. nap. 104). Vilson je na jednom mjestu u svom odgovoru Titu od 16. septembra 1944. kazao i ovo: »Ozbiljno prigovaram tim tvrdnjama i mislim da ne treba da ih šaljem britanskoj i američkoj vladi. Saveznički oficiri koje pominjete u svom pismu su pod mojom komandom i ja sam u punoj mjeri kompetentan da riješim tu stvar. U svakom slučaju jasno je da ste bili pogrešno obaviješteni«. Međutim, kako je Vilson poslao svoj odgovor 16. septembra 1944. Titu (vid. PRO, Fond FO, reg. br. 371/43670, 1766, K-242), Makmilan je uočio Vilsonovu konstataciju da ne treba da šalje Titovu notu britanskoj i američkoj vladi, dok se iz Čerčilovog odgovora vidi da je on Titovu notu imao na raspolaganju. Zbog toga je Makmilan odmah naredio Filipu Brodu da zadrži Čerčilov odgovor Titu, i o tome je Makmilan najhitnijim putem obavijestio 17. septembra 1944. Čerčila navodeći da pošto je Vilson odgovorio Titu da odbija da proslijedi njegovu notu vladi Velike Britanije i vladi SAD, da je naredio Brodu da njegovu (Čerčilovu) poruku zadrži »dok ja ne budem saznao Vaše želje« (PRO, Fond FO, reg. br. 371/44293, R. 144457/61/92). Tada je došlo vjerovatno do konkluzivnog odlučeno da se kao »slučajno« uputi »rđavo dešifrovana« Čerčilova poruka. U stvari najvjerovatnije se radilo o tome, da se Vilson zbog neistine ne dovede u nezgodan položaj, a da se ipak na neki način dostavi adaptiran Čerčilov odgovor na Titovu notu. Tito je vjerovatno odgovorio Vilsonu, ali taj odgovor nije pronađen, dok je ovu »omaškom« dostavljenu Čerčilovu poruku primio znanju i na nju nije ni odgovarao.

HRONOLOGIJA

1944.

1. septembar

Obavijestio je Antifašističko sobranje narodnog oslobođenja Makedonije (ASNOM) da kraljevska jugoslovenska vlada u izbjeglištvu nema pravo da vodi pregovore o granicama.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Makedonije da sve kosovsko-metohijske jedinice sa svog operativnog područja upute na raspolaganje Operativnom štabu NOV i PO za Kosovo i Metohiju.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Makedonije da odmah uputi 1. kosovsko-metohijsku brigadu u Ljumu.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Makedonije da uputi 4 spikera za Radio-stanicu »Slobodna Jugoslavija«.

Zamjerio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije na neizvršenju zadataka u vezi s rušenjem komunikacija.

Dao je saglasnost na plan Glavnog štaba NOV i PO Srbije o ovladavanju istočnom Srbijom.

Obavijestio je GŠ NOV i PO Srbije o tačnosti primljenog naređenja od engleske vojne misije.

Naredio je GŠ NOV i PO Srbije da zauzimaju gradove koje njemačke jedinice predaju četnicima.

Naredio je Sretenu Žujoviću Crnom da se hitno organizuje i održi zasjedanje Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Srbije da je dozvolio engleskoj obavještajnoj grupi da vrši ispitivanje plovidbe na Dunavu.

Naredio je komandantu Operativne grupe divizija Peku Dapčeviću da upadaju u gradove i da dostave izvještaj o postojanju nekog pogodnog aerodroma za prijem topova.

Zatražio je izvještaj o situaciji kod Operativne grupe divizija NOVJ.

Obavijestio je Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ da je za komandanta korpusa postavljen general-lajtnant Peko Dapčević.

Naredio je 1. proleterskom korpusu NOVJ da izvrši prihvata 12. udarnog korpusa NOVJ po njegovom prelasku preko Drine.

Obavijestio je Štab 8. korpusa NOVJ da je odobrio engleskoj obavještajnoj grupi da izviđa ciljeve za RAF na odsjeku Knin — Benkovac i prikuplja obavještajne podatke o neprijateljskim snagama na sektoru Zadar — Šibenik — Knin — Obrovac.

Izdao je direktivu Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ za dalja dejstva.

Obavijestio je Štab 12. udarnog korpusa NOVJ da će ga na Drini prihvatiti jedinice 1. proleterskog korpusa NOVJ.

Obavijestio je Mošu Pijade u Moskvi o jednom saopštenju londonskog radija, upućivanju diplomatskog osoblja u Moskvu i ljudstva na tipografsku obuku.

Obavijestio je Mošu Pijade u Moskvi o odlikovanjima Luja Adamića, Zlatka Balokovića i Pavla Savića i načinu njihovog uručenja.

Početak septembra U svojstvu vrhovnog komandanta Tito je izdao *Privremenu instrukciju šifrantskim organima NOV i POJ*.

2. septembar Primio je poruku dr Ivana Šubašića, predsjednika kraljevske jugoslovenske vlade u Londonu, kojom ga izvještava da će cio Balkan, uključujući i Jugoslaviju, biti oslobođen »za dve ili tri nedelje«, pa moli da se izvijesti da li će zajednička vlada biti formirana i predlaže da se pristupi pripremama.

Predložio je vojno-političkom rukovodstvu nove Albanije da uputi svoje jedinice sjeverno od Drima za borbu protiv zajedničkog neprijatelja.

Na Titovu sugestiju CK KPJ je uputio CK KP Hrvatske neka svoja zapažanja na rad Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju.

Naredio je GŠ NOV i PO Makedonije da napadaju i razoružavaju fašističke bugarske jedinice i zamjerio im na njihovom blagom stavu.

Zamjerio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije na njegovom blagom stavu prema Bugarima i naredio je da ih razoružavaju.

Obavijestio je GŠ NOV i PO Srbije o prijemu minobacača i o brojnim nazivima novoformiranih korpusa.

Uputio je direktivu GŠ NOV i PO za Kosovo i Metohiju o reorganizaciji i zadacima u narednom periodu i upoznao ga o učešću u borbi jedinica Glavnog štaba NOV Albanije sjeverno od reke Drima.

Naredio je Štabu 37. udarne divizije da 8. crnogorsku brigadu uputi u sastav 1. proleterske divizije NOVJ i da se divizija bolje naoruža.

3. septembar Naredio je GŠ NOV i PO Makedonije da njegove jedinice upadaju u garnizone i da ne dozvoljavaju primirje s bugarskim fašističkim snagama.

Naredio je GŠ NOV i PO Makedonije da odmah obrazuje Glavni odbor Crvenog krsta i da dostavi imena dvaju predstavnika za Glavni odbor Crvenog krsta Jugoslavije.

Naredio je Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da ispita mogućnost za oslobođenje Užica i drugih gradova u zapadnoj

Srbiji i da primi italijanske partizanske bataljone pod svoju komandu.

Naredio je Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da obezbijedi mostobran 12. udarnog korpusa NOVJ kod Starog Broda.

Po naređenju vrhovnog komandanta, Personalno odjeljenje Vrhovnog štaba izdalo je naredbu o postavljenjima u političkim odjeljenjima 5, 17, 22, 23. i 25. divizije.

Po Titovom naređenju, Personalno odjeljenje Vrhovnog štaba izdalo je naredbu o postavljenjima u političkim odjeljenjima 29. i 37. udarne divizije i Primorske operativne grupe kao i o postavljenju političkog komesara Primorske operativne grupe i 29. udarne divizije.

Naredio je Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da u sastav 1. proleterske divizije primi 8. crnogorsku brigadu i da 37. NOU diviziju obezbijedi naoružanjem.

Po Titovim instrukcijama, Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je saopštenje povodom šeste godišnjice početka drugog svetskog rata.

4. septembar

Tito je s komandantom Balkanskih vazduhoplovnih snaga (BAF-a) britanskim vice-maršalom Vilijamom Eliotom izvršio smotru 1. lovačke eskadrile NOVJ na aerodromu na Visu i tom prilikom je održao kraći govor.

Naredio je GŠ NOV i PO Makedonije da Gnjilansku brigadu zadrži na sektoru Skopske crne gore i da njena dejstva gravitiraju ka Gornjoj Moravi i Kosovu.

Ponovo je naredio Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da izvrši prihvrat 12. udarnog korpusa NOVJ na sektoru Belo-Sjevernog.

Naredio je Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ da se 11. divizija, Lički bataljon i Mačvanski NOP odred prebace preko Drine iz istočne Bosne u zapadnu Srbiju i stave pod komandu 12. udarnog korpusa NOVJ.

Naredio je da se Vrhovnom štabu NOV i POJ na Visu jave komandant i politički komesar 3. udarnog korpusa NOVJ radi odlaska na nove dužnosti i prijema novih zadataka.

Upoznao je Mošu Pijade i general-lajtnanta Velimira Terzića u Moskvi o preduzetim mjerama u vezi s napredovanjem Crvene armije ka jugoslovenskoj granici.

Naredio je Moši Pijade i Velimiru Terziću u Moskvi da upute radio-telegrafiste u Italiju radi rasporeda.

Obavijestio je Mošu Pijade i Velimira Terzića u Moskvi o upućivanju jednog spikera za »Slobodnu Jugoslaviju« koji bi prenosio na makedonskom jeziku.

Naredio je Štabu Baze NOVJ u Bariju da izvrši ekonomičan raspored ljudstva u skladištima.

5. septembar

Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR-a odlikovao je maršala Tita Ordenom Suvorova I stepena, Edvarda Kardelja Ordenom Lenjina i još 46 visokih vojnih rukovodilaca visokim sovjetskim

odlikovanjima. Tito je povodom toga primio mnogobrojne čestitke iz zemlje.

Uputio je notu britanskoj i američkoj vladi u vezi s održavanjem odnosa s Dražom Mihailovićem i pružanjem pomoći u materijalu četnicima u zemlji.

Dao je instrukcije Edvardu Kardelju za dejstvo jedinica Glavnog štaba NOV i PO Slovenije u Austriji i za razgovore sa sekretarom KP Austrije Honerom.

Dao je instrukcije Edvardu Kardelju u vezi sa zaposjedanjem teritorija u Austriji koje pripadaju Jugoslaviji kao i objašnjenje slučaja s biskupom Targotijem.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da uputi 28. NOU diviziju u srednju Bosnu.

Izdao je direktivu PK KPJ za Srbiju da pripremi Antifašističku skupštinu narodnog oslobođenja Srbije.

Na izvještaj Glavnog štaba Srbije da je zarobljen njemački potpukovnik Verner Bornhauzen, Tito je odgovorio da se zarobljeni njemački oficir ne predaje britanskoj vojnoj misiji, već da se razmijeni za uhapšene pripadnike NOP-a.

Dao je dvije instrukcije Pavlu Jovićeвиću, sekretaru Oblasnog komiteta KPJ za Kosmet, za prihvata kosovsko-metohijskih jedinica.

Naredio je Operativnoj grupi divizija NOVJ da dejstvuje prema dobijenoj direktivi s glavnim zadatkom da likvidira četnike i nedićevce i da spriječi četnike da vrše mobilizaciju u Srbiji.

Naredio je Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da izvrši napad na Užice; u slučaju angažovanja jačih neprijateljevih snaga predvidio je da se odustane od frontalnih borbi i izvrši nastupanje prema Suvoboru, Rudniku i Ceru.

U svojstvu vrhovnog komandanta Tito je izdao direktivu za dejstva štabovima 1. proleterskog i 12. udarnog korpusa NOVJ i 37. udarne divizije. Tom prilikom je naredio da se jedinice ne uvlače u frontalne borbe, da se ovlada sektorom Kosjerić — Bajina Bašta, da se na tom prostoru razbiju osnovne četničke snage, da 37. divizija ostane južno od komunikacije Vardište — Užice kako bi obezbijedila dejstva 1. proleterskog i 12. korpusa i da se na oslobođenoj teritoriji uspostavi vojna i narodna vlast.

Kritikovao je dejstva 1. proleterskog korpusa; naredio je da se u borbu protiv četnika ubace najbolje jedinice kako bi se oni uništili; zahtijevao je da se zauzme Bajina Bašta i da se do razbijanja četnika ne vrši napad na Užice, dok je 37. udarnoj diviziji stavio u zadatak da se angažuje na komunikaciji Vardište — Višegrad radi vezivanja neprijateljskih snaga koje se probijaju prema Užicu.

Na predlog Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ, Tito je dao saglasnost za formiranje jedne hercegovačke brigade, naredio je prodiranje prema Boki i Konavlima i dao uputstva za dejstva prema Konjicu, Kalinoviku i Sarajevu.

Naredio je Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ da težište dejstava njegovih jedinica bude prema Posavini i zamjerio mu na angažovanju 11. udarne divizije.

Naredio je Štabu 6. udarnog korpusa NOVJ da dostavi imena dvojice savezničkih oficira koji su se spustili padobranima i da vrše prihvatanje samo onih oficira za koje dobiju odobrenja.

Upozorio je Vojnu misiju NOVJ u Moskvi na njene obaveze i prava i zamjerio joj na nekim nepravilnim postupcima.

Upoznao je Mošu Pijade s njegovim zadacima u Moskvi kao političkog predstavnika NKOJ-a.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a i vrhovnog komandanta, Tito je pozvao narod Štajerske da se digne u borbu protiv fašističkih osvajača.

6. septembar

Uputio je poruku dr Ivanu Šubašiću, predsjedniku kraljevske jugoslovenske vlade, u kojoj je iznio svoje stavove u vezi Šubašićevog gledišta koje je primio 2. septembra 1944. o brzom oslobođenju zemlje i obrazovanju jedinstvene vlade.

Naredio je svim potčinjenim štabovima i jedinicama da čuvaju i obezbijede šifre.

Dozvolio je ulazak u Srbiju pukovniku Hantingtonu, šefu Samostalne vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da na granici (Dunavu) uhvati vezu s Crvenom armijom.

Dao je instrukcije sekretaru Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju za dejstva na Kosmetu.

Naredio je Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ da se što prije spoji s 1. proleterskim korpusom NOVJ.

7. septembar

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da ne prima nikakve uslove od Bugara do dobijanja novih direktiva.

Zatražio je obavještenje od Glavnog štaba NOV i PO Srbije o situaciji i naredio da se smanji broj članova engleske vojne misije čim se formiraju korpusi.

Ponovo je obavijestio vojno-političko rukovodstvo Srbije da se odlaže održavanje ASNOS-a.

Izdao je direktivu Glavncm štabu NOV i PO Srbije za dejstva u sjeveroistočnoj Srbiji.

Obavijestio je Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ o prelasku 12. udarnog korpusa NOVJ preko Drine i zatražio objašnjenje povodom zauzimanja Užičke Požege od strane četnika.

Pohvalio je jedinice i starješine 12. udarnog korpusa NOVJ za primjernu upornost i junaštvo u šestomjesečnim borbama.

Pohvalio je 6. proletersku diviziju »Nikola Tesla« za primjerno junaštvo i izdržljivost u borbama od Drvara do Srbije.

Zatražio je od Štaba 37. udarne divizije formulaciju naređenja Šubašićeve vlade u tumačenju četničkog komandanta Vojislava Lukačevića u vezi s odnosom prema četnicima.

Povodom odlikovanja maršala Tita Ordenom Suvorova I reda Sveslovenski komitet u Moskvi uputio mu je pozdravni telegram sljedeće sadržine:

»Herojska borba naroda Jugoslavije pod Vašim rukovodstvom ući će kao slavna stranica u historiju borbe slobodoljubivih naroda. Nije daleko dan kad će se ovjenčane slavom zastave Narodnooslobodilačke vojske lepršati po čitavoj Jugoslaviji.

Plotuni sovjetskih topova slivaju se s plotunima Vaših topova i topova savezničkih armija Sjedinjenih Američkih Država i Engleske. Njihov moćni eho radosno slušaju svi porobljeni narodi. Ti plotuni nose čovječanstvu oslobođenje od hitlerovskog jarma, oni pozivaju u posljednji i odlučujući pobjedonosni boj!« (A-CK SKJ, Fond radio-emisija Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, MF 17, sn. br. 794).

8. septembar

Uputio je proglas svim potčinjenim štabovima i jedinicama povodom izbijanja jedinica Crvene armije na jugoslovensku granicu 6. septembra 1944.

Izdao je naređenje svim potčinjenim štabovima za uvođenje vazduhoplovnih referenata.

Zatražio je objašnjenje od Glavnog štaba NOV i PO Srbije o razlozima nehvatanja veze s Crvenom armijom i upoznao ga s dejstvom Operativne grupe divizija, 1. proletarskog i 12. udarnog korpusa NOVJ u Srbiji.

Upoznao je Glavni štab NOV i PO Srbije sa situacijom i dao saglasnost za dalja dejstva.

9. septembar

Zahvalio se Prezidijumu Vrhovnog sovjeta SSSR-a na uručenim odlikovanjima njemu i grupi od 47 visokih vojnih i političkih rukovodilaca NOP-a.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da njegove jedinice ruše komunikacije, upadaju u neprijateljske garnizone i dezorganizuju povlačenje Nijemaca.

Zatražio je objašnjenje u vezi s depešom Glavnog štaba NOV i PO Srbije od 8. septembra 1944. o navodnom ukoru toga štaba.

Čestitao je general-lajtnantu Koči Popoviću, komandantu Glavnog štaba NOV i PO Srbije, Orden Suvorova II reda.

Naredio je Operativnoj grupi divizija da što pre izbije na područje Suvobora.

Naredio je Štabu 1. proletarskog korpusa NOVJ da prihvati 12. udarni korpus NOVJ, prenese mu direktive, da dostavi podatke o rasporedu svojih jedinica i zatražio veću budnost jedinica korpusa.

Odobrio je pravac pokreta 12. udarnog korpusa NOVJ i naredio da se što pre probije na sjever kako bi ugrozili pozadinu neprijatelja.

Uputio je pozdravni telegram predsjedništvu narodnog zbora u Hercegovini.

Naredio je Glavnom štabu Hrvatske da njegove jedinice u primorskom pojasu izbjegavaju opkoljavanje od strane jačih neprijateljskih snaga koje se probijaju od sjevera prema jugu i da se po potrebi prebace na oslobođenu teritoriju.

Naredio je Štabu 37. udarne divizije da djeluje na sektoru Kremna — Vardište kako bi rasteretio 12. udarni korpus NOVJ.

Obavijestio je Vojnu misiju NOVJ u Moskvi o odlikovanjima Luja Adamića, Zlatka Balokovića i Vojislava Gaćinovića Ordenom bratstva i jedinstva.

Obavijestio je Vojnu misiju NOVJ u Moskvi o odlikovanju Pavla Savića Ordenom Partizanske zvijezde drugog reda.

Primio je depešu od povjerenika za spoljne poslove NKOJ-a Josipa Smolaka u vezi s radom u Savjetodavnoj komisiji u Italiji.

10. septembar

Uputio je pozdravno pismo vrhovnom komandantu Narodno-oslobodilačke vojske Albanije general-pukovniku Enveru Hodži povodom uspjeha NOVA.

Naredio je Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da svojim jedinicama djeluje u pravcu Valjeva, Ljiga i Kolubare.

Obavijestio je Štab 12. udarnog korpusa NOVJ da će mu se dodijeliti baterija od 2 topa iz sastava 1. proleterskog korpusa NOVJ.

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je, uz Titovu saglasnost i na njegovu sugestiju, nedjeljni pregled ratnih operacija NOV i PO Jugoslavije u kome su istaknuti krupni uspjesi NOVJ.

11. septembar

Naredio je svim potčinjenim štabovima i jedinicama da spreče organizovano povlačenje nemačkih jedinica iz Grčke i Albanije preko Makedonije, Srbije i Crne Gore.

Josip Smolaka, povjerenik za spoljne poslove NKOJ-a, zabilježio je u svome *Partizanskom dnevniku* da je Tito vodio razgovore sa Stojanom Gavrilovićem, pomoćnikom ministra spoljnih poslova kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu (taj portfelj pored drugih zadržao je predsjednik kraljevske vlade Šubašić) o promjenama u diplomatskom osoblju shodno Viškom sporazumu Tito — Šubašić. Gavrilović je saopštio da su neki kao neprijatelji NOP-a već penzionisani (Momčilo Jurišić u Švajcarskoj) i da se sprema odstranjivanje nepouzdatih diplomata u Egiptu, Siriji i Turskoj. Gavrilović je takođe izjavio Smolaku da nije došlo do sporazuma u vezi s upućivanjem ambasadora u Vašington umjesto smijenjenog Konstantina Fotića (privremeno je obavljao tu funkciju Ivan Frangeš), da u Pariz neće ići Ilija Jukić, već Božin Simić, da je maršal Tito pristao da u Kairu bude imenovan Milan Martinović, bivši kraljevski ministar u Purićevoj vladi i da on bude postavljen i za jugoslovenskog delegata pri Unri u Kairu. Smolaka je smatrao da bi na to mjesto bio pogodniji Mato Jakšić, šef Predstavništva Vojne misije NKOJ-a u Kairu.

Obavijestio je sve potčinjene štabove o priznavanju činova svim oficirima i podoficirima neprijateljskih formacija koji do 15. septembra 1944. dobrovoljno priđu jedinicama NOVJ.

Saglasio se s naređenjem Glavnog štaba NOV i PO Makedonije u vezi s objavom rata otečestvenofrontovske Bugarske nacističkoj Njemačkoj.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da zatraži izručenje grupe četničkih oficira koja se predala jedinicama Crvene armije.

Naredio je Operativnoj grupi divizija da što prije izbije u Šumadiju pravcem Čačak — Gornji Milanovac — Rudnik.

Obavijestio je Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ o pravcu nadiranja Operativne grupe divizija NOVJ.

Zatražio je od Štaba 3. udarnog korpusa NOVJ izvještaj o lokaciji 11. udarne divizije.

Obavijestio je Štab 12. udarnog korpusa NOVJ o dejstvima Operativne grupe divizija i 1. proleterskog korpusa NOVJ i naredio da se pronade aerodrom za slanje topova.

Naredio je Štabu 8. korpusa NOVJ da uništava ustaše i četnike na svom operacijskom području i zatražio objašnjenje o jednom američkom pilotu.

12. septembar

Održao je govor na Visu na smotri jedinica 1. dalmatinske brigade povodom dvogodišnjice njenog formiranja i upozorio svjetsku javnost na legitimna prava jugoslovenskih naroda na krajeve koji su im bili oduzeti poslije prvog svjetskog rata.

Primio je Čerčilovu poruku od 11. septembra 1944. u kojoj je Čerčil izrazio iznenađenje i uznemirenje zbog Titovog gledišta o formiranju zajedničke vlade u vezi sa Šubašićevim predlogom i Titovim odgovorom od 6. septembra. Čerčil je izrazio neslaganje s Titovom ocjenom da njemačke trupe neće brzo napustiti Jugoslaviju i predložio da se preduzmu koraci za formiranje zajedničke jugoslovenske vlade koju bi priznala britanska vlada kao jedinu jugoslovensku vladu.

Izdao je direktivu Glavnom štabu NOV i PO Makedonije za formiranje 48, 49. i 50. divizije.

Izdao je direktivu Glavnom štabu NOV i PO Srbije za formiranje novih divizija i dao brojeve (45, 46. i 47).

Naredio je 1. proleterskom korpusu NOVJ da uništi štab Draže Mihailovića i uspostavi vezu s 12. udarnim korpusom NOVJ.

Ponovo je naredio Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ da uputi 11. udarnu diviziju na izvršenje zadatka u zapadnoj Srbiji.

Izdao je direktivu Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ za dejstva prema Sarajevu da bi se olakšala dejstva 3. udarnog korpusa NOVJ u istočnoj Bosni.

Obavijestio je Štab 8. korpusa NOVJ da njemačke snage napuštaju Brač i naredio preduzimanje mjera u Dalmaciji.

Ponovo je obavijestio Vojnu misiju NOVJ u Moskvi o odlikovanjima Adamića, Balokovića i Savića.

U 17 časova primio je dr Josipa Smodlaku, povjerenika za spoljne poslove NKOJ-a, koji ga je u jednočasovnom razgovoru upoznao sa svojom djelatnošću u Savjetodavnoj komisiji za Italiju

13. septembar

u Rimu. Tito je tom prilikom dao saglasnost da Mato Jakšić bude postavljen za jugoslovenskog delegata pri Unri u Kairu.

Izdao je direktivu za popunu jedinica.

Izdao je direktivu Glavnom štabu NOV i PO Makedonije za uspostavljanje veze s 5. bugarskom armijom otečestvenofrontovske Bugarske.

Dao je objašnjenje Glavnom štabu NOV i PO Makedonije u vezi s rušenjem komunikacija na zahtjev Engleza.

Dao je saglasnost Glavnom štabu NOV i PO Srbije da primi sovjetske instruktore.

Izdao je direktivu Glavnom štabu NOV i PO Srbije za dejstva prema homoljskom masivu i obustavio odlazak Koče Popovića u Rumuniju.

Ponovo je naredio Operativnoj grupi divizija NOVJ da nadire prema Rudniku.

Naredio je Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ da ispita da li je došla američka misija kod četnika.

Naredio je Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ da ubrza pokret 11. udarne divizije.

Naredio je Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ da prihvati 11. udarnu diviziju, Lički bataljon i Mačvanski NOP odred.

Primio je depešu Forin ofisa u kojoj britanska vlada izražava negodovanje zbog toga što on ne pristaje da se obrazuje zajednička vlada koja je, po mišljenju Britanaca, veoma potrebna »da bi Jugoslavija dobila jedinstvenu vladu koju bi Engleska mogla da prizna«.

Vladimir Bakarić, zamjenik povjerenika za spoljne poslove NKOJ-a, upoznao je Smodlaku s razgovorima koje je vodio s Titom o pitanju popunjavanja diplomatskih mjesta u jugoslovenskim predstavništvima u inostranstvu.

Tito je priredio ručak na kome su bili prisutni povjerenici NKOJ-a Ivan Milutinović, Vladislav Ribnikar i Josip Smodlaka. Odobrio je tekst depeše na engleskom jeziku Stojanu Gavriloviću u vezi s imenovanjem Josipa Smodlake za jugoslovenskog delegata pri savezničkoj Savjetodavnoj komisiji u Italiji.

Tito je tom prilikom upoznao prisutne i s Čerčilovim odgovorom na njegovu poruku od 5. septembra. Tito je Smodlaku naložio da prenese njegove instrukcije generalu Branku Poljancu, načelniku Baze NOVJ u Bariju i Todoru Vujasinoviću, povjereniku NKOJ-a s upućivanjem hrane i drugog materijala za narod na ostrvima s čime su inače Saveznici odugovlačili i pored teške situacije, pošto je narodu dalmatinskih ostrva prijetila glad.

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je vijest da je sofijski radio javio da je predsjednik bugarske otečestvenofrontovske vlade Kimon Georgijev uputio telegram maršalu Titu »u kome podvlači da vlada Otečestvenog fronta nove Bugarske smatra kao svoj prijateljski dug da u ličnosti maršala Tita pozdravi novu Jugoslaviju i da izrazi želju za uspostavljanje

trajne bratske saradnje za istjerivanje zajedničkog neprijatelja». Takođe je sličan telegram Titu uputio i bugarski ministar vojni Damjan Velčev, »saopštavajući ujedno u tom telegramu da je smijenio komandanta Pete armije i novom komandantu naredio da uspostavi vezu s Narodnooslobodilačkom vojskom radi vođenja zajedničkih operacija protiv njemačkih trupa« (A-CK SKJ. Fond radio-emisija Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, MF 17, sn. br. 879).

Preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« emitovana je poruka maršala Tita Amerikancima jugoslovenskog porekla.

14. septembar

U svojstvu predsjednika NKOJ-a Tito je odgovorio Kimonu Georgijevu, predsjedniku otečestvenofrontovske vlade Bugarske, na njegovu poruku od 13. septembra.

Personalno odjeljenje Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije izdalo je, po naređenju vrhovnog komandanta i povjerenika narodne odbrane NKOJ-a, naredbu o dodjeljivanju »Spomenice 1941«.

Primio je telegram dr Ivana Šubašića, predsjednika kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu, u vezi s odnosom prema građanskim partijama i obrazovanjem jedinstvene vlade.

Uputio je pismo Okružnom odboru AFŽ-e za Drvar u kome odaje priznanje ženama Bosanske krajine i Drvara za njihov rad za NOP i NOVJ.

Izdao je direktivu Glavnom štabu NOV i PO Srbije za dejstva u istočnoj Srbiji i dodjeljivanju »Spomenice 1941«.

Dao je saglasnost da na Kosovu i u Metohiji ostanu dvije operativne zone pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

Naredio je Operativnoj grupi divizija da uhvati vezu s 1. proleterskim korpusom NOVJ i stavi 12. udarni korpus NOVJ pod svoju komandu.

Dao je saglasnost Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ za formiranje 10. crnogorske brigade.

Naredio je Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ da se poveže s 1. proleterskim korpusom NOVJ i obavijestio ga o prijemu materijala.

Primio je brigadira Ficroja Maklina, šefa britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, i s njim razgovarao u vezi s djelovanjem britanskih oficira za vezu u slučaju ponude njemačkih jedinica da se predaju u Jugoslaviji.

Naredio je Bazi NOVJ u Bariju da prebaci 1. tenkovsku brigadu na kopno u Dalmaciju.

Naredio je Vojnoj misiji u Moskvi da Davorjanka Paunović nauči da kuca rusku azbuku na pisačkoj mašini i da se potom vrati u Vrhovni štab.

Upoznao je Vojnu misiju NOVJ u Moskvi sa zadacima Zlatana Sremeca po dolasku u SSSR.

15. septembar

Uputio je naredbu svim glavnim štabovima, štabovima korpusa i divizija o postupku s pripadnicima kvislinških formacija koji pređu u redove NOV i POJ poslije 15. septembra.

Obavijestio je Edvarda Kardelja da što prije ode na razgovore s rukovodiocima KP Italije i KP Austrije.

Ukorio je Andriju Hebranga i ostale članove CK KP Hrvatske koji su dozvolili da se uvede u škole vjeronauka kao obavezan predmet.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da ponovo uputi poziv svim nasilno mobilisanim domobranima i nasilno mobilisanim u ustaškim redovima da u roku od 10 dana pređu u redove NOV i POJ i poslije isteka roka od 15. septembra 1944.

Obavijestio je Metodija Andonova Čenta o svome govoru povodom proslave godišnjice 1. dalmatinske brigade i objasnio zašto je pomenao Istru, Korušku i Slovenačko primorje, a izostavio Makedoniju i neke druge krajeve Jugoslavije.

Naredio je Operativnoj grupi divizija da pod svoju komandu primi 1. proleterski i 12. udarni korpus NOVJ.

Naredio je Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da se poveže s Operativnom grupom divizija i da ukaže pomoć 12. udarnom korpusu NOVJ u borbi protiv četnika.

Upoznao je Štab 1. proleterskog korpusa NOVJ s opštom situacijom u vezi s povlačenjem njemačkih jedinica iz Grčke i Albanije.

Zamjerio je Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ na neizvršenju direktive za prodiranje ka crnogorsko-hercegovačkom primorju i naredio postupak s prijemom američke vojne misije kod četnika.

Naredio je Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ da hitno prebaci 11. udarnu diviziju preko Drine.

Izdao je direktivu Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ za zauzimanje Travnika i Banjaluke i za dejstva prema Sarajevu.

Obavijestio je Štab 12. udarnog korpusa NOVJ o situaciji, potrebi ubrzanja dolaska 11. udarne divizije i dopremanju materijala.

Naredio je Štabu 37. udarne divizije da ostane i dejstvuje na sektoru Užička Požega — Užice — Višegrad.

Odobrio Palermu, italijanskom državnom podsekretaru, da posjeti italijanske partizanske jedinice 2. udarnog korpusa NOVJ.

16. septembar

Primio je odgovor generala Henri Mejtland Vilsona, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju, u vezi sa svojom porukom od 5. septembra 1944. Vilson je negirao da Saveznici pomažu četnike i objasnio svrhu američkih misija u štabu Draže Mihailovića, ali nije isključio mogućnost da je greškom bačena četnicima izvjesna pomoć.

Uputio je zahtjev Šubašiću da se kraljevska vlada izjasni preko radija i štampe o svom stavu prema Istri, Slovenačkom primorju i Koruškoj, kao što je Tito učinio u svom govoru na Visu u ime NKOJ-a.

17. septembar

Zatražio je podatke od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske o snagama kojima raspolaže za slučaj potrebe da se napadne Zagreb.

Naredio je Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ da pomogne prebacivanje 28. udarne divizije iz centralne u istočnu Bosnu.

Naredio je Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ da svojim dejstvima olakša borbe 1. proleterskog korpusa NOVJ kod Valjeva.

Naredio je svim potčinjenim štabovima (osim Štabu 8. korpusa) da spriječe povezivanje članova raznih savezničkih misija i grupa s četnicima, ustašama, belogardejcima i drugim reakcionarnim elementima i zabranio je da misije znaju operativne planove jedinica.

Naredio je Andriji Hebrangu da obustavi rad Telegrafske agencije Hrvatske (TAH) i da najhitnije dostavi odgovor u vezi sa odlukom o uvođenju vjeronauke kao obaveznog predmeta u školama.

Ponovo je naredio Glavnom štabu NOV i PO Makedonije da dostavi izvještaj o razgovorima s komandantom bugarskih trupa u Makedoniji.

Na Titovu sugestiju CK KPJ je uputio direktivno pismo PK KPJ za Srbiju u vezi s pogrešnim stavovima PK u pogledu ocjene političke situacije i s nekim drugim shvatanjima.

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« emitovala je pozdravni telegram maršala Tita upućen Narodnooslobodilačkom odboru u Jablanici, u Srbiji.

Zamjerio je Štabu 1. armijske grupe NOVJ zbog napada na gradove i angažovanja u dolini Zapadne Morave, čime je otežana realizacija plana Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Naredio je 1. armijskoj grupi NOVJ da se drži ranijih direktiva i izdao naređenje za novi raspored.

Izdao je direktivu Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ za dejstva u zapadnoj Srbiji i sadejstvo 12. udarnog korpusa NOVJ.

Naredio je 1. proleterskom korpusu NOVJ da dostavi izvještaj poslije borbi kod Valjeva i izdao uputstva za dalja dejstva.

Naredio je Štabu 1. proleterskog korpusa NOVJ da uputi topove i municiju 12. udarnom korpusu NOVJ.

Naredio je Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ da izvrši prihvata 28. udarne divizije pri njenom prebacivanju iz srednje u istočnu Bosnu.

Izdao je instrukcije Štabu 6. udarnog korpusa NOVJ u vezi s prebacivanjem poljske misije u Mađarsku.

Izdao je direktivu za dejstvo jedinica 12. udarnog korpusa NOVJ u zapadnoj Srbiji.

Naredio je Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ da se što prije poveže s 11. udarnom divizijom, koja se prebacila preko Drine u zapadnu Srbiju.

18. septembar

Naredio je svim jedinicama postupak u vezi s prelaskom organizovanih domobranskih, četničkih i drugih kvislinških jedinica u redove NOV i POJ.

Naložio je Edvardu Kardelju da hitno otputuje za Hrvatsku u vezi s Hebrangovim greškama.

Informisao je Glavni štab Srbije o razgovorima koje je pukovnik Robert Mekdaul, šef američke vojne misije pri štabu Draže Mihailovića, vodio s njemačkim predstavnicima o uslovima povlačenja njemačkih trupa iz Jugoslavije.

Naredio je Štabu 10. udarnog korpusa NOVJ da detaljno ispita jednog Poljaka.

Ponovo je intervenisao kod Štaba 12. udarnog korpusa NOVJ da se poveže s 11. udarnom divizijom.

Zatražio je od Baze NOVJ u Bariju objašnjenje o tome kako je došlo do bacanja italijanske municije 12. udarnom korpusu NOVJ od strane sovjetskih aviona.

Obavijestio je šefa Vojne misije NOVJ u Londonu o zauzimanju stava povodom Šubašićevih odluka o pitanju postavljenja oficira za vezu i predaji Kraljevske jugoslovenske mornarice Mornarici NOVJ.

Žene delegati Bosanske krajine uputile su pozdravnu depešu Titu sljedeće sadržine: »Druže Tito, Drvar je opet naš. Nalazimo se pred pečinom u kojoj si ti bio, druže Tito, te osjećamo od srca želju da ti uputimo pozdrave s ovoga mjesta« (A-CK SKJ, Fond radio-emisija »Slobodne Jugoslavije«, MF 17, sn. br. 607).

19. septembar

Izdao je direktivu svim potčinjenim štabovima o odnosu prema savezničkim vojnim misijama.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da se Zagreb ne smije napasti bez odobrenja Vrhovnog štaba NOV i POJ zbog još uvijek jakih neprijateljskih snaga.

Dao je instrukciju Glavnom štabu NOV i PO Srbije u vezi s prijemom delegata Otečestvenog fronta.

Izdao je direktivu komandantu 1. armijske grupe NOVJ o angažovanju 11. udarne divizije i obezbeđenju pozadine.

Izdao je direktivu Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ za prihvatanje 28. udarne divizije i dejstva u sjeveroistočnoj Bosni.

Izdao je direktivu za dejstva 12. udarnog korpusa NOVJ u zapadnoj Srbiji i stavljanju 11. udarne divizije pod komandu korpusa.

Odobrio je 12. udarnom korpusu NOVJ postavljenje Periša Grujića za načelnika Štaba korpusa.

Na putu za Moskvu Tito je stigao u Krajuvu.

Obavestio je Aleksandra Rankovića o svom dolasku u Krajuvu i naredio da se Vrhovni štab NOV i POJ pripremi za premještanje u Visa u Srbiju.

- Obavijestio je Vladislava Ribnikara, potpredsjednika NKOJ-a i povjerenika za informacije, u vezi sa štampanjem novca u SSSR-u na dinarskoj bazi.
- Obavijestio je Vrhovni štab NOV i POJ da Ivan Milutinović treba da se spremi za put u Krajevu.
- Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« emitovala je Titov telegram upućen invalidima NOVJ drvarskog okruga.
21. septembar   Otputovao je avionom iz Krajeve za Moskvu radi vođenja razgovora sa sovjetskim državnim i vojnim rukovodiocima u vezi s ukazivanjem pomoći NOVJ i učestvom jedinica Crvene armije u oslobođenju istočnih dijelova zemlje i Beograda.
- Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je telegram Predsjedništva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS-a), Pokrajinskog odbora za Slovenačko primorje i Pokrajinskog odbora za Korušku, upućene Titu povodom njegovog govora održanog 12. septembra 1944. na Visu povodom dvogodišnjice formiranja 1. dalmatinske brigade.
23. septembar   Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« emitovala je izvještaj koji je sastavljen po Titovim uputstvima o uspjesima NOVJ u zemlji, a posebno u Srbiji.
- Primio je pismo sekretara CK KP Albanije i vrhovnog komandanta NOV Albanije Envera Hodže, u kome mu se ovaj zahvaljuje na pomoći i savjetima koje je ukazao KP Albanije.
24. septembar   Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je Titov odgovor na depešu Kimona Georgijeva, predsjednika otečestvenofrontovske bugarske vlade, o spremnosti bugarskog naroda za zajedničku borbu protiv njemačkog zavojevača.
- Drugi slovenski kongres američkih Slovena uputio je pozdravni telegram Titu. Kongres je održan 23. i 24. septembra u prostorijama Karnedži mjuzikhola u Pitsburgu (Ohajo, SAD) u prisustvu 2900 delegata.
25. septembar   Po naređenju maršala Tita Vrhovni štab je izdao naredbu o postavljenju komandanta, političkog komesara, zamjenika komandanta i načelnika Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine.
- Po zapovijesti vrhovnog komandanta Vrhovni štab je izdao naredbu o postavljenjima u Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ (komandanta, političkog komesara i dr.).
- Po zapovijesti vrhovnog komandanta Vrhovni štab je izdao naredbu o postavljenju komandanata 27. i 38. udarne divizije.
26. septembar   Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je pozdravni telegram Slovačkog nacionalnog savjeta upućen Titu u kome se, pored ostalog, kaže:
- »Slovački nacionalni savjet, dio čehoslovačke vojujuće vojske i partizanskih odreda u Čehoslovačkoj, šalje Vama i Vašoj herojskoj vojsci vatreni pozdrav. U vezi s tim mi se sjećamo da herojska vojska Vaše zemlje nikada nije odustajala od aktivne borbe protiv njemačkih okupatora i da je u toku dugog vremena, budući izolovana od glavnih saveznika, pružala herojski otpor

mrskim zvjerovima njemačkih horda» (A-CK SKJ, Fond radio-emisija »Slobodne Jugoslavije«, MF 17, sn. br. 1049).

27. septembar

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je protest (uz Titovu saglasnost) protiv savezničkih navoda i pisanja da je uz njihovu pomoć NOVJ podignuta od gerilskih odreda u regularnu vojsku. U protestu je, pored ostalog, rečeno: »Kroz nekoliko poslednjih nedelja umnožile su se vesti kroz razne savezničke stanice o pomoći koju je Narodnooslobodilačka vojska dobila od zapadnih saveznika. Osim utiska sasvim neispravnog karaktera koji slušaoci dobiju o količini pomoći pruženoj Jugoslaviji, *sami navodi o toj pomoći su netačni*. Na primer, neispravno je reći da su nam saveznički avioni bacali ljude i materijal, ako se pod tim ima podrazumevati da nam je pomagano ne samo materijalom nego i ljudskom snagom, odnosno bilo kojom kategorijom trupa. Isto tako su neispravne tvrdnje da bi Narodnooslobodilačka vojska bila ostala tek jedna skupina gerilskih odreda bez pomoći savezničke avijacije i da bi Nemci u Jugoslaviji još uvek bili jaki. *Takve izjave su krivotvorene i ne odgovaraju činjenicama*. Iznad svega hoćemo da podvučemo da visoko cenimo i najumereniju savezničku pomoć našoj vojsci. Ali navodi kao što su ovi gore *ne odgovaraju činjenicama* i usled toga osobito kada se objavljuju preko radija na našem jeziku — *ne služe savezničkoj stvari, jer naš narod dobro znade kako teške su žrtve koje je snosio i još uvek podnosi*. Za svoje potrebe naša vojska se snabdeva onim što otme od neprijatelja. Što se tiče savezničke pomoći u oružju, *ta je bila vrlo malena*. Glavni izvor naših zaliha za oružje i municiju bio je, i još je uvek, *uzimanje tih zaliha od neprijatelja*. *To je činjenica koja se ne može poreći*«. U izjavi je dalje naglašeno da je Tito početkom šeste neprijateljske ofanzive u decembru 1943. javno izjavio da nema savezničke pomoći i da je pomoć data do tada bila kap vode u okeanu. Pored toga je istaknuto da i pored postignutog sporazuma sa Šubašićem »naša vojska nije čak dobila svoje ratne i trgovačke brodove«. Na kraju je oštro protestovano zbog neistinitog prikazivanja narodnooslobodilačke borbe u vrijeme kada nije bilo ni od kuda pomoći, premda je NOVJ imala pravo na pomoć prema Zakonu o zajmu i najmu, ali da do sada od toga nije ništa dobila. (»Slobodna reč«, Pitsburg, SAD, 7. oktobar 1944).

Zahvalio je pukovniku V. G. Grizodubovoj na poslatom albumu borbe sovjetskih žena u drugom svjetskom ratu protiv fašističkih zavojevača.

28. septembar

Napustio je Moskvu na putu za Krajevu.

Telegrafska agencija Sovjetskog Saveza (TASS) objavila je zajednički kominike predsjednika NKOJ-a maršala Tita i sovjetske Vrhovne komande u vezi s postizanjem sporazuma o učešću Crvene armije u borbama na tlu Jugoslavije.

Obavijestio je Aleksandra Rankovića da se iz Moskve vratio u Krajevu i da on treba da počne s prebacivanjem Vrhovnog štaba, AVNOJ-a i NKOJ-a na oslobođenu teritoriju u Srbiji.

Primio je depešu dr Ivana Šubašića, predsjednika kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu, u kojoj Šubašić traži da dođe u zemlju radi zaključenja sporazuma o obrazovanju jedinstvene

vlade i rješavanja drugih pitanja, kao i u vezi sa stavom Saveznika povodom iznenadnog Titovog odlaska u Moskvu na razgovore sa sovjetskim državnim, partijskim i vojnim rukovodiocima.

Naredio je Ivanu Milutinoviću da ne šalje Stanka Danilovića u SSSR pošto je pitanje izrade novčanica već riješeno.

9. septembar

Naredio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da preko štampe i Tanjuga obavijeste da je izvršio inspekciju trupa u zapadnoj Srbiji.

Naredio je Aleksandru Rankoviću da pošalje Mitra Bakića s arhivom i da se obezbijedi čuvanje ordenja.

Na Titov predlog Predsjedništvo AVNOJ-a odlikovalo je Ordenom narodnog heroja Ivana-Iliju Hariša Gromovnika i posmrtno Boška Karalića, Stojana Grujičića, Filipa Kljajića, Slavišu Vajnara, Milana Ilića, Ratka Mitrovića, Rifata Burdžovića, Vladimira Kneževića, Mišu Dudića i Dušana Jerkovića.

Naredio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da uputi k njemu grupu artiljeraca i regulisao je predavanje artiljerije Vrhovnog štaba 8. korpusu NOVJ.

Naredio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da preduzme mjere za slanje artiljeraca i smanjivanje broja divizija radi preformiranja na brojno stanje od najmanje 10 000 boraca.

Po Titovoj direktivi Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« emitovala je saopštenje NKOJ-a o odbijanju pomoći Unre zbog postavljenih uslova kontrole distribucije pomoći.

30. septembar

Naredio je Vrhovnom štabu da zajedno s artiljercima uputi i vazduhoplovce.

Naredio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da dostavi izvještaj o iskrcavanju Saveznika na dalmatinskoj obali i situaciji u Hrvatskoj i Sloveniji.

Obavijestio je Aleksandra Rankovića o održavanju ASNOS-a u istočnoj Srbiji i upućivanju delegata.

Naredio je komandantu 1. armijske grupe NOVJ da mu dostavlja lično podatke o situaciji na frontu i obavijestio ga o dobijanju naoružanja za 12 divizija NOVJ od Crvene armije.

1. oktobar

Naredio je Aleksandru Rankoviću da reguliše odnos između makedonskih i bugarskih jedinica, kao i da reguliše pitanje prebacivanja ranjenika pošto se oni neće upućivati u Italiju, već u Srbiju i Hrvatsku.

Naredio je Aleksandru Rankoviću da što više materijala sovjetski avioni prebacuju iz Italije u Sloveniju i da se naredi 2. udarnom korpusu NOVJ da zaposjedne Priboj, Pljevlja i Prijepolje.

Dao je instrukciju Aleksandru Rankoviću u vezi sa zahtjevom Amerikanaca da im se ustupi aerodrom u Banjaluci.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a maršal Tito je izdao punomoć Nikoli Petroviću, povjereniku NKOJ-a, kojim ga ovlašćuje kao člana AVNOJ-a za diplomatskog predstavnika u Bukureštu.

Primio je pozdravno pismo omladine drvarskog sreza sa sreskog omladinskog zbora u Drvaru.

Veće Hrvatica priredilo je u Palm gardenu u Njujorku zabavu čiji je čist prihod (oko 2000 dolara) upućen kao pomoć narodima Jugoslavije. S priredbe (kojoj je prisustvovalo oko 1500 zvanica) upućeni su pozdravni telegrami Titu i Antifašističkom frontu žena Jugoslavije.

2. oktobar

Naredio je Rankoviću da se preduzmu odgovarajuće mjere u vezi s vijestima o iskrcavanju savezničke vojske u Albaniji i dao objašnjenja povodom sazivanja ASNOS-a, uvođenja vjeronauke kao predmeta u školama i odlaska Vukmanovića i Apostolskog u Sofiju.

3. oktobar

Primio je telegram od predsjednika britanske vlade Čerčila u kome ga ovaj izvještava da nije učinjen nikakav napredak u pogledu obrazovanja jedinstvene jugoslovenske vlade.

Naredio je Aleksandru Rankoviću da uputi lica u Krajuvu za raspodjelu žita.

Obavijestio je Edvarda Kardelja o razlozima odbijanja pomoći od Unre za Jugoslaviju i poklonu od 50 000 tona pšenice od sovjetske vlade.

Naredio je Aleksandru Rankoviću da se engleski admiral koji dolazi na Vis primi korektno i zatraži objašnjenje o prijemu Kraljevske jugoslovenske mornarice u sastav Mornarice NOVJ.

Naredio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da se obustavi formiranje novih divizija i da se obrazuju kratki artiljerijski kursevi u vezi s dobijenom pomoći u artiljeriji od Crvene armije.

Obavijestio je Vrhovni štab NOV i POJ o postignutom sporazumu s Crvenom armijom o usklađivanju operacija Crvene armije i NOVJ i da će naređenja Glavnog štabu Srbije i 1. armijskoj grupi NOVJ izdavati on lično.

Naredio je komandantu Glavnog štaba NOV i PO Srbije da se javi u Krajuvu i da se ne stvaraju nove divizije, kao i da se privuku snage za napad na Niš.

Naredio je Glavnog štabu NOV i PO Srbije da sve artiljerce iz 13. i 14. korpusa uputi u Kladovo.

Naredio je komandantu 1. armijske grupe NOVJ da koordinira dejstva s jedinicama Crvene armije.

Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija« objavila je telegram Oklenskog jugoslovenskog kluba s Novog Zelanda upućen maršalu Titu, u kome je, pored ostalog, stajalo i ovo: »Predajte maršalu Titu osećanje solidarnosti s Narodnooslobodilačkom vojskom Jugoslavije i našu radost povodom stupanja Crvene armije u Jugoslaviju«. (A-CK SKJ, Fond radio-emisija Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, MF 17/47, sn. br. 43)

4. oktobar

Izdao je instrukcije Aleksandru Rankoviću u vezi s prikupljanjem podataka o jugoslovenskim brodovima u Italiji i određivanjem predstavnika u Italiji za pitanje saobraćaja.

Naredio je Aleksandru Rankoviću da preduzme mjere da se 28. udarna divizija do 10. oktobra prebaci iz istočne Bosne u zapadnu Srbiju.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Srbije da je naredio 23. i 25. udarnoj diviziji da se prebace na područje Negotin — Kladovo.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da redovno potvrđuju prijem depeša i da ne upotrebljava šifre.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Srbije o načinu prijema materijala od Saveznika.

Naredio je Štabu 1. armijske grupe NOVJ da se ne formira Šumadijska divizija, već da se izvrši popuna postojećih divizija.

Vrhovni štab NOV i POJ je po Titovom naređenju izdao direktivu svim potčinjenim štabovima za popunu jedinica do brojnog stanja od 10 000 boraca i za organizovanje masovnih artiljerijskih kurseva, dok je Tito to lično naredio Glavnom štabu Srbije.

Vrhovni štab NOV i POJ je po zapovijesti maršala Tita naredio Štabu 1. armijske grupe NOVJ da 37. udarna divizija ostaje pod komandom 2. udarnog korpusa NOVJ i da se izvrši smjena njenih dijelova u Bajinoj Bašti.

5. oktobar

Naredio je da se Vrhovni štab NOV i POJ, NKOJ i AVNOJ prebace s Visa u Valjevo.

Naredio je Aleksandru Rankoviću da Edvard Kardelj i Milovan Đilas pođu u Hrvatsku, sastave sekretarijat po Kardeljevom predlogu i da se po povratku iz Hrvatske sastanu s Erkolijem (Palmirom Toljatićem).

Dao je uputstva Rankoviću za materijalno obezbjeđenje ljudstva koje odlazi u SSSR na školovanje.

Naredio je Vrhovnom štabu NOV i POJ da se što prije prikupi predviđeni broj oficira radi upućivanja u SSSR na školovanje.

Uputio je depešu predsjedniku Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS-a) za razrešenje dužnosti Borisa Kidriča u Izvršnom odboru Osvobodilne fronte radi njegovog imenovanja za političkog komesara Glavnog štaba NOV i PO Slovenije.

Naredio je Štabu 1. armijske grupe NOVJ da pripremi jedinice za napad na Beograd.

Naredio je Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi da pošalje ordenje narodnog heroja Jugoslavije radi njihovog uručjenja sovjetskim avijatičarima.

Naredio je Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi da hitno pošalje jednu radio-stanicu od 100 vati.

Primio je u Krajovi delegaciju bugarske otečestvenofrontovske vlade. Tom prilikom je na molbu bugarske vlade postignut sporazum o učešću bugarskih snaga u borbama protiv njemačkog okupatora u dijelu Srbije i Makedonije, u vezi s čim je izdato i zvanično saopštenje.

BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA

BIOGRAFSKE BELEŠKE*

Adamič Luj (1898—1951), američki književnik i publicista slovenačkog porijekla, osnivač i prvi predsjednik Udruženog odbora američkih Jugoslovena. Tri razreda gimnazije završio je u Ljubljani, zatim se iselio u Ameriku (1913). Kao dobrovoljac u američkoj vojsci, borio se u Francuskoj u I svjetskom ratu. Prve radove objavio je u »Glasu naroda«, čiji je bio stalni dopisnik od 1915. do 1917. Posle I svjetskog rata nastanio se u Kaliforniji, gdje je živio do 1930. Godine 1926. objavio je prevod Cankarevog dela »Sluga Jernej i njegovo pravo« i od tada je živio isključivo od književnog rada. Za vrijeme II svjetskog rata sav svoj društveni rad posvetio je oslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije i sve njegove publikacije imale su za cilj da pobude američki narod i vladu da pomognu tu borbu. Pokrenuo je dva svoja sopstvena biltena. Borio se protiv separatističkih težnja izvjesnih jugoslovenskih emigranata. Zbog svog aktivnog političkog rada je ubijen u svom stanu pod neobjašnjivim okolnostima dok je pripremao knjigu o novoj Jugoslaviji i njenim državicima — 20, 96, 121, 258 308, 313, 314

Andonov Metodija Čento (1903—1957), trgovac; prije rata bio aktivni učesnik Udružene opozicije. Više puta zatvaran i interniran. Za vrijeme okupacije se opredjeljuje za NOP, zbog čega su ga bugarski okupatori hapsili i internirali. U oktobru 1943. stupa u NOV i postaje član Glavnog štaba Makedonije. Bio je predsjednik Inicijativnog odbora za sazivanje ASNOM-a i jedno vrijeme predsjednik ASNOM-a, zatim predsjednik Narodnog sabora Makedonije i član Prezidijuma AVNOJ-a.

Zbog nacionalističkih stavova osuđen 1946 — 148, 253, 317

Andrejev (Andreev) Bane (1905), član KPJ od 1923; MK SKOJ-a za Veles 1923. i PK SKOJ-a za Makedoniju 1924—1925; od 1927. djeluje u beogradskoj organizaciji SKOJ-a; u januaru 1929. uhapšen i osuđen na 15 godina robije. Poslije bjekstva iz zatvora (u avgustu 1941) otišao u Makedoniju. U NOR-u bio član PK KPJ za Makedoniju, komesar Glavnog štaba Makedonije. Nakon oslobođenja ministar u vladi DFJ za rudarstvo. Godine 1950. smijenjen s državnih i političkih funkcija i isključen iz KPJ, kasnije ponovo primljen u SKJ; do penzionisanja radio u Institutu za ekonomska istraživanja Srbije — 253, 279

Angelis de Maksimilijan (Angelis de Maximilijan), general artiljerije 2. oklopne armije. Zarobljen je na kraju rata od Saveznika i izručen jugoslovenskim vojnim vlastima, koje su ga osudile na 20 godina robije; 1948. izručen vlastima u SSSR-u da bi mu se sudilo zbog počinjenih zločina pripadnika 2. oklopne armije dok se ona borila na istočnom frontu — 279

Antonesku Jon (Antonescu Ion), 1882—1946), rumunski general; od 1923. bio načelnik rumunskog Generalštaba, a od 1938. ministar spoljnih poslova. Prisilio kralja Karola II da abdicira i zaveo fašističku diktaturu; 1940. proglasio se za šefa države. Priključio Rumuniju Trojnom paktu; 1946. osuđen i pogubljen kao ratni zločinac — 300

Apostolski Cveta (1913), domaćica. Učesnik NOP-a od 1941. kao pozadinski radnik, u NOVJ od 1944. Poslije rata se bavila društveno-političkim ra-

* Biografske beleške sačinili: Milovan Dželebdžić, mr Ubavka Ostojić-Fejić, Kadička Petrović, mr Enes Milak, Ljiljana Matić i Dragutin Ristić.

dom i bila jedno vrijeme i službenik UDB-e. Član KPJ od 1948 — 254

Apostolski Mihailo (1906), prije rata generalštabni oficir; učesnik NOR-a od 1941; bio član Pokrajinskog štaba za Makedoniju; zatim komandant Glavnog štaba NOV i PO Makedonije; 1945. pomoćnik načelnika Generalštaba JNA; 1946—1952. komandant Sarajevske vojne oblasti, pa načelnik Više vojne akademije JNA, predsjednik Makedonske akademije nauka i umjetnosti; član Savjeta Federacije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 220, 253, 254, 279, 286, 323

Arandelović Žarko (1903), prije rata je bio aktivni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Kao komandant artiljerijskog diviziona Triglavskog odreda Jugoslovenske vojske pao je u italijansko zarobljeništvo. Poslije kapitulacije Italije 1943. stupio u NOVJ. U NOR-u je bio na službi u Štabu Tomšičeve brigade, zatim nastavnik u Oficirskoj školi Glavnog štaba. Poslije rata bio na raznim artiljerijskim dužnostima. Penzionisan je 1964. kao pomoćnik komandanta artiljerije 5. jugoslovenske armije u činu potpukovnika JNA — 209

Arsenović Dušan (1906), artiljerijski oficir u vojsci Kraljevine Jugoslavije do 1937, a od tada vojni bjegunac i u Legiji stranaca do jula 1941, kada je prišao Francuskim slobodnim snagama generala De Gola, u kojima je bio do jula 1944; tada je pristupio dobrovoljno NOVJ u Bazi NOVJ u Bariju. Bio je komandant diviziona pri VŠ, na službi pri Štabu 1. proletarskog korpusa i načelnik štaba Artiljerijskog divizionu 21. srpske divizije. Poslije rata načelnik štaba artiljerijske brigade i komandant Samostalnog artiljerijskog divizionu 21. divizije i na raznim dužnostima u obalskoj artiljeriji. Penzionisan je 1958. na funkciji redaktora Vojne enciklopedije u činu potpukovnika JNA. Član KPJ od 1945, a skinut s evidencije 1953. zbog političke neaktivnosti — 209

Arsova Lenče (1919), kao student Beogradskog univerziteta uključila se u napredni studentski pokret. Od 1939. zaposlila se kao službenik u PTT u

Beogradu. Član KPJ od 1940. U NOR-u je od 1941. Nalazila se na dužnostima člana MK KPJ u Štipu i Vojnog štaba, zatim je povučena na partijski rad u Skoplje krajem 1942, pa je bila instruktor i kratko vrijeme član II OK KPM. U avgustu 1944. je imenovana za zamjenika komandanta logora Glavnog štaba NOV i PO Makedonije. Krajem avgusta je upućena u Vrhovni štab, gdje je radila kao šifrant, a po povratku u Skoplje krajem 1944. postavljena je za načelnika Šifrantskog odjeljenja Glavnog štaba Makedonije. Poslije rata je bila aktivan društveno-politički radnik. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« — 254

Ašanin Vojin (1920—1977), građevinski službenik i rezervni potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. s prekidom. Bio na raznim artiljerijskim dužnostima. Poslije rata završio Višu artiljerijsku oficirsku školu u Lenjingradu, pa zatim bio pomoćnik komandanta Artiljerijske podoficirske škole u Čupriji. U vrijeme informbirovske kampanje prihvatio Rezoluciju IB, isključen iz KPJ i lišen čina majora JA — 209, 279, 286

Augustinčić Antun (1900—1979), vajar svjetskog glasa, član JAZU. Bio je predsjednik Društva prijatelja SSSR-a 1940. U NOP-u učestvuje od 1941. Te godine hapšen i u zatvoru u Gracu ostaje do 1943. Član ZAVNOH-a i potpredsjednik AVNOJ-a od 1943 — 291, 300.

Baćović Petar (? —1945), advokat, rezervni major Jugoslovenske vojske. Od ljeta 1941. do aprila 1942. šef kabineta u jednom ministarstvu Nedićeve vlade. U dogovoru sa Milanom Nedićem i Dražom Mihailovićem tada odlazi u istočnu Bosnu s odredom formiranim od četničkih jedinica radi borbe protiv NOP na području Foče i Goražda i, dalje, u Sandžaku u saradnji s italijanskim okupacionim trupama. Od avgusta 1942. je komandant Komande četničkih operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Od januara do kraja maja 1944. boravio u Kairu. Po povratku u zemlju jedan od organizatora tzv. četničke Nezavisne grupe nacionalnog otpora s ciljem da

se s tim jedinicama poveže sa britanskim snagama čije iskrcavanje su četnici očekivali na južnom Jadranu. Krajem aprila 1945. odvojio se od Mihailovića, ostatke svojih jedinica potčinjava Pavlu Đurišiću, ali je s njim ubijen od ustaša — 271

Bakarić dr Vladimir (1912), pravnik. Aktivan u revolucionarnom pokretu od 1932; član KPJ od 1933. Zbog revolucionarnog rada policija ga više puta hapsila i proganjala. Bio izabran za sekretara organizacije SKOJ-a na Zagrebačkom sveučilištu 1935, a maja 1937. postao član Agitpropa CK KPH. Član CK KPH od 1940. U NOR-u istaknuti organizator i rukovodilac oslobodilačke borbe; bio politički komesar GŠ Hrvatske; vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a; 1944. izabran za sekretara CK KPH. Poslije oslobođenja predsjednik vlade Hrvatske (1945—1953); od 1953. predsjednik Sabora; član CK KPJ od 1948; na VI kongresu KPJ izabran za člana Izvršnog komiteta CK SKJ; bio predsjednik CK SKH; član Predsjedništva CK SKJ i Predsjedništva SFRJ; član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 236, 238, 285, 289, 299, 315

Bakić Mitar (1908—1960), diplomirao prava; politički radnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu; član KPJ od 1932. Godine 1936. postao je član Centralnog odbora Jedinstvene radničke partije Jugoslavije. Od 1939. bio opunomoćenik CK KPJ za partijsko-politički rad u jugoslovenskoj vojsci, a potom član Vojne komisije CK KPJ. Učestvovao u organizovanju ustanka u Crnoj Gori, a zatim radio u Vrhovnom štabu; član Glavnog NOO Srbije (1941). Od aprila 1942. politički komesar Glavnog štaba za Crnu Goru, pa politički komesar 4. proleterske brigade, 2. proleterske divizije i 2. udarnog korpusa. Juna 1944. imenovan za sekretara Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije; od kraja 1945. bio generalni sekretar vlade FNRJ. Od 1949. do 1960. sekretar Koordinacionog komiteta vlade Jugoslavije, sekretar Savezne skupštine i dr. Biran je za člana CK SK Crne Gore, Saveznog odbora SSRNJ i CK SKJ. General-

potpukovnik JNA — 196, 206, 208, 291, 293, 322

Baloković Zlatko (1895—1965), violinista. Od 1924. živio u Njujorku; za vrijeme NOB-a bio jedan od osnivača i predsjednik Društva prijatelja nove Jugoslavije i pristalica NOB-a u Jugoslaviji, a i poslije rata je ostao prijatelj socijalističke Jugoslavije — 20, 96, 121, 258, 308, 313, 314

Banović Nikola (1920), zemljoradnik. Član SKOJ-a od 1937, a član KPJ od 1938. U NOR-u od 1941. Bio pomoćnik komesara čete 4. crnogorske brigade, komandir čete u istoj brigadi, zamjenik komandanta i komandant bataljona, zamjenik komandanta 6. crnogorske brigade, komandant 10. crnogorske brigade. Poslije rata bio komandant 21. divizije i načelnik štaba korpusa. Pukovnik JNA u penziji — 282

Belajčić dr Vladimir (1887—1962), pravnik, kasacioni sudija. Studirao je u Rimu, Beču, Njemačkoj i u Parizu, gdje je i doktorirao. Bio je prvi zamjenik starješine društva Soko, počasni predsjednik »Putnika«, predsjednik udruženja »Fruška gora«, predsjednik masonske lože. Pristupio četničkom pokretu Draže Mihailovića i izabran za člana četničkog Centralnog nacionalnog komiteta. Kao delegat D. Mihailovića u noći između 9. i 10. avgusta 1944. odletio američkim vojnim avionom u Italiju s pomoćnog aerodroma u selu Pranjanima. Ostao da živi u egzilu. Radio je u Stokholmu pri jednom ogranku OUN, gdje i umro — 263

Belinić Marko (1911), politički radnik. Član KPJ od 1934, sekretar RK KPJ u Zagrebu 1935, član OK KPH Varaždin, sekretar Ursovih sindikata. Više puta hapšen i proganjan zbog svoje revolucionarne djelatnosti. U NOR-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u sjevernoj Hrvatskoj, Prigorju, Zagorju i Kalniku. Za vrijeme rata bio politički komesar i komandant 1. zagorskog partizanskog odreda i 2. operativne zone Hrvatske, član CK KPH, član AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Poslije rata član IK CK SKH, član CK SKJ, predsjednik

Vijeća SSJ Hrvatske, poslanik i dr. General-major u rezervi. Narodni heroj — 289

Bičanić dr Rudolf (1905—1968), funkcioner HSS-a i »Gospodarske sloge«. Kao pripadnik URO (koja je bila pod uticajem SDS) uhapšen 1932. i osuđen na 3 godine zatvora. Godine 1937. i 1938. izdavao ilegalni bilten »Politički vjesnik«. Za vrijeme okupacije radio je u administraciji izbjegličke vlade u Londonu, odakle je upućivao apele za jedinstvo hrvatskog i srpskog naroda. Poslije oslobođenja načelnik Odjeljenja za spoljnu trgovinu u Ministarstvu inostranih poslova Privremene vlade DFJ odnosno vlade FNRJ, zatim profesor na zagrebačkom Pravnom fakultetu — 221, 296, 297

Birjuzov Sergej Semjonovič (1904—1964), maršal i heroj Sovjetskog Saveza i narodni heroj Jugoslavije. Završio je Vojnu akademiju »M.V. Frunze«. Član KPSS od 1926. U II svjetskom ratu, najprije komandant 132. streljačke divizije, a potom, u staljingradskoj bici 1942/1943, načelnik Štaba 2. gardijske armije. Od aprila 1943. načelnik Štaba Južnog fronta, od oktobra 1943. načelnik Štaba 4. ukrajinskog fronta, a od maja 1944. načelnik Štaba 3. ukrajinskog fronta. Poslije II svjetskog rata komandant sovjetskih okupacionih trupa u Austriji, zamjenik komandanta Južne grupe sovjetskih jedinica i zamjenik predsjednika Savezne kontrolne komisije u Bugarskoj, komandant protivvazdušne odbrane SSSR-a i zamjenik ministra odbrane i član CK KPSS. Poginuo je u avionskoj nesreći na Avali kao šef delegacije sovjetskih ratnih veterana s kojima je trebalo da učestvuje na proslavi 20-godišnjice oslobođenja Beograda — 280

Bobek, pilot (nisu mogli da se ustanove biografski podaci) — 109

Bonomi Ivone (1873—1951) — italijanski političar, poslanik Socijalističke partije od 1909. do 1912, ministar raznih resora 1916—1921, premijer 1921—1922. Za vrijeme fašističkog režima povukao se iz političkog života. Od 1943. predsjednik Komiteta narodnog oslobođenja, a 1944—1945, pred-

sjednik vlade, 1946—1948. poslanik, a zatim predsjednik Senata — 264, 276, 277, 283

Bornhauzen Verner (*Bornhausen Werner*), potpukovnik i komandant njemačke škole za borbenu obuku u Nišu — 265, 310

Božović Božo (1911), službenik. Kao učenik srednje škole uključio se u revolucionarni radnički pokret. Učestvovao u raznim akcijama koje je Partija organizovala, a član KPJ od 1941. Aktivno učestvuje u pripremama ustanka u svome mjestu. Istakao se već u prvim borbama. Bio komandir čete u Crnogorskom NOPO za vrijeme operacije u Sandžaku i u 1. proleterskoj brigadi, komandant bataljona, zamjenik komandanta i komandant 1. proleterske brigade, komandant 26. (dalmatinske) divizije NOVJ. Poslije rata komandant armije, načelnik Uprave u SSNO i na dužnosti u Generalštabu JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 278

Brajović Petar (1915), aktivni oficir Vazduhoplovstva jugoslovenske vojske. Kao dak gimnazije pripadao naprednom omladinskom pokretu. Radio na organizovanju ustanka na Kosovu. Član KPJ od 1941. Bio je komandant Metohijskog NOPO, komandant Šarplaninskog odreda, komandant 1. makedonsko-kosovske brigade, komandant 48. makedonske divizije, zatim 16. korpusa NOVJ, zamjenik komandanta Operativnog štaba NOV i PO za Kosmet, komandant 52. divizije. Poslije rata na radu u Generalštabu JNA, načelnik Vojnoistorijskog instituta, poslanik Skupštine Srbije, predsjednik CO RVI Jugoslavije, član Saveznog odbora SUBNORJ, član Savjeta Federacije i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 277

Brajović Vukašin Vuko (1921), prije rata aktivni podoficir Jugoslovenske vojske. U NOR-u je od 1941; u ratu se nalazio na dužnostima komandira voda, čete i baterije i komandanta diviziona. Poslije rata pored ostalog je bio načelnik artiljerije armije. Pensionisan je 1974. na dužnosti pomoćnika načelnika Uprave artiljerije JNA u činu

general-majora. Poslije penzionisanja je aktivan društveno-politički radnik. Od 1974—1981. bio je predsjednik Udruženja rezervnih vojnih starješina grada Beograda; sada je član Predsjedništva Saveznog odbora Udruženja rezervnih vojnih starješina Jugoslavije. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 209

Brauning (Browning), major, štapski oficir II klase u Britanskoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ (37. misija) — 255

Brkić Dušan (1913), kao veoma aktivan u radničkom pokretu postao je 1939. član KPJ. U NOP je stupio 1941. Bio je politički komesar korpusa; član Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju; član Sekretarijata CK KPH; član Izvršnog odbora ZAVNOH-a i vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata potpredsjednik vlade Hrvatske; član CK KPH i član CK KPJ; 1948. prihvatio Rezoluciju Informbiroa, zbog čega je isključen iz KPJ, a zatim zbog neprijateljske djelatnosti i osuđen — 27, 258, 289

Brod Filip (Broad Philip), britanski diplomata na službi kod ministra-rezidenta pri Vrhovnoj savezničkoj komandi za Sredozemlje i njegov politički predstavnik za Balkan — 248, 302, 303

Burdžović Rifat (1913—1942), student prava. Kao srednjoškolac uključio se u napredni pokret; član KPJ od 1934. Istaknuti studentski aktivista u Beogradu, sekretar UK KPJ za Beograd; član MK KPJ za Beograd i organizator više radničkih akcija. Od proljeća 1941. do juna 1942. bio je sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak i jedan od najistaknutijih organizatora i rukovodilaca borbe u ovoj oblasti. Od juna do polovine oktobra 1942. zamjenik političkog komesara 3. proleterske sandžačke brigade; četnici ga mučki ubili kod Mrkonjić-Grada oktobra 1942. Narodni heroj — 322

Čakić Boško (1920—1967), politički radnik. U NOP-u je od 1941. a od januara 1942. postaje i član KPJ; bio je sekretar MK KPJ za Uroševac; član Oblasnog komiteta KPJ za Kosmet; politički komesar Glavnog štaba NOV i PO Kosova i Metohije; poslanik Savezne skupštine i u diplomatskoj službi — 253

Čaušev Boro (1917), radnik. Prije rata pristupio naprednom radničkom pokretu. Član KPJ od 1940, u NOP-u od 1941. Bio član Mjesnog komiteta KPJ Negotino. U NOVJ bio politički komesar čete, politički komesar bataljona 14. makedonske brigade, politički komesar 50. pa 48. divizije. Od 1949. radi u građanstvu: državni sekretar za unutrašnje poslove, član Izvršnog vijeća, član CK SK Makedonije, poslanik Savezne skupštine i Sobraanja Makedonije. General-potpukovnik JNA — 277

Čerčil Randolph (Churchill Randolph), major, Čerčilov sin i šef Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske; u Jugoslaviju je došao u januaru 1944. kada se jedno vrijeme nalazio u Britanskoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ; napustio je Jugoslaviju maja 1945 — 220, 296

Čerčil Tom (Churchill Thom), brigadni general i komandant savezničkih snaga na Visu uključujući i britansku 2. brigadu (komandos). Po napuštanju Visa krajem ljeta 1944. određen je za komandanta britanske 4. divizije specijalnih službi, čiji su dijelovi iskrcani krajem septembra 1944. u Albaniji — 295

Čerčil Winston (Churchill Winston); 1874—1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955. U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snaga na Kontinentu, još 1936. zahtijevao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije — 249, 263, 264, 269, 292, 296, 297, 302, 303, 314, 315, 323

Černi Josip (1903), oficir Mornarice Jugoslovenske vojske — kapetan korvete. U NOP-u od 1941, a član KPJ od 1943. Od novembra 1941. do septembra 1943. ilegalno politički radio u

organizacijama NOP-a. U NOVJ od septembra 1943. Bio je na dužnosti u Štabu Primorske operativne zone Slovenije, a od avgusta 1943. do kraja rata komandant Mornarice NOVJ odnosno Jugoslovenske ratne mornarice. Poslije rata komandant JRM, pomoćnik načelnika Generalštaba, komandant Eskadre JRM, načelnik Mornaričko-tehničkog instituta. Admiral JNA u penziji — 297

Čok Miroslav (1904), rezervni kapetan JNA. Prije rata završio zanatsku školu, potom mašinsku školu mornarice, pa zatim postao vojni činovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u je od avgusta 1943; bio je komandir čete, član Uprave brodogradilišta na Visu i komandant partizanskog logora na Mali. Poslije rata do prevođenja u rezervu 1946. nalazio se na raznim tehničkim funkcijama u JA — 209

Čalović Mile (1913—1977), prije rata bio zemljoradnik. U NOR-u član KPJ od 1941. U ratu je bio komandant 1. južnomoravskog NOP odreda, 2. srpske brigade, 24. divizije i dr. Poslije rata načelnik operativnog odjeljenja armije, nastavnik u VVA, načelnik odjeljenja u Generalštabu i načelnik republičkog štaba narodne odbrane Srbije. General-potpukovnik JNA — 255

Dakić Radoje Brko (1911—1946), radnik. Hapšen i proganjan više puta. U radničkom pokretu od tridesetih godina, a član KPJ od 1934. Sekretar MK KPJ Beograd (1939) i organizator više akcija beogradskih radnika i studenata. U NOR-u od 1941; član i sekretar PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak, politički komesar 2. udarnog korpusa NOVJ. Pukovnik JA. Poslije rata sekretar Sindikata Jugoslavije. Narodni heroj — 267

Danilović Riste Stanko (1901), rezervni potpukovnik JNA. Prije rata je apsolvirao Višu trgovačku školu u Beču i Zagrebu i završio Pravni fakultet u Beogradu, pa se zaposlio kao bankarski službenik. U NOR-u je od 1941; bio je na raznim intendantskim dužnostima: šef Ekonomskog odsjeka Glavnog štaba za Crnu Goru, Boku i Sandžak, inten-

dant u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi, 2. proleterskoj diviziji i u 1. proleterskom udarnom korpusu NOVJ, član Vojne misije NOVJ u Mlaskvi i u Rimu. Poslije rata je preveden u rezervu i imenovan za upravnika Državne hipotekarne banke u Beogradu, a potom i za generalnog direktora iste ustanove — 322

Dapčević Peko (1913), student; u radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član je KPJ od 1933. Godine 1936. i 1937. bio član OK KPJ za Cetinje. U španskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; sljedeće godine pobjegao u Austriju, a 1941. došao u Jugoslaviju. U NOR-u od 1941: komandant Lovčenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske crnogorske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik, zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije; član CK SKJ. General-pukovnik JNA. Odlikovan Ordenom slobode i Ordenom narodnog heroja. Član Savjeta Federacije — 8, 13—15, 30, 58, 84, 91, 92, 99, 107, 109, 127, 136, 150, 155, 171, 172, 188, 190, 215, 225, 228, 230, 234, 235, 239, 255—257, 266, 271—276, 283—285, 287, 288, 295, 297, 307

Deržavin Nikolaj Sevastijanovič (1877—1953), filolog. Član Akademije nauka SSSR-a od 1931. Član KPSS od 1945. Od 1947—1953. rukovodilac lenjin-gradskog oddeljenja Instituta za Slo-venške studije Akademije nauka SSSR-a. Autor mnogih radova iz istorije ruske književnosti i radova o porijeklu Slo-vena — 258

Dimitrov Georgi (1882—1949), revolucionar bugarskog i međunarodnog radničkog pokreta. Član SDP Bugarske od 1902. Od 1906. sekretar je Nacionalnog sindikalnog saveza Bugarske i rukovodi mnogim radničkim akcijama. Član CK SDP (tijesni socijalisti) od 1909. Zalagao se za saradnju balkanskih socijaldemokratskih partija i za stvaranje Balkanske socijalističke federacije. Borac

protiv bugarske osvajačke politike u balkanskim ratovima i I svjetskom ratu. Jedan je od osnivača Bugarske komunističke partije i organizator septembarskog ustanka u Bugarskoj (1923). Na III kongresu KI 1921. izabran u Izvršni komitet. Po emigriranju radio u KI i BKF. U Njemačkoj uhapšen 1933. i na procesu u Lajpcigu uspješno branio komunistički pokret. Iz Njemačke protjeran u SSSR 1934. Na VII kongresu KI dao jedan od najznačajnijih referata. Od 1935. do 1943. bio je generalni sekretar KI. Organizator Otečestvenog fronta Bugarske i otpora fašizmu u njoj. Od 1945. do 1948. bio je predsjednik vlade i generalni sekretar KP Bugarske — 279

Donovan Vilijem (Donovan William), američki brigadni general, direktor (šef) američkog Ureda za strategijske službe (Office of Strategic Services — OSS) — 263

Došen Ilija (1914), član KPJ od 1936. Diplomirao na Pravnom fakultetu u Beogradu 1940. U NOR-u od 1941. bio politički komesar 5. krajiškog NOP odreda, 10. krajiške brigade, 5. i 10. divizije i 5. korpusa. Poslije rata bio je, između ostalog, član CK SKJ i Izvršnog komiteta CK SK BiH, ministar u vladi BiH, predsjednik Vrhovnog suda BiH i Vrhovnog suda Jugoslavije, poslanik republičke i Savezne skupštine i dr. Narodni heroj — 278, 284

Dudić Miloš Miša (1915—1944), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je politički komesar Azbukovačke čete Valjevskog NOPO i komandant Rađevskog bataljona Valjevskog NOPO; komandant Suvoborskog NOPO i partizanskog odreda »Žikica Jovanović Španac«, zatim komandant Valjevskog NOPO, pa 1. bataljona NOVJ u centralnoj Srbiji i zamjenik komandanta 1. šumadijske brigade. Teško je ranjen u borbi kod Prijepolja i umro od zadobijenih rana januara 1944. Narodni heroj — 322

Đilas Milovan Đido (1911), studirao filozofiju i pravo. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MK KPJ

Beograda i PK KPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CK SKJ i predsjednik Skupštine SFRJ. U 1953. godini objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine suprotstavljajući se politici SKJ. Na plenumu CK SKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada 1957. godine osuđen na 9 godina robije; lišen funkcija i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunista i neprijatelj socijalističke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisao antijugoslovenskog i antikomunističkog sadržaja — 26, 164, 236, 289, 299, 324

Doliti Đovani (Giolitti Giovanni 1841—1928), italijanski državnik. Od 1882. narodni poslanik, 1889. ministar finansija, zatim unutrašnjih poslova i predsjednik vlade. Vođa liberala; dosljedno zastupao interese krupne buržoazije, radnicima davao sitne ustupke, a krvavo se obračunavao sa seljačkim pokretom južne Italije. Vodio libijski rat protiv Turske 1911—1912. i osvojio Tripolis, Kirenajku, Dodekanska ostrva. Na početku I svjetskog rata, kao pristalica neutralnosti Italije, povlači se u Pijemont, a poslije poraza italijanske vojske kod Kobarida 1917. ponovo se javlja na političkoj sceni. Godine 1920. preuzima vladu, suzbija revolucionarni radnički pokret i prepušta fašistima da dođu na vlast. S Jugoslavijom sklopio Rapalski ugovor 1920 — 277

Đukić Mileta (1910—1944), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941: komandant bataljona Komskog NOPO, komandant bataljona i načelnik štaba 4. proleterske brigade, načelnik štaba 12. korpusa NOVJ. Poginuo kod Valjeva kao potpukovnik NOVJ — 282, 291

Đuričić Blažo (1914), prije rata inženjer agronomije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Za vrijeme rata bio zamjenik političkog komesara 8. krajiške brigade, politički komesar 2. divizije, a zatim 3. korpusa. Poslije rata bio politički komesar 6. armije. U građansku službu prešao 1947. i bio na dužnostima po-

moćnika ministra poljoprivrede FNRJ, a zatim BiH, potpredsjednika Izvršnog vijeća BiH, sekretara CK SK BiH, i potpredsjednika Savezne skupštine. Bio je član CK SK Jugoslavije. Biran za republičkog i saveznog poslanika u više saziva. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj — 262

Đurić Ljubodrag Ljubo (1917), učitelj. Član KPJ od 1939, a u NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta 2. proleterske brigade, komandant iste brigade, i 2. proleterske divizije, zamjenik komandanta GŠ Srbije i komandant Beograda od oktobra 1944. Poslije rata generalni sekretar i član Savezne vlade, direktor »Službenog lista SFRJ«. General-major JNA u penziji — 75, 85, 135, 259, 269, 272, 280

Džibilejn Artur (Jibilian Arthur), radio-tehničar u američkoj misiji pri Vrhovnoj četničkoj komandi — 263

Džuvalakovski Ilija (1915), dramski umjetnik, profesor univerziteta i član Makedonskog nacionalnog teatra. Diplomirao na Muzičkoj akademiji u Beogradu. Pripadao naprednom studentskom pokretu. Za vrijeme rata više puta zatvaran i bio u internaciji u Bugarskoj do februara 1944. Član KPJ od 1944. Bio spiker-urednik Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« u Moskvi (1944), član pozorišta Narodnog oslobođenja i dr. Dobitnik nagrade AVNOJ-a — 254, 263

Egić Dušan (1912—1951), republički funkcioner NR Hrvatske. Završio srednju poljoprivrednu školu; službenik na poljoprivrednim dobrima u Vojvodini; predratni član KPJ; poslije aprilske rata odlazi iz Vojvodine u Liku, gdje u julu 1941. stupa u partizanski odred. U NOR-u: zamjenik političkog komesara 2. ličkog NOP odreda, šef Odsjeka za vojne vlasti Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, komandant Ličkog vojnog područja. Po završetku rata preveden je u rezervu u činu potpukovnika JA, pa je bio predsjednik Glavne poljoprivredne komisije za Vojvodinu, upravnik Uprave poljoprivrednih dobara i preduzeća Ministarstva poljoprivrede i šumarstva FNRJ, direktor Poljoprivrednog dobra Belje i

generalni direktor Generalne direkcije državnih poljoprivrednih dobara NR Hrvatske, na kojoj je dužnosti tragično izgubio život. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 293

Eliot Vilijam (Elliott William), vice-maršal, komandant Balkanskog vazduhoplovstva (Balkan Air Force—BAF), — 42, 262, 309

Felber Hans Gustav, general pješadije, njemački vojnoupravni komandant Jugoistoka i okupacioni komandant u Srbiji (1943—1944), komandant Armijske grupe »Srbija« i istovremeno vojno-upravni komandant Jugoistoka (1944), komandant 7. armije (1945) — 282

Fotić Konstantin (1891—1966), diplomata. Predstavljao je Kraljevinu Jugoslaviju u Društvu naroda, a od 1934. stalno je bio na službi u inostranstvu. U toku II svjetskog rata poslanik i ambasador Kraljevine Jugoslavije u Vašingtonu. Razriješen dužnosti juna 1944. Kao ambasador aktivno radio na pomaganju D. Mihailovića i razbijanju NOP-a. Posebno se istakao u radu nacionalističke grupe oko lista »Srbobran«, koja je djelovala među srpskim iseljenicima u SAD na liniji četničkog pokreta. Jula 1946, u odsustvu, osuđen na 20 godina robije — 131, 281, 296, 313

Frangeš Ivan prije II svjetskog rata nalazio se na raznim diplomatskim dužnostima u Kraljevini Jugoslaviji. Za vrijeme rata je bio savjetnik kraljevske jugoslovenske ambasade u Londonu, a potom i u Vašingtonu. Poslije penzionisanja Konstantina Fotića, jugoslovenskog ambasadora u Vašingtonu, (u junu 1944), preuzeo je dužnost otpravnika poslova jugoslovenske ambasade na kom se položaju zadržao sve do imenovanja Stanoja Simića za jugoslovenskog ambasadora u Vašingtonu u proljeće 1944. Poslije rata je ostao da živi u Sjedinjenim Američkim Državama; umro je u Njujorku — 313

Gaćinović Vojislav (1896—1980), sveštenik. Dobrovoljac u I svjetskom ratu. Jedno vrijeme bio urednik sarajevske »Prosvjete«. Od 1926. do 1932. boravio

u SAD gdje je bio sveštenik. Po povratku u zemlju 1932, bio sveštenik u Skoplju, a potom poslanik u Beogradu. 1938. ponovo odlazi u SAD gdje se istakao antifašističkom aktivnošću među iseljenicima. Tokom II svjetskog rata podržavao NOB za što je 1944. odlikovan. Poslije rata 1949. vratio se u Jugoslaviju, ali ubrzo odlazi u inostranstvo, gdje se brinu o grobljima Jugoslovena palim u I svjetskom ratu. — 96, 313

Gavrilović Stojan, prije II svjetskog rata pomoćnik u Ministarstvu spoljnih poslova. Tokom rata bio u diplomatskoj službi kraljevske vlade najprije u Kairu, a kasnije u Kanadi. U Šubašićevoj vladi bio specijalni opunomoćenik za Bliski i Srednji istok — 185, 290, 313, 315

Georgijev Kimon (1882—1969), bugarski političar i državnik. Prije rata je bio ministar transporta, pošta i telegrafa i predsjednik vlade (1934/35). Za vrijeme rata 1943. pristupio je Otečestvenom frontu Bugarske i rukovodio političkom grupom »Zveno«. Od 9. septembra 1944. do 1946. predsjednik otečestvenofrontovske vlade Bugarske; zamjenik predsjednika Ministarskog savjeta 1946—1959. i 1959—1962; predsjednik Narodnog saveza »Zveno« (1944—1949); ministar spoljnih poslova 1946—1947; ministar elektrifikacije i meliorizacije (1947—1951); član Prezidijuma Narodnog sobranja NR Bugarske i zamjenik predsjednika Nacionalnog savjeta Otečestvenog fronta — 123, 132, 199, 281, 292, 315, 316, 320

Gorškov Anatolij Petrovič (1908), borac Crvene armije od 1930. Član KPSS od 1930. Za vrijeme velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza 1941—1945. bio je komandant Tuskog radničkog puka, zamjenik načelnika štaba Brjanskog partizanskog odreda, načelnik Operativne grupe partizanskih odreda Orlovске oblasti, delegat Centralnog i Beloruskog štaba partizanskih odreda pri Beloruskom frontu. Od februara 1944. zamjenik načelnika Vojne misije SSSR pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Od jula 1944. do kraja godine šef Sovjetske vojne misije pri GŠ NOV i PO Srbije. Od 1945. do 1957. na raznim

dužnostima. Od 1957. je u ostavci. General-major je Sovjetske armije od 1943 — 105, 125, 126, 181, 232, 280, 298

Gošnjak Ivan (1909—1980), stolar i politički radnik. Član KPJ od 1933. Od 1935. do 1937. u SSSR-u, gdje je završio Lenjinsku partijsku školu i oficirski kurs. Od 1937. do 1939. učestvuje u španskom građanskom ratu na strani republikanske Španije u internacionalnim brigadama i imao čin kapetana. Poslije poraza republikanske Španije interniran u koncentracioni logor u Francuskoj, gdje je bio sekretar partijske organizacije jugoslovenske grupe interbrigadista. Septembra 1941. bježi u Pariz, a zatim, u prvoj polovini jula 1942. preko Njemačke u Jugoslaviju. U NOR-u od jula 1942. Bio je zamjenik komandanta GŠ Hrvatske, komandant 1. korpusa NOV Hrvatske i komandant GŠ Hrvatske. Poslije rata komandant 2. armije JA, načelnik Personalne uprave JA, zamjenik ministra narodne odbrane FNRJ, državni sekretar za poslove narodne odbrane, član CK SKJ i član IK CK SKJ. Narodni heroj — 283

Gregorić dr Pavle (1892), ljekar i politički radnik. Učesnik u oktobarskoj revoluciji, član RKP(b) od 1920, a KPJ od 1921. Uhapšen 1932. i osuđen na 2 godine strogog zatvora, ali mu je u toku izdržavanja robije kazna povećana za još 2 godine zbog učešća u martovskim demonstracijama osuđenika-komunista. Po izlasku s robije nastavlja rad, te 1937. postaje član CK KPH. Rukovodi u Zagrebu slanjem dobrovoljaca u Španiju. Hapšen 1938. i u decembru 1939. Iz lepoglavskog koncentracionog logora izašao u martu 1940. Organizator ustanka u Moslavini i Slavoniji 1941. U toku NOR-a na raznim dužnostima, a poslije oslobođenja bio je: član vlade NR Hrvatske, predsjednik Savjeta za narodno zdravlje vlade FNRJ, potpredsjednik Savezne narodne skupštine, ambasador u Rimu, član CK SKJ do VIII kongresa — 286, 291

Grizodubova Valentina Stepanova (1910), pilot. U Crvenoj armiji od 1936. Na avionu »Rodina« (ANT-37) preletela je 1937. razdaljinu od 6450 km od Moskve

do Vladivostoka za 26 časova i 29 min. i postavila svjetski rekord za žene, zbog čega je 1938. proglašena za heroja Sovjetskog Saveza. Član je KPSS od 1941. U II svjetskom ratu komandovala je 31. gardijskim bombarderskim pukom i imala je preko 200 borbenih letova. Rat je završila u činu pukovnika Crvene armije. Poslije oslobođenja prešla na rad u civilno vazduhoplovstvo. Birana je za poslanika Vrhovnog sovjeta SSSR — 203, 321

Gručarov Toma (1919—?). Član KPJ od 1944, a u NOR-u od 1943. Borac Šarplaninskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda. Poslije rata bio operiski pjevač — 254

Grujić Stojan (1919), oficir JNA u penziji. Prije II svjetskog rata bio zemljoradnik. U NOB-u od 1941. Član KPJ od 1942. Za vrijeme rata bio u 2. krajiškom odredu. 5. i 11. krajiškoj brigadi kao borac, komandir voda i čete. Poslije rata izvjesno vrijeme bio u JNA, a zatim penzionisan kao invalid. Narodni heroj — 322

Grujić Periša (1915), prije II svjetskog rata potporučnik JV. U NOR-u od 1941, član KPJ od 1942. U ratu je bio načelnik Štaba brigade, pa 16. divizije, načelnik Štaba 12. korpusa i komandant 1. tenkovske brigade 4. armije. Poslije rata načelnik Operativnog odjeljenja 1. tenkovske armije, načelnik Tenkovskog školskog centra, načelnik Oklopnih jedinica armijske oblasti i načelnik Katedre oklopnih jedinica VVA. General-major JNA u penziji. — 191, 291, 319

Grušević Aćim (1898—1948), u revolucionarnom radničkom pokretu učestvovao od 1919. Prije rata završio trgovačku školu, aktivno radio u sindikalnim organizacijama službenika, 1939. postao sekretar Okružnog komiteta KPJ za Srem, a 1940. član PK KPJ za Vojvodinu. U NOR-u od 1941. Radio na dizanju ustanka i organizovanju partizanskih jedinica u Vojvodini. Bio komandant Grupe vojvodanskih udarnih bataljona, komandant GŠ NOV i PO Vojvodine, pa zamjenik komandanta GŠ NOV I PO Vojvodine; u novembru 1943. izabran za člana

AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bio je predsjednik Narodne skupštine NR Srbije. Pukovnik JA — 200, 272

Gundorov Aleksandar Semjonovič (1895—1973), učesnik je velike oktobarske socijalističke revolucije. U Crvenoj armiji je od 1918. Član KPSS od 1915. Za vrijeme građanskog rata bio je komandant odreda Crvene garde. Od 1930. je komandant inženjerije streljačke divizije, od 1937. je načelnik inženjerije streljačkog korpusa, a zatim iste godine postao je načelnik Vojno-inženjerijske akademije. U velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza 1941—1945. je bio komandant 4, 8, i 6. pionirske (inženjerijske) armije do aprila 1944, a potom načelnik inženjerijske službe Sjevernokavkaskog fronta, pa načelnik inženjerijske službe Moskovskog fronta protivvazdušne odbrane. Od 1944. je zamjenik generalnog inspektora i generalni inspektor inženjerijskih trupa Crvene armije. Poslije rata je bio od 1946. do 1951. pomoćnik načelnika inženjerijskih trupa Kopnene vojske. Od 1942. je predsjednik Sveslovenskog komiteta i aktivni organizator raznih skupova i drugih aktivnosti ovog komiteta. U posljednjoj godini je bio na čelu Slovenskog komiteta SSSR. General-lajtnant Sovjetske armije od 1940 — 258

Hadži Panzov Blagoja (?), stupio je u NOVJ 1944, poslije rata završio Pravni fakultet i bio na službi u Ministarstvu unutrašnjih poslova, zatim upućen u Bugarsku na rad u diplomatskoj službi. Izjasnio se za Rezoluciju Informbiroa i ostao u Bugarskoj, gdje živi i danas — 261

Hantington Eleri (*Huntington Ellery*), pukovnik, šef Obavještajnog odjeljenja 5. američke armije, od 11. avgusta 1944. šef Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ (ili, kako su Amerikanci govorili, kod maršala Tita) — 68, 269, 292, 311

Hariš Ivan (*Ilija Gromovnik*; 1903), prije rata je bio radnik, učestvovao je u akcijama naprednih pokreta u Kanadi, Meksiku, Panami, Kolumbiji, Ekvadoru i Argentini, gdje je 1934. primljen u KP. Učestvovao je u španskom gra-

đanskom ratu od 1936. kao diverzant, instruktor-diverzant, instruktor diverzantskih grupa i savjetnik brigade i dobio čin poručnika. Iz logora u Francuskoj prebacio se u Jugoslaviju i već prvih dana ustanka 1941. jedan je od organizatora ustanka u Gorskotom i Hrvatskom primorju, organizator i instruktor diverzantskih grupa; od 1942. rukovodio je diverzantskom sekcijom GŠ Hrvatske i bio komandant Grupe diverzantskih odreda Hrvatske. Objavio je autobiografsku knjigu »Diverzant«. General-major JNA u penziji. Narodni heroj — 322

Hebrang Andrija (1899—1948), namještenik. Radničkom pokretu pristupio sredinom dvadesetih godina; član MK KPJ u Zagrebu od 1927. Uhapšen 1929. i osuđen na 12 godina robije. Izašao je s robije 1941. U NOR-u na odgovornim političkim dužnostima u Hrvatskoj. Uhapšen kao ilegalac marta 1942, a krajem iste godine zamijenjen za zarobljene fašiste. U zatvoru podlegao neprijatelju i prihvatio saradnju s ustašama (što nije odmah otkriveno). Po izlasku iz zatvora bio sekretar CK KPH (do 1944), a kasnije ministar u vladi FNRJ. U vrijeme napada Kominforma i Staljina na KPJ i socijalističku Jugoslaviju 1948. aktivno i organizovano radio protiv zemlje i Partije, zbog čega je uhapšen. U zatvoru izvršio samoubistvo — 26, 146, 162, 180, 220, 236, 259, 283, 286, 289, 299, 317, 318

Herljević Franjo (1915), tipografski radnik. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1940. U NOR-u od 1941. Za vrijeme rata bio komandir čete, komandant bataljona, zamjenik komandanta 15. majevičke brigade, komandant 18. istočnobosanske (hrvatske) brigade, a krajem 1944. postao je komandant 38. udarne divizije. Poslije oslobođenja nalazio se na raznim dužnostima u JNA: komandant vojnog područja, načelnik Vojne akademije JNA, zamjenik načelnika Više vojne akademije JNA, komandant Republičkog štaba narodne odbrane BiH. Preveden je u rezervu u činu general-pukovnika JNA. Savezni sekretar za unutrašnje poslove. Narodni heroj — 202

Himmler Hajnrih (Himmler Heinrich; 1900—1945), rajshfirer SS, ministar Trećeg Rajha. Učesnik pokušaja fašističkog puča 1923. u Minhenu. Član Nacionalnosocijalističke njemačke partije rada i šef SS-jedinica od 1929. Poslije Hitlerovog dolaska na vlast, šef njemačke policije, a od 1936. i Tajne državne policije (Gestapoa). Jedan od glavnih organizatora koncentracijskih logora u nacističkoj Njemačkoj i okupiranoj Evropi. Od 1943. ministar unutrašnjih poslova, a od jula 1944. komandant rezervne vojske. Poslije kapitulacije fašističke Njemačke pokušao je da pobjegne, ali je prepoznat i uhvaćen od britanskih jedinica; tada je maja 1945. izvršio samoubistvo — 264

Hitler Adolf (1889—1945), njemački nacistički diktator, vođa NSRPN, kancelar Trećeg Rajha od 1933. do 1945; jedan od najvećih zločinaca u novijoj istoriji. Kao eksponent revanšističko-militarističkih krugova Njemačke pokušao da izvrši državni prevrat (oktobra 1923). Napisao je knjigu »Mein Kampf« u kojoj je izložio program nacizma i svoje rasističke poglede. Zahvaljujući podršci krupne buržoazije, junkera i sitnoburžoaskih elemenata, 1933. postao kancelar Njemačke, potom zaveo najsuroviju vladavinu. Jedan je od tvoraca Osovine Rim—Berlin, Antikominternapakta i Trojnog pakta. Pod njegovim vođstvom Njemačka je vodila osvajajući rat (1939—1945), u kome je izgubilo život oko 50 miliona ljudi — 198, 245, 247

Hodža Enver (Hoxha Enver, 1908), albanski državnik i general. Do 1936. studirao u Francuskoj prirodne nauke, a poslije toga bio sekretar albanskog poslanstva u Briselu. Prije početka II svjetskog rata učestvovao u stvaranju KP Albanije, a kada su italijanske trupe okupirale Albaniju radi na organizovanju oružane borbe protiv fašističkih okupatora. Bio član Privremenog CK i generalni sekretar CK KP Albanije, član Prezidijuma Komiteta nacionalnog oslobođenja Albanije, politički komesar Vrhovnog štaba NOV Albanije i vrhovni komandant NOV Albanije. Poslije rata predsjednik vlade NR Albanije 1946—1954. Od 1954. je

prvi sekretar CK Partije rada Albanije. Od Rezolucije Informbiroa 1948. aktivno učestvuje u kampanjama protiv KPJ i Jugoslavije — 98, 274, 313, 320

Hodža Fadilj (Hoxha Fadil) (1916), završio je učiteljsku školu u Albaniji, kuda je emigrirao 1932. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je sekretar MK KPJ u Đakovici, član Biroa Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, instruktor CK KPJ, politički komesar i komandant NOPO »Zejnel Ajdini«, komandant NOPO »Emin Duraku«, komandant GŠ NOV i PO za Kosovo i Metohiju, zamjenik komandanta Operativnog štaba Vojne uprave za Kosovo i Metohiju i dr. Poslije rata bio je predsjednik Oblasnog NO AKMO, Izvršnog vijeća i Skupštine AKMO i član SIV-a. Bio je član CK SKS, CK SKJ i Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ. Član je Predsjedništva SFRJ i Savjeta Federacije. Narodni heroj — 253

Holjevac Većeslav (1917—1971), prije rata bio privatni namještenik. Član KPJ od 1939; član MK KPH i OK KPH Karlovac. U NOR-u od 1941. Jedan je od organizatora ustanka na Kordunu. Bio je politički komesar NOP odreda Korduna i Banije i Grupe kordunaških NOP odreda, politički komesar i komandant 2. operative zone i politički komesar 4. udarnog korpusa. Poslije rata bio je komandant Zagreba i Vojne uprave JA za Istru i Slovenačko primorje, šef Vojne misije FNRJ u Berlinu, ministar u vladi Hrvatske i FNRJ, predsjednik Gradskog NO Zagreba; član CK SK Hrvatske, republički i savezni poslanik. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 285

Honer Franc (*Honner Franz*; 1893—1964), austrijski revolucionar; električar; od 1911. član SDPA; u toku I svjetskog rata vodio antiratnu propagandu. Od 1923. član je KPA; od 1927. je član CK KPA; god. 1935. je uhapšen, zatim prebačen u austrijski koncentracijski logor u Veltersdorfu, odakle je u jesen iste godine pobjegao. U toku 1937. je predstavnik KP Austrije u Španiji. Oktobra 1939. dolazi ilegalno u Jugoslaviju i održava veze s ilegalnom KPA. Maja 1940. odlazi u Sovjetski Savez. U ljeto 1944. spustio se padobranom u

Sloveniju i s rukovodstvom NOP-a u Sloveniji radio na organizaciji austrijskog partizanskog bataljona. Poslije oslobođenja Austrije, postao ministar za unutrašnje poslove u prvoj Privremenoj vladi Austrije. Od 1945. do 1959. bio član Politbiroa KPA i njen poslanik u parlamentu — 48, 264, 310

Horti Mikloš (*Horthy de Nagybanja Miklos*; 1868—1957), austrougarski admiral, regent Mađarske (1920—1944). Pomoću Nijemaca ugošio ustanak mornara u Boki Kotorskoj 1918. Nakon revolucije u Mađarskoj (1919) stao na čelo kontrarevolucionarnih snaga i postavši regent (1920) zavodi krvavi teror nad radničkom klasom i ostalim naprednim snagama. Godine 1940. priključio Mađarsku Trojnom paktu i u aprilu 1941. pridružuje se Hitleru i Musoliniju u napadu na Jugoslaviju. Ratni zločinac. Umro u Portugaliji, kuda je 1944. pobjegao — 291

Hribar Artur, poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije, pomoćnik načelnika Glavnog štaba NOV I PO Vojvodine i na drugim dužnostima. Poslije rata preveden u rezervu u činu pukovnika JA. Emigrirao iz zemlje u Italiju kao neprijatelj, a odatle u Australiju, gdje je kasnije navodno ubijen — 200

Ilić Milan Čiča (1886—1942), zemljoradnik. Učesnik balkanskih ratova i I svjetskog rata. Aktivni učesnik revolucionarnog pokreta; član KPJ od 1919. Istaknuti borac za napredno zadrugarstvo, više godina aktivan politički radnik u Srbiji i Šumadiji. Izvođen pred Sud za zaštitu države. Godine 1939. sekretar ćelije, a 1940. član OK KPJ za Kragujevac. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Šumadiji, zamjenik komandanta i komandant Šumadijskog odreda. Od formiranja 1. proleterske brigade pa do svoje pogibije — 21. januara 1942. na Pjevcu, kod Han-Pijeska — komandant njenog 5. bataljona. Narodni heroj — 322

Ilić Pavle Veljko (1910—1964), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik komandanta 6. bataljona 1. proleterske brigade, načelnik

štaba 2. proleterske brigade, pomoćnik načelnika VŠ, vršilac dužnosti komandanta 8. korpusa, delegat pri GŠ NOV i PO Srbije, načelnik GŠ Makedonije i načelnik Štaba 5. armije. Poslije rata bio načelnik Štaba armije, komandant inženjerije JNA i komandant graničnih jedinica JNA. General-pukovnik JNA — 123, 279

Ivanovski Pero Tikvar (1920), kao mladi kožarski i duvanski radnik u Prilepu uključio se u komunistički omladinski pokret sredinom tridesetih godina; od 1938. član KPJ; ubrzo postaje član i sekretar MK KPJ za Prilep, a u toku 1940. član i organizacioni sekretar PK KPJ za Makedoniju; bio delegat na V konferenciji KPJ (oktobra 1940). U septembru 1941. zbog kolebljivog držanja u vezi s akcijom Metodija Šatorova Šarla smijenjen iz PK, ali je već krajem iste godine uključen u MK KPJ za Skoplje, a uskoro obavlja dužnost i u Mjesnom i Pokrajinskom štabu NOV I POJ za Makedoniju. U aprilu 1942. uhapšen i osuđen na 15 godina robije; u julu 1944. pobjegao iz zatvora, uključio se u 3. kumanovsku brigadu, zatim bio politički komesar 11. brigade, a poslije 42, pa 48. divizije NOV — 277

Jakimov Pavel Nikitovič (1910—1968). Do 1941. radio u civilnom vazduhoplovstvu SSSR-a, a izbijanjem rata odmah je otišao na front. Zajedno sa sovjetskom vojnom misijom februara 1944. spustio se na Medeno Polje. Oko tri mjeseca boravio je sa borcima NOVJ. U avionu koji je 4. juna 1944. poletjeo sa Kupreškog polja za Bari, sa rukovodstvom NOPJ, Jakimov je bio član posade. Juna 1944. proglašen je za heroja SSSR-a, a Predsjedništvo AVNOJ-a septembra 1944. proglasilo ga je narodnim herojem Jugoslavije. Poslije II svjetskog rata radio je u civilnom vazduhoplovstvu SSSR-a — 300

Jakšić Mato (1903), prije rata završio Pravni fakultet i Slobodnu školu političkih nauka u Parizu; do 1941. bavio se advokaturom; predratni je član KPJ. U NOR-u od 1941; bio je na raznim pozadinskim funkcijama i biran

je za člana ZAVNOH-a. Poslije rata nalazio se na dužnostima opunomoćenog ministra u DSIP-u i poslanika u Kanadi i Holandiji, pa je kao diplomata i penzionisan. Rezervni je potpukovnik JNA — 313, 315

Janić Vlado Capo (1904), u sindikalnom pokretu učestvuje od 1924. u Šisku, gdje je radio kao bravar i ložač na lokomotivi u željezničkoj radionici. Član KPJ od 1931, zatim član i sekretar OK Partije za Sisak (1935). Delegat je na Osnivačkom kongresu KPH (1937) kada je izabran i za člana CK KPH; na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940) izabran za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora prvog partizanskog odreda u Hrvatskoj (formiranog juna 1941), zatim komandant odreda, sekretar OK KPH za Sisak, Baniju i član Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, politički komesar Korpusa narodne odbrane Jugoslavije itd. Poslije oslobođenja više puta biran za narodnog poslanika, za člana CK SKH i CK SKJ i obavljao odgovorne dužnosti u JNA. Narodni heroj — 268

Jerković Dušan (1914—1941), učitelj. Predratni član KPJ. Pripadao grupi prosvjetnih radnika komunista koja se okupljala u učiteljskom društvu »Vuk Karadžić«. U NOB-u od 1941; komandir čete, pa komandant Užičkog NOP odreda. Poginuo na Kadinjači 29. novembra 1941. braneći odstupnicu Vrhovnom štabu i CK KPJ. Narodni heroj — 322

Jerković Mate (1915—1980), pravnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu. Član KPJ od februara 1942. U NOR-u od 1941. na svim komandnim mjestima, od bataljona do armije: komandant 5. banijskog bataljona, komandant Kalničkog partizanskog odreda, komandant 4. slavonske divizije, načelnik Štaba i komandant 6. slavonskog korpusa i zamjenik komandanta 3. armije. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju »K. J. Vorošilov« u Moskvi, a zatim bio načelnik Štaba i komandant Jugoslovenske ratne mornarice. Stalni je saradnik armijskih i mornaričkih listova i časopisa. Autor je knjige »Borba u Slavoniji za vrijeme IV i V ofanzive« i zbirke ratnih priča

»Četiri proletera« i većeg broja vojno-stručnih studija i članaka. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«. Admiral JNA. Narodni heroj — 268

Josipović Srboljub Srba (1909), član KPJ od 1938. U NOR-u od 1941. zamjenik komandanta Posavskog odreda; član PK KPJ za Srbiju. Bio član Politodjela 1. proleterske brigade, a 1944 komesar 24. divizije NOVJ. Od decembra 1944. u građanskoj službi; poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije više saziva; bio član Izvršnog vijeća Srbije i član CK SK Srbije — 255

Jovanić Đoko (1917), student. Član SKOJ-a od 1935, član KPJ od 1939. Zbog ilegalnog revolucionarnog rada, kao dak viših razreda gimnazije uhapšen u Subotici, osuđen na 10 mjeseci strogog zatvora i isključen iz svih srednjih škola. God. 1941. radi na organizovanju oružanog ustanka u južnu Lici. Pod njegovim rukovodstvom 27. jula 1941. počele su oružane akcije u okolini Srba. Bio komandant partizanskih odreda za Srb, zatim politički komesar 2. bataljona odreda »Sloboda«, komandant bataljona »Marko Orešković«, komandant 3. ličkog odreda, pomoćnik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i komandant 6. proleterske divizije. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju »K.J. Vorošilov« u Moskvi, a zatim vršio razne odgovorne dužnosti u Generalštabu JNA, načelnik štaba i komandant armijske oblasti i dr.; član Konferencije organizacije SK u JNA. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 13, 14, 17, 57, 78, 91, 256, 257, 266, 273

Jovanović Arso (1907—1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941: član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Vojnu akademiju »K.J. Vorošilov«; po povratku u zemlju (1948) načelnik Više vojne akademije; general-pukovnik JNA. Prihvatio Rezoluciju

IB, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije; poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje, avgusta 1948 — 42, 200—202, 206, 210, 224, 225, 235, 238, 293, 299

Jovanović Radivoje Bradonja (1918), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, kada postaje i član KPJ. Bio zamjenik komandanta Uzičkog NOPO; komandant Grupe NOPO zapadne Srbije i član Vrhovnog štaba; komandant Glavnog štaba Srbije; komandant 1. šumadijske brigade; komandant 25. divizije; zatim komandant 14. korpusa NOVJ. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Artiljerijsku akademiju »Djeržinski«. Do 1959. na dužnostima u JNA (načelnik Uprave artiljerije u DSNO, komandant korpusa i dr.). General-potpukovnik JNA u penziji. Po izlasku iz JNA član Izvršnog vijeća SR Srbije, član CK SK i poslanik. Godine 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. Narodni heroj — 260

Jovanović Vaso (1915), vazduhoplovni poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i u NOR-u od 1941: komandant bataljona »18. oktobar«; zamjenik komandanta 2. bataljona 2. proleterske brigade, pa komandant Rogatičkog NOPO, načelnik štaba 1. pa 2. proleterske brigade i 1. proleterske divizije; komandant 1. proleterske divizije. Poslije rata komandant armije i dr. General-pukovnik JNA — 13, 14, 91, 273

Jovičević Milo (1907), zemljoradnik. Pripadao je naprednom radničkom pokretu. Član KPJ od 1939, a učesnik NOB-a od 1941. najprije kao organizator ustanka u svom kraju, a zatim na raznim političkim dužnostima (bio je politički komesar brigade i divizije). Poslije rata rukovodilac personalne službe Predsjedništva vlade DFJ, sekretar Centralnog odbora Narodnog fronta Jugoslavije, republički ministar prosvjete i predsjednik Savjeta za prosvjetu NR Crne Gore, predsjednik Sreskog i Opštinskog NO Cetinje. Biran za člana CK SK Crne Gore i za republičkog poslanika. Predsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« — 256

Jovičević Pavle (1910), metalski radnik. God. 1933. postao je član KPJ i profesionalni politički radnik. Bio sekretar MK KPJ u Peći. Od 1939. član Oblasnog komiteta KPJ za Kosmet. Više puta hapšen i stalno proganjan zbog revolucionarnog rada. Jedan od organizatora ustanka na Kosovu. Radio na stvaranju i jačanju organizacije KPJ u Prištini, Gnjilanu, Uroševcu, Prizrenu i drugim mjestima. Bio zamjenik političkog komesara Glavnog štaba za Kosovo i Metohiju; od aprila 1943. do povratka Miladina Popovića iz Albanije obavljao dužnost političkog sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, a zatim bio član Biroa Oblasnog komiteta. Na osnivačkoj konferenciji NOO Kosova i Metohije krajem 1943. izabran za potpredsjednika. Poslije rata predsjednik Oblasnog NO AKMO, poslanik Savezne skupštine, u Skupštini Srbije, član Biroa Oblasnog komiteta SKJ za Kosovo i CK SK Srbije. Potpukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj — 5, 31, 54, 55, 70, 137, 253, 310

Jukić Ilija (1901—1980), pravnik. Poslije prvog svjetskog rata radio kao službenik u Ministarstvu inostranih poslova. Poslije Sporazuma Cvetković—Maček bio šef kabineta u predsjedništvu vlade (kod Mačeka), 1940. bio načelnik odjeljenja za štampu u Ministarstvu inostranih poslova, a od maja 1940. odlazi na dužnost pomoćnika ministra inostranih poslova. U aprilskom ratu emigrirao. Tokom rata zauzimao je istu funkciju u emigrantskim vladama sve do 1944. Poslije rata ostao da živi u Londonu — 313

Jurišić Momčilo, poslanik Kraljevine Jugoslavije u Švajcarskoj prije i tokom II svjetskog rata do 1944 — 313

Jušnjevska Aleksandra Petar (1916), rezervni kapetan JNA. Prije rata studirao tehniku, a potom stupio u vojsku Kraljevine Jugoslavije. Aprilski rat ga je zatekao u činu artiljerijskog potporučnika. Iz zarobljeništva je pobjegao 1942. i dospio u Afriku, gdje se priključio NOP-u 1943. U NOVJ je od aprila 1943; bio je na službi u Vrhovnom štabu NOV i POJ i komandant divizionu u 36. vojvodanskoj divizionu.

Preveden je u rezervu 1948, poslije čega je završio Tehnički fakultet — 209

Kalinkin Boris Tihonovič (1913—1945). Do II svjetskog rata radio je u civilnom vazduhoplovstvu SSSR-a. Od početka rata bio je pilot vojno-transportnog aviona. U avionu koji je dovezao sovjetsku vojnu misiju u Jugoslaviju 1944. bio je drugi pilot, kao i u avionu koji je sa Kupreškog polja prebacio Tita u Bari juna 1944. Proglašen je za heroja SSSR-a, a Predsjedništvo AVNOJ-a proglasilo ga je septembra 1944. za narodnog heroja Jugoslavije. Tragično je izgubio život po završetku rata — 300

Kapica Pjotr Leonidovič (1894), sovjetski fizičar. Od 1921. do 1934. radio s E. Raderfordom na Univerzitetu u Kembridžu. Član Kraljevskog društva od 1929. i prvi stranac član ovog naučnog društva za 200 godina njegovog postojanja. Član Akademije nauka SSSR od 1939, nosilac mnogih počasnih naučnih zvanja. Najpoznatiji su mu radovi s područja magnetizma i fizike niskih temperatura. Naučni rad je počeo ispitivanjem inercije elektrona i svojstava radioaktivnog zračenja. Otkrio je superfluidnost. Nakon 1945. bavio se nuklearnom fizikom i sudjeluje u programu vještačkih Zemljinih satelita — 258

Karangelovski Vasko (1921—1976), prije II svjetskog rata radio kao poljoprivredni radnik. Pred rat postao član SKOJ-a, a po okupaciji zemlje uključio se u antifašistički pokret, prikupljao oružje i vršio pripreme za formiranje partizanskog odreda. U prvoj polovini postaje član KPJ i komandir voda, zatim komandir čete, komandant bataljona, komandant 4. pa 5. i 7. brigade i 49. divizije. Poslije rata komandant armije; biran za poslanika Republičkog sabora i Savezne skupštine i za člana CK SKM. Nosilac mnogih odlikovanja. Za narodnog heroja proglašen 1953 — 277

Karadordje Đorđe Petrović (1768—1817), organizator i narodni vođa u prvom srpskom ustanku (1804—1813) učestvovao i u prethodnim ratovima protiv

Turaka (1788—1789); pošto je umakao sječi knezova, na narodnom zboru u Orašcu 2. februara 1804. izabran za vođu ustanka. Presudno uticao na ustaničke borbe najprije protiv dahija, a kasnije i protiv zvanične Turske, doprinoseći izgradnji ustaničke vlasti i međunarodnom priznanju ustaničke Srbije. Poslije poraza ustanka emigrirao, da bi se kasnije ponovo vratio u Srbiju s namjerom da doprinese daljoj borbi balkanskih naroda za oslobođenje. Ubijen po nalogu M. Obrenovića — 178

Karalić Boško (1919), penzionisani potpukovnik JNA. Rat ga je zatekao na odsluženju vojnog roka. U vrijeme raspada stare jugoslovenske vojske dospio u ustaški logor u Kerestincu, odakle se spasio bjekstvom. Učesnik NOR-a od 1941; u KPJ primljen 1942. Učestvovao i istakao se u mnogim važnim akcijama 1. krajiške brigade u kojoj postaje zamjenik komandira čete. U završnim operacijama za oslobođenje zemlje obavljao dužnost komandanta divizion 1. konjičke brigade, zatim je bio zamjenik komandanta brigade. Narodni heroj — 322

Kardelj Edvard (B. L., Be, Bevc, Birk, Krištof, Leuc, Mali, Petar Lovrič, Sperans, Šestak) (1910—1979), revolucionar, državnik, publicist, marksistički teoretičar. Član SKOJ-a od 1926. kao dak učiteljske škole; od 1928. član KPJ i član MK SKOJ-a za Ljubljano. Godine 1929. član PK SKOJ-a za Sloveniju, zatim njegov sekretar. Februara 1930. uhapšen, a 18. septembra osuđen na 2 godine strogog zatvora. Od 1932. nastavlja rad u Sloveniji. Jedan od osnivača novog PK KPJ, u kojem je radio do novembra 1934. kad je otišao u Beč, gdje je bilo sjedište CK KPJ. Jedan od organizatora i učesnika Pokrajinske konferencije KPJ za Sloveniju (15. i 16. septembra 1934). U SSSR-u od kraja 1934. do početka 1937. slušalac Međunarodne lenjinske škole, aspirant i ujedno predavač na njoj. U to vrijeme je bio i član rukovodećeg aktiva KPJ u Moskvi. Avgusta 1936. učestvovao je na savjetovanju rukovodilaca KPJ, na kojem je bilo postavljeno novo centralno rukovodstvo. Na Titov predlog, u početku 1937. vratio se u Jugo-

slaviju. Na Osnivačkom kongresu KP Slovenije 18. aprila 1937. izabran za člana CK KPS. Od maja 1938. član Privremenog CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ podnio je izvještaj o političkoj situaciji i bio izabran za člana CK KPJ i Politbiroa. Učesnik majskog savjetovanja CK KPJ u Zagrebu 1941; zatim je organizovao kao delegat CK KPJ ustanak u Sloveniji i Hrvatskoj. U jesen 1941. otišao u Vrhovni štab NOV i POJ, gdje je bio na savjetovanju u Stolicama imenovan za člana toga štaba. U Vrhovnom štabu je na oslobođenoj teritoriji u Užicu uređivao *Borbu*. Od početka januara 1942. dalje opet je u Zagrebu, gdje je s Ivom Lolom Ribarom predstavljao Povjereništvo CK KPJ za okupirani deo Jugoslavije. Marta iste godine otišao je u Ljubljano; u ljeto 1942. se s Glavnim štabom NOV i PO Slovenije povukao na oslobođenju teritoriju. Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a 26. novembra 1942. izabran za potpredsjednika Izvršnog odbora. U početku oktobra 1943. otišao u Vrhovni štab NOV i POJ, a radio i u CK KPJ. Aktivno je učestvovao u pripremanju Drugog zasjedanja AVNOJ-a, na kojem je bio izabran u Predsjedništvo i za potpredsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Poslije oslobođenja kao najbliži Titov saradnik obavlja najodgovornije partijske i državne dužnosti: bio za sve vreme član CK KPJ odnosno SKJ, član Politbiroa, sekretar CK, član IK; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne skupštine, član Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CK SKJ. Narodni heroj — 5, 48, 49, 145, 180, 221, 236, 254, 264, 272, 283, 285, 289, 295, 296, 299, 300, 309, 310, 317, 319, 323, 324

Keckarov Vladimir, general-major, komandant otečestveno-frontovske 5. bugarske armije — 123, 279, 286

Kern Ivan (1898), kapetan bojnog broda u Kraljevskoj ratnoj mornarici bivše Jugoslovenske vojske. U I svjetskom ratu bio je austrougarski oficir, zatim je stupio u vojsku Kraljevine Jugoslavije. U aprilskom ratu emigrirao iz zemlje, pa je krajem II svjetskog rata učestvovao u pregovorima s predstav-

nicima Mornarice NOVJ o uključenju Kraljevske mornarice u sastav Mornarice NOVJ; tada je obavljao funkciju vršioca dužnosti komandanta Kraljevske jugoslovenske mornarice — 290

Kesar Savo (1915), radnik. U NOR-u od 1941. Član KPJ od 1941. Za vrijeme rata bio pomoćnik političkog komesara bataljona i 1. krajiške brigade, komandant bataljona, komandant 9. dalmatinske i 25. srpske brigade i komandant 47. srpske divizije (od oktobra 1944. do kraja rata). Poslije rata bio komandant divizije i na drugim dužnostima u korpusu i DSNO. Završio je Višu vojnu akademiju i kurs operatike na Ratnoj školi JNA. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«. Penzionisan je 1973. u činu general-potpukovnika JNA — 185, 278

Kidrič Boris (1912—1953), politički radnik. Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. Zbog revolucionarnog rada 1929. osuđen na godinu dana robije. Radio na obnavljanju organizacija KPJ u Sloveniji; član PK KPJ Slovenije. Od 1935. kandidat za člana CK i sekretar CK SKOJ-a. Od 1935. do 1939. živio u emigraciji. U Parizu je radio s Titom. Od 1939. u Jugoslaviji živi ilegalno i obavlja važne funkcije. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u je prvi politički komesar Glavnog štaba Slovenije, sekretar IO OF i sekretar SNOS-a; član Politbiroa CK SK SI; vijećnik AVNOJ-a od Dru-gog zasjedanja. Do 1946. predsjednik vlade Slovenije, a od tada do 1953. ministar u vladi Jugoslavije, pa član SIV-a. Biran za poslanika Skupštine Slovenije i Skupštine Jugoslavije. Do 1948. član CK, a od tada član Politbiroa odnosno Izvršnog komiteta i Sekretarijata IK CK SKJ. Jedan je od istaknutih teoretičara Jugoslavije i graditelja njenog ekonomskog sistema. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada — 242, 300, 324

Kladarin Đuro (1916), završio učiteljsku školu i prije rata bio učitelj u srezovima Kostajnica i Petrinja. Član KPJ postao 1939. Bio član biroa Sreskog komiteta KPH za Petrinju od 1940. Učesnik NOP od 1941. kao jedan od organiza-

tora ustanka u Baniji. Bio član OK KPH za Baniju, politički komesar Banijskog partizanskog odreda, politički komesar I operativne zone, politički komesar 7. banijske divizije i 28. slavonske divizije. Poslije rata bio politički komesar armije i član Političke uprave JNA (do 1950), zatim ministar-predsjednik Planske komisije NRH (do 1952), direktor NIP »Vjesnik« (od 1953), predsjednik Komisije za ideološki rad Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Saveznog vijeća Savezne skupštine (1961—1963), poslanik i predsjednik Prosvjetno-kulturnog vijeća Savezne skupštine (1963—1969). Biran za člana CK SKH i potpredsjednika Glavnog odbora SSRNH. Predsjednik Komisije Predsjedništva SKJ za obrazovanje. Član Savjeta Federacije. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj — 264

Kljajić Filip Fića (1913—1943), obučarski radnik. Član KPJ od 1936, a član OK KPJ za Beograd od 1937. Više puta hapšen i proganjan. Godine 1937. prešao u Niš na politički rad. U proljeće 1940. sekretar je OK KPJ Valjevo; u ovom gradu organizovao je štrajk građevinaca. Jedan je od organizatora NOB-a u Srbiji i član Glavnog štaba; od 21. decembra 1941. do novembra 1942. bio politički komesar 1. proleterske brigade, a zatim 1. proleterske divizije. Poginuo 5. jula 1943. u Zvorniku. Narodni heroj — 322

Knežević Vladimir Voloda (1915—1942) oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka u pljevaljskom srezu, komandant GŠ NOPO za Sandžak od oktobra 1941. do juna 1942, od tada komandant 3. proleterske sandžačke brigade. Mučki ubijen od četnika u Trnovu kod Mrkonjić-Grada 2/3. oktobra 1942. Narodni heroj — 322

Kolundžić Antun (1905), kapetan I klase u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1943. Član KPJ od 1944. U ratu bio načelnik štaba 2. krajiške brigade, 36. vojvodanske divizije i GŠ NOV i PO Vojvodine, načelnik Operativnog odjeljenja VŠ, odnosno Generalštaba JA. Poslije rata bio načelnik štaba armije, na dužnosti u GŠ JNA, načelnik

Ratne škole VVA JNA, načelnik Katedre strategije. General-major u penziji — 200

Koplenig Johan (Koplenig Johann; 1891—1968), obučarski radnik. Učesnik sindikalnog pokreta Austrije od 1910. Zarobljen u I svjetskom ratu 1916, prišao boljševicima 1917. Od 1924. sekretar KPA. Emigrirao u SSSR 1934, a u Austriju se vratio 1945. Vicekancelar 1945—1959, a predsjednik KPA 1946—1965 — 48

Kopljenik vid.: *Koplenig Johan*

Korać Dušan (1920), metalski radnik u Vojno-tehničkim zavodima u Kragujevcu, gdje je 1937. primljen u SKOJ, a 1940. u KPJ. U NOP-u od avgusta 1941, komesar 1. čete, zatim 1. bataljona Kragujevačkog NOP odreda, zamjenik političkog komesara i politički komesar 1. proleterske udarne brigade, u čijim je mnogim akcijama učestvovao. Aprila 1944. postavljen za političkog komesara 26. divizije. Poslije rata bio je politički komesar Tenkovske armije, komesar 3. armije, komesar 2. vojne oblasti, komesar JRV i PVO, komandant 1. proleterske divizije, komandant vojnog područja, načelnik štaba armije, načelnik III uprave i Uprave kopnene vojske, pomoćnik načelnika Generalštaba JNA i glavni inspektor Glavne inspekcije JNA, član Komisije CK SKJ za opštenarodnu odbranu i Komiteta Konferencije SKJ u JNA. Aktivan društveno-politički radnik. Predsjednik je Saveznog odbora Udruženja rezervnih vojnih starješina Jugoslavije. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 278

Kornijejev Nikolaj Vasiljevič (1900—1976), učesnik građanskog rata. U Crvenoj armiji od 1918. od kada je i član KPSS. Između dva rata nalazio se na raznim komandnim i štabnim dužnostima, a od 1934. je načelnik štaba streljačke divizije. U velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza 1941—1945. bio je načelnik štaba niza armija. Od 1944—1945. načelnik Vojne misije SSSR pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Poslije rata do penzionisanja predavač u vojnim školama Sovjetske armije do 1950. General-lajtnant Sovjetske armije je od 1943 — 300

Kosorić Pero (1918—1969), student prava. U napredni radnički pokret uključio se 1937, a član KPJ od 1941. U NOR-u od 1941: komandir grupe na Romaniji i zamjenik komandanta Kalinovičkog i Jahorinskog NOPO, član Operativnog štaba za istočnu Bosnu, zamjenik komandanta 6. proleterske istočnobosanske brigade, komandant 1. majevičke brigade, komandant 27. divizije, pa 3. korpusa NOVJ. Poslije rata završio Vojnu akademiju »K. J. Vorosilov«; komandant korpusa, načelnik štaba armije, komandant 1. armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu. Član CK SKJ. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 201

Košutić inž. August (1883—1964), jedan od prvaka HSS-a; ministar u vladi Pašić—Radić 1925; poslije 6. januara 1929. u emigraciji, odakle je sarađivao s dr V. Mačekom. U zemlju se vratio početkom 1937. Potpredsjednik HSS-a i pristalica desne struje u toj stranci; napadao komuniste. U ljeto 1943. ponudio izvjesne uslove i saradnju s NOP-om u Hrvatskoj, ali su ti uslovi odbijeni kao nerealni. Septembra 1944. izišao iz Zagreba na oslobođenu teritoriju NOP-a u vrijeme Pavelićevih razračunavanja s kolebljivim ustašama i prozapadnim aktivnim prvcima HSS-a — 220, 296

Kovač dr Ivan, četnički funkcioner, član četničkog Centralnog nacionalnog komiteta; pobjegao iz zemlje 1944. — 263

Kovačević Stevan Stevo (1909), učitelj. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. Bio komandir čete u Grahovskom bataljonu, politički komesar 1. udarnog hercegovačko-crnogorskog bataljona, komandir čete u 5. crnogorskoj brigadi, politički komesar bataljona u 6. crnogorskoj brigadi i politički komesar 10. crnogorske brigade. Poslije rata na raznim dužnostima u JNA. Pukovnik JNA u penziji — 282

Kovačević Vojo (1912), student tehnike. Član KPJ od 1934; 1937/39. bio član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu. Više puta hapšen i proganjan. U NOR-u od 1941; član OK KPJ Nikšić, ilegalni politički radnik u Crnoj

Gori, rukovodilac Političkog odjeljenja 2. dalmatinske i 10. hercegovačke brigade i 29. hercegovačke divizije i politički komesar iste divizije. Od decembra 1944. do kraja rata politički komesar GŠ Srbije. Poslije rata politički komesar armije i oblasti, načelnik Tehničke uprave u SSNO, član stalnog dijela Konferencije partijske organizacije u JNA i dr. Narodni heroj. Pensionisan je kao general-pukovnik JNA — 267

Kovačić Leo, diplomata kraljevske jugoslovenske izbjegličke vlade u Londonu — 296

Krajačić Ivan Stevo (1906), radnik. Mlad se uključio u radnički pokret; više puta hapšen zbog revolucionarnog rada. Primljen u KPJ 1933. Bio član MK KPJ za Zagreb, a 1935. kooptiran u PK KPJ za Hrvatsku. Umjesto na školovanje u SSSR, otišao 1937. u Španiju, gdje se borio u 13. internacionalnoj brigadi. Po povratku u Jugoslaviju uključio se u partijski rad u Zagrebu. U NOR-u od 1941; bio član Predsjedništva AVNOJ-a i član Predsjedništva ZAVNOH-a, organizacioni sekretar CK KPH 1944. Poslije oslobođenja ministar unutrašnjih poslova u vladi NRH i predsjednik Sabora SRH. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 26, 258, 289

Krajger (Kraigher) Boris (1914—1967), student. Član KPJ od 1934. Osuđivan kao komunist i do maja 1937. tri i po godine bio na robiji. Bio član Centralne omladinske komisije odn. CK SKOJ-a, član OK KPJ za Ljubljano. U NOR-u od 1941; organizacioni sekretar CK KP SI, politički komesar GŠ NOV i PO Slovenije, sekretar PK KPSI za Slovenačko primorje, vijećnik AVNOJ-a i član SNOS-a. Poslije 1945. bio, između ostalog, ministar i predsjednik vlade SR SI i potpredsjednik SIV-a, član IK CK SKSI i član CK KPJ. Narodni heroj — 242, 254, 300

Kramer Elsvort, poručnik, član američke vojne misije pukovnika Mekdaula pri Vrhovnoj četničkoj komandi tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini — 263

Krivošić Velimir (1899), vojni izaslanik u Bugarskoj za vrijeme Kraljevine Jugoslavije i ataše za štampu. Za vrijeme I svjetskog rata završio austrougarsku školu rezervnih oficira, a poslije aprilskog rata 1941. pristupio četnicima. Emigrirao iz zemlje kao kapetan tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini — 271

Krstulović Vicko (1905), radnik; član KPJ od 1922; član PK SKOJ-a za Dalmaciju od 1924, a od 1929. njegov sekretar. U zatvoru bio 4 godine. Od 1936. je član, a od 1939. sekretar PK KPH za Dalmaciju. Član CK KPH i CK KPJ od 1940. Jedan od organizatora ustanka u Dalmaciji; komandant Štaba IV operativne zone Hrvatske i 9. dalmatinske divizije; vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bio na mnogim odgovornim političkim i državnim dužnostima. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 26, 27, 289

Kulundžić Antun vid.: *Kolundžić Antun*

Lalić Nik (Lalich Nick), američki kapetan, šef grupe pri Vrhovnoj četničkoj komandi zadužen za evakuaciju američkih pilota iz Mihailovićevo štaba — 263

Lekić Danilo (1913), diplomirao na Filozofskom fakultetu u Skoplju. U napredni radnički pokret uključio se kao student; član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu vršio odgovorne funkcije — zamjenik komandanta Baze interbrigada, politički komesar čete i bataljona i vršilac dužnosti političkog komesara 15. brigade. Ima vidnu ulogu u političko-partijskom radu među Jugoslovenima u koncentracijskim logorima u Francuskoj. U NOR-u politički komesar Mačvanskog NOPO, komandant 1. proleterske brigade, komandant 16 (vojvodanske) divizije i 12. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant 4. armije, glavni inspektor JNA, pomoćnik saveznog sekretara za inostrane poslove, predsjednik Komisije Predsjedništva CK SKJ za narodnu odbranu i dr. General-pukovnik. Narodni heroj — 13, 14, 36, 39, 56, 59, 60, 76, 77, 84, 91, 92, 99, 106, 118, 149, 150, 153, 170—173, 184, 256, 261, 265—267, 272—275, 283, 284, 287, 289

Leontić Ljubo (1887— ?), pravnik i publicista. Za vrijeme I svjetskog rata član Jugoslovenskog odbora. Od 1924. član Samostalne demokratske stranke, a od 1936. zagovornik saradnje s KPJ. Po izbijanju rata 1941. uhapšen i upućen u koncentracijski logor na Liparima. Poslije sloma Italije 1943. uključuje se u borbu; biran za člana ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja podsekretar u ministarstvu informacija i inostranih poslova i ambasador — 185

Ler Aleksandar (*Lör Alexander*; 1885—1947) general-pukovnik njemačke vojske. Austrijski oficir, a od 1938. oficir njemačke vojske. Kao komandant 4. vazduhoplovne armije ratovao u Poljskoj, Jugoslaviji, SSSR-u. Organizator vazdušnog napada na Beograd 6. aprila 1941. Od avgusta 1942. komandant 12. armije i njemačkih trupa na Jugostoku. Od januara 1943. komandant Grupe armija »E« i kao takav organizuje tzv. 4. i 5. ofanzivu. U ljeto 1943. potčinjen je komandantu nove grupe armija feldmaršalu fon Vajksu i ostaje komandant Grupe armija »E« u Grčkoj. Od septembra 1944. ubrzano izvlači trupe iz Grčke i organizuje sremko-bosanski front za odbranu njemačkih položaja. Zarobljen maja 1945; osuđen i strijeljan 1947 — 275

Lončarević Đuro (1920), studirao je matematiku. U napredni radnički pokret uključio se kao gimnazijalac. Član SKOJ-a postao je kao dak, a član KPJ 1939. Aktivist Beogradskog univerziteta. U NOR-u od 1941. Bio član Sreskog komiteta KPJ Andrijevića, politički komesar bataljona Komskog odreda, pomoćnik političkog komesara 2. bataljona 1. proleterske brigade, pomoćnik političkog komesara 3. proleterske (krajiske) brigade, politički komesar 14. korpusa NOVJ (u završnim operacijama za oslobođenje Srbije). Poslije rata politički komesar armije, načelnik Uprave za moralno-političko vaspitanje, komandant armije, načelnik Centra visokih vojnih škola JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 272

Lorković Mladen (1909—1945), student prava. Emigrirao iz zemlje 1929. i u Berlinu diplomirao, gdje je bio jedan

od aktivista u tamošnjem ustaškom centru. Iz emigracije se vratio 1940. Za vrijeme rata državni tajnik za vanjske poslove u tzv. NDH, zatim ministar vanjskih poslova, pa ministar unutrašnjih poslova (1943—1944), na kojoj funkciji je uhapšen zbog planirane zavjere protiv ustaške države i njenog poglavnika Pavelića. Ubile su ga ustaše prilikom povlačenja iz zemlje — 285

Lukačević Vojislav (1908—1945), privatni činovnik i rezervni kapetan II klase u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Za vrijeme rata pristupio je u ljeto 1941. četničkom pokretu Draže Mihailovića. Bio je komandant četnika u Starom Rasu (Sandžaku) i adutant kralja Petra II. Početkom 1944. boravio u Kairu i Londonu u Mihailovićevoj misiji. Aktivno sarađivao s okupatorom. Predao se početkom decembra 1944. jednoj britanskoj jedinici u Hercegovini, koja ga je izručila Štabu 29. hercegovačke divizije. Kao ratni zločinac osuđen je od Višeg vojnog suda u Beogradu na smrt i strijeljan avgusta 1945 — 79, 271, 311

Lukić Jovanka (1921), student Medicinskog fakulteta u Beogradu. Član SKOJ-a od 1939. Poslije aprilskog rata 1941. uhapšena je i protjerana u Švajcarsku, pošto je imala švajcarsko državljanstvo, pa otuda i njeno djevojačko ime Žaklin Šamorel (*Jacqueline Chamorel*). U Švajcarskoj je primljena 1942. za člana KP Švajcarske, a 1944. (pošto se povezala s jugoslovenskim komunistima) kao kurir se prebacuje preko Italije i Slovenije na Vis, gdje je bila daktilograf u Šifrantskom odjeljenju VŠ NOV i POJ. Poslije rata je bila na službi u jugoslovenskoj vojnoj misiji u britanskoj okupacionoj zoni u Njemačkoj i u jugoslovenskoj misiji pri OUN. Penzionisana je 1971. kao službenik Kabineta predsjednika Republike. Član je KPJ od 1945 — 196

Ljujić Vojo (1916), metalski radnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je član Vojnog komiteta PK KPJ BiH, komandant Crnovrškog bataljona NOPO »Zvijezda«, zatim 1. istočnobosanskog udarnog bataljona i 6. istočnobosanske proleterske brigade. Poslije rata bio je komandant grada Sarajeva,

sekretar Gradskog NOO Sarajevo, ministar u vladi BiH do 1948 — 201

Maček dr Vlatko (1879—1964), advokat, političar, potpredsjednik Hrvatske pučke seljačke stranke 1920, koja 1924. mijenja naziv u HSS, i od 1928. je njen predsjednik. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma, odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade formirane u avgustu 1939. poslije sporazuma Cvetković—Maček; ova vlada te godine osniva koncentracione logore za anti-fašiste. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića. Nakon proglašenja NDH (10. aprila 1941) pozvao je hrvatski narod da se pokori novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živio u Parizu, a poslije u SAD — 27

Maklin Ficroj (*Maclean Fitzroy*; 1911), engleski političar i član parlamenta, šef vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Učestvovao u borbama od početka II svjetskog rata, osobito u Malaji i Africi. God. 1943. engleski premijer ga kao svog prijatelja i predstavnika šalje u Jugoslaviju. Znatno je doprineo tome da engleska vlada shvati ulogu i važnost NOVJ i da se ostvare teheranski zaključci i ukaže pomoć jugoslovenskim partizanima. Od 1945. je podsekretar u engleskom Ministarstvu vojnom. Kao prijatelj Jugoslavije napisao je tri knjige o borbi jugoslovenskih naroda — 249, 255, 262, 269, 270, 271, 292, 302, 316

Makmilan Harold (*Macmillan Harold*; 1894), engleski političar. Od 1921. radi u porodičnom preduzeću, a kasnije ulazi u politiku i u parlament kao mladi konzervativac s idejama o socijalnim reformama. Bio je protiv ustupaka Hitleru. Od 1942. do 1945. bio politički predstavnik engleske vlade u Savezničkoj komandi u Africi i na Sredozemlju. Postao član vlade 1951. Od 1957. do 1963. bio je predsjednik vlade — 248, 302, 303

Maksvel Endrju (*Maxwell Andrew*), potpukovnik, zamjenik šefa Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ — 249, 302

Malinovski Rodion Jakovlevič (1898—1967), maršal, dvostruki heroj Sovjet-

skog Saveza i narodni heroj Jugoslavije. Porijeklom iz seljačke porodice. U I svjetskom ratu bio kao vojni obveznik, najprije na Istočnom, a zatim u sastavu ruskog ekspedicionog korpusa na Zapadnom frontu. Učesnik građanskog rata u Rusiji 1918—1920. Član KPSS od 1926, a CK KPSS od 1956. Vojnu akademiju »M.V. Frunze« završio 1930. U španskom građanskom ratu učestvovao od januara 1937. do maja 1938. i bio savjetnik u republikanskoj vojsci. U II svjetskom ratu bio komandant 48. streljačkog korpusa, komandant 6. armije, komandant Južnog fronta, zamjenik komandanta Sjeverozapadnog kaskaskog fronta, komandant 2. gardijske armije, komandant Južnog, Jugozapadnog, 3. i 2. ukrajinskog fronta. Komandovao je zabajkalskim frontom, koji je zajedno sa sovjetskim 1. i 2. dalekoistočnim frontom učestvovao u uništenju japanske Kvantunške armije 1945. Poslije II svjetskog rata bio komandant Dalekoistočnog vojnog okruga, komandant kopnenih snaga SSSR, prvi zamjenik ministra odbrane SSSR i ministar odbrane SSSR od 1957. do svoje smrti — 271

Margoti Karlo (1891—1951), studirao Teološki fakultet u Rimu; 1915. zaređen za sveštenika; 1930. imenovan za titularnog biskupa Mecenlija (Milano), a 1934. za nadbiskupa u Gorici, na kojoj je funkciji i umro — 49, 310

Martinović Milan, ministar u kraljevskoj jugoslovenskoj vladi, član Hrvatske seljačke stranke i jugoslovenski ambasador u Kairu — 313

Matetić Vladimir (1911), prije II svjetskog rata bio kapetan u jugoslovenskom ratnom vazduhoplovstvu. Član KPJ od 1941. Do juna 1942. ilegalno radio za NOP, a otada je u NOVJ. U ratu je bio operativni oficir Primorsko-goranskog NOPO, načelnik Štaba 5. operativne zone, komandant 14. primorsko-goranske brigade, član OK KPH za Hrvatsko primorje i Oblasnog komiteta za Zagrebačku oblast, član ZAVNOH-a, načelnik Operativnog odjeljenja GŠ NOV Hrvatske, komandant 2. operativne zone i komandant 10. korpusa. Poslije rata bio je pomoćnik komandanta vazduho-

plovstva, načelnik Vazduhoplovne vojne akademije, komandant vazduhoplovnog korpusa, načelnik Štaba JRV, zamjenik pomoćnika DSNO i dr. General-pukovnik JNA u penziji — 285

Mekdaul Robert (Mac Dowel), pukovnik, šef američke vojne misije pri Vrhovnoj četničkoj komandi od 26. avgusta do 1. novembra 1944 — 181, 263, 264, 269, 281, 284, 289, 319

Mesić Marko (1901), prije rata bio aktivni potpukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Od avgusta 1941. do 31. januara 1943. bio je komandant artiljerijskog divizionu u ustaško-domobranskoj 369. pješadijskoj pukovniji, kada je prebjegao kod Staljingrada s cijelom jedinicom na stranu Crvene armije. Potom mu je povjereno formiranje 1. jugoslovenske brigade NOVJ u Sovjetskom Savezu, čiji je postao i komandant. Od oktobra 1944. nalazio se na dužnostima komandanta Nižeg artiljerijskog kursa, a zatim i komandanta Artiljerijske oficirske škole. Poslije rata je bio artiljerijski instruktor. Potpukovnik JNA u penziji — 85, 272

Micev dr Nikola (1914), gimnaziju završio u Skoplju, a Veterinarski fakultet na Zagrebačkom sveučilištu; po završetku studija izabran za asistenta na Veterinarskom fakultetu u Beogradu (1940—1941). Bio je član jugoslovenske delegacije na Svjetskom omladinskom kongresu održanom 1936. u Ženevi. U NOP-u je od 1941. Za vrijeme rata biran je za člana ASNOM-a i AVNOJ-a; u NOVJ je stupio početkom 1944. i nalazio se jedno vrijeme na dužnosti upravnika Vojne bolnice Glavnog štaba NOV i PO Makedonije. Poslije rata je bio direktor Veterinarskog instituta u Skoplju, profesor Šumarskog fakulteta i njegov dekan i prodekan, zatim član Republičkog i Saveznog savjeta za naučni rad, kao i na mnogim drugim republičkim i saveznim funkcijama — 261

Mihailović Branko (1921), pravnik. Sin Draže Mihailovića. Član SKOJ-a od 1941. Pripadnik NOP-a u Beogradu od 1941. Član KPJ i u oružanim jedinicama NOVJ od 1944. Komandir baterije u artiljerijskoj brigadi 21.

srpske divizije. Demobilisan 1946, u činu potporučnika. Za Rezoluciju Informbiroa izjasnio se 1951. i isključen iz KPJ. Poslije rata radio u Beogradu kao diplomirani pravnik — 288

Mihailović Dragoljub Draža (1893—1946), vođa četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanja monarhije, uspostavlja saradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvistlinzima. Četničke vojne formacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku nekih krugova zapadnih saveznika naročito do 1943. Bio je ministar izbjegličke vlade, načelnik Štaba Vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini; jula 1942. unaprijeđen je u čin armijskog generala. Uhvaćen 1946. i na javnom procesu u Beogradu kao ratni zločinac i izdajnik osuđen na smrt — 10, 40, 47, 56—59, 112, 117, 181, 198, 249, 263, 264, 266, 267, 269, 276, 278, 280, 284, 286, 288, 289, 292, 310, 314, 317, 319

Mihailović Gordana (1926), član SKOJ-a od 1941. Kćerka Draže Mihailovića. U NOR-u i član KPJ od 1944. Borac Kosmajskog partizanskog odreda i član brigadnog komiteta SKOJ-a 5. srpske brigade. Na dužnostima u vojsci radila do 1946. U vrijeme informbirovske kampanje i Staljinovog pritiska na Jugoslaviju i KPJ solidarisa se s Rezolucijom Informbiroa i zbog toga je isključena iz KPJ 1949. Završila medicinu i radi kao ljekar u Beogradu — 288

Milevski Boro (1916—1963), završio je gimnaziju u Kragujevcu i Vojnu akademiju Jugoslovenske vojske. Kao artiljerijski potporučnik učestvovao je u aprilskom ratu 1941. Krajem 1943. stupio je u Kumanovski NOP odred. Po formiranju 3. makedonske udarne brigade postavljen je za načelnika njenog

štaba, a zatim za komandanta 4. make-donske udarne brigade; u septembru 1944. je određen za komandanta 50. divizije NOVJ. U proboju sremskog fronta učestvuje kao komandant artiljerije 15. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata završio je artiljerijsko školovanje u SSSR-u i zatim se nalazio na visokim artiljerijskim dužnostima u JNA, bio je i komandant Artiljerijske oficirske škole. Poginuo je u zemljotresu 1963. u Skoplju kao aktivni pukovnik JNA na dužnosti pomoćnika načelnika artiljerije Skopske armije — 277

Milodragović Džon (*Milodragowich John*), kapetan, član Američke vojne misije pukovnika Roberta Mekdaula pri Vrhovnoj četničkoj komandi — 263

Milosavljević Milosav (1911), zanatlija. Član KPJ od 1934. Bio je član MK KPJ u Čačku, sekretar OK KPJ užičkog, a zatim valjevskog okruga. U NOR-u od 1941; politički komesar Valjevskog, Rogatičkog, Drinskog i Sjevernohercegovačkog NOPO i 2. proleterske divizije, a vršio je i dužnost političkog komesara GŠ NOV i PO Srbije i dr. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata obavlja odgovorne dužnosti u CK SKS, Sindikatu Srbije i Vojvodine. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 254

Milutinović Ivan Milutin (1901—1944), pravnik. Član KPJ od 1923. Kao student rukovodio Udruženjem marksista na Beogradskom univerzitetu. Više puta osuđivan na robiju (ukupno 8 godina i 6 mjeseci). Tokom 1940. postao član CK KPJ. Od kraja 1939. do maja 1940. nalazio se u koncentracionom logoru u Bileći. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u od 1941: član Vrhovnog štaba, komandant Glavnog štaba za Crnu Goru, delegat Vrhovnog štaba i CK KPJ u Crnoj Gori, organizator narodne vlasti; vijećnik AVNOJ-a i član njegovog Predsjedništva, član NKOJ-a; general-lajtnant NOVJ. Poginuo nesrećnim slučajem na Dunavu kod Beograda 23. oktobra 1944. Narodni heroj — 26, 164, 196, 291, 293, 315, 320, 322

Minić Milka (1915), profesor, politički radnik. Kao student Filozofskog fakul-

teta učestvovala u radu naprednog studentskog pokreta. Član KPJ od 1938. U NOB-u od 1941. Bila na raznim partijskim i vojno-političkim dužnostima u Valjevskom, Šumadijskom i Mačvanskom NOP odredu i u 1. južnomoravskoj brigadi. Poslije rata organizacioni sekretar MK KPS Beograd, član CK KPS, ministar u vladi Srbije, predsjednik Komisije Državne kontrole, član Izvršnog vijeća SR Srbije, direktor Instituta za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu, član CK KPS i CK SKJ — 265

Mitrović Ratko (1913—1941), student na Beogradskom univerzitetu. Zbog revolucionarne djelatnosti hapšen i proganjan više puta. Sekretar OK KPJ za čačanski okrug. U NOB-u od 1941. Jedan od najistaknutijih organizatora ustanka u čačanskom kraju. Bio je politički komesar Čačanskog NOP odreda. Zarobili su ga četnici i predali Nijemcima. U zatvoru za vrijeme istrage i pod vješalima 11. decembra 1941. držao se herojski. Narodni heroj — 322

Mitrović Stefan (1909), u naprednom pokretu učestvuje od 1931. kao student Beogradskog univerziteta. Član PK SKOJ-a za Srbiju i član CK SKOJ-a. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen, a 1937. osuđen na 3 godine robije. U NOR-u na partijsko-političkim dužnostima, a od 1943. komesar divizije, korpusa i načelnik Propagandnog odjeljenja Generalštaba. Poslije rata na radu u Upravi za propagandu i agitaciju CK KPJ. Zbog prihvatanja Rezolucije Informbiroa 1948. isključen iz Partije i lišen čina — 173, 256, 266, 288

Mladenović Vida (1926), penzionerka. Gimnaziju je učila u Beogradu, a od aprilskog rata 1941. bila u emigraciji sa svojim ocem Stanojem Simićem, kasnije jugoslovenskim ambasadorom u Moskvi. Pristupila je NOP-u u martu 1944, kada i njen otac, a zatim se od aprila do jeseni 1944. nalazila na službi u Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi kao prevodilac. Potom je prešla u Vrhovni štab, odnosno u Generalštab JA (Propagandno odjeljenje). Poslije rata je radila u Ministarstvu inostranih poslova i pri misiji UNICEF-a, zatim u Tanjugu,

gdje je i penzionisana krajem 1981. — 19, 258

Mohart Pjotr, obavještajac poljskog porijekla — 182, 288, 289

Momčilović Ljubomir (1920), prije rata završio dva semestra Više ekonomske škole. U NOR-u je od avgusta 1941; bio je zamjenik političkog komesara 1. vojvođanske brigade, politički komesar 36. divizije, politički komesar Glavnog štaba Vojvodine, Vazduhoplovne divizije i Vazduhoplovne grupe divizija NOVJ. U rezervu je preveden 1945. Biran je za poslanika Vijeća naroda Savezne skupštine SFRJ, poslanika Narodne skupštine NR Srbije, zatim je bio potpredsjednik Planske komisije NR Srbije, član PK KP Srbije i kandidat za člana CK KP Srbije. Solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa 1950; lišen je čina potpukovnika JA — 200

Montgomeri (Montgomery), britanski kapetan korvete, član britansko-jugoslovenske delegacije za razgovore na Visu u vezi s predajom Kraljevske mornarice Mornarici NOVJ — 297

Muravjev Konstantin (1893—1963), bugarski buržoaski političar i novinar. Prije rata je bio ministar vojni u vladi Aleksandra Stambolijskog (1923), ministar prosvjete (1931—1932), ministar poljoprivrede (1932—1934). Za vrijeme II svjetskog rata bio predsjednik bugarske vlade od 2. do 8. septembra 1944. Osuđen na doživotnu robiju; kasnije pomilovan — 275

Musulin Džordž (Musulin George), američki poručnik, član američke vojne misije pri Vrhovnoj četničkoj komandi (1943—1944) — 263

Mutapović Dragoslav (1912), diplomirao na Poljoprivrednom fakultetu 1938. Bio je aktivista naprednog srednjoškolskog i studentskog pokreta. Član KPJ od 1936. U NOR-u od 1941. Bio je zamjenik političkog komesara Takovskog bataljona Čačanskog NOPO, politički komesar 2. čačanskog bataljona 2. proleterske brigade, politički komesar 2. krajiške brigade, rukovodilac Politodjela 1. proleterske bri-

gade, politički komesar 6. proleterske (ličke) divizije. Poslije rata bio je prvi sekretar GK KPJ za Beograd, član CK SKS, ministar u vladi Srbije, član IV Srbije, SIV-a i dr. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj — 256, 266

Nad Kosta (1911), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U naprednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933. osuđen na 2 godine robije. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939. u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog, pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CK SKS i CK SKJ, predsjednik SUBNORJ. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. General armije JNA — 13, 14, 41, 85, 200, 256, 262, 263, 268, 272, 292

Nedeljković Radisav Raja (1911), politički radnik. Studirao prava. Član KPJ od 1937. U Beogradu učestvovao u brojnim akcijama KPJ. Od 1939. član Okružnog komiteta KPJ za Kragujevac. Jedan je od istaknutih organizatora ustanka u kragujevačkom okrugu. Bio komandant Kragujevačkog NOPO, komandant 3. bataljona 1. proleterske brigade, rukovodilac 5. proleterske (crnogorske) brigade, rukovodilac Politodjela 4. krajiške i zamjenik političkog komesara 1. krajiške brigade, politički komesar 23. divizije, politički komesar 14. korpusa NOVJ, član CK KP Srbije. Poslije rata ministar u vladi Srbije, državni sekretar u SIV-u, član CK SKJ, član Predsjedništva SO SUBNOR Jugoslavije, član SO SSRNJ i dr. General-major JNA u rezervi. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 260

Nenezić Radojica (1921), zemljoradnik. Član KPJ, od 1940. U NOR-u od 1941.

U ratu bio komandant bataljona 1. slavonskog odreda, zamjenik komandanta 12. slavonske brigade i komandant 17. brigade, zatim načelnik štaba 6. korpusa, a od februara 1944. komandant 28. divizije. Poslije rata završio Vojnu akademiju »M.V. Frunze« u SSSR-u i kurs operatike na Ratnoj školi JNA i bio komandant korpusa, armije, načelnik Uprave u Generalštabu JNA i na drugim dužnostima u JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 264

Nešković dr Blagoje (1907), ljekar. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927; član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviju 1940. uključio se u partijski rad. U NOR-u od 1941. Sekretar PK KPJ za Srbiju i član CK KPJ, a od Osnivačkog kongresa KPS (maja 1945) do 1948. sekretar CK KPS i predsjednik vlade NR Srbije, 1948—1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PB CK KPJ. Poslije isključenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu. Profesor univerziteta — 220

Nikolaić, artiljerijski major NOVJ (nisu mogli da se ustanove biografski podaci) — 209

Nikolov Ivan, general-lajtnant, komandant 1. bugarskog okupacionog korpusa — 255

Nojbaher Herman (*Neubacher dr Hermann*), opunomoćenik Ministarstva spoljnih poslova Trećeg Rajha za Jugostok; prije rata je bio jedno vrijeme predsjednik Bečke opštine; Saveznici su ga uhapsili novembra 1945, i izručili jugoslovenskim vlastima, koje su ga potom osudile na višegodišnju robiju. Poslije izdržane kazne jedno vrijeme je bio savjetnik etiopskog cara — 263

Novaković Pavle, potpukovnik, četnički funkcioner — 271

Obradović Branko (1907), kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. Član KPJ od 1943.

Za vrijeme rata bio komandant bataljona, načelnik štaba 3. divizije NOVJ, komandant Haubičkog diviziona Vrhovnog štaba NOV i POJ, vršilac dužnosti načelnika Štaba 2. proleterske divizije, pomoćnik načelnika Štaba 2. udarnog korpusa, pomoćnik načelnika i načelnik Artiljerijskog odjeljenja Vrhovnog štaba i komandant artiljerije JA. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju i kurs operatike JNA. Bio je na visokim komandnim i štapskim dužnostima, komandant artiljerije JNA i komandant protivvazdušne odbrane JNA, na kojoj je dužnosti i penzionisan 1962. u činu general-potpukovnika JNA — 209

Olšina Dane (1919), još kao mlad radnik prišao naprednom radničkom pokretu; član KPJ od aprila 1941. Od ljeta 1941. član Mjesnog komiteta KPJ u okupiranom Sarajevu; u aprilu 1942. izašao na oslobođenu teritoriju, pa zatim stupio u 6. proletersku brigadu. Bio je član Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu, zamjenik političkog komesara 16. muslimanske brigade, politički komesar 6. istočnobosanske brigade, politički komesar 3. korpusa NOVJ, načelnik OZN-e za grad Sarajevo. Poslije rata predsjednik Skupštine grada Sarajeva, član Izvršnog vijeća Bosne i Hercegovine i dr. Pukovnik JNA u rezervi — 201

Orešćanin Bogdan (1917—1977), prije rata apsolvirao prava. U napredni pokret uključio se još kao dak, a član KPJ od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u svom kraju; bio je komandir 1. partizanskog odreda »Perna«, potom operativni oficir Kordunaškog odreda, komandant 2. kordunaškog odreda, komandant 5. hrvatske brigade, načelnik Štaba 4. korpusa NOVJ, pomoćnik načelnika Glavnog štaba Hrvatske, komandant 4. korpusa NOVJ, a pred kraj rata na dužnosti u Generalštabu JA. Poslije rata načelnik Uprave u Generalštabu, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, ambasador, predsjednik Odbora za narodnu odbranu Vijeća naroda SNS i dr. Napisao je više radova iz oblasti vojne nauke. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 285

Ostojić Zaharije (1907—1945), general-štabni major vojske Kraljevine Jugoslavije. S misijom britanskog kapetana Hadsona došao je septembra 1941. zajedno s majorom Lalatovićem u Jugoslaviju i priključio se D. Mihailoviću. Bio je šef Operativnog odjeljenja četničke Vrhovne komande i komandant Istaknutog dijela Vrhovne četničke komande za Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju, Liku i Crnu Goru. Marta 1945. odvojivši se od D. Mihailovića, pokušao da se s ostacima četničkih jedinica probije iz Bosne do britanskih snaga. Maja 1945. zajedno s P. Đurišićem razoružan od ustaša i ubijen u logoru u Gradiški — 271

Pajević Miloš (1905—1969), major u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOVJ stupio avgusta 1943. Za vrijeme rata bio je komandant artiljerijskog divizionu 2. proleTERSKE divizije, komandant Artiljerijske grupe 2. udarnog korpusa, pomoćnik komandanta Višeg oficirskog kursa 2. udarnog korpusa, pomoćnik načelnika štaba 37. sandžačke udarne divizije i na službi u Artiljerijskom odjeljenju Vrhovnog štaba. Poslije rata je bio načelnik artiljerije armije, načelnik štaba Komande artiljerije JNA i predsjednik Ispitne komisije za čin artiljerijskog majora, na kojoj je funkciji i penzionisan 1961. u činu pukovnika JNA. Član KPJ od 1944 — 209

Palermo Mario, državni podsekretar u italijanskom Ministarstvu vojnom — 156, 285, 317

Partonić Vukosava (1924), službenik Tanjuga. Rođena je u Korči u Albaniji, gdje joj se otac Stanoje Simić nalazio u diplomatskoj službi. Završila je gimnaziju; poslije aprilskog rata 1941. u emigraciji; u NOP-u je od marta 1944. kada i njen otac jugoslovenski ambasador u Moskvi; od aprila do jeseni 1944. radila u Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi, a potom prešla u Vrhovni štab, u oslobođeni Beograd, gdje je ostala do kraja 1944; tada je postavljena u Tanjugu — 19, 258

Pašić Nikola (1845—1926), državnik i političar. Jedan od osnivača i vođa Radikalne stranke. Višegodišnji narodni poslanik, ministar i predsjednik vlade u Kraljevini Srbiji i Jugoslaviji — 276

Paunović Davorjanka Zdenka (1921—1946), studentkinja. Kao gimnazijalka uključila se već 1936. u napredni srednjoškolski pokret; 1939. član Sreskog partijskog povjereništva u Požarevcu, a juna 1940. član OK SKOJ-a. Iste godine i sekretar Partijskog biroa na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Po okupaciji Jugoslavije 1941. kurir Politbiroa CK KPJ; bila stalno s Vrhovnim štabom kao Titova lična sekretarica — 141, 283, 316

Pavelić dr Ante (1889—1959), vođa fašističkog ustaškog pokreta, poglavnik tzv. Nezavisne Države Hrvatske, kvisling i ratni zločinac. God. 1928. osnovao klerofašistički pokret (Hrvatski ustaški pokret), koji je djelovao kao ultradesničarska teroristička organizacija. U zemlji 1939. osnovao ustaški centar u Zagrebu. Desetog aprila 1941. uz pomoć Nijemaca stvorena je NDH, a sedam dana kasnije Pavelić je obrazovao ustašku vladu. Stvorio je oružane snage, aparat državne i policijske vlasti i ustaške organizacije. Po ugledu na nacizam i fašizam, zaveo fašistički režim, čiji je cilj bio istrebljenje komunista i svih rodoljuba, uništenje Srba, Jevreja, Roma i u okviru napora nacizma i fašizma borba protiv progressa i demokratije u svijetu. Po njegovom nalogu represivni organi i oružane snage NDH ubile su stotine hiljada ljudi. Poslije bjekstva iz Jugoslavije živio pod zaštitom reakcionarnih krugova i umro u Madridu — 285

Petar II Karadorđević (1923—1970), sin kralja Aleksandra; na prijesto stupio 27. marta 1941. nakon vojnog puča koji je izveden pod vodstvom generala Dušana Simovića i u kome je oboreno Namjesništvo s knezom-namjesnikom Pavlom na čelu. Poslije fašističkog napada na Jugoslaviju, 15. aprila 1941. bježi iz domovine i živi u Londonu. U toku NOR-a podržava četnički pokret Draže Mihailovića, koga u januaru 1942. imenuje za ministra vojske, mornariče i vazduhoplovstva. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a (29. novembra 1943) zabranjen mu je povratak u zemlju dok narod nakon oslobođenja zemlje ne riješi pitanje kralja, što je i učinila Ustavotvorna skupština 29. novembra 1945. ukidanjem monarhije, oduzimanjem svih

prava kralju Petru II i njegovoj rodbini — 257, 271, 280

Petovar Rudolf Rudi (1916), prije II svjetskog rata poručnik u Jugoslovenskoj vojsci. Završio Višu akademiju JV. Učesnik NOR-a od 1941. U ratu je bio zamjenik komandanta bataljona, načelnik štaba 6. istočnobosanske i 15. majevičke brigade, načelnik štaba 27. divizije i načelnik štaba 3. korpusa. Poslije rata je bio načelnik štaba armije, načelnik uprave SSNO i pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. Napisao je knjigu »Šesta proleterska istočnobosanska brigada« (Beograd 1951). General-potpukovnik JNA u penziji — 201

Petrović dr Nikola (1910), inženjer. Revolucionarnom pokretu pristupio kao student; član KPJ od 1932. U NOR-u od 1941; bio član PK KPJ za Vojvodinu, član Predsjedništva AVNOJ-a i član Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Poslije oslobođenja član vlade DFJ. Naučni saradnik Istorijskog instituta u Beogradu — 219, 295, 322

Pijade Moša (Čika Janko, Janko, Šiki) (1890—1957). Studirao slikarstvo u Minhenu i Parizu; od 1910. bavio se novinarstvom. Član KPJ od 1920. Poslije zabrane KPJ 1921. postao član njenog IO. Radio na stvaranju Nezavisnih radničkih sindikata. Bio delegat na II konferenciji BKF 1922. Jedan je od osnivača NRPJ 1923. Zbog organizovanja ilegalne štamparije i publikovanja organa KPJ »Komunist«, 1925. osuđen na 20. godina robije, koja mu je smanjena na 12 godina. U Sremskoj Mitrovici zbog političkog rada 1934. osuđen na još 2 godine robije. Mandator CK KPJ, jedan od glavnih organizatora i predavača Komunističkog univerziteta u sremskomitrovačkoj kaznioni. S R. Čolakovićem na robiji preveo Marksov »Kapital«. Po izlasku s robije bio zatvoren u bilečkom logoru. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941; radio na organizovanju ustanka u Crnoj Gori, u Vrhovnom štabu rukovodio radom vojnih vlasti u pozadini; vijećnik AVNOJ-a na Prvom zasijedanju; od

Drugog zasijedanja potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Savezne skupštine; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne narodne skupštine; član PB odnosno IK CK SKJ. Napisao je više radova. Narodni heroj i junak socijalističkog rada — 18, 19, 20, 43, 44, 45, 64, 65, 142, 257, 258, 263, 268, 296, 308, 309, 311

Piletić Velimir Popesku, major vojske Kraljevine Jugoslavije. Pristupio četnicima 1941; bio je komandant Krajinskog četničkog korpusa (Gorski štab 67). Kao delegat D. Mihailovića za doček Crvene armije prešao je preko Dunava u Rumuniju, gdje su ga sovjetske vlasti uhapsile s grupom četnika i odvele u Moskvu. Pošto je zatraženo njegovo izručenje da bi mu se sudilo kao ratnom zločincu, na putu za Jugoslaviju uspio je da pobjegne u Francusku, gdje je ostao da živi u Parizu kao emigrant — 84, 105, 271, 276

Poljanac Branko (1908), inženjer, major JV. U NOR-u načelnik štaba 1. proleterske brigade, načelnik Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, komandant divizije, komandant Baze NOVJ u Bariju, zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije; general-potpukovnik JA. Do 1948. na službi u JA. Prihvatio Rezoluciju Informbiroa 1948, isključen iz KPJ lišen čina i osuđen — 315

Popović Jevrem (1914), prije II svjetskog rata bio sondažni radnik. Član KPJ od 1939, u NOR-u od 1941; bio zamjenik komandanta Užičkog NOP odreda, zamjenik komandanta, a zatim politički komesar bataljona 2. proleterske brigade, politički komesar 13. srpske brigade, politički komesar 47. divizije NOVJ. Poslije rata je na raznim dužnostima u Političkoj upravi JNA, direktor Generalne direkcije brodogradnje, pomoćnik komandanta Graničnih jedinica i dr. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 278

Popović Koča (1908), apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu; bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata.

1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PK KPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant Posavskog NOPO, 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a od Prvog i član njegovog Predsjedništva od Drugog zasjedanja. Poslije rata bio je načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove, član SIV-a, potpredsjednik Republike, član Predsjedništva SFRJ, CK SKJ, Predsjedništva CK SKJ i Savjeta Federacije. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom slobode. Rezervni general-pukovnik — 13, 41, 74, 84, 90, 125, 126, 212, 214, 225, 226, 254, 257, 272, 273, 280, 292, 298, 312, 315

Popović Miladin (1910—1945), student. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1934. Istaknuti organizator političkih akcija na Kosovu, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, član PK KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju. Učesnik V konferencije KPJ. Bio je organizator NOR-a na Kosovu. Od oktobra 1941. do septembra 1944. radio kao delegat CK KPJ pri KP Albanije. Od tada je bio ponovo sekretar Oblasnog komiteta. Ubijen od izdajnika 13. marta 1945. u Prištini. Narodni heroj — 258, 274

Popović Savo (1880—1950), sveštenik u penziji. Za vrijeme rata živio u Beogradu i u selu Maču kod Ivanjice. Pomagao je NOP. Zbog svog patriotskog držanja u NOR-u biran je septembra 1944. za delegata za Prvu konferenciju ASNOS-a koja je trebala da se održi 12. septembra 1944. u Jablanici — 265

Popović Tomica (1915—1966), aktivni podoficir u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOB-u i član KPJ od 1941; u ratu komandant bataljona »Stojan Matić«, komandant 2. ličke brigade (1942), komandant Ličkog NOP odreda, načelnik štaba Kninskog operativnog sektora, komandant Grupe sjevernodalmatinskih NOP odreda, zamjenik i komandant 19. dalmatinske udarne divizije i komandant 46. srpske udarne divizije. Poslije rata završio Vojnu

akademiju »M.V. Frunze« u Sovjetskom Savezu i Ratnu školu JNA. Bio komandant divizije, načelnik štaba armijske oblasti i komandant vojnog područja. Narodni heroj — 277

Popović Vladimir Vlado (1914—1972), student. U radnički pokret stupio 1929; član KPJ od 1932. Bio sekretar MK KPJ u Beogradu. Hapšen i proganjan. Kao predstavnik Beogradskog univerziteta učestvovao na Svjetskoj konferenciji studenata komunista i socijalista i Svjetskoj konferenciji studenata. U španskom građanskom ratu dobio čin kaptana Španske republikanske vojske. Po povratku iz Španije član PK SKOJ-a za Srbiju, instruktor CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CK KPJ. U NOR-u od 1941. Bio delegat CK KPJ u Hrvatskoj, sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH, sekretar Biroa CK KPH (1941. i 1942), član Vrhovnog štaba, politički komesar, pa komandant 3. udarnog korpusa NOVJ, potom Šef vojne misije NOVJ i predstavnik NKOJ-a i CK KPJ u Bugarskoj. Poslije rata ambasador, član SIV-a, generalni sekretar predsjednika Republike, biran za člana CK KPJ na V, VI, VII i VIII kongresu. Na IX kongresu izabran za člana Predsjedništva SKJ. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj — 41, 201, 256, 262, 268

Pribičević Adam (1880—1957), političar, publicista i novinar; pristalica SDS, a poslije smrti S. Pribičevića (1936) postao je njen predsjednik (do 1938). Godine 1941. dao podršku četnicima. Od kraja iste godine živio u emigraciji. Izvršio samoubistvo u Kanadi — 263

Pribičević Stojan, američki novinar, dopisnik lista »New York Times« pri VŠ NOVJ — 181

Purić dr Božidar (1869), diplomata. U aprilskom ratu 1941. emigrirao u inostranstvo. Do početka avgusta 1943. najprije poslanik, a zatim ambasador Kraljevine Jugoslavije u Londonu. Predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije u emigraciji od 10. avgusta 1943. do 10. juna 1944. Na suđenju Draži Mihailoviću (jun-jul 1946) osuđen je u odsustvu na 16 godina robije — 313

Radojičić Sava Feđa (1915), radnik; učesnik u radničkom pokretu do rata. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941: bio je politički komesar 3. bataljona 1. proleterske brigade, 1. šumadijske brigade i 3. srpske NOU brigade i 45. srpske divizije. Poslije rata radio u UDB-i. Član Savjeta Republike SR Srbije. Pukovnik JNA u penziji — 277

Rajačić Majkl (Rayachich Mikel), narednik, član američke vojne misije, pri tzv. četničkoj Vrhovnoj komandi i pomoćnik Džordža Musulina — 263

Ranković Aleksandar Marko (1909), član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen na 6 godina robije; član i sekretar PK KPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938 (kasnijeg CK KPJ). Na V konferenciji KPJ 1940. izabran za člana Politbiroa CK KPJ. U NOR-u od 1941: član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik Savezne vlade odnosno SIV-a; od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IK CK SKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svog položaja u Službi državne bezbjednosti, na IV plenumu CK SKJ jula 1966. lišen funkcija, a na sjednici CK SK Srbije septembra iste godine isključen iz SKJ i penzionisan — 26, 134, 164, 194, 206, 208, 210, 214, 216—218, 220, 222—224, 229, 230, 235—238, 249, 295, 296, 302, 303, 319, 321—324

Renčelj Kazimir (1905), prije rata je bio aktivni pomorski oficir (kapetan korvete), u aprilskom ratu 1941. komandant torpiljarke. U NOR-u od januara 1944; bio je na službi u Bazi Mornarice NOVJ u Monopoliju, zatim komandant 2. pomorskog obalskog sektora, a od aprila 1945. na službi u Glavnom štabu Slovenije. Poslije rata je bio na raznim dužnostima u Jugoslovenskoj ratnoj mornarici. Član KPJ je od 1951. Penzionisan je 1960. u činu pukovnika JNA — 297

Repanić Nikola (1925), rezervni kapetan JNA. Prije rata je bio radnik. U NOR-u od septembra 1943; bio je radio-telegrafista. Poslije rata je bio nastavnik. Preveden je u rezervu 1946, kada je otišao na službu u Narodnu miliciju — 297

Ribar dr Ivan (1881—1968), advokat, političar. Jedan od osnivača Hrvatske demokratske stranke. Od 1919. aktivan učesnik u političkom životu u Jugoslaviji i branilac demokratskih sloboda u okviru Demokratske stranke, u kojoj vrši funkciju potpredsjednika. U vrijeme diktature pripada lijevom krilu ove stranke. Pristalica Narodnog fronta. U NOR-u od 1941. Vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata predsjednik Privremene narodne skupštine, a od 1945. do 1953. predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine — 214, 294

Ribnikar Vladislav (1900—1955), novinar i politički radnik. Od 1924. direktor lista »Politika«; velikim dijelom njegova je zasluga što se »Politika« od sredine tridesetih godina sve izrazitije antifašistički orijentisala. Član KPJ od 1941; u NOB-u od 1941; bio član AVNOJ-a i potpredsjednik NKOJ-a; jedan od osnivača agencije Tanjug i njen prvi direktor. Poslije oslobođenja savezni ministar, predsjednik Komiteta za kinematografiju, predsjednik Crvenog krsta Jugoslavije — 195, 214, 265, 294, 315, 320

Rid Staford (Reid Stafford), major, član Samostalne američke vone misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ — 295

Roberts, narednik, član britanske obavještajne grupe kapetana Salesa — 12

Rodić Slavko (1918—1949), geometar. U NOR-u i član KPJ od 1941. Jedan od organizatora ustanka i prvi komandant gerilskih odreda Drvara. U oslobađanju Drvara 27. jula 1941. istakao se hrabrošću i vještim rukovođenjem. Do februara 1942. komandant Petrovačkog, pa komandant Bihaćkog bataljona. Prvi je komandant 5. krajiškog odreda, a potom zamjenik komandanta Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, komandant 5. divizije, komandant 5. korpusa NOVJ (od maja 1943). Kao komandant istakao se u operaci-

jama u tzv. 4. ofanzivi, sarajevskoj operaciji i dr. Poslije rata komandant 5. armije JA, zamjenik načelnika Generalštaba, član CK KP BiH, član Saveznog odbora NF Jugoslavije. General-potpukovnik JA. Narodni heroj — 117, 278, 284

Rozman Franc Stane (1912—1944), radnik. Rano se uključio u napredni radnički pokret. Od 1936. do 1939. učesnik španskog građanskog rata, gdje je postao član KP Španije i dobio čin kapetana španske republikanske vojske i komandovao bataljonom. Od 1939. bio u koncentracionim logorima u Francuskoj gdje je postao član KPJ. U 1941. na prinudnom radu u Njemačkoj, odakle je avgusta 1941. pobjegao u domovinu i stupio u partizane. U NOR-u bio komandant Štajerskog bataljona, komandant 2. grupe odreda i komandant 4. operative zone (Štajerske), a od jula 1943. komandant Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Na toj dužnosti nesrećnim slučajem poginuo 7. novembra 1944. Bio je član SNOS-a i AVNOJ-a. Kao veoma sposoban vojni komandant bio je cijenjen i vanredno omiljen među starijima, boricima i u narodu. General-lajtnant NOVJ. Narodni heroj — 254

Rupnik Leon Leo (1880—1946), general vojske Kraljevine Jugoslavije, ratni zločinac. Poslije okupacije zemlje 1941. stavio se na raspolaganje italijanskom okupatoru. Kao ljubljanski župan organizovao u Ljubljani kvislinšku civilnu upravu. Poslije kapitulacije Italije 1943. u službi je njemačkog okupatora i tada postaje šef Pokrajinske uprave u tzv. Ljubljanskoj pokrajini. Organizovao kvislinšku vojnu formaciju Slovensko domobranstvo, koja je u borbi protiv NOVJ vršila masovni teror nad stanovništvom Slovenije. Maja 1945. pobjegao u inostranstvo, ali je 1946. kao ratni zločinac izručen jugoslovenskim vlastima. Na procesu pred Vojnim sudom 4. armije JA, 21—30. avgusta 1946, osuđen na smrt i strijeljan — 112

Ruzvelt Franklin Delano (Roosevelt Franklin Delano; 1882—1945), političar i istaknuti državnik SAD. Kao svršeni pravnik pristupio je Demo-

kratskoj stranci i 1910. izabran za senatora države Njujork. U vladi Vudroa Vilsona bio pomoćnik u Ministarstvu mornarice; 1928. izabran je za guvernera države Njujork, na kom je položaju ostao do njegovog izbora 1932. za predsjednika SAD. Od tada je biran još tri puta za istu funkciju, na kojoj je i umro. Tvorac je ekonomske reforme tzv. Nju dila. Za vrijeme rata zalagao se za tijesnu saradnju SAD, Velike Britanije i SSSR-a. Iako paralizovan, učestvovao je na nekoliko konferencija u drugom svjetskom ratu, pored ostalih na Teheranskoj i Krimskoj konferenciji. Zajedno s Čerčilom tvorac je Atlantske povelje od 12. avgusta 1941 — 281

Salaši Ferenc (Szalasi Ferenc; 1896—1946), oficir mađarske vojske. God. 1935. osnovao je fašističku partiju Mađarske tzv. Partiju nacionalne volje. Kasnije postaje vođa njenog ekstremnog krila tzv. »Strelastih krstova«. Poslije pokušaja regenta Hortija sredinom oktobra 1944. da sklopi primirje sa saveznicima antihitlerovske koalicije, Salaši je uz pomoć njemačkog okupatora obrazovao novu vladu, dok je Horti interniran. Pred sovjetskim trupama povukao se 1945. u Njemačku, gdje su ga uhapsili Amerikanci i izručili mađarskim vlastima, koje su ga 1946. osudile na smrt kao ratnog zločinca — 291

Sales, kapetan, šef britanske obavještajne grupe za ispitivanje plovidbe Dunavom — 12

Samardžić Stanislav (1906), radnik. Član KPJ od 1927, član RK KPJ za Čukaricu 1929. U SSSR emigrirao 1932; završio je KUNMZ. Od 1936. do 1939. bio u Španiji, pa ponovo odlazi u SSSR, gdje je ostao do kraja rata radeći jedno vrijeme kao prevodilac u Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi, a potom kao prvi sekretar jugoslovenske ambasade u Moskvi. Poslije oslobođenja Jugoslavije radio je kao rukovodilac kratkih kurseva pri CK KP Srbije i predavač u Sindikalnoj i Partijskoj školi. Penzionisan 1956 — 257

Savić Branka (1914), apsolutno Prirodno-matematičkog fakulteta u Beogradu.

U napredni pokret uključuje se 1937. za vrijeme boravka u Parizu. Poslije izbijanja II svjetskog rata (1939) vratila se u Beograd; radila je u tehnici PK KPJ za Srbiju i u CO Narodne pomoći za Jugoslaviju. Član je KPJ od 1940; u NOP-u od 1941; bila je šifrant u VŠ NOV i POJ, partijski rukovodilac Pratećeg bataljona VŠ, načelnik Šifrantskog odjeljenja VŠ. Poslije oslobođenja obavljala je razne dužnosti u saveznim organima, a najduže je ostala na dužnosti pomoćnika sekretara za socijalnu politiku, stambene i komunalne poslove SIV-a, na kojoj je funkciji i penzionisana 1967. U rezervu je prevedena 1945. u činu majora JA — 291, 298

Savić Pavle Paja (1909), profesor univerziteta. Od 1935. do 1939. u Parizu (zajedno s Irenom Žolio-Kiri i drugim fizičarima) uspješno radio na značajnim naučnim istraživanjima. Član KPJ od 1934. U NOR-u od 1941; na radu u Vrhovnom štabu, vijećnik AVNOJ-a (potpredsjednik na Prvom zasjedanju); član Vojne misije VŠ u Moskvi. Poslije rata ministar u vladi Srbije, direktor Instituta za nuklearne nauke, potpredsjednik Savezne komisije za nuklearnu energiju. Objavio više naučnih radova; počasni doktor Beogradskog univerziteta, član više naučnih društava i akademija; predsjednik SANU. Dobitnik nagrade AVNOJ-a. Član Savjeta Federacije — 20, 97, 121, 258, 274, 308, 313, 314

Sforza Karlo, grof (Sforza Carlo; 1872—1952), italijanski državnik i političar, potomak stare italijanske plemićke porodice. Diplomatski izaslanik Italije u više zemalja, a od 1915. do 1918. u Srbiji. Kao ministar spoljnih poslova potpisao je Rapalski ugovor na štetu Jugoslavije. Poslije Musolinijevog dolaska na vlast napustio Italiju i živio u nekim zemljama Evrope dok nije prešao u SAD, gdje je bio profesor univerziteta. Poslije sloma fašizma vratio se u zemlju i 1945. bio predsjednik Konsultativne skupštine, od 1947. do 1951. ministar spoljnih poslova; 1949. uveo je Italiju u Severnoatlantski pakt. Autor nekoliko knjiga iz istorije i politike — 277

Simić Božin, oficir Srpske vojske, pripadnik organizacije »Ujedinjenje ili smrt« (Crna ruka). U emigraciji bio do 1934. Tokom rata bio u Moskvi u poslanstvu Kraljevine Jugoslavije. God. 1945. prišao NOP-u, a poslije rata bio ambasador FNRJ u Ankari — 313

Simić Stanoje (1893—1970), diplomata i političar. Diplomirao prava. Između dva svjetska rata diplomatski činovnik. Izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije 1943. imenovala ga je za ambasadora u SSSR-u. Godine 1944. podnio je ostavku na taj položaj i stavio se na raspolaganje rukovodstvu NOP-a Jugoslavije. U NOR-u je bio predsjednik Narodnog fronta Srbije. Poslije rata ambasador Jugoslavije u SAD, ministar inostranih poslova, zatim ministar bez portfelja u vladi FNRJ — 19, 52, 256, 258, 265

Simić Vida vid.: *Mladenović Vida*

Simić Vukosava vid.: *Partonić Vukosava*

Simonovski Đoka Đore (1922), prije rata je bio kovački radnik. U NOR-u od septembra 1944; bio je politički komesar artiljerijskog diviziona. Poslije rata se nalazio na raznim političkim dužnostima, zatim direktor Vojnotrговinskog preduzeća i načelnik odsjeka u građevinskoj službi. Penzionisan je 1971. u činu pukovnika JNA — 277

Smajević Vasilije (1913—1973), apsolutent prava. Kao student uključio se u napredni radnički pokret. Član KPJ od 1935. Bio član Povjereništva Pokrajinskog komiteta KPJ za jugoistočnu Srbiju i organizacioni sekretar Okružnog komiteta KPJ za leskovački okrug. U NOR-u je jedan od organizatora ustanka na jugu Srbije; član Štaba Jastrebačkog, Leskovačkog, Jablaničkog i Crnotravskog odreda; 1944. bio politički komesar 20. divizije i 13. korpusa NOVJ i član Glavnog štaba Srbije. Poslije rata potpredsjednik Savezne planske komisije, pomoćnik komandanta armije, član CK SK Srbije, potpredsjednik Saveznog odbora SUB-NORJ. General-major JNA — 260

Smiljanić Milan (1891—1979), profesor. Završio bogosloviju u Beogradu.

Učestvovao u balkanskim ratovima i I svjetskom ratu. Između dva svjetska rata radio u zadružnom pokretu. Učesnik NOP-a od 1941. Poznat kao istaknuti rodoljub. Bio poslanik ASNOS-a i potpredsjednik Narodnog fronta Srbije. Poslije rata poslanik Privremene narodne skupštine DFJ, potpredsjednik Prezidijuma Skupštine Srbije, član Glavnog odbora NF Srbije — 265

Smodlaka Josip (1869—1956), političar; advokat. Od 1901. poslanik u Dalmatinskom saboru; oštro je kritikovao austrijsku upravu u Dalmaciji; u Narodnom vijeću u Zagrebu zalagao se za ujedinjenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom. Potkraj 1939. postao je senator. U NOP stupa 1941. u Splitu; biran je za vijećnika AVNOJ-a i ZAVNOH-a; bio je povjerenik za inostrane poslove NKOJ-a, zatim ministar i u diplomatskoj službi — 313—315

Smodlaka Ozren (1909), artiljerijski kapetan II klase u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1943. Član KPJ od 1946. U ratu bio na raznim artiljerijskim dužnostima na otocima srednjeg Jadrana, zatim komandant Artiljerijske škole na Visu i nastavnik u Artiljerijskoj školi u Gravini (u Italiji) i na kraju na službi u Nastavnom odjeljenju Komande artiljerije JA. Poslije rata bio komandant artiljerijskog puka i brigade, na službi u Generalštabu JNA i u Upravi Vojnotehničkog instituta JNA. Penzionisan 1963. u činu tehničkog pukovnika JNA — 209

Sremec Zlatan (1898), doktor medicine i politički radnik. Član HSS-a od 1924. U NOP-u od 1943. Bio je član Predsjedništva ZAVNOH-a, član Predsjedništva AVNOJ-a, član NKOJ-a (povjerenik za narodno zdravlje) i ministar u Privremenoj vladi DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ, predsjednik Sabora Hrvatske, član Predsjedništva JNOF-a Hrvatske, član Saveznog odbora SSRNJ — 142, 283, 316

Stanišić Milija (1921), student medicine. Član KPJ od 1940. a u NOR-u od 1941. Bio je politički komesar Sjevernohercegovačkog NOPO, 5. i 3. dalmatinske, 3. sandžačke i 4. proleterske (crnogor-

ske) brigade, 46. i 2. proleterske divizije. Poslije rata je politički komesar JRV, načelnik štaba korpusa i načelnik Više vazduhoplovne vojne akademije. General-potpukovnik JNA u penziji — 277

Stojanović Kosta (1867—1921), državnik i naučnik. Ministar narodne privrede Srbije, ministar finansija bivše Jugoslavije. Objavio je »Osnove teorije ekonomskih vrednosti« i veliki broj rasprava i studija u časopisima, od kojih je jedan dio sabran i objavljen pod naslovom »Govori i političko-ekonomske rasprave« — 277

Stojnić Velimir (1916), učitelj. Član KPJ od 1936. U NOR-u od 1941. Bio je politički komesar 1. krajiškog NOPO i 1. krajiške brigade, član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, politički komesar 2. (5) bosanskog korpusa, šef Vojne misije NOVJ u Albaniji. Poslije rata bio član SIV-a, generalni sekretar SUBNOR-a Jugoslavije, član Generalnog savjeta Svjetske federacije bivših boraca, član CK SKJ i dr. Član Savjeta Federacije. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj — 258, 295

Šaljikov Aleksandar Josiforovič (1905), sovjetski fizičar, član Akademije nauke SSSR (1946). Bavio se fizikom niskim temperatura, provodljivosti materijala, izučavao svojstva tankih metalnih ploča, fiziku koloida i dr. Nosilac Staljinove nagrade — 258

Ščekić Vladimir Vlado (1917), student. U napredni omladinski pokret uključio se kao dak viših razreda gimnazije. Član KPJ od 1937. Aktivno je djelovao u naprednom pokretu na Beogradskom univerzitetu i u svom kraju. Hapšen i proganjan. Bio je sekretar međuopštinskog biroa i član Mesnog komiteta KPJ Berane. Jedan od organizatora ustanka u svom kraju. Bio je politički komesar čete, zamjenik političkog komesara 1. bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik političkog komesara 1. dalmatinske (proleterske) brigade, politički komesar 1. proleterske brigade, politički komesar 1. proleterske divizije. Poslije rata politički komesar armije, politički komesar KNOJ-a, politički komesar JRM, komandant Graničnih jedinica. Član je Predsjedništva Savez-

nog odbora SUBNORJ. Narodni heroj — 256, 273

Šegrt Vlado (1907), zemljoradnik. Član KPJ od 1931. U NOR-u od 1941: jedan je od organizatora ustanka u okolini Trebinja. Bio je komandir čete, komandant Hercegovačko-crnogorskog udarnog bataljona, zatim Sjevernohercegovačkog NOPO, 10. hercegovačke brigade, zamjenik komandanta 3. divizije i komandant 29. divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata je republički i savezni poslanik, član vlade NR BiH, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, potpredsjednik Narodne skupštine NR BiH. Bio je član CK SKJ i Izvršnog komiteta CK SK BiH i dr. Član Savjeta Federacije. General-major u rezervi. Narodni heroj — 267

Šibl Ivan (1917), bibliotekar. Prije rata je kao napredni omladinac i učenik učiteljske škole proganjan. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona, 17. slavonske brigade, 28. slavonske divizije, 2. operativne zone Hrvatske i 10. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata bio načelnik Kadrovske uprave Glavne političke uprave JNA, glavni i odgovorni urednik »Borbe«, politički komesar armije i oblasti, direktor Radio-televizije Zagreb. Biran je za saveznog i republičkog poslanika; član CK KP Hrvatske, predsjednik Glavnog odbora SUBNOR Hrvatske. God. 1971. podnio je ostavku na sve funkcije zbog učešća u nacionalističkim ekscesima u SR Hrvatskoj, a 1972. isključen is SKJ i penzionisan — 285

Šilović dr Srećko (1885—?), prije rata završio je Medicinski fakultet u Beču. Bio je rezervni sanitetski major u vojsci Kraljevine Jugoslavije, ali je zbog političke nepodobnosti lišen čina 1932. U NOR-u je od januara 1944; bio je upravnik bolnice 4. korpusa NOVJ; vijećnik ZAVNOH-a od maja 1944. i član Izvršnog odbora JNOF Hrvatske. Preveden je u rezervu 1945. i od tada se nalazio na raznim dužnostima u Ministarstvu zdravlja NR Hrvatske, zatim na službi u ambasadi FNRJ u SAD i dr. Rezervni potpukovnik JNA — 229

Šiljegović Miloš (1909—1952), učitelj. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941; bio komandant bataljona u 2. krajiškom NOPO, zamjenik komandanta, pa komandant 5. kozaračke brigade, komandant 7. krajiške i 2. krajiške brigade i komandant 11. krajiške divizije. Poslije rata bio na štabnim dužnostima. General-major JNA — 262

Šnekenburger Vili (Schneckenburger Willi), general-lajtnant, šef njemačke vojne misije u Bugarskoj i komandant Korpusne grupe »Šnekenburger« namijenjene za odbranu Beograda; ranjen e u borbama za Beograd 13, a podlegao zadobijenim ranama od sopstvenih aviona 14. oktobra 1944 — 301

Šornikov Aleksandar Sergejevič (1912), prije II svjetskog rata radio je u sovjetskom civilnom vazduhoplovstvu. Od 1941. nalazio se u vojnim vazduhoplovnim jedinicama SSSR-a. Februara 1944. Šornikov je bio pilot i kapetan aviona koji je prebacio sovjetsku vojnu misiju u Jugoslaviju, a takode je prebacio Tita i njegove saradnike 4. juna 1944. s Kupreškog polja u Bari. Ukazom Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR-a juna 1944. proglašen je zajedno sa članovima posade za narodnog heroja SSSR-a. Predsjedništvo AVNOJ-a na Visu septembra 1944. proglasilo ga je za narodnog heroja Jugoslavije. Poslije rata radio je u civilnom vazduhoplovstvu SSSR-a — 300

Šoštarić — Pisarić Eugen (1904), prije rata aktivni poručnik bojnog broda I klase. Za vrijeme aprilskog rata emigrirao iz zemlje i nalazio se na raznim dužnostima u Kraljevskoj jugoslovenskoj mornarici. U jesen 1944. učestvovao je u pregovorima s predstavnicima Mornarice NOVJ na Visu o uključenju Kraljevske mornarice u sastav Mornarice NOVJ — 185, 223, 290, 297

Šterker Rudolf (Stercker Rudolf), član Nojbaherovog ureda za Jugoistok — 263

Štetner Valter (Stetner Walter; ?—1944), njemački general-lajtnant, komandant 1. brdske divizije i Korpusne grupe »Von Stetner«. Poginuo je pod Avalom 15. oktobra 1944. prilikom

pokušaja proboja iz obruča — 255

Šubašić dr Ivan (1892—1955), advokat i političar. Bio pristalica HSS-a. Za bana Banovine Hrvatske imenovan 1939. poslije sporazuma Cvetković—Maček; aprila 1941. odbio zahtjeve za puštanjem na slobodu pohapšenih komunista. Pred ulazak Nijemaca pobjegao zajedno sa članovima vlade u emigraciju. Predsjednik izbjegličke vlade od juna 1944; u tom svojstvu sklopio s maršalom Titom dva sporazuma (16. juna i 2. novembra 1944), na osnovu kojih je u novoj jedinstvenoj privremenoj vladi, formiranoj 7. marta 1945, postavljen za ministra inostranih poslova. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji podnio ostavku pred izbore za Ustavotvornu skupštinu 1945 — 66, 79, 113, 164, 165, 185, 221, 253, 268, 269, 271, 277, 290, 291, 296, 297, 308, 311, 313, 314, 316, 317, 321

Švob Vinko (1915), klesarski (kamenorezački) radnik. Član KPJ od 1934. Zbog svoje revolucionarne djelatnosti proganjan i hapšen. U NOR-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Lici. Za vrijeme rata bio, pored ostalog, i pomoćnik šefa Vojne misije NOVJ u Moskvi (1944. i 1945). Poslije rata školovao se u Sovjetskom Savezu. Po povratku u zemlju 1945. nalazio se na raznim političkim i pozadinskim dužnostima (pomoćnik načelnika Političke uprave JA, komandant pozadine u Jugoslovenskoj mornarici i dr.). Penzionisan je 1960. u činu pukovnika JNA — 43

Targoti (tako piše u originalu depeše; pogrešno) vid.: *Margoti Karlo*

Terzić Velimir (1909), kapetan u vojsci Kraljevine Jugoslavije, završio Vojnu akademiju. U NOR-u i član KPJ od 1941: komandant Bjelopoljskog NOPO, načelnik GŠ Crne Gore, zamjenik komandanta 5. crnogorske proleterske brigade, načelnik štaba 4. operativne zone Hrvatske; zamjenik načelnika VŠ. Poslije rata komandant armije, glavni inspektor JNA, načelnik Više vojne akademije i Vojnoistorijskog instituta i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Napisao više radova iz oblasti

istorije i vojne nauke — 43, 44, 45, 64, 96, 97, 121, 141, 142, 240, 241, 263, 268, 300, 309

Tesarik, član britanske obavještajne grupe kapetana Salesa — 12

Todorović Mijalko Plavi (1913), diplomirao na Tehničkom fakultetu u Beogradu. Aktivista u studentskom pokretu (član Izvršnog odbora Ujedinjene studentske omladine). Član KPJ od 1936, a od 1939. sekretar MK KPJ za Kragujevac i član Oblasnog komiteta za Kragujevac; od 1940. član PK KPJ za Srbiju. U NOR-u sekretar OK za Kragujevac; politički komesar 1. proleterske brigade, I proleterske divizije, I proleterskog korpusa i 1. armije; vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar savezne vlade, potpredsjednik SIV-a, predsjednik Skupštine Jugoslavije. Bio član CK SK Srbije, CK SKJ i sekretar IK CK SKJ. Član Savjeta Federacije. General-potpukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj — 17, 18, 71, 84, 100, 106, 149, 155, 176, 257, 274, 284, 285

Tolbuhin Fjodor Ivanovič (1894—1949), maršal Sovjetskog Saveza. U I svjetskom ratu komandovao bataljonom. U građanskom ratu u Rusiji 1918—1920. načelnik štaba divizije i na službi u Štabu 3. armije zapadnog fronta. Završio Vojnu akademiju »M.V. Frunze«. U II svjetskom ratu načelnik štaba Zakavkaskog fronta, komandant 57. armije, komandant južnog fronta, komandant 4. ukrajinskog fronta i komandant 3. ukrajinskog fronta. Poslije rata predsjednik Savezne kontrolne komisije u Rumuniji i Bugarskoj i komandant Zakavkaskog vojnog okruga. Odlikovan Ordenom heroja SSSR-a. Narodni heroj Jugoslavije — 279, 293, 296

Toljati Palmiro (Togliatti Palmiro, pseudonim Erkoli; 1893—1964), jedan od osnivača i višegodišnji generalni sekretar KP Italije (od 1926). Od 1924. član IK KI, od 1928. član Prezidijuma, a od 1935. član Sekretarijata IK KI. Od 1936. do 1939. bio predstavnik KP Italije u Španiji. U Italiju se iz Sovjetskog Saveza vratio u martu 1944; tvorac politike nacionalnog jedinstva; ministar i potpredsjednik u svim vladama od

1944. do 1946. Istaknuti marksistički teoretičar — 236, 299, 300, 324

Trumbić dr Ante (1864—1938), advokat i političar. Bio poslanik u Dalmatinskom saboru 1895—1918. i u Carevinskom vijeću u Beču od 1897. Jedan od osnivača i predsjednik Jugoslovenskog odbora u Londonu. Potpisnik Krfske deklaracije. Prvi ministar spoljnih poslova u Kraljevini SHS. Razočaran vladajućom centralističko-hegemonističkom politikom, nastavlja borbu za nacionalnu ravnopravnost i za federalističko preuređenje države. Oštro je 1925. osudio Radićevu kapitulaciju. Poslije atentata na S. Radića pristupa HSS-u — 276, 277

Twipin, pomoćnik šefa britanske obavještajne grupe kapetana Salesa — 12

Vajner Slaviša Čiča (1903—1942), inženjer šumarstva. U revolucionarni pokret stupio kao gimnazijalac; radio u đачkim i studentskim organizacijama, u Klubu akademičara u Banjaluci; bio sekretar Udruženja inženjera. Član KPJ od 1940. Organizator ustanka na Romuniji, najistaknutiji komandant Romunjskog NOPO; član GŠ za BiH. Poginuo na Pjenovcu 21. januara 1942. Narodni heroj — 322

Velčev Damjan (1883—1954), buržoaski političar, organizator Vojne lige, učesnik i organizator vojnofašističkog prevrata 9. juna 1923. i državnog udara 19. maja 1934. Pristupio je Otečestvenom frontu 1943. kao predstavnik političke grupe »Zveno«. Ministar vojni od 9. septembra 1944. do septembra 1946. a potom bugarski opunomoćeni ministar u Švajcarskoj. God. 1947. učestvovao u zavjeri protiv nove Bugarske i ostao u emigraciji; umro u Francuskoj — 123, 281, 316

Velebit dr Vladimir Vlatko (Vladimir Popović, Vlatko Popović; 1907), izvršio Pravni fakultet u Zagrebu 1931, a doktorirao 1933. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. Bio je ilegalni politički radnik u Zagrebu, načelnik Vojnosudskog odjeljenja pri VŠ i šef Vojne misije u V. Britaniji. Preveden u rezervu u činu general-majora JA. Poslije rata bio je pomoćnik ministra za

inostrane poslove FNRJ, ambasador, državni podsekretar u DSIP-u, izvršni sekretar Evropske ekonomske komisije OUN i dr. — 185, 195, 229, 268, 290, 291, 298

Vesnić dr Milenko (1862—1921), profesor i diplomata. Jedan od istaknutih lidera Radikalne stranke. Ministar u vladama Kraljevine Srbije (1893—1904), a zatim poslanik u Carigradu, Parizu i Rimu. Predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije od maja 1920. do januara 1921. Njegova vlada sprovela je izbore za Ustavotvornu skupštinu, izradila nacrt Vidovdanskog ustava i donijela Obznanu, na osnovu koje je zabranjen rad KPJ — 276, 277

Vidmar Josip (1895), akademik, kritičar, esejista, dramaturg i prevodilac. Godine 1914. upisao se na Visoku tehničku školu u Pragu. Od 1915. do 1918. u ruskom zarobljeništvu, a potom studirao istoriju književnosti u Beču Pragu, Parizu i diplomirao na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Od 1934. je dramaturg Narodnog pozorišta u Ljubljani. Aktivno je učestvovao u organizovanju Društva prijatelja Sovjetskog Saveza. Jedan je od osnivača OF 27. aprila 1941. Kao član Izvršnog odbora OF djelovao je do ljeta 1942. u Ljubljani, a zatim se prebacio na oslobođenu teritoriju. Za predsjednika Izvršnog odbora OF izabran 14. januara 1943, na kojoj dužnosti je ostao sve do aprila 1953. Bio je predsjednik SNOS-a i član AVNOJ-a. Poslije rata je predsjednik Vijeća naroda Narodne skupštine FNRJ, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Slovenije, redovni profesor za teoriju drame na ljubljanskoj Akademiji za pozorišnu umjetnost, član i predsjednik Slovenske akademije nauka i umjetnosti. Dobio je nagradu AVNOJ-a. Dodijeljena mu Njegoševa nagrada za književnost 1981 — 242, 254

Vidović Žarko (1913), artiljerijski potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant 1. pljevaljskog bataljona i Pljevaljskog NOPO, pa Bjelopoljskog NOPO, zatim komandant bataljona, načelnik Štaba i komandant 3. sandžačke brigade, na

kraju komandant 37 (sandžačke) i 11 (krajške) divizije. Poslije rata bio je komandant PAO JNA, načelnik Uprave artiljerije JNA i dr. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 13, 14, 256

Vilson Henri Mejtland (Wilson Henry Maitland; 1881—1964), britanski feldmaršal; učesnik burskog i I svjetskog rata; 1939—1941. komandant britanskih snaga u Africi; kao komandant korpusa 1941. učestvovao u ratu u Grčkoj, a zatim je bio komandant britanskih snaga na Sredozemlju; 1944. vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju; 1944. unapređen u čin feldmaršala; 1944—1947. šef britanske misije u Vašingtonu — 47, 249, 254, 255, 264, 271, 302, 303, 317

Vitruk Andrej Nikiforovič (1902—1946), general-major avijacije Crvene armije, heroj Sovjetskog Saveza i narodni heroj Jugoslavije. Za vrijeme II svjetskog rata u borbama za oslobođenje Jugoslavije komandovao jurišnom vazduhoplovnom divizijom i Vazduhoplovnom grupom »Vitruk«, koja je uspješno sadejstvovala s jedinicama Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije — 294

Vlahović Veljko (1914—1975), državnik i političar. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1935. Po odluci KPJ odlazi u Prag da pomogne rad jugoslovenskih studenata u Pragu. U Španiju došao 29. januara 1937. i borio se u Balkanskom internacionalnom bataljonu »Dimitrov«, i pored drugih poslova radio i u kadrovskoj sekciji Baze internacionalnih brigada. Ranjen 14. februara 1937. na Harami. Po izliječenju radi u Parizu. Poslije izbora u CK SKOJ-a upućen u Moskvu za predstavnika SKOJ-a u KOI. Sekretar KOI do 1943. Od 1941. do 1944. preko Radio-stanice »Slodobna Jugoslavija« popularisao NOR. U Jugoslaviju se vratio 1944. i bio na raznim odgovornim dužnostima: poslanik Savezne narodne skupštine, predsjednik Vijeća naroda u Narodnoj skupštini FNRJ, predsjednik Spoljnopolitičkog odbora, član CK SKJ i Izvršnog komiteta CK SKJ i dr. Odlikovan Ordenom narodnog heroja — 296

Vokić Ante (?—1945), istaknuti ustaški funkcioner u Sarajevu, a zatim u Zag-

rebu, na kraju ustaški ministar oružanih snaga. Upleten u zavjeru s ministrom Mladenom Lorkovićem, odstranjen iz vlade, lišen svih ustaških zvanja i interniran, a zatim zatvoren u Lepoglavi. Prilikom bjekstva ustaša iz zemlje ubijen. Bio je treći čovjek (poslije Pavelića i Slavka Kvaternika) u ustaškoj hijerarhiji i imao je zvanje »krielnika« (generala pješadije ustaške milicije) — 285

Vran, član britanske obavještajne grupe kapetana Salesa — 12

Vučinić Branko (1918), apsolutent prava. Učesnik NOR-a i član KPJ od 1941. Do 1948. bio na službi u JNA i UDB-i, od 1948. do 1957. lični sekretar predsjednika Republike, a od 1957. u diplomatskoj službi. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941« — 138

Vučinić Drago (1919), apsolutirao prava. U NOB-u od 1941, član KPJ od 1941. U ratu bio komesar bataljona, načelnik Personalne uprave JNA. Bio član CK KP Crne Gore, Savezne konferencije SSRNJ, ambasador FNRJ u Beču i Atini. Objavio više članaka o društveno-političkim i međunarodnim problemima. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« — 41, 201, 262

Vučković Ljubo (1915—1977), poručnik Jugoslovenske vojske. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu bio komandant bataljona Lovčenskog partizanskog odreda, komandant 2. dalmatinske, pa 4. crnogorske brigade, komandant 2. proleterske divizije, komandant 13. korpusa i načelnik Štaba 2. armije. Poslije rata predsjednik Saveza rezervnih vojnih starješina Jugoslavije i načelnik Generalštaba JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj. General-pukovnik JNA — 260

Vučković Zvonimir (1916), aktivni artiljerijski potporučnik u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Poslije aprilskog rata pristupio je četnicima Dragoljuba Mihailovića i postao komandant zloglasnog 1. ravnogorskog korpusa na kojoj je dužnosti dobio čin kapetana I klase. Amerikanci su ga prebacili avionom iz Srbije avgusta 1944. u Italiju, a odatle je kasnije prešao u SAD, gdje i dalje živi u emigraciji — 263

Vujasinović Todor (1904), student. Kao omladinac pristupio naprednom omladinskom pokretu, član KPJ od 1930; od 1934. bio član PK KPJ za Srbiju. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen i bio na robiji u Sremskoj Mitrovici i u koncentracionom logoru u Bileći. U NOR-u od 1941: bio jedan od organizatora ustanka u istočnoj Bosni, komandant Ozrenskog NOPO, član Operativnog štaba za istočnu Bosnu, zamjenik komandanta 1. bosanskog korpusa NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a i povjerenik NKOJ-a. Poslije rata bio ministar u vladi FNRJ, član vlade, odnosno IV NR BiH; član CK SKJ i CK SK BiH; poslanik Savezne skupštine. Član Savjeta Federacije — 315

Vujović Mitar (1911), oficir Jugoslovenske vojske. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio intendant Glavnog štaba za Crnu Goru i Boku, šef Ekonomskog odsjeka i načelnik Ekonomskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ. Poslije rata načelnik Intendantske uprave JNA, komandant pozadine armije i dr. General-potpukovnik JNA — 221, 297

Vukanović Radovan (1906), apsolvirao prava. Član SKOJ-a od 1924, a član KPJ od 1926. Bio sekretar PK SKOJ-a za Crnu Goru i član PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. Proganjan i više puta hapšen. U NOR-u politički komesar bataljona, zamjenik komandanta Crnogorskog odreda za operacije u Sandžaku, komandant 2. bataljona 1. proleterske brigade, komandant 4. proleterske brigade, komandant 3. divizije, komandant 2. korpusa NOVJ, komandant Operativne grupe udarnih korpusa, pa pomoćnik komandanta 2. armije. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, načelnik Uprave pješadije, načelnik Više vojne akademije. Bio vijećnik AVNOJ-a i CASNO-a, a poslije rata poslanik Skupštine Crne Gore. General-pukovnik u penziji. Narodni heroj — 257, 267

Vukmanović Svetozar Tempo (1912), pravnik. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1933; od 1935. profesionalni revolucionar. Hapšen i proganjan. Član

MK KPJ Beograd od 1938, a PK KPJ za Srbiju od 1939. Od 1940. kandidat za člana CK KPJ. Jedno vrijeme bio instruktor CK, a dosta dugo radio u partijskoj tehnici CK KPJ. U NOR-u od 1941: delegat CK KPJ i VŠ u BiH, komandant GŠ BiH, član VŠ; delegat CK KPJ i VŠ u Makedoniji i Kosovu. Jedan od organizatora saradnje između komunističkih partija Albanije, Grčke i Bugarske i KPJ. Poslije rata bio načelnik Glavne političke uprave JNA, pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar u Saveznoj vladi, potpredsjednik SIV-a, predsjednik CV SSJ, član CK i IK CK SKJ; član Saveznog odbora SSRNJ, poslanik Skupštine Jugoslavije. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije — 4, 54, 55, 123, 163, 220, 253, 254, 260, 265, 269, 279, 323

Vukosavljević Sreten (1881—1960), profesor univerziteta, sociolog sela, politički radnik. Učesnik u pokretu za oslobođenje Južnih Slovena od Turaka. Poslije I svjetskog rata neko vrijeme aktivan u političkom životu (poslanik), a od 1925. do aprilskog rata radi kao novinar. U NOP-u od 1943, od kada je i predsjednik ZAVNO-a Sandžaka; 1944. ministar u vladi dr Ivana Šubašića; marta 1945. ministar u Privremenoj vladi DF Jugoslavije, poslanik, član Prezidijuma Skupštine Srbije. Objavio više radova iz sociologije sela — 295

Vukotić Jovan (1907), kapetan I klase JV. U NOB-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu bio načelnik štaba 5. proleterske (crnogorske) brigade, 2. proleterske divizije i 3. korpusa i komandant KNOJ-a. Poslije rata bio komandant KNOJ-a, načelnik Vojnoistorijskog instituta i na drugim dužnostima. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 41

Zečević Vladimir Vlada (1903—1970), sveštenik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Član Vrhovnog štaba, vijećnik AVNOJ-a, član Izvršnog odbora na Prvom zasijedanju, a član NKOJ-a na Drugom zasijedanju AVNOJ-a. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova; ministar građevina Savezne vlade; predsjednik Saveznog

vijeća Savezne narodne skupštine. Bio poslanik Ustavotvorne i Savezne narodne skupštine, član SO SUBNORJ. Rezervni pukovnik JNA — 214, 294

Zekić Miloš (1915), prije II svjetskog rata činovnik. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. U ratu je bio zamjenik komandanta i komandant Birčanskog NOPO, komandant 1. fruškogorskog bataljona, komandant 6. istočnobosanske brigade i komandant 38. i 27. divizije. Poslije rata komandant divizije, vojni izaslanik JNA u Rumuniji, zamjenik načelnika Personalne uprave JNA, komandant grada Beograda, član Opunomoćstva CK SKJ za organizaciju SK u JNA i dr. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 202

Zorić Rade (1914), prije II svjetskog rata krojač. Član KPJ od 1934. Učestvovao u organizovanju ustanka u drvarskom kraju. U ratu je bio politički komesar odreda i bataljona Drvarskog NOPO, komandant bataljona »Gavrilo Princip«, komandant bataljona 4. krajiške brigade i komandant iste brigade i komandant 45. divizije. Poslije rata komandant divizije i dr. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. Rezervni pukovnik JNA. Narodni heroj — 277

Žaklin, vid.: *Lukić Jovanka* — 196

Žigić Rade (1909—1952), prije rata privatni namještenik. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941; bio politički komesar Ličke grupe NOP odreda, zamjenik političkog komesara GŠ Hrvatske, politički komesar 6. ličke divizije i politički komesar GŠ Hrvatske. Poslije rata politički komesar 2. armije JA, ministar u vladi NR Hrvatske, kandidat za člana CK KPJ i dr. Prihvatio Rezoluciju IB. Zbog neprijateljskog djelovanja osuđen — 283

Žujović Sreten Crni (1899—1976), namještenik. U radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RK KPJ u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR-u. Od 1935. instruktor CK KPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CK KPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CK KPJ. U NOR-u od 1941: komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a, član NKOJ-a i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ; general-pukovnik. Godine 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa i Staljinovom politikom potčinjavanja Jugoslavije, zbog čega je bio isključen iz CK KPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ — 11, 52, 214, 256, 265, 272, 295, 296, 299, 307

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

ALBANIJA — 4, 25, 31, 98, 102, 151, 197, 246—
255, 258, 274, 275, 295, 361, 308, 313, 317, 323
ALEKSANDROVAC (KRUŠEVAČKI) — 17,
257
ALEKSINAC — 272
AMERIKA, vid. SJEDINJENE AMERIČKE
DRŽAVE
ANDRIJEVICA — 246
ARAD — 197, 291
ARANĐELOVAC — 287, 290, 299
ARILJE — 127, 150, 198, 247, 280
AUSTRIJA — 48, 264, 276, 310
AVTOVAC — 247, 302

BAČEVCI — 173
BAČKA — 301
BAJINA BAŠTA — 58, 59, 60, 85, 198, 247, 266,
267, 273, 301, 310, 324
BALINOVAC (kod VRANJA) — 277
BALKAN — 8, 13, 80, 132, 197, 199, 245, 246,
247, 268, 274, 308
BANAT — 43, 255, 263, 278
BANJA LUKA — 154, 218, 247, 284, 285, 295,
317, 322
BARANJA — 301
BARI — 47, 156, 181, 208, 248, 254, 263, 282,
283, 285, 289, 291, 293, 294, 295, 299, 300, 309,
316, 319
BELA CRKVA — 153, 183, 293
BELA PALANKA — 261
BELGIJA — 245, 301
BELI DRIM — 4, 25, 31, 258, 308
BENGAZI — 262
BENINI — 262
BENKOVAC — 16, 308
BEOGRAD — 8, 13, 126, 188, 198, 215, 239,
255, 256, 260—262, 265, 272, 273, 275, 278,
280, 283, 290, 291, 295, 296, 298—301, 320, 324
BEROVIĆI vid. BEROVO
BEROVO (kod STRUMICE) — 17, 257, 277
BIJELA GORA — 280
BIJELO BRDO — 267, 274
BIJE LJINA — 62, 228, 298
BITOLJ — 277
BLISKI ISTOK — 281
BOJNIK — 255
BOKA — 61, 284, 310
BOLJEVAC — 255
BOR — 269, 270, 272
BOSANSKA GRADIŠKA — 285
BOSANSKA KRAJINA — 316
BOSANSKI NOVI — 247
BOSNA — 50, 58, 61, 119, 154, 159, 174, 190,
192, 198, 216, 221, 224, 230, 247, 261, 264—266,
270, 281, 282, 284, 285, 288, 290, 292, 298, 309,
310, 314, 318, 319, 323
BOSNA (RIJEKA) — 174, 265, 288
BOSNA I HERCEGOVINA — 298
BRAČ — 120, 278, 314
BRADIĆI — 288

BRAJIĆI — 278
BRANEŠKO POLJE — 260, 271
BRIJEDŽJE — 278
BRISSEL — 245, 301
BROD — 275
BRUS — 256
BRZA PALANKA — 75, 270
BUGARSKA — 72, 104, 163, 221, 246, 253,
259, 270, 273, 275, 276, 278, 283, 286, 292, 300,
301
BUJANOVCI — 101, 260
BUKOVI — 267
BUKOVICA — 58
BUKUREŠT — 219, 256, 276, 295, 300, 322
BUSOVAČA — 247, 302

CAREVE VODE — 260
CARIBROD vid. DIMITROVGRAD
CAVTAT — 128, 280
CELJE — 246
CER — 40, 57, 58, 62, 170, 171, 176, 188, 265,
272, 290, 310
CRMNICA — 284
CRNA GORA — 25, 31, 78, 198, 216, 221, 224,
246, 247, 268, 275, 295, 298, 313
CRNA TRAVA — 197
CRNOEC (kod BITOLJA) — 277
CRNOGORSKO PRIMORJE — 295

ČAČAK — 47, 57—59, 106, 107, 110, 188, 263,
314
ČAJETINA — 267
ČAJNICE — 295
ČEHOSLOVAČKA — 300, 320
ČEMERNO — 273
ČIGOTA — 260
ČITLUK — 176, 287
ČUBRICA — 278

ČERANIĆA GORA (kod NIKŠIĆA) — 54—55,
61, 70
ČUSTENDIL — 247

DALMACIJA — 26—28, 88, 120, 198, 216, 258,
259, 314, 316
DEBAR — 260, 275, 278
DIMITROVGRAD — 117, 198, 278
DIVCI — 278, 293, 295, 299
DIVČIBARE — 278
DOBRINJA — 267
DOBROSELICA — 260, 271
DOLJEVAC — 272
DONJI MILANOVAC — 75
DONJI SREBRENİK — 261
DRAGAČEVO — 84, 107, 110
DRAGANICA — 150
DRAVA — 311
DRAVOGRAD — 246, 295
DRIM vid. BELI DRIM

DRINA — 40, 58—59, 76—77, 92, 153, 171—172, 177, 230, 256—257, 261, 262, 265—267, 270, 272, 274, 276, 278, 280, 281—282, 284, 285, 287, 288, 298, 307—309, 311, 317
 DRINJAČA — 171, 172, 177
 DRVAR — 78, 143, 271, 316, 319
 DRŽINA — 277
 DUB — 247, 273, 302
 DUBNICA — 267
 DUBOČAC — 264
 DUBROVNIK — 61, 268, 284
 DUNAV — 12, 69, 92, 198, 221, 247, 255, 269, 271, 272, 276, 295, 307, 311

DŽEP — 255

ĐERDAPSKA KLISURA — 135
 ĐEVĐELIJA — 197, 260

EGEJSKO MORE — 255
 EGIPAT — 313
 EVROPA — 80, 113, 245, 274, 277, 292

FAZLAGIĆA KULA — 247, 302
 FINSKA — 292, 300
 FOJNICA — 247, 302
 FRANCUSKA — 245, 301

GACKO — 247, 274, 302
 GLAMOČ — 271
 GLOGOVAC — 62
 GOLUBAC — 75
 GORAŽDE — 295
 GORIŠKA I GRADIŠKA — 277
 GORNJA MORAVA vid. JUŽNA MORAVA
 GORNJI MILANOVAC — 106, 107, 110, 127, 150, 198, 273, 290, 314
 GORNJI SREBRENİK — 261
 GORNJI VARDAR vid. VARDAR
 GOROBILJE — 266
 GOSTIVAR — 260
 GRAČANICA (kod DOBOJA) — 130, 261, 268
 GRADAČAC — 262
 GRADSKO — 275, 278
 GRANICA — 267
 GRAVINA — 283
 GRČKA — 102, 151, 197, 246, 255, 275, 279, 283, 301, 313, 317
 GRDELICA — 255, 272
 GUČA — 99, 127, 150, 198, 280
 GVOZD — 122, 138, 152

HOMOLJE — 269, 272
 HOMOLJSKE PLANINE — 75
 HOMOLJSKI MASIV vid. HOMOLJSKE PLANINE
 HERCEGOVINA — 61, 95, 247, 295, 312
 HRVATSKA — 27, 146, 180, 213, 216, 224, 236, 258, 259, 283, 289, 298—299, 319, 322, 324

IBAR — 99, 256, 272
 ISTRA — 49, 112, 145, 148, 264, 276—277, 299, 317
 ITALIJA — 9, 44, 47, 148, 175, 197, 216—217, 229, 237, 246, 254, 263, 264, 276—277, 283, 292, 295, 300, 313, 323
 IVANJICA — 99, 107, 110, 198, 266, 280
 IVERAK — 290

JABLANICA — 178, 265, 269, 318
 JADRANSKO MORE — 49, 197, 220
 JAHORINA — 295
 JANJA — 298
 JAVOR — 150, 266
 JELOVA GORA — 91, 106, 267, 276
 JELOVIK — 91

JONSKO MORE — 255
 JUGOSLAVIJA — 29, 31, 80, 95—96, 98—99, 111, 113, 131—133, 143, 146, 151, 165, 178, 193, 197—199, 203—205, 211, 219—221, 247—248, 254, 263, 268, 275, 277, 280—283, 292—293, 295, 300—301, 308, 312, 315—317, 319, 321, 323
 JUŽNA MORAVA — 38, 106

KAČANIK — 265
 KADINJAČA — 267
 KAIRO — 313, 315
 KALINOVİK — 61, 257, 310
 KAMENICA — 136, 173
 KARELIJSKA PREVLAKA — 300
 KASTAV — 277
 KAVADARCI — 260
 KAVKAZ — 80
 KAZERTA — 254, 269, 292, 297
 KIČEVO — 247, 260, 277, 302
 KISELJAK — 247, 302
 KLADOVO — 75, 92, 198, 226, 227, 323, 324
 KLAŠNICE — 285
 KNIN — 16, 109, 308
 KNINSKA KRAJINA — 27
 KNJAŽEVAC — 197, 247, 277, 281, 301
 KOLUBARA — 99, 313
 KONAVALI — 61, 310
 KONJIC — 61, 310
 KOPAONIK — 274
 KORUŠKA — 112, 145, 148, 317
 KOSJERIC — 58, 84, 247, 267, 273, 302, 310
 KOSMAJ — 106, 107, 110, 170, 290
 KOSMET vid. KOSOVO I METOHIJA
 KOSOVO — 38, 55, 70, 265, 269, 275, 309
 KOSOVO I METOHIJA — 4, 25, 31, 137, 253, 275, 311, 316
 KOSOVSKA MITROVICA — 269
 KOVILJAČA — 188, 190, 290
 KRAGUJEVAC — 106—107, 110, 170, 228, 239
 KRAJOVA — 194—195, 196, 206—210, 212—218, 220—242, 276, 280, 289, 290—291, 293—294, 295, 297, 298, 300, 319, 320, 321, 323, 324
 KRALJEVO — 58, 256, 272, 276
 KRANJSKA — 277
 KRATOVO — 275
 KRČMARI — 278
 KREMNA — 91, 94, 274, 313
 KRESEVO — 302
 KRIVA PALANKA — 279
 KRK — 277
 KRUPANJ — 127, 153, 170—172, 176—177, 183, 190, 198, 278, 288, 289
 KRUŠEVAC — 106, 107, 110, 272, 276
 KRUŠİK (brdo kod VALJEVA) — 282
 KRUŠEVO — 247, 275, 278
 KUČEVO — 75
 KULA FAZLAGIĆA vid. FAZLAGIĆA KULA
 KUMANOVO — 101, 247, 260, 279
 KURŠUMLIJA — 17, 247, 256, 267, 272, 301

LAJKOVAC — 56, 198
 LASTOVO — 277
 LAZAREVAC — 198, 280
 LERIN — 260
 LESKOVAC — 255, 265, 272
 LEŠNICA — 190
 LEŠTANSKO — 274
 LIBIJA — 262
 LIKA — 27, 78
 LIMSKA DOLINA — 246
 LIVNO — 271
 LOKVE (kod VALJEVA) — 150
 LONDON — 3, 113, 185, 229, 268, 291, 294, 308, 319

LOŠINJ — 277
LOZNICA — 149—150, 188, 190, 284, 290

LJEŠNICA vid. LEŠNICA
LJIG — 99, 106, 127, 198, 313
LJUBOVIJA — 190, 287
LJUM — 5, 253, 254, 307
LJUTICE — 267

MAČVA — 58, 190, 228, 272, 290
MAĐARSKA — 175, 204, 221, 268, 276, 288, 300, 318
MAGLAJ — 288
MAJDANPEK — 198
MAJEVICA — 13—14, 62, 119, 189, 192, 256
MAKEDONIJA — 4, 17, 34, 54, 101—102, 106, 123, 148, 163, 198, 247, 255, 257, 259, 279, 293, 313, 317, 318, 324
MALJEN — 99, 267, 287
MARIBOR — 246
MEDNIK — 271
MEDVEDNIK — 149—150, 170—172, 176, 273, 274, 276, 282, 285, 287, 291
MEDVEĐA — 265, 289
METKOVIĆ — 268
METOHIJA — 31, 55, 70, 137, 253, 316
MILANOVAC vid. GORNI MILANOVAC
MILINO SELO — 276
MIONICA — 278
MITROŠINCI (kod BEROVA) — 277
MODRIČA — 189, 262, 268, 288
MOKRA GORA — 274
MORAVA — 84, 169, 171, 198, 247, 265, 272, 309, 318
MORAVSKA KLISURA — 58
MOSKVA — 19—20, 42—45, 96, 132, 141—142, 197, 199, 204, 211, 240, 245—246, 254—258, 262—263, 265, 268, 276, 279, 280, 283, 291—296, 298, 300, 308, 309, 311—314, 316, 320—322, 324
MOSTAR — 279

NAPULJ — 249, 263
NEGOTIN — 73, 75, 135, 198, 226, 269, 270, 272, 298, 324
NIKSIC — 198
NIS — 117, 226, 272, 278, 298, 323
NORMANDIJA — 301
NOVA VAROŠ — 247, 302
NOVI PAZAR — 31
NOVI ZELAND — 323

NJEMAČKA — 80, 104, 245, 247, 256, 275, 291, 292, 300, 301, 314
NJUJORK — 323

OBALJ — 257
OBRENOVAC — 239, 300
OBROVAC — 16, 308
OHAJO — 320
OMSK — 280, 284, 292
OSMACI — 262
OSEČINA — 172, 198, 286
OZREN PLANINA — 12

PANČEVO — 30, 239
PALAGRUŽA — 277
PARIZ — 276, 277, 301
PECKA — 118, 127, 136, 149, 150, 153, 172, 198, 276, 284, 286
PEĆ — 246
PEHČEVO — 279, 286
PEŠTER — 31
PIROT — 117, 198, 277, 278, 293, 295, 298
PITTSBURG — 320, 321
PLANINICA — 278

PLASNICA (kod KIČEVA) — 277
PLAVNA — 272
PLJEVLJA — 217, 295, 322
POCERINA — 290
PODGORICA vid. TITOGRAĐ
POLJSKA — 300
POPOVO POLJE — 268
POSAVINA — 17, 62, 119, 170, 171, 176, 189, 190, 192, 256, 268, 290, 311
POVLEN — 265, 273, 287
POŽAREVAC — 85, 269, 272
POŽEGA vid. UŽIČKA POŽEGA
PRANJANI (kod ČAČKA) — 263
PREDEJANE — 255
PRIBOJ — 217, 295, 322
PRIJEDOR — 247, 302
PRIJEPOLJE — 217, 295, 322
PRILEP — 260, 275
PRIZREN — 258
PRNJAVOR — 285
PROKUPLJE — 247, 257, 272, 301
PROSLAP — 150
PRUSKA — 245

RAČA — 228
RADOVCI — 266
RAPAL — 276
RAŠKA — 31, 256
RAVNA GORA — 59, 127, 198, 278
RENOVICA — 36
RIJEKA — 276
RIM — 315
ROGAČICA — 59, 91, 93, 99, 267, 274
RUDNIK — 57, 84, 106, 107, 110, 127, 169, 170, 171, 188, 198, 265, 272, 273, 280, 287, 310, 314—315
RUDO — 295
RUJNIK — 271
RUMUNIJA — 43, 126, 194, 217, 219, 246, 256, 263, 268, 273, 275, 276, 278, 280, 292, 300, 301, 315

RUSIJA vid. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA

SANDŽAK — 217, 247, 271
SANTA KVARANTI — 295—296
SARAJEVO — 61, 117, 119, 154, 189, 247, 257, 278, 284, 310, 314, 317
SAVA — 190, 239, 264, 281, 300
SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA — 72, 86, 114, 142, 162, 178, 204, 205, 215—216, 221, 226, 237, 238, 258, 264, 270, 275, 280, 283, 290—295, 299—300, 309, 316, 320, 324
SEMBERIJA — 13—14, 62, 189, 192, 256
SIRIJA — 313
SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE — 20, 47, 114, 131, 165, 258, 264, 281, 297, 303, 312, 320, 321
SJEVERSKO (kod GORAŽDA) — 39, 257, 309
SKADAR — 246
SKAKAVCI — 267, 278
SKOPLJE — 101, 260, 279
SKOPSKA CRNA GORA — 4, 31, 38, 55, 309
SKROBNICA — 277
SLAP — 257, 261, 267, 270, 273
SLAVONIJA — 198, 213, 264, 281
SLAVONSKI Kobaš — 264
SLOVAC — 198
SLOVENAČKO PRIMORJE — 49, 112, 145, 148, 264, 276, 299, 317
SLOVENIJA — 216, 246, 254, 283, 289, 295, 298, 322
SOFIJA — 220, 279, 296, 323
SOKOBANJA — 277
SOKOLOVIĆI — 257

- SOKOLSKA PLANINA — 170—171, 176, 265, 287
 SOLUN — 124, 279
 SOMBERNON — 301
 SOVJETSKA RUSIJA vid. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
 SOVJETSKI SAVEZ vid. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
 SPREČA (rijeka) — 130, 256, 261, 278
 SRBIJA — 8, 10, 11, 13, 17, 31, 35, 47, 58, 68, 73, 75, 78, 102, 106, 119, 130, 149, 150, 155, 163, 165, 169—170, 172, 177—178, 189, 190, 192, 197, 198, 207, 214, 216, 224, 225, 228, 245, 247, 255, 259—262, 264—269, 271—272, 274—276, 278, 281—284, 287—291, 293—294, 296—298, 301, 307, 309—311, 313—314, 316, 318—324
 SREBRENİK — 268
 SREDOZEMNO MORE — 302, 317
 SREM — 190, 257, 272
 STALAC — 272
 STALJINGRAD vid. VOLGOGRAD
 STARI BOD — 13, 14, 36, 256—257, 261, 267, 270, 273—274, 309
 STRACIN — 247, 302
 STRELAC (PIROT) — 277
 STRUGANIK — 278
 STRUMICA — 275, 278
 SUŠAK — 229
 SUBOTICA — 197
 SUMARTIN — 279
 SURDULICA — 197
 SUVOBOR — 56—57, 84, 91, 99, 169—171, 265, 280, 287, 310, 312
 SVETA FILOMENA — 262, 268
 SVILAJNAC — 228

 ŠABAC — 228, 290
 ŠAR-PLANINA — 4, 31, 265
 ŠATORNJA — 198
 ŠIBENIK — 16, 109, 308
 ŠTAJERSKA — 51, 264, 311
 ŠULJAM (U SREMU) — 272
 ŠUMADIJA — 58, 84, 99, 106, 110, 169, 198, 261, 265, 266, 275, 283, 314

 TARA — 76, 257, 261, 271
 TEMIŠVAR — 197, 291
 TESLIĆ — 247, 302
 TIMOK — 247
 TITOGDAD — 246
 TITOVO UŽICE — 14, 35, 56—59, 157, 188, 261, 266, 267, 280, 298, 308, 310
 TOPLICA — 265
 TOPOLA — 198
 TRAVNIK — 154, 247, 284, 317
 TREBAVA — 189, 256, 268, 288
 TRGOVIŠTE (kod SOKOBANJE) — 277
 TRNOVO — 61

 TRST — 246, 264, 276—277, 299
 TURIIA — 276
 TURN-SEVERIN — 75, 271
 TURSKA — 313
 TUZLA — 288

 ULCINJ — 61, 284
 ULIŠNJAK — 288
 UROŠEVAC — 265
 UŽICE vid. TITOVO UŽICE
 UŽIČKA POŽEGA — 57, 59, 76, 157, 198, 247, 266—267, 270, 273, 280, 298, 301, 311, 317

 VALJEVO — 56—57, 59, 99, 106, 127, 136, 139, 149—150, 160, 169, 172, 173, 188, 198, 228, 235, 266, 273, 282, 285, 286, 288, 290, 293, 295, 299, 313, 318, 324
 VARDAR — 267
 VARDAR — 101, 117
 VARDIŠTE — 17, 58—59, 91—92, 94, 267, 274, 310, 313
 VARNA — 270
 VARŠAVA — 245
 VAŠINGTON — 281, 294, 296, 313
 VELES — 124, 260, 279
 VELIKA BRITANIJA — 47, 114, 165, 303, 312, 315
 VELIKA PLANA — 239
 VIS — 3—18, 24—25, 28—41, 43—60, 62—69, 71—79, 81—82, 84—111, 115—132, 134—161, 163, 168—192, 223, 248, 249, 255, 262, 272, 279, 283, 289—291, 293, 295, 309, 314, 317, 319, 323, 324
 VIŠEGRAD — 56, 59, 60, 157, 188, 310, 317
 VITEZ — 247, 302
 VLADIĆIN HAN — 198
 VLASOTINCE — 197
 VOJVODINA — 17, 43, 224, 293
 VOLGOGDAD — 80
 VRANJE — 277
 VRŠAC — 295, 299

 ZADAR — 16, 277, 308
 ZAGREB — 158, 285, 288, 290, 318, 319
 ZAJEČAR — 73, 198, 247, 261, 269, 270, 272, 281, 301
 ZALUŽANI — 295
 ZALUŽIE — 255
 ZAPADNA MORAVA — 8, 56, 58
 ZAVIDOVIĆI — 288
 ZELINJE — 176, 287
 ZLATIBOR — 271
 ZUPCI — 280
 ZVORNIK — 139, 149—150, 153, 268, 280, 282, 284, 298

 ŽABLJAK — 247, 302
 ŽITORAĐA — 265
 ŽIVINICE — 280

SKRAĆENICE

A-CKSKJ	— Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
AFŽ	— Antifašistička fronta žena
ALM	— American League of Merit (Američka počasna legija)
A-VII	— Arhiv Vojnoistorijskog instituta
AKMO	— Autonomna Kosovsko-metohijska oblast
ASNOS	— Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOJ	— Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BAF	— Balkan Air Force (Balkanske vazduhoplovne snage — Balkansko vazduhoplovstvo)
CK	— Centralni komitet
FO	— Foreign Office (Ministarstvo inostranih poslova Velike Britanije)
GŠ	— Glavni štab
HSS	— Hrvatska seljačka stranka
IB	— Informbiro
JA	— Jugoslovenska armija
JV	— Jugoslovenska vojska
KI	— Komunistička internacionala
KNOJ	— Korpus narodne odbrane Jugoslavije
KP	— Komunistička partija
KPH	— Komunistička partija Hrvatske
KPS	— Komunistička partija Srbije
KPSI	— Komunistička partija Slovenije
KPSS	— Komunistička partija Sovjetskog Saveza
KUNMZ	— Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada
MF	— Mikrofilm
MK	— Mesni komitet
MLŠ	— Međunarodna lenjinska škola
NKOJ	— Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NO	— Narodnooslobodilačka (i)
NOB	— Narodnooslobodilačka borba
NOF	— Narodnooslobodilački front
NOO	— Narodnooslobodilački odbor
NOP	— Narodnooslobodilački partizanski
NOP	— Narodnooslobodilački pokret
NOR	— Narodnooslobodilački rat
NOU	— Narodnooslobodilačka (i) udarna (i)

NOV	— Narodnooslobodilačka vojska
NOVJ	— Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
OF	— Osvobodilna fronta
OK	— Oblasni komitet
OK	— Okružni komitet
OZNA	— Odjeljenje zaštite naroda
PB	— Politbiro
PK	— Pokrajinski komitet
PO	— Pokrajinski odbor
POJ	— Partizanski odredi Jugoslavije
PRO	— Public Record Office (Britanski javni arhiv)
RAF	— Kraljevske vazduhoplovne snage Velike Britanije
SAD	— Sjedinjene Američke Države
SANU	— Srpska akademija nauka i umetnosti
SKJ	— Savez komunista Jugoslavije
SSSR	— Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
TAH	— Telegrafska agencija Hrvatske
TANJUG	— Telegrafska agencija nove Jugoslavije
TASS	— Telegrafska agencija Sovjetskog Saveza
UNRRA (Unra)	— United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Uprava ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu)
VŠ	— Vrhovni štab
WO	— War Office (Britansko Ministarstvo rata)
ZAVNOH	— Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

POPIS ILUSTRACIJA

Tito na Visu, kraj ljeta 1944.

Tito u razgovoru s avijatičarima 1. lovačke eskadrile na Visu početkom septembra 1944.

Tito vrši smotru 1. lovačke eskadrile NOVJ na Visu početkom septembra 1944; lijevo od njega je vicemarshal Eliot, komandant Balkanskih vazduhoplovnih snaga

Tito razgleda avione 1. lovačke eskadrile na Visu početkom septembra 1944.

Tito vrši smotru Eskadrile za vezu Vrhovnog štaba NOV i POJ na Visu početkom septembra 1944.

Tito na Viškom aerodromu početkom septembra 1944.

Tito razgleda borbene avione 1. lovačke eskadrile NOVJ na Visu početkom septembra 1944.

Tito u časovima odmora u svojoj radnoj sobi u pećini na Visu krajem ljeta 1944.

Vrhovni komandant NOV i POJ Tito u pećini na Visu krajem ljeta 1944.

Vrhovni komandant NOV i POJ za vreme vožnje na jednoj od borbenih jedinica Mornarice NOVJ krajem ljeta 1944.

Fotokopija Titove naredbe povodom dolaska Crvene armije na jugoslovensku granicu objavljena u »Slobodnoj Dalmaciji« 8. septembra 1944.

Faksimil Titovih naređenja od 5. septembra 1944.

Faksimil Titovog naređenja od 8. septembra 1944. o postavljanju vazduhoplovnih referenata

Faksimil Titovih naređenja od 9. septembra 1944.

Vrhovni komandant NOV i POJ Tito za svojim radnim stolom u pećini na Visu krajem ljeta 1944.

Tito u časovima odmora na viškoj plaži krajem ljeta 1944.

Tito za svojim radnim stolom u pećini na Visu krajem ljeta 1944.

Vrhovni komandant NOV i POJ u pratnji komandanta 26. divizije NOVJ potpukovnika Boža Božovića (prvi slijeva), general-lajtnanta Sava Orovića (u sredini) i general-lajtnanta Aleksandra Rankovića (desno) vrši smotru 1. dalmatinske brigade na Visu, 12. septembra 1944.

Vrhovni komandant NOV i POJ Tito vrši smotru Zastavnog voda 1. dalmatinske brigade (Vis, 12. septembar 1944)

Tito vrši smotru jedinica 1. dalmatinske brigade na Visu 12. septembra 1944.

Tito pozdravlja postrojene jedinice 1. dalmatinske brigade na Visu 12. septembra 1944.

Vrhovni komandant NOV i POJ prima raport od majora Bogdana Stupara, komandanta 1. dalmatinske brigade (Vis, 12. septembar 1944)

Tito po završenoj svečanosti napušta mesto proslave dvogodišnjice formiranja 1. dalmatinske brigade

Vrhovni komandant NOV i POJ u avionu na putu za Moskvu 19. septembra 1944.

Titova rezidencija u Krajovi, početak jeseni 1944.

Tito u društvu Moše Pijade (lijevo), političkog predstavnika CKKPJ u Moskvi i general-lajtnanta Velimira Terzića, šefa Vojne misije NOVJ (Moskva, kraj septembra 1944)

Faksimil Titovog pisma Valentini Grizodubovoj (Moskva, 27. septembar 1944)

SADRŽAJ

	Strana
PREDGOVOR	VII
JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA 1. septembar — 5. oktobar 1944.	
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 1. septembar 1944.	3
Za Tempa (Svetozara Vukmanovića, delegata Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije i CK KPM), 1. septembar 1944.	4
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 1. septembar 1944.	5
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 1. septembar 1944.	6
Glavnom štabu NOV i PO Slovenije, 1. septembar 1944.	7
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 1. septembar 1944.	8
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 1. septembar 1944.	9
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 1. septembar 1944.	10
Za (Sretena Žujovića) Crnoga (člana Vrhovnog štaba NOV i POJ i delegata pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije), 1. septembar 1944.	11
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 1. septembar 1944.	12
General-lajtnantu Peku Dapčeviću, komandantu Operativne grupe divizija NOVJ, 1. septembar 1944.	13
Peku Dapčeviću, 1. septembar 1944.	14
Štabu 1. proletarskog udarnog korpusa NOVJ, 1. septembar 1944.	15
Štabu 8. korpusa NOVJ, 1. septembar 1944.	16
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 1. septembar 1944.	17
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 1. septembar 1944.	18
Pijade (Moši, političkom predstavniku CK KPJ u Moskvi), 1. septembar 1944.	19
Pijade (Moši, Moskva), 1. septembar 1944.	20
Privremena instrukcija šifrantskim organima NOV i POJ, (početak septembra 1944)	21
Glavnom štabu NOV i PO Albanije, 2. septembar 1944.	25

	Strana
Centralnom komitetu Komunističke partije Hrvatske, 2. septembar 1944.	26
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 2. septembar 1944.	29
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 2. septembar 1944.	30
Za Pavla (Jovičevića, sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju), 2. septembar 1944.	31
Štabu 37. NOU divizije, 2. septembar 1944.	32
G(lavnom) š(tabu NOV i PO) Makedonije, 3. septembar 1944.	33
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 3. septembar 1944.	34
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 3. septembar 1944.	35
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 3. septembar 1944.	36
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 3. septembar 1944.	37
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 4. septembar 1944.	38
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 4. septembar 1944.	39
Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ, 4. septembar 1944.	40
Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ, 4. septembar 1944.	41
Izvod iz emisije Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, 4. septembar 1944.	42
General-lajtnantu Terziću (Velimiru), Pijade (Moši, Moskva), 4. septembar 1944.	43
Terziću (Velimiru), Pijade (Moši, Moskva), 4. septembar 1944.	44
Terziću (Velimiru), Pijade (Moši, Moskva), 4. septembar 1944.	45
Štabu Baze NOVJ u Bariju, 4. septembar 1944.	46
Generalu Henriju Mejtlandu Vilsonu, vrhovnom savezničkom komandantu na Sredozemlju, 5. septembar 1944.	47
Bevcu (Edvardu Kardelju, članu Politbiroa CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ), 5. septembar 1944.	48
G(lavnom) š(tabu) Slovenije — drugu Bevcu (Edvardu Kardelju) 5. septembar 1944.	49
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 5. septembar 1944.	50
Glavnom štabu NOV i PO Slovenije za Štajersku, 5. septembar 1944.	51
Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju, 5. septembar 1944.	52
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 5. septembar 1944.	53
Za Pavla (Jovičevića), 5. septembar 1944.	54
Za Pavla (Jovičevića), 5. septembar 1944.	55
Operativnoj grupi divizija NOVJ, 5. septembar 1944.	56
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 5. septembar 1944.	57
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 5. septembar 1944.	58
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 5. septembar 1944.	59

	Strana
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 5. septembar 1944.	60
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 5. septembar 1944.	61
Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ, 5. septembar 1944.	62
Šestom (udarnom) korpusu (NOVJ), 5. septembar 1944.	63
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 5. septembar 1944.	64
Pijade (Moši, Moskva), 5. septembar 1944.	65
Dr Ivanu Šubašiću, predsjedniku Kraljevske jugoslovenske vlade, 6. septembar 1944.	66
Naređenje svim potčinjenim štabovima za čuvanje šifri, 6. septembar 1944.	67
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 6. septembar 1944.	68
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 6. septembar 1944.	69
Pavlu (Jovićeviću), 6. septembar 1944.	70
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 6. septembar 1944.	71
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 7. septembar 1944.	72
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 7. septembar 1944.	73
Glavnom štabu NOV i PO Srbije i PK KPJ za Srbiju, 7. septembar 1944.	74
G(lavnom) š(tabu NOV i PO) Srbije, 7. septembar 1944.	75
Prvi (proleterski udarni) korpus (NOVJ — Štabu), 7. septembar 1944.	76
Pohvala (boraca i starješina 12. udarnog korpusa NOVJ), 7. septembar 1944.	77
Pohvala (boraca i starješina 6. proleterske udarne divizije »Nikola Tesla«), 7. septembar 1944.	78
Štabu 37. NOU divizije, 7. septembar 1944.	79
Proglas Vrhovnog štaba NOV i POJ o dolasku Crvene armije na rumunsko-jugoslovensku granicu, 8. septembar 1944.	80
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 8. septembar 1944.	82
Koči Popoviću, komandantu Glavnog štaba NOV i PO Srbije, 8. septembar 1944.	84
G(lavnom) š(tabu NOV i PO) Srbije, 8. septembar 1944.	85
Prezidijumu Vrhovnog sovjeta SSSR, 9. septembar 1944.	86
Glavni štab NOV i PO Hrvatske, 9. septembar 1944.	87
Glavni štab NOV i PO Hrvatske, 9. septembar 1944.	88
Srbija — (Glavnom štabu), 9. septembar 1944.	89
Srbija — za Koču (Popovića, komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije), 9. septembar 1944.	90
Za Peka (Dapčevića, komandanta 1. proleterskog udarnog korpusa i Operativne grupe divizija NOVJ), 9. septembar 1944.	91

	Strana
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 9. septembar 1944.	92
Za 12. (udarni) korpus (NOVJ), 9. septembar 1944.	93
Za 37. (NOU) diviziju, 9. septembar 1944.	94
Predsjedništvu narodnog zbora, Hercegovina, 9. septembar 1944.	95
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 9. septembar 1944.	96
General-lajtnantu Terziću, 9. septembar 1944.	97
Vrhovnom komandntu Narodnooslobodilačke vojske Albanije general-pukovniku Enveru Hodži, 10. septembar 1944.	98
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 10. septembar 1944.	99
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 10. septembar 1944.	100
Za Vojnu misiju (NOVJ) — Albanija, 10. septembar 1944.	101
Naređenje svim potčinjenim štabovima za rušenje komunikacija, 11. septembar 1944.	102
Naređenje o priznavanju činova pripadnicima neprijateljskih formacija, 11. septembar 1944.	103
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 11. septembar 1944.	104
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 11. septembar 1944.	105
Operativnoj grupi divizija NOVJ, 11. septembar 1944.	106
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 11. septembar 1944.	107
Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ, 11. septembar 1944.	108
Štabu 8. korpusa NOVJ, 11. septembar 1944.	109
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 11. septembar 1944.	110
Govor održan na proslavi dvogodišnjice formiranja 1. dalmatinske brigade, 12. septembar 1944.	111
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 12. septembar 1944.	115
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 12. septembar 1944.	116
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa, 12. septembar 1944.	117
Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ, 12. septembar 1944.	118
Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ, 12. septembar 1944.	119
Štabu 8. korpusa NOVJ, 12. septembar 1944.	120
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 12. septembar 1944.	121
Naređenje svim potčinjenim štabovima za popunu jedinica, 13. septembar 1944.	122
G(lavnom) š(tabu NOV i PO) Makedonije, 13. septembar 1944.	123
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, 13. septembar 1944.	124
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 13. septembar 1944.	125
G(lavnom) š(tabu NOV i PO) Srbije — za Koču (Popovića), 13. septembar 1944.	126

	Strana
Za Peka (Dapčevića), 13. septembar 1944.	127
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 13. septembar 1944.	128
Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ, 13. septembar 1944.	129
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 13. septembar 1944.	130
Američkim Jugoslovenima, 13. septembar 1944.	131
Kimonu Georgijevu, predsjedniku otečestvenofrontovske bugarske vlade, 14. septembar 1944.	132
Direktiva za dodjeljivanje »Spomenice 1941«, 14. septembar 1944.	133
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 14. septembar 1944.	135
Za Peka (Dapčevića, komandanta 1. armijske grupe NOVJ), 14. septembar 1944.	136
Drugi (udarni) korpus (NOVJ) za Pavla (Jovičevića), 14. septembar 1944.	137
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 14. septembar 1944.	138
Dvanaesti (udarni) korpus (NOVJ), 14. septembar 1944.	139
Štabu Baze NOVJ u Bariju, 14. septembar 1944.	140
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 14. septembar 1944.	141
General-lajtnantu Terziću, drugu Pijade (Moši, Moskva), 14. septembar 1944.	142
Okružnom odboru Antifašističkog fronta žema, 14. septembar 1944.	143
Naredba glavnim štabovima, štabovima korpusa i divizija, 15. septembar 1944.	144
Za druga Bevca (Edvarda Kardelja), G(lavni) š(tab NOV i PO) Slovenije, 15. septembar 1944.	145
Hrvatska za Andriju (Hebranga, političkog sekretara CK KP Hrvatske), 15. septembar 1944.	146
G(lavni) š(tab NOV i PO) Hrvatske, 15. septempar 1944.	147
Za Čenta (Metodija Andonova, predsjednika Antifašističkog sobranja Narodnog oslobođenja Makedonije), 15. septembar 1944.	148
General-lajtnantu Peku Dapčeviću, komandantu 1. armijske grupe NOVJ, 15. septembar 1944.	149
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 15. septembar 1944.	150
Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ, 15. septembar 1944.	151
Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, 15. septembar 1944.	152
Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ, 15. septembar 1944.	153
Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ, 15. septembar 1944.	154
Dvanaesti (udarni) korpus (NOVJ), 15. seprembar 1944.	155
Štabu Baze NOVJ u Bariju, 15. septembar 1944.	156
Štabu 37. NOU divizije, 15. septembar 1944.	157
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 16. septembar 1944.	158
Štabu 5. udarnog korpusa NOVJ, 16. septembar 1944.	159
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 16. septembar 1944.	160

	Strana
Naređenje o odnosu prema savezničkim vojnim misijama, 17. septembar 1944.	161
G(lavnom) š(tabu NOV i PO) Hrvatske za Andriju (Hebranga), 17. septembar 1944.	162
G(lavnom) š(tabu NOV i PO) Makedonije za Tempa (Svetozara Vukmanovića), 17. septembar 1944.	163
Pokrajinskom komitetu KPJ za Srbiju, 17. septembar 1944.	164
Operativnoj grupi divizija, 17. septembar 1944.	169
Prvoj armijskoj grupi NOVJ, 17. septembar 1944.	170
Štabu 1. proletarskog udarnog korpusa NOVJ, 17. septembar 1944.	171
Štabu 1. proletarskog udarnog korpusa NOVJ, 17. septembar 1944.	172
Štabu 1. proletarskog udarnog korpusa NOVJ, 17. septembar 1944.	173
Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ, 17. septembar 1944.	174
Šesti (udarni) korpus (NOVJ), 17. septembar 1944.	175
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 17. septembar 1944.	176
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 17. septembar 1944.	177
Narodnooslobodilačkom odboru u Jablanici, Srbija, 17. septembar 1944.	178
Svim jedinicama (-naređenje za postupak s pripadnicima neprijateljskih formacija), 18. septembar 1944.	179
G(lavni) š(tab NOV i PO) Slovenije za druga Bevca (Edvarda Kardelja), 18. septembar 1944.	180
G(lavnom) š(tabu NOV i PO) Srbije, 18. septembar 1944.	181
Za (štab) 10. korpusa (NOVJ), 18. septembar 1944.	182
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 18. septembar 1944.	183
Štabu Baze NOVJ u Bariju, 18. septembar 1944.	184
Vlatko, (Vladimir Velebit) London, (šef Vojne misije NOVJ), 18. septembar 1944.	185
Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske, 19. septembar 1944.	186
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 19. septembar 1944.	187
Za Peka (Dapčevića), 19. septembar 1944.	188
Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ, 19. septembar 1944.	189
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 19. septembar 1944.	190
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 19. septembar 1944.	191
Štabu 12. udarnog korpusa NOVJ, 19. septembar 1944.	192
Invalidima NOVJ drvarskog okruga, 19. septembar 1944.	193
Za (general-lajtnanta) Rankovića (Aleksandra, zamjenika vrhovnog komandanta NOV i POJ), 19. septembar 1944.	194
Predati Ribnikaru (Vladislavu, potpredsjedniku i povjereniku za informacije NKOJ-a), 19. septembar 1944.	195

	Strana
Vrhovnom štabu NOV i POJ, 19. septembar 1944.	196
Izvod iz emisije Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, 23. septembar 1944.	197
Kimonu Georgijevu, predsjedniku otečestvenofrontovske bugarske vlade, 24. septembar 1944.	199
Naredba Vrhovnog štaba narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, 25. septembar 1944.	200
Naredba Vrhovnog štaba narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, 25. septembar 1944.	201
Naredba Vrhovnog štaba narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, 25. septembar 1944.	202
Drugarici pukovniku V. G. Grizodubovoj, 27. septembar 1944.	203
Saopštenje Telegrafске агенције Sovjetskog Saveza o Sporazumu između Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnog štaba NOV i POJ i sovjetske Vrhovne komande po pitanju učešća Crvene armije u operacijama na tlu Jugoslavije, 28. septembar 1944.	204
Za A. Rankovića, 28. septembar 1944.	206
Vrhovnom štabu NOV i POJ, 29. septembar 1944.	207
General-lajtnantu Aleksandru Rankoviću, zamjeniku vrhovnog komandanta NOV i POJ, 29. septembar 1944.	208
Vrhovnom štabu NOV i POJ, 29. septembar 1944.	209
Rankoviću, 29. septembar 1944.	210
Saopštenje Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« o otkazivanju pomoći administraciji Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu, 29. septembar 1944.	211
Vrhovnom štabu NOV i POJ, 29. septembar 1944.	212
Vrhovnom štabu NOV i POJ, 30. septembar 1944.	213
Za Rankovića, 30. septembar 1944.	214
Za Peka (Dapčevića), 30. septembar 1944.	215
Za Rankovića, 1. oktobar 1944.	216
Za Rankovića, 1. oktobar 1944.	217
Za Rankovića, 1. oktobar 1944.	218
Sovjetskoj komandi, Bukurešt, 1. oktobar 1944.	219
Drugu Rankoviću, 2. oktobar 1944.	220
Za Bevca (Edvarda Kardelja), 3. oktobar 1944.	221
Za Rankovića, 3. oktobar 1944.	222
Za Rankovića, 3. oktobar 1944.	223
Za Rankovića, 3. oktobar 1944.	224
V(rhovnom) š(tabu) za Arsa (Jovanovića, načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ), 3. oktobar 1944.	225

	Strana
Za Koču (Popovića, komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije), 3. oktobar 1944.	226
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 3. oktobar 1944.	227
Za Peka (Dapčevića), 3. oktobar 1944.	228
Vrhovnom štabu za Marka (Aleksandra Rankovića), 4. oktobar 1944.	229
Za Rankovića, 4. oktobar 1944.	230
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 4. oktobar 1944.	231
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 4. oktobar 1944.	232
Glavnom štabu NOV i PO Srbije, 4. oktobar 1944.	233
Za Peka (Dapčevića), 4. oktobar 1944.	234
Za Rankovića, 5. oktobar 1944.	235
Za Rankovića, 5. oktobar 1944.	236
Za Rankovića, 5. oktobar 1944.	237
Za Rankovića i Arsa (Jovanovića), 5. oktobar 1944.	238
Za Peka (Dapčevića, komandanta 1. armijske grupe NOVJ, 5. oktobar 1944.	239
General-lajtnantu Terziću (Velimiru, šefu Vojne misije NOVJ u Moskvi), 5. oktobar 1944.	240
General-lajtnantu Terziću, 5. oktobar 1944.	241
Za Vidmara (Josipa, predsjednika Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta), 5. oktobar 1944.	242
PRILOZI	
Izvodi iz emisije Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, 3. septembar 1944.	245
Izvod iz emisije Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, 10. septembar 1944.	246
Gospodinu Haroldu Makmilanu, ministru-prezidentu centralnog Sredozemlja, 18. septembar 1944.	248
Maršalu Titu, 4. oktobar 1944.	249
NAPOMENE	253
HRONOLOGIJA	307
BIOGRAFSKE BELEŠKE	327
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA	365
SKRAĆENICE	369
POPIS ILUSTRACIJA	371

NIRO »KOMUNIST« — Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 23
I izdanje

Recenzenti

dr Nikola Popović
dr Veselin Đuretić
mr Jovan Vujošević

Tekstove pisane na stranom jeziku preveli

Ljubinka Ribar
Vera Ristić
Milorad Simonović

Izbor fotografija

Pavle Ljumović

Jezički redaktor

Milorad Simonović

Likovno rješenje korica

Jovan Lukić

Grafička oprema

Vladana Mrkonja

Štampa

Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd,
Bulevar Vojvode Mišića br. 17

Tiraž 20 000

Izišlo iz štampe juna 1982.

